

ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011
Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες

Αριθμός Εκτύπωσης: 1671

ISBN 978-960-467-342-1

© 2012

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.

Κων. Μελενίκου 5, Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310-208.540, Fax 2310-245.541

Web: <http://www.kyriakidis.gr>

Αθήνα: Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο, Στοά του Βιβλίου,

Πεσμαζόγλου 5, Τ.Κ. 105 64

Τηλέφωνο και fax: 210-32.11.097

Στοιχειοθεσία-Επεξεργασία κειμένου: *Κωνσταντίνος Β. Κορδαλής*

Φιλολογική επιμέλεια : *Διαλεχτή Καψάλα*

Εικόνα εξωφύλλου:

Βουκουρέστι Ιούλιος 1913: η Διάσκεψη της Ειρήνης ορίζει τα αμετάκλητα σύνορα της ελληνικής Μακεδονίας. Αριστερά ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος.

(Αρχείο Βασιλείου Νικόλτσιου)

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά το Ν. 2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

1912 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ÷ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ 2012, БГБ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011

Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες

Ν. ΜΕΡΤΖΟΣ
Σ. ΣΦΕΤΑΣ
Ι. ΖΟΥΚΑΣ

Μ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ
Σ. ΔΟΡΔΑΝΑΣ
Η. ΣΚΟΥΛΙΔΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 2009-2012

<i>Πρόεδρος</i>	:	Νικόλαος Μέρτζος
<i>Αντιπρόεδρος</i>	:	Αθανάσιος Καραθανάσης
<i>Γεν. Γραμματεύς</i>	:	Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά
<i>Ταμίας</i>	:	Θεόδωρος Δαρδαβέσης
<i>Έφορος Βιβλιοθήκης</i>	:	Ιωάννης Κολιόπουλος
<i>Σύμβουλοι</i>	:	Βασίλειος Πάππας Χαράλαμπος Νάσλας Κωνσταντίνος Πλαστήρας Κωνσταντίνος Χατζηδήμος

*Εἰς μνήμην
Κωνσταντίνου Βαβούσκου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	11
ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ, Νικόλαος Ι. Μέρτζος.....	15
Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ: ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ, Ν. Ι. Μέρτζος.....	49
ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ, Σπυρίδων Σφέτας.....	55
Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ, Ιωάννης Ζούκας.....	81
Η ΡΩΣΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ, Μάνος Καραγιάννης.....	87
ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΦΙΛΙΑΣ 1913-2011, Σπυρίδων Σφέτας.....	103
ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΦΙΛΙΑΣ, 1912-1941, Στράτος Ν. Δορδανάς....	119
ΣΕΡΒΙΑ ΚΑΙ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ, Σπυρίδων Σφέτας.....	127
ΕΛΛΑΔΑ – ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, Σπυρίδων Σφέτας.....	181
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ – ΑΛΒΑΝΙΑΣ, Ηλίας Γ. Σκουλίδας.....	203

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η τύχη της Μακεδονίας διαμορφώθηκε με τους Βαλκανικούς Πολέμους και, μετά από έναν αιώνα, αποδεικνύεται οριστική. Ωστόσο, λόγω των διεκδικήσεων και του γεωπολιτικού χώρου της, επί εκατό χρόνια υπήρξε –και στο μέλλον παραμένει– σημαντικός έως καθοριστικός παράγων στην πολιτική και στις σχέσεις των ομόρων βαλκανικών κρατών σε απόλυτη συνάρτηση με τις γεωπολιτικές επιδιώξεις των εκάστοτε Μεγάλων Δυνάμεων και Συνασπισμών. Καθίσταται προφανές, λοιπόν, ότι στη σύγχρονη εποχή μας παρουσιάζουν στρατηγικό ενδιαφέρον η κατάσταση, η πολιτική και οι σχέσεις των ομόρων βαλκανικών κρατών σε εξίσου απόλυτη συνάρτηση με τις γεωπολιτικές επιδιώξεις των σημερινών Μεγάλων Δυνάμεων και Συνασπισμών μετά τις σεισμικές μεταβολές που, από τα τέλη του 20ού αιώνα, σημειώθηκαν και εξακολουθούν εξελίσσονται ραγδαία ή να κυοφορούνται εν δυνάμει στη Χερσόνησο του Αίμου, στην Ευρώπη και στην παγκόσμια κλίμακα.

Συνεπώς, είναι πολύ σημαντικό η Θεσσαλονίκη –και προ πάντων η εν γένει ηγεσία της Ελλάδος– να έλθει σε μια πρώτη, συνοπτική αλλά έγκυρη επιστημονική, επαφή με την οπτική και την προοπτική του προαναφερομένου πλέγματος. Οι λόγοι είναι προφανείς και πολλοί. Υπενθυμίζονται κυρίως οι εξής τρεις:

1ον Η Θεσσαλονίκη κατέχει δεσπίζουσα γεωπολιτική θέση στα Βαλκάνια· δεν την έχει αξιοποιήσει και δεν διαθέτει ένα αξιόπιστο συνεκτικό και γενικά αποδεκτό στρατηγικό σχέδιο για το άμεσο μέλλον της στα Βαλκάνια. Επί πλέον είναι η πρωτεύουσα πόλη, ανοικτή κατ' εξοχήν στα σύγχρονα βαλκανικά ρεύματα και στους διεθνείς σχεδιασμούς της νέας βαλκανικής –και όχι μόνον– «αρχιτεκτονικής», ενώ, λόγω των συνθηκών, ιδιαίτερα λόγω του Μακεδονικού, βρίσκεται ταυτόχρονα εκτεθειμένη σε ισχυρά κλειστοφοβικά κηρύγματα.

2ον Η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών, των πολιτικών και των ποικιλώνύμων ηγεσιών γνωρίζει ελάχιστα τη βαλκανική πραγματικότητα. Επί πλέον ελαύνεται από κατεστημένους μύθους όπως π.χ. τα Βαλκανικά Σύμφωνα Συνεργασίας, οι «Σέρβοι αδελφοί», η πολυπολιτισμικότητα και το αντίστροφο της, ο ρόλος των ξένων οικονομικών προσφύγων κ.ά.

3ον Η κατάσταση στα Βαλκάνια σήμερα είναι ιδιαίτερα ρευστή. Μια τοπική ανατροπή, διόλου απρόοπτη μάλιστα, δεν αποκλείεται να προκαλέσει νέο ντόμινο σεισμικών μεταβολών. Η Ελλάδα, παρά τη δεινή κρίση της και παρακμή, εξακολουθεί να αποτελεί τον σχετικά πιο δυναμικό σταθεροποιητικό παράγοντα της βαλκανικής ενδοχώρας της και έτσι την αξιολογεί, μάλλον εν αγνοία της, η μεγάλη διεθνής γεωστρατηγική. Ωστόσο, στο βαλκανικό κενό ισχύος υπεισέρχεται μεθοδικά η ανερχόμενη νεο-οθωμανική Τουρκία καταλαμβάνοντας ολοένα περισσότερες θέσεις στρατηγικού ελέγχου στα Βαλκάνια. Η Κωνσταντινούπολη, επί παραδείγματι, υποκατέστησε ήδη τη Θεσσαλονίκη ως Μητροπολιτικό Κέντρο της Βαλκανικής. Η Φύση απεχθάνεται τα κενά και τα αναπληρώνει γοργά.

Με αυτά τα δεδομένα, η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών οργάνωσε μια αλληλένδετη σειρά έξι επιστημονικών διαλέξεων και ανοικτού διαλόγου με γενικό θέμα *Βαλκάνια 1913-2011: Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες*. Οι ημερίδες της προσείλκυσαν σημαντική μερίδα ενεργών Μακεδόνων πολιτών στην αίθουσα διαλέξεων της Εταιρείας κάθε Τετάρτη 2, 9, 16, 23, 30 Νοεμβρίου και 7 Δεκεμβρίου 2011, ώρα 19.00'. Τα επί μέρους θέματα ανέπτυξαν ειδικοί επιστήμονες Εταίροι, από τους σημαντικότερους νέους πανεπιστημιακούς καθηγητές και ερευνητές της Ιστορίας των Βαλκανίων που διαθέτει σήμερα η Ελλάδα. Σε κάθε συνάντηση ανακοινώθηκαν δύο επιστημονικές εισηγήσεις και επακολούθησε γόνιμος δημόσιος διάλογος. Τέλη του 2011 απετέλεσαν τον φυσιολογικό και αναγκαίο πρόλογο του επικείμενου –τότε– δημοσίου εορτασμού, καθ' όλο το 2012, για τα Εκατό Χρόνια από την Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και της Μακεδονίας. Το σύνολο αυτών των εισηγήσεων-μελετών δημοσιεύει η ανά χείρας έκδοση η οποία παρουσιάζει συνοπτικά τη θέση της Ελλάδος στα Βαλκάνια τα Εκατό Χρόνια 1912-2012.

Η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών εφέτος εορτάζει εμπράκτως την Εκατονταετηρίδα 1912-2012 από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και της Ελληνικής Μακεδονίας. Το 2010 προγραμματίσε, το 2011 ολοκλήρωσε και από τις πρώτες 15 ημέρες του 2012 άρχισε να κυκλοφορεί σταδιακά δεκαοκτώ αλληπάλληλες ειδικές πρωτότυπες επιστημονικές μελέτες της. Όλες αυτές οι μελέτες, κατά κανόνα συλλογικές, φέρουν για πρώτη φορά στο φως πολύτιμα άγνωστα στοιχεία τα οποία φυλάσσονται στα Κρατικά Αρχεία της Βουλγαρίας, της Γιουγκοσλαβίας, της Γερμανίας, της Αλβανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, στα Οθωμανικά Αρχεία του Πρωθυπουργού της Τουρκίας και στο Διπλωματικό Αρχείο του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών τα οποία θερμότατα ευχαριστούμε.

Προηγήθηκε μακρά επί τόπου έρευνα η οποία στηρίχθηκε σε υψηλές δαπάνες της Εταιρείας: ταξίδια, προμήθεια στοιχείων, αμοιβές των ειδικών γλωσσομαθών ερευνητών, δεκαπέντε ετήσιες υποτροφίες ανανεούμενες συνεχώς, ηλεκτρονική αποθήκευση υλικού, επικοινωνίες κ.ά. Η Εταιρεία ευγνωμονεί τους Μεγάλους Ευεργέτες της Αλέξανδρο και Θεούλα Καρούτα και τους ευγενείς χορηγούς της οι οποίοι γενναιόδωρα κάλυψαν όλη την αναγκαία δαπάνη και, στους χαλεπούς καιρούς μας, απέδειξαν ότι ο Ελληνισμός διαθέτει ισχυρές δυνάμεις αφιερωμένες στην χειμαζόμενη Πατρίδα. Αντίθετα το Κράτος, που απουσιάζει τελείως από τον ετήσιο εορτασμό της κομβικής εθνικής επετείου, επέβαλε στην Εταιρεία νέους φόρους 220.000 ε. με τη βλακώδη επιβολή του εκτάκτου ειδικού τέλους στα μισθωμένα ακίνητά της και κληροδοτήματά της. Τα μισθώματα όλων αυτών επενδύονται αποκλειστικά σε επιστημονικά έργα και δράσεις για την υπεράσπιση της Μακεδονίας.

Οι μελέτες κυκλοφορούν πανελλαδικά σε στενή οργανική συνεργασία με τον εκδοτικό οίκο των Αδελφών Κυριακίδη τον οποίο η Εταιρεία ευχαριστεί θερμότατα. Η ρηξικέλευθη συμβολή του είναι αποφασιστικής σημασίας. Στη σειρά αυτή εντάσσεται και η ανά χείρας έκδοση

Όλες οι εκδόσεις της αναρτώνται στο Διαδίκτυο και αποστέλλονται δωρεάν σε τουλάχιστον 120 μονίμους αποδέκτες όπως: Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια, Ιδρύματα, Βουλή, πολιτική ηγεσία και ερευνητικά κέντρα της χώρας καθώς επίσης Δήμους, Περιφέρειες, Μητροπόλεις, Οργανώσεις της Μακεδονίας και Συλλόγους Αποδήμων Μακεδόνων.

Παράλληλα, η Εταιρεία ολοκλήρωσε τη μνημειώδη έκθεσή της *Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι βήμα-βήμα σε εικόνες* η οποία, από τα μέσα Φεβρουαρίου μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου 2012, θα περιοδεύσει σε όλους τους μεγάλους Δήμους της Μακεδονίας και της Μείζονος Θεσσαλονίκης, ενώ τον Οκτώβριο θα παρουσιασθεί στην Πινακοθήκη της. Σε συνεργασία με τους Δήμους θα την επισκεφθούν οι μαθητές όλων των Σχολείων. Παρουσιάζει 360 φωτογραφίες, λιθογραφίες, ζωγραφικούς πίνακες, ιστορικά πρωτοσέλιδα εφημερίδων και βιβλία της εποχής εκείνης. Μεγάλο μέρος της εκθέσεως προσέφεραν δέκα αρχεία και ιδιωτικές συλλογές. Πολλά παρουσιάζονται πρώτη φορά στο κοινό των Μακεδόνων.

Τέλος, η Εταιρεία προγραμματίσει για την Εκατονταετηρίδα πανηγυρικές εκδηλώσεις, τηλεοπτικές συζητήσεις και, σε όλη τη Μακεδονία, διαλέξεις.

Η συμμετοχή της στον εορτασμό της ιστορικής επετείου, που διεμόρφωσε τη σύγχρονη Ελλάδα, απέχει μακράν παντός υποχρέου: Κράτους, Δήμων, Περιφερειών, Πανεπιστημίων, Δημοσίων Ιδρυμάτων Επιχειρήσεων και Οργανισμών.

Η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών είναι μη κερδοσκοπικό σωματείο και Μη Κυβερνητική Οργάνωση. Εταίροι της είναι 920 επιφανείς Θεσσαλονικείς. Ιδρύθηκε το 1939 και επί 73 συνεχή χρόνια υπερασπίζεται τη Μακεδονία.

Νικόλαος Ι. Μέρτζος
Πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2012

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

Η εισήγηση περιορίζεται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Εξετάζει κυρίως τα σημαντικότερα γεγονότα των τελευταίων 14 περίπου μηνών στον συγκεκριμένο χώρο των Βαλκανίων που ορίζεται από τα βόρεια σύνορα της Ελλάδος και τα μεσημβρινά (N-ND-NA) σύνορα της Ρουμανίας, της Κροατίας και της Ουγγαρίας που περιλαμβάνει τις χώρες Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιο, Κοσσυφοπέδιο, Αλβανία, Σκόπια και Βουλγαρία. Οι εν λόγω χώρες παρουσιάζουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

1ον Αντιμετωπίζουν –σε διαφορετικό βαθμό η καθεμιά αλλά στην ίδια κατεύθυνση– ταυτόσημα φαινόμενα όπως η πολιτική ρευστότητα, η θεσμική ανεπάρκεια, η ζωτική εξάρτηση από τους ευρω-ατλαντικούς σχηματισμούς, οι εκατέρωθεν αμφισβητήσεις, το οργανωμένο έγκλημα, οι μειονότητες και η καχεκτική οικονομία που δοκιμάζουν το πολιτικό σύστημά τους, την υποτιθεμένη «ευρωπαϊκή» ταυτότητά τους, ακόμη και τη συνοχή τους.

2ον Οι πέντε από τις επτά προήλθαν από τον κατακερματισμό της Γιουγκοσλαβίας και στον νέο χώρο τους είναι νεαρά κράτη με περιορισμένα όρια. Η Βοσνία και το Κοσσυφοπέδιο είναι άμεσα προτεκτοράτα. Στο ιστορικά πρόσφατο παρελθόν η Βουλγαρία και η Αλβανία, που συμπληρώνουν την επτάδα, κινδύνευσαν σοβαρά να ενσωματωθούν στη Γιουγκοσλαβία. Έχουν κοινή κληρονομιά η Βουλγαρία με τα Σκόπια, η Αλβανία με τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου και των Σκοπίων.

3ον Στην επικράτειά τους αυξάνεται η επιρροή του Ισλάμ και της ισλαμικής Τουρκίας

4ον Συνθέτουν τη Μεσοβαλκανική Ζώνη που αποτελεί σήμερα ενιαίο και κρίσιμο γεωπολιτικό χώρο.

Ενδιαφέρει πρωτίστως και ιδιαίτερα τη Θεσσαλονίκη η Μεσοβαλκανική Ζώνη επειδή:

α) Αποτελεί τον συντομότερο και ασφαλέστερο στρατηγικό διάδρομο προς και από τα πλούσια ενεργειακά αποθέματα της Κασπίας. Είναι ο αναγκαίος χώρος από όπου θα διέλθουν οι ενεργειακοί αγωγοί προς την Ευρώπη και παράλληλα οι άμεσες στρατιωτικές επιχειρήσεις της Δύσης για την ενεργειακή ασφάλειά της. Γι' αυτό διεθνείς αναλυτές τη θεωρούν προέκταση του Καυκάσου. Φι-

λοξενεί ισχυρές αμερικανικές βάσεις με ορίζοντα τις ενεργειακές πηγές της Κασπίας. Αμερικανική ηλεκτρονική βάση, τμήμα της Αντιπυραυλικής Ασπίδας του ΝΑΤΟ, έχει εγκατασταθεί στην Τουρκία και στη Ρουμανία –σε απόσταση 50 χιλ. από τα σύνορα της Βουλγαρίας.

β) Είναι η γεωπολιτική, οικονομική και πολιτισμική ενδοχώρα της Ελλάδος. Οι όποιες θετικές ή αρνητικές μεταβολές εκεί έχουν άμεση ζωτική επίπτωση στην Ελλάδα.

γ) Στηρίζει στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στη Μακεδονία με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη, ζωτικές ανάγκες της και προοπτικές της, όπως μεταφορές, ανεφοδιασμός, τουρισμός και στρατιωτική ασφάλεια. Συνεπώς οι όποιες αλλαγές στην Ελλάδα έχουν άμεση επίπτωση στα Βαλκάνια.

δ) Τέλος, είναι το στρατηγικό πεδίο όπου αναμετρώνται οι ενεργειακοί αγωγοί των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης με τους ενεργειακούς κολοσούς της Ρωσίας.

Με αυτά τα δεδομένα η Μεσοβαλκανική Ζώνη τελεί ακόμη υπό διαρκή εσωτερική διαμόρφωση η οποία δεν αποκλείει εκπλήξεις ούτε νέους ξένους περιφερειακούς «παίκτες» όπως η Τουρκία, η Κίνα και το Ισραήλ με διαφορετικούς σκοπούς και διαφέρουσα ένταση.

Μένει προς εξέταση το τι εγκυμονούν η πολυεπίπεδη ταυτόχρονη αστάθεια στο εσωτερικό των επί μέρους Κρατών της, οι εναλλασσόμενες σχέσεις και συμμαχίες μεταξύ των Κρατών της και η ακόμη προβληματική ένταξη των περισοτέρων στο ευρωπαϊκό σύστημα ασφαλείας, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ολοκλήρωσης.

Οι δραματικές ανακατατάξεις, που ακόμη εξελίσσονται ραγδαία στη Βόρειο Αφρική και στη Μέση Ανατολή, αναδιανέμουν εν δυνάμει τον έλεγχο των γεωστρατηγικών ενεργειακών πηγών και ενδέχεται να αλλάξουν άρδην τον γεωπολιτικό χάρτη της Υψηλίου– και όχι μόνον του αραβικού κόσμου. Γι' αυτό η Μεσοβαλκανική Ζώνη επανήλθε στην πρώτη προτεραιότητα των γεωπολιτικών στρατηγείων που μελετούν μέτρα για να προλάβουν την «παράφρονα μεταβλητή» εκείνη που στο πρόσφορο έδαφος της ενδημικής ρευστότητας και αντιπαλότητας θα μπορούσε να προκαλέσει ένα ανεξέλεγκτο βαλκανικό ντόμινο.

Γι' αυτό εκδηλώνεται η πρωτοφανής παγκόσμια στήριξη της χρεοκοπημένης χώρας μας τόσο σε επίπεδο οικονομίας, για να μη εκραγεί η ελληνική βόμβα στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, όσο και σε επίπεδο πολιτικής. Είναι προφανές ότι, με τα σημερινά δεδομένα, η Δύση θεωρεί την Ελλάδα αναγκαίο σημείο στηρίξεως και συνδιαλλαγής της ετοιμόρροπης Μεσοβαλκανικής Ζώνης όπου το νεαρό πολυεθνικό κράτος των Σκοπίων κινδυνεύει με διάλυση από τις

εσωτερικές του αντιθέσεις και ανάλογα αποσταθεροποιητικά φαινόμενα δοκιμάζουν υπό κλίμακα τα περισσότερα άλλα κράτη της.

Ήδη από τις αρχές του 2011, η Ουάσιγκτον, έως τότε αναφανδόν προστάτιδα των Σκοπίων, μετεστράφη ολοκληρωτικά υπέρ της Ελλάδος στο πρόβλημα της ψευδωνυμίας με αλληπάλληλες δημόσιες δηλώσεις των ανωτάτων αρμοδίων αξιωματούχων της –και της Χίλαρι Κλίντον σε συνέντευξή της στην τηλεόραση Skay 19/7/2011. Είναι χαρακτηριστικό ότι το δεύτερο εξάμηνο του 2011 την Αθήνα επισκέπτονται Αμερικανοί αξιωματούχοι ανωτάτου επιπέδου: η υπουργός Εξωτερικών Χίλαρι Κλίντον τον Ιούλιο και, σύμφωνα με το πρόγραμμα, αναμενόταν ο Αντιπρόεδρος Τζο Μπάιντεν στις 5 Δεκεμβρίου 2011. Ανάλογα καλλιεργείται εφεξής και η αμερικανική κοινή γνώμη. Στις 16 Οκτωβρίου 2011 με ταυτόσημο εκτεταμένο δημοσίευσμά τους οι παγκοσμίου κύρους εφημερίδες International Herald Tribune και New York Times διέσυραν διεθνώς τα Σκόπια: διακωμώδησαν τον «εξαρχαϊσμό» της Ιστορίας τους με την αναγωγή της στον Μέγα Αλέξανδρο, εξευτέλισαν τον «μακεδονισμό» τους, στιγμάτισαν τον ολοκληρωτισμό τους και προειδοποίησαν ότι, αν δεν προσαρμοσθούν, απειλούνται με διάλυση. Πριν 18 μόλις μήνες, τον Απρίλιο 2010, το περιοδικό State, επίσημο όργανο του Σταίιτ Νητπάρτμεντ, αφιέρωνε το εξώφυλλό του και το κεντρικό του θέμα στα Σκόπια με τίτλους: *Μακεδονία, το μαργαριτάρι των Βαλκανίων* και *Σκόπια, η Αρχαία Μακεδονία δημιουργεί τη σύγχρονη Δημοκρατία*. Τώρα, όμως, η Ελλάδα είναι το μη χείρον βέλτιστον στα ρευστά Βαλκάνια. Διαφορετικά τον έλεγχο της περιοχής θα μονοπωλήσει η απρόβλεπτη Τουρκία, που, φυσικά, θα εκβιάσει από θέσεως ισχύος τον δυτικό συνασπισμό.

Δεν είναι βέβαιο ότι η Αθήνα, αποτρελαμένη τελείως στη δίνη της κρίσης, έχει αντιληφθεί πλήρως τουλάχιστον αυτήν την πραγματικότητα και μπορεί να την αξιοποιήσει. Βέβαιον, όμως, είναι ότι τα πρώτα 16 χρόνια από την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας η Ελλάδα συγκέντρωνε κατ' αποκλειστικότητα όλα τα στρατηγικά πλεονεκτήματα για να πρωταγωνιστήσει στα Βαλκάνια. Οι άφρονες ηγεσίες της τα σπατάλησαν όλα. Ωστόσο, ακόμη και όταν ξέσπασε η ελληνική κρίση, το έτος 2009 η περιοχή παρουσίαζε το εξής κατά κεφαλήν εισόδημα σε ευρώ: Ελλάδα 21.790, Αλβανία 2.813, Βοσνία 3.146, Σερβία 4.000, Βουλγαρία 4.576, Κοσσυφοπέδιο 3.535, Μαυροβούνιο 4.359 και Σκόπια 3.296.

Το γεωπολιτικό πεδίο εισήλθε πλέον σε βαθύ βαρομετρικό. Αυτήν τη δυσοίωνα πραγματικότητα τεκμηριώνουν και ξεδιπλώνουν όσα έρχονται καθημερινά στη δημοσιότητα καθεμιάς χώρας ως εξής αδρομερώς:

Τουρκία: Παρόλο ότι δεν ανήκει στη Μεσοβαλκανική Ζώνη, επεμβαίνει

δραστικά σ' αυτήν και αυτή η δράση της εξετάζεται εν προκειμένω. Θεωρείται ανέκαθεν θεσμικά ακόμη και μετά το 1923, –και– χώρα των Βαλκανίων παρότι το 97% της Επικρατείας της εκτείνεται στην Ασία. Γι' αυτό μετείχε πρωταγωνιστικά σε όλα τα Βαλκανικά Σύμφωνα του Μεσοπολέμου και της δεκαετίας 1950. Σήμερα ο τουρκικός πληθυσμός της Ανατολικής Θράκης και της απέραντης Κωνσταντινούπολης υπολογίζεται ίσως με συνολικό άθροισμα του πληθυσμού που ζει σε έξι βαλκανικά κράτη: Ελλάδα, Βουλγαρία, Σκόπια, Αλβανία, Κοσσυφοπέδιο και Μαυροβούνιο.

Η Τουρκία θεωρεί χώρες της άμεσης επιρροής της όσα κράτη των Βαλκανίων, της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής προέκυψαν από τη σταδιακή συρρίκνωση και την τελική διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τη στρατηγική του νεο-οθωμανισμού, που είναι ασύμβατη με το Δόγμα του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, έθεσε πρώτος ο Πρόεδρος Τουργκούτ Οζάλ πριν δύο περίπου δεκαετίες και στους καιρούς μας εξειδίκευσε μεθοδικά ο καθηγητής Αχμέτ Νταβούτογλου ως Υπουργός Εξωτερικών. Στο βιβλίο του *Στρατηγικό βάθος*, ο σημερινός υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας γράφει: *Οι τουρκικές και μουσουλμανικές μειονότητες σε Βουλγαρία, Ελλάδα, Μακεδονία, Σαντζάκ, Κοσσυφοπέδιο, Βοσνία και Ρουμανία αποτελούν σημαντικά στοιχεία της βαλκανικής πολιτικής της Τουρκίας* (σελ. 200) *Η ζώνη που εξικνείται από Μπίχατς, Βοσνία, Σαντζάκ, Κοσσυφοπέδιο, Αλβανία, Μακεδονία, Κίτριζαλι Βουλγαρίας, Δυτική Θράκη, καταλήγει στην Ανατολική Θράκη και έχει τον χαρακτήρα ζωτικής αρτηρίας για τη γεωπολιτική της Τουρκίας* (σελ. 477)

Το αυστριακό περιοδικό *Der Standard* έγραφε τον Ιανουάριο 2011: *70 τουρκικές σαπουνόπερες κατακτούν τα Βαλκάνια και αλλάζουν την αρνητική εικόνα που τα βαλκανικά έθνη είχαν για τους Τούρκους. Η τουρκική κινηματογραφική βιομηχανία βοηθά την τουρκική διπλωματία και πλέον είναι εργαλείο της γεωπολιτικής του νεο-οθωμανιστή Αχμέτ Νταβούτογλου.*

Τέλη Σεπτεμβρίου 2010 εβδομήντα οθωμανολόγοι από 30 περίπου κράτη συγκρότησαν διεθνές επιστημονικό συμπόσιο στην Τουρκία στο Πανεπιστήμιο του Μπίλετσκ. Ο πρύτανης του Πανεπιστημίου δήλωσε: *Όλοι οι οθωμανολόγοι συμμερίζονται την άποψη ότι οι δυτικοί ιστορικοί υπήρξαν μεροληπτικοί και παρερμήνευσαν την οθωμανική ιστορία. Αλλά οι μελέτες δείχνουν ότι οι ισχυρισμοί αυτοί δεν είναι αλήθεια. Φέρνοντας σε επαφή επιστήμονες από πολλές χώρες, θέλουμε να κάνουμε τα πρώτα βήματα για να ξαναγραφεί η Οθωμανική Ιστορία.*

Απαραίτητο εκ των ουκ άνευ στοιχείο του νέο-οθωμανισμού αποτελεί, βέβαια, το Ισλάμ που στην ήπια κοσμική εκδοχή του επέβαλε στην Τουρκική Δημοκρατία ο Πρωθυπουργός Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, αδιαφιλονίκητος θριαμ-

βευτής τριών αλληπαλλήλων εκλογών, ο οποίος τον Σεπτέμβριο 2011 έγινε διθυραμβικά δεκτός από τις νέες επαναστατικές Αρχές και πυκνά πλήθη Μουσουλμάνων στην Αίγυπτο και στη Λιβύη. Στη Βεγγάζη οι Αρχές τον υποδέχθηκαν με τη χαρακτηριστική φράση *Καλώς ήλθες στο σπίτι σου*, δηλαδή ιστορικά *Καλώς ήλθες στον Οίκο του Οσμάν* –στον Οίκο όλων των Οθωμανών Σουλτάνων.

Μετά τη Λιβύη, στις 30 Σεπτεμβρίου 2011 την Παρασκευή, ημέρα αγία των πιστών του Ισλάμ, ο Ταγίπ Ερντογάν επισκέφθηκε στο κράτος των Σκοπίων το αλβανοκρατούμενο Τέτοβο και προσκύνησε το οθωμανικό Ζωγραφιστό Τζαμί που αναστηλώθηκε με τουρκικές δαπάνες. Απευθυνόμενος προς τους Μουσουλμάνους Αλβανούς και τα μέλη της Τουρκικής Κοινότητας είπε: *Δεν μπορούμε να σας ξεχάσουμε όσο ανάμεσά σας βρίσκονται εγγόνια της οθωμανικής κληρονομιάς. Αδέλφια μας ζουν στη Βοσνία, στην Πρίστινα, στο Πρίζρεν, στα Σκόπια, στο Μοναστήρι, στο Τέτοβο ...*

Τον Νοέμβριο 2011 εγκαταστάθηκε στο Σεράγεβο και άρχισε να εκπέμπει στη σερβοκροατική και στην αγγλική γλώσσα ο ισχυρός μουσουλμανικός τηλεοπτικός σταθμός Al Jazeera Balkans βαλκανικός κλάδος του διεθνούς αραβικού δικτύου Al Jazeera που ανακοίνωσε ότι τέτοιους σταθμούς θα εγκαταστήσει σε όλες τις πρωτεύουσες των Βαλκανίων και στην Κωνσταντινούπολη. Προφανές στόχος οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί.

Υπό τον Ερντογάν, ο οποίος απελευθέρωσε και διοχέτευσε στην παραγωγή τις έως τότε περιθωριακές αλλά γιγαντιαίες μάζες των πιστών του Ισλάμ, η Τουρκία αναπτύσσεται ραγδαία και μετέχει ισότιμα στην Ομάδα G20 των 20 ισχυροτέρων οικονομιών του Κόσμου –από τη 15η μεγαλύτερη θέση. Όταν τον Σεπτέμβριο 2001 εξελέγη πρώτη φορά, ο Ερντογάν βρήκε τις τουρκικές Τράπεζες χρεοκοπημένες και τη χώρα του ζεμένη στο 18ο κατά σειράν αυστηρότατο πρόγραμμα του ΔΝΤ. Τη δεκαετία 1990 ο πληθωρισμός κάλυψε ακάθεκτος με ρυθμό 75% και η τουρκική λίρα τελούσε σε διαρκή ραγδαία υποτίμηση. Ορκισε υπουργό Οικονομικών τον διεθνούς κύρους έμπειρο οικονομολόγο Κεμάλ Ντερβίς και προχώρησε με συνέπεια σε βαθιές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Οι 79 τουρκικές Τράπεζες περιορίστηκαν σε 49 και το 2009 η κεφαλαιακή τους επάρκεια έφτανε στο παγκοσμίως ζηλευτό επίπεδο του 19%. Στη δεύτερη θητεία του διέκοψε το 19ο πρόγραμμα του ΔΝΤ γιατί δεν το χρειάζονταν πια. Η ανεργία εξακολουθεί να βρίσκεται πάνω από το 10% αλλά σε περίοδο παγκόσμιας κρίσης μεταξύ 2008-2009 ανακοίνωσε ότι δημιούργησε 1,5 εκατομμύριο νέες θέσεις εργασίας. Το δημόσιο χρέος της χώρας έπεσε κάτω από το 50% του ΑΕΠ. Έτσι, τον Οκτώβριο 2011, διεκήρυξε από τα Σκόπια ότι το 2023, όταν θα εορτάζεται η 100ή επέτειος από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, η

Τουρκία θα περιλαμβάνεται στα δέκα πιο ανεπτυγμένα κράτη του Κόσμου. (Ωστόσο, στις αρχές του 2012 όλα τα επίσημα στοιχεία απέδειξαν ότι οι οικονομικοί δείκτες είχαν επιδεινωθεί το 2011. Ο πληθωρισμός ανήλθε στο 10,5% –αρνητικό ρεκόρ τριετίας. Το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών αυξήθηκε 77%, ξεπέρασε τα 70,6 δις δολάρια και αντιπροσωπεύει το 10% του ΑΕΠ διότι οι τουρκικές εξαγωγές αυξήθηκαν 20% αλλά οι ξένες εισαγωγές αυξήθηκαν 35%. Τα επιτόκια χορηγήσεων διπλασιάστηκαν στο 12%. Το πλεόνασμα ξένων κεφαλαίων, που ήταν 9,1 δις δολάρια το 2010, έγινε έλλειμμα 6,5 δις δολάρια. Μειώθηκαν 50% σχεδόν τα συναλλαγματικά αποθέματα από τα 13,1 δις δολάρια στα 6,3 δις δολάρια.) Ο πληθυσμός της εγγίζει τα 72 εκατομμύρια, παρουσιάζει υψηλό δείκτη γεννητικότητας και αυξάνεται ταχύτατα συνεχώς επειδή είναι ιδιαίτερα νεαρός. Ο μέσος όρος ηλικίας του τουρκικού πληθυσμού είναι τα 29 έτη ενώ της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα 40 έτη –και της Ελλάδος ακόμη γηραιότερος. Με τέτοια εφόδια η Τουρκία επεκτείνει μεθοδικά τις στρατηγικές θέσεις της νέο-οθωμανικής πολιτικής της –και– στα Βαλκάνια.

Τα κράτη της κρίσιμης Μεσοβαλκανικής Ζώνης, στην οποία δεν ανήκουν η Ρουμανία, η Κροατία και η Σλοβενία, παρουσιάζουν την εξής εικόνα:

Βοσνία: Τρία συνομόσπονδα κρατίδια σε εύθραυστη συσκευασία ενός. Παράμενει κράτος μόνον όσο αποτελεί ακόμη διεθνές προτεκτοράτο. Η Σερβική Δημοκρατία είναι στραμμένη προς τη Μητέρα Πατρίδα Σερβία, ενώ στην Ομοσπονδία Κροατών-Βοσνίων οι Κροάτες στρέφονται προς τη Μητέρα Πατρίδα Κροατία και οι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι προς το Ισλάμ και την Τουρκία. Κάθε εκλογική διαδικασία, όπως η τελευταία, εξελίσσεται σε δοκιμασία ζωής ή θανάτου και εξ ορισμού αδυνατεί να θέσει σε λειτουργία μια, έστω υποτυπώδη, Δημοκρατία. Όλα κρέμονται από μια κλωστή και ξένες κυβερνήσεις εισηγούνται ριζική αναθεώρηση της πολιτειακής συγκρότησης την οποία οι Σέρβοι, όμως, απορρίπτουν απειλώντας με απόσχιση. Οι Αμερικανοί εγκατέστησαν ευθύς εξ αρχής αεροναυτική βάση στο Ζαντάρ.

Σερβία: Είναι το πρώτο αυτόνομο, αν και υποτελές, κράτος της νεότερης βαλκανικής Ιστορίας και ως Σερβική Δημοκρατία είναι ταυτόχρονα το τελευταίο ανεξάρτητο κράτος που προέκυψε από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και την απόσχιση του Μαυροβουνίου. Πρωταγωνίστησε υπό τον Μίλόσεβιτς στους μακρούς αιματηρούς ενδο-γιουγκοσλαβικούς πολέμους 1991-1999 οπότε υπέστη τεράστιες υλικές καταστροφές και ανθρώπινες απώλειες. Συμπαγείς πληθυσμοί Σέρβων βρίσκονται εκτός Σερβίας κατά φθίνουσα κλίμακα στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στο Κοσσυφοπέδιο και στην Κροατία. Το 2006 αποσχίσθηκε το Μαυροβούνιο από την Ένωσή του με τη Σερβία. Μετά τη βιαία απόσπαση του

Κοσσυφοπέδιου το 2008, απώλεσε το 12% της επικρατείας του και το λίκνο της εθνικής κληρονομιάς του. Οι κάτοικοί του σήμερα είναι 7.310.555 εκ των οποίων το 83% Σέρβοι, 4% Ούγγροι και 13% άλλες δέκα περίπου μειονότητες, 85% Ορθόδοξοι, 5,5% Καθολικοί, 1% Προτεστάντες και 3,2% Μουσουλμάνοι. Το 2000, μετά την ανατροπή του Μιλόσεβιτς εισήλθε σε δημοκρατική Μεταπολίτευση που υπήρξε ταραχώδης έως το 2003 οπότε δολοφονήθηκε ο Πρωθυπουργός της Τζίντζιτς και εξελέγη ο μεταρρυθμιστής Βόισλαβ Κοστούνιτσα. Πρόεδρος της Δημοκρατίας από το 2004 είναι ο Μπόρις Τάντιτς ο οποίος οδηγεί τη Σερβία σε μεγάλες μεταρρυθμίσεις, οικονομική ανάπτυξη και ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία τα τελευταία 7 έτη προσφέρει αποφασιστική οικονομική βοήθεια. Τον Οκτώβριο 2011 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εισηγήθηκε την άμεση έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων μόλις η Σερβία εξομαλύνει τη σχέση της με το Κοσσυφοπέδιο. Εντωμεταξύ συνέλαβε και παρέδωσε στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο της Χάγης τους καταζητούμενους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες των πολέμων που ο σερβικός λαός θεωρεί εθνικούς ήρωες. Εξαιτίας των πολέμων το ΑΕΠ της Σερβίας μεταξύ 1990-1994 μειώθηκε κατά 66%. Μετά δεκαετία, όμως, το 2004 άρχισε η ταχεία οικονομική ανάπτυξη με ρυθμούς 6% έως και 7,5% που διπλασίασε το κατά κεφαλήν εισόδημα στα 11.000 δολάρια. Η ανεργία περιορίστηκε από το 30% στο 17,5%. Μεταξύ 2001-2006 διπλασιάστηκαν περίπου τόσο οι εξαγωγές όσο και οι μεγαλύτερες εισαγωγές έτσι ώστε διπλασιάστηκε επίσης το εμπορικό έλλειμμα της χώρας από 2,97 δις δολάρια το 2001 στα 6,1 δις το 2006.

Το 2007 η Ελλάδα ήταν ο υπ' αριθμόν 1 ξένος επενδυτής στη Σερβία με 2,2 δις ευρώ. Σκληροτράχηλοι Αλβανοί ενεργούν στο σερβικό τμήμα του Σαντζάκ και στην κοιλάδα του Πρέσεβο. Σύμφωνα με την επίσημη απογραφή ανέρχονται σε 57.000 περίπου άτομα. Ωστόσο ο μικρός αριθμός δεν εξηγεί πώς διαθέτουν τα εξής τέσσερα κόμματα: Δημοκρατικό Κόμμα των Αλβανών, Δημοκρατική Ένωση της Κοιλάδας του Πρέσεβο, Δημοκρατικό Κόμμα του Σαντζάκ και Συμμαχία για το Σαντζάκ. Συγκρινόμενα, κατά θρήσκευμα και εθνική μειονότητα, τα επίσημα ποσοστά Μουσουλμάνων Αλβανών, Βοσνίων και Τσιγγάνων δείχνουν ότι οι επίσημοι αριθμοί είναι «πειραγμένοι» και ο πραγματικός αλβανικός πληθυσμός πολύ μεγαλύτερος.

Κοσσυφοπέδιο: Ανακηρύχθηκε διεθνές προτεκτοράτο το 2008 και με τη στρατιωτική επέμβαση του ΝΑΤΟ αποσπάστηκε από τη Σερβία η οποία δεν αναγνωρίζει τα τετελεσμένα.

Όσοι Σέρβοι απέμειναν στον Βορρά με επίκεντρο τη διχοτομημένη πόλη Μητροβίτσα σε άμεση επαφή με τη Μητέρα Σερβία δεν αναγνωρίζουν το κρά-

τος, ενώ οι νοτιότεροι Σέρβοι προσπαθούν να ενσωματωθούν στους θεσμούς για να διασωθούν. Όμως είναι τέτοια η ποιότητα των θεσμών ώστε οι εκλογές διεξήχθησαν στις 12 Δεκεμβρίου 2010 αλλά τα εκλογικά αποτελέσματα ανακοινώθηκαν στις 31 Ιανουαρίου 2011. Σύμφωνα με έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης ο νικητής των εκλογών (με λιγότερο από 33%) Πρωθυπουργός Χασίμ Θάτσι, πολέμαρχος εθνικός ήρωας, επιδιδόταν συστηματικά σε μαζικό εμπόριο ανθρωπίνων οργάνων διαμελίζοντας τους Σέρβους αιχμαλώτους του, αμάχους και ενόπλους, ενώ εξακολουθεί να διαπρέπει, από την κορυφή της εξουσίας, στο λαθρεμπόριο ναρκωτικών, όπλων και λευκής σαρκός. Στις 23/2/2011 Πρόεδρος της Δημοκρατίας με διαφορά μιας ψήφου εξελέγη Μετζί Πιτσόλι, ο πλουσιότερος μακράν Κοσσοβάρους που, όπως διαδόθηκε, εξαγόρασε την εκλογή του. Γι' αυτό απείχε από την ψηφοφορία η Αντιπολίτευση. Επί κεφαλής του κόμματος «Συνασπισμός για ένα νέο Κόσσοβο» με τους 8 βουλευτές του στηρίζει στην κόψη του ξυραφιού την κυβέρνηση του Πρωθυπουργού Χασίμ Θάτσι. Ο Μετζί Πιτσόλι, 60 ετών, κατέχει δηλωμένη επίσημα περιουσία 420 εκατ. ευρώ ως ιδιοκτήτης κατασκευαστικών με έδρα την Ελβετία. Χρηματοδότησε και εφοδίασε με όπλα τον UCK. Παντρεμένος με Ρωσίδα. Η Εισαγγελία της Μόσχας τον κατηγορήσε το 1998 ότι δωροδότησε με 5 εκατ. δολ. τον Πρόεδρο Γέλτσιν. Δέκα ημέρες μετά την εκλογή του, η Σερβία εγκαινίασε πρώτη φορά διαπραγματεύσεις με το Κοσσυφοπέδιο στις Βρυξέλλες αλλά μετά 20 ημέρες στις 28/3/2011 το Συνταγματικό Δικαστήριο ακύρωσε την εκλογή του. Τα κόμματα-φατρίες δεν συμφωνούν να εκλέξουν νέο Πρόεδρο, οπότε στις 6/4/2011 ο Αμερικανός πρεσβευτής Κρίστοφερ Ντελ καλεί στην έπαυλή του όλους τους πολιτικούς ηγέτες και τους «νουθετεί» τόσο σοφά ώστε την επομένη ημέρα όλα μαζί τα κόμματα απνευστί εκλέγουν ομόφωνα Πρόεδρο της Δημοκρατίας την Ατιφέπε Γιαχιάγκα, 36 ετών, Αναπληρωτή Διοικητή της Αστυνομίας. Έχει το «προσόν» ότι έχει εκπαιδευθεί κατάλληλα από το FBI και τη CIA στην Αμερική. Ανέλαβε να μεταρρυθμίσει το Σύνταγμα, ώστε ο Πρόεδρος να εκλέγεται απευθείας από τον Λαό, και τον Μάρτιο 2012 να προκηρύξει ταυτόχρονες προεδρικές και βουλευτικές εκλογές.

Η αμερικανική στρατιωτική βάση Bond Steel, στα σύνορα Κοσσυφοπεδίου-Σκοπίων, είναι η μεγαλύτερη στην Ευρώπη.

Οι Αλβανοί Κοσσοβάρους θεωρούν τη χώρα τους μήτρα του Αλβανικού Έθνους και τον εαυτόν τους ανώτερο από τους Αλβανούς της όμορης Αλβανίας και του ομόρου Κράτους των Σκοπίων. Με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση πέρσι εγκαινιάσθηκε διεθνής αυτοκινητόδρομος που ενώνει την πρωτεύουσα Πρίστινα με τα Τίρανα και την Αδριατική, ενώ εφέτος αναγγέλθηκε νέος αυτοκινητόδρο-

μος 55 χιλ. που θα ενώσει την Πρίστινα με τα Σκόπια – την πόλη με τον πληθθέστερο πληθυσμό Αλβανών σε όλα τα Βαλκάνια. Οι δύο οδικοί άξονες ενώνουν τους Αλβανούς των τριών ομόρων κρατών.

Την άνοιξη 2011 η Σερβία προκαλεί επικίνδυνη κρίση με το Κοσσυφοπέδιο και του επιβάλλει εμπορικό αποκλεισμό. Το κενό σπεύδουν να καλύψουν τα όμορα Σκόπια αυτοπαγιδευόμενα περιχαρή στη στρατηγική περικύκλωσή τους από τους Αλβανούς Σκοπίων – Κοσσυφοπεδίου – Αλβανίας!

Αλβανία: Η Αντιπολίτευση καταγγέλλει την κυβέρνηση για εκλογική νοθεία, δικτατορία και διαφθορά. Ογκώδης διαδήλωση διαμαρτυρίας στα Τίρανα την Παρασκευή 28/1/2011 συγκρούστηκε σκληρά με την Αστυνομία και κόστισε τρεις νεκρούς διαδηλωτές. Την επομένη Παρασκευή η Αντιπολίτευση εξάπλωσε νέα διαδήλωση. Επακολουθούν οι εκλογές για την Τοπική Αυτοδιοίκηση όπου, παρά τις απώλειές του, επικρατεί ο Μπερίσα. Κάθε βράδυ επί ένα δεκαήμερο ανακηρύσσεται άλλος νικητής μεταξύ των δύο υποψηφίων στον Δήμο των Τιράνων όπου ανακοινώνονται διαφορετικά οριακά εκλογικά αποτελέσματα και ακυρώνονται εναλλάξ. Τελικά χάνει ο μακρόβιος Δήμαρχος Τιράνων και Αρχηγός των Σοσιαλιστών Έντι Ράμα. Η χώρα έχει ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και επιθυμεί να ενταχθεί στην Ε.Ε. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όμως, τον Οκτώβριο 2011 εισηγήθηκε να μη αρχίσουν ενταξιακές διαπραγματεύσεις επειδή κρίνει ιδιαίτερα επικίνδυνη την πολιτική ένταση και ανεπαρκή ακόμη τα στοιχειώδη κριτήρια. Αμερικανικές βάσεις έχουν εγκατασταθεί στις αλβανικές ακτές της Αδριατικής.

Παράλληλα ανέρχεται το εθνικιστικό κίνημα που διεκδικεί ανοικτά να ενωθούν στη Μεγάλη Αλβανία η Ήπειρος και εν μέρει η Δυτική Μακεδονία της Ελλάδος, το δυτικό τμήμα του κράτους των Σκοπίων, το Κοσσυφοπέδιο, το Σαντζάκ του Μαυροβουνίου και η κοιλάδα Πρέσεβο της Σερβίας. Αντιπροσωπείες Αλβανών από αυτές τις περιοχές και Τσάμηδες πραγματοποίησαν τον Νοέμβριο 2010 μεγάλη συγκέντρωση στα Τίρανα όπου παρουσίασαν τον «Χάρτη της Φυσικής Αλβανίας». Ο Κότσα Ντάνα, διευθυντής του Ινστιτούτου για τις περιφερειακές προβλέψεις, με έδρα τα Τίρανα, δήλωσε ότι «ένα νέο αλβανικό κράτος θα δημιουργηθεί μέχρι το 2013». Το Βαλκανικό Παρατηρητήριο, με έδρα τα Τίρανα, ανακοίνωσε ότι, σύμφωνα με σφυγμομέτρησή του, το 62,7% των Αλβανών στα Βαλκάνια τάσσονται υπέρ της Μεγάλης Αλβανίας.

Το Ισλάμ ασκεί επιρροή στους Γκέγκηδες του Βορρά. Στον Νότο οι Τόσκηδες, Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί, είναι ανεξίτηρο και προσανατολίζονται ανέκαθεν στον ελληνισμό. Περισσότεροι από 500.000 Αλβανοί εργάζονται μόλις στην Ελλάδα και πολλοί έχουν ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία. Οι Έλληνες και όλες οι άλλες εθνικές μειονότητες της Αλβανίας απεφάσισαν να μπουκο-

τάρουν τη Γενική Απογραφή πληθυσμού τον Οκτώβριο 2011 καταγγέλλοντας ότι η αλβανική κυβέρνηση επιχειρεί να τους απογράψει σαν εθνικά Αλβανούς. Αλβανοί μετανάστες στη Μεσευρώπη ελέγχουν ισχυρά παράνομα δίκτυα σωματεμπορίας, ναρκωτικών και όπλων. Στην Αμερική ενεργεί ισχυρό αλβανικό λόμπι.

Μαυροβούνιο: Με πληθυσμό 750.000 περίπου ψυχών η χώρα αποσχίσθηκε το 2006 από τη Σερβία την οποία έτσι απέκλεισε από κάθε πρόσβαση στη θάλασσα. Στο αποτέλεσμα του σχετικού Δημοψηφίσματος αντέδρασαν βιαιότατα δεκάδες χιλιάδες πολίτες υπέρμαχοι της Σερβίας. Κατά το ένα τρίτο του πληθυσμού οι Μαυροβούνιοι αυτοδηλώνονται Σέρβοι. Την εξουσία μονοπώλησε ο ηγέτης του αποσχιστικού κινήματος Μίλος Τζουγκάνοβιτς παρότι καταζητούμενος εξαρχής στην Ιταλία για μαζικό λαθρεμπόριο τσιγάρων. Γι' αυτό στη βαλκανική αργκό το Μαυροβούνιο ονομάζεται Malboroland! Τον Δεκέμβριο 2010 ο Τζουγκάνοβιτς εξαναγκάστηκε σε παραίτηση κατηγορούμενος ότι, εκτός των άλλων, πούλησε όλο το κράτος σε Ρώσους επιχειρηματίες και μια Τράπεζα στον αδελφό του. Ωστόσο, χάρις στις τεράστιες ξένες επενδύσεις τουρισμού, μετά το ξεπούλημα, σημειώνεται εντυπωσιακή οικονομική άνοδος. Τον Οκτώβριο 2011 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την έναρξη διαπραγματεύσεων για την ένταξη του Μαυροβουνίου στην Ε.Ε.

Στην περιοχή Σαντζάκ-Μετόχεια ζει ισχυρή μειονότητα Αλβανών που αντιπροσωπεύεται στη Βουλή με αλβανικό κόμμα.

Σκόπια: Ο πληθυσμός τους μόλις υπερβαίνει τα 2 εκατομμύρια και είναι πολυεθνικός-πολυθρησκευτικός. Τον Νοέμβριο 2010 η έκθεση του Σταίιτ Ντηπάρτμεντ υπολόγισε ότι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί-κυρίως Σλαβομακεδόνες αλλά όχι μόνον- ανέρχονται σε 65% και σε 32%. οι Μουσουλμάνοι-Αλβανοί, Τσιγγάνοι, εξισλαμισμένοι Σλάβοι και Τούρκοι Το 3% είναι Καθολικοί, Διαμαρτυρούμενοι και Εβραίοι. Όλες οι επίσημες απογραφές θεωρούνται νοθευμένες υπέρ των Σλάβων. Η τελευταία γενική απογραφή, η πρώτη με έγκυρα ευρωπαϊκά κριτήρια, ανεστάλη τον Οκτώβριο 2011 επειδή η αρμόδια Κεντρική Επιτροπή παραιτήθηκε σύσσωμη μετά βίαιες καταγγελίες των Αλβανών για νοθεία.

Μετά την ένοπλη εξέγερσή τους, το 2001, οι Αλβανοί επέβαλαν τη διεθνή Συμφωνία της Αχρίδας βάσει της οποίας αναγνωρίζονται ως συνιστώσα του κράτους, μετέχουν υποχρεωτικά με ένα κόμμα τους στον εκάστοτε κυβερνητικό συνασπισμό, χρησιμοποιούν την αλβανική σημαία και γλώσσα σε όποιον Δήμο υπερέχουν, ομιλούν αλβανικά στη Βουλή, λειτουργούν ανεξάρτητο αλβανικό Πανεπιστήμιο και διεκδικούν ολοένα περισσότερα δικαιώματα. Ελέγχουν απόλυτα το δυτικό τμήμα του κράτους και τη μισή πρωτεύουσά του.

Τη μακράν μεγαλύτερη επιρροή στη χώρα, μετά την Ουάσιγκτον, ασκεί η Τουρκία η οποία προβάλλεται ως αναμφισβήτητος προστάτης όλων των Μουσουλμάνων και επεκτείνει ραγδαία τις στρατηγικές της θέσεις στην οικονομία, στην κοινωνία, στον πολιτισμό και στην άμυνα. Οι Μουσουλμάνοι διατηρούν σταθερά έναντι των Σλάβων τριπλάσιο δείκτη γεννητικότητας. Η Βουλγαρία αυξάνει επίσης την επιρροή της σε τμήμα του σλαβικού πληθυσμού. Πρόσφατα εισήλθε και το Ισραήλ. Στις 28 Δεκεμβρίου 2010 το υπουργείο Άμυνας και η ισραηλινή αεροπορική Elbit Systems, μία από τις μεγαλύτερες εταιρείες κατασκευής ηλεκτρονικών για την άμυνα, υπέγραψαν συμφωνία για δημιουργία κέντρου εκπαίδευσης πιλότων. Το υπουργείο Άμυνας θα συνεισφέρει 5,3 εκ. ευρώ σε ετήσια βάση και τα υπόλοιπα η ισραηλινή Elbit Systems.

Τα Σκόπια αποτελούν έμμεσο αμερικανικό προτεκτοράτο το οποίο η Ουάσιγκτον ανεγνώρισε με την ψευδωνυμία «Δημοκρατία της Μακεδονίας» και ασκώντας αόριστες πιέσεις στην Αθήνα επεχείρησε τον Απρίλιο 2008 να εντάξει στο NATO. Ενωρίτερα, το 1994, είχε επιβάλει στην Αθήνα την Ενδιάμεση Συμφωνία. Η αμερικανική πρεσβεία στην πρωτεύουσα Σκόπια, με 3.000 υπαλλήλους, πέντε υπογείους και άλλους πέντε ανωγείους τεθωρακισμένους ορόφους, είναι η μεγαλύτερη στην Ευρώπη βάση ηλεκτρονικού πολέμου και κατασκοπείας. Αμερικανοί ελέγχουν επίσης το στρατηγικής σημασίας πεδίο του Κρίβολακ. Ο πετρελαιοαγωγός AMBO προγραμματίστηκε να μεταφέρει της Κασπίας στην Αδριατική μέσω Βουλγαρίας, Σκοπίων και Αλβανίας. Ανήκει στις αμερικανικές εταιρείες Exxon και Chevron και την κατασκευή του έχει αναλάβει η αμερικανική εταιρεία Hallibarton. Με αυτές τις τρεις εταιρείες συνδέονταν οι προηγούμενοι υπουργοί Εξωτερικών Κοντολίζα Ράις, Εσωτερικών Νόρτον και Αμύνης Ντόναλντ Ράμσφελντ καθώς επίσης ο προηγούμενος Αντιπρόεδρος Ντικ Τσένεϊ. Ωστόσο, αντιδρώντας παιδαριωδώς στην αμερικανική μεταστροφή υπέρ των ελληνικών θέσεων στο ζήτημα της ονομασίας, η κυβέρνηση Γκρούεφκι ανακοίνωσε στις 8 Οκτωβρίου 2011 ότι «μία από τις στρατηγικές προτεραιότητές της» είναι να ετοιμάσει συμφωνία με τη Ρωσία για να διέλθει από το έδαφος των Σκοπίων ο ρωσικός αγωγός South Stream που ανταγωνίζεται τους αμερικανικούς!

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προειδοποιεί σταθερά τα Σκόπια ότι ο συμβιβασμός τους με την Αθήνα είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξή τους. Τον Οκτώβριο 2011 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αρνήθηκε να ορίσει ημερομηνία προς έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων επειδή, σύμφωνα με την έκθεσή της, τα Σκόπια, παρά τις συνεχείς διεθνείς συστάσεις, δεν αντιμετώπισαν τα δομικά προβλήματά τους που είναι η διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα, οι εθνοτι-

κές συγκρούσεις Σλάβων-Αλβανών, η έλλειψη ανεξάρτητης Δικαιοσύνης και ελευθεροτυπίας, οι ανεπαρκείς διαρθρωτικές αλλαγές και ο απαραίτητος συμβιβασμός με την Ελλάδα.

Ο Πρωθυπουργός Νικόλα Γκρούεφσκι, που επανεξελέγη τον Ιούνιο 2011 με απώλειες, ηγείται του ισχυρού κόμματος ΒΜΡΟ-DPMNE, δηλαδή «Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση – Δημοκρατικό Κόμμα για την Εθνική Ένωση της Μακεδονίας» το οποίο, τουλάχιστον ιδεολογικά, επιδιώκει μια «Ενιαία Μακεδονία» στην οποία «πρέπει» να προσαρτηθούν η ελληνική «Αιγαιατική» Μακεδονία, η βουλγαρική Μακεδονία του Πιρίν και δυτικά εδάφη της Αλβανίας. Κλιμάκωσε σε παραλήρημα τον «μακεδονισμό», τον ανθελληνισμό και τον «εξαρχαϊσμό» με αναγωγή στον Μέγα Αλέξανδρο και με θηριώδη μνημεία. Τα Σκόπια διεκδικούν «μακεδονική μειονότητα» στην Ελλάδα, την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Βοσνία και το Κοσσυφοπέδιο. Για πρώτη φορά αμφισβητείται ο Πρωθυπουργός κατηγορούμενος ότι ασκεί δικτατορία, φυλακίζει τους αντιπάλους του και είναι ο νονός της διαφθοράς. Από τον Νοέμβριο 2010 μέχρι τον Ιούνιο 2011 τα κόμματα της Αντιπολίτευσης, σλαβικά και αλβανικά, εξαπέλυσαν εναντίον του κυλιόμενες διαδηλώσεις σε όλη τη χώρα και απεχώρησαν από τη Βουλή μέχρις ότου η κυβέρνηση προκήρυξε εκλογές.

Σύμφωνα με την Κρατική Στατιστική Υπηρεσία, μεταξύ Ιανουαρίου-Ιουλίου 2011 οι εξαγωγές των Σκοπίων ανήλθαν σε 2,446 δις δολαρίων και οι εισαγωγές σε 3,985 δις διαμορφώνοντας το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου στα 1,539 δις ευρώ, ενώ τα συναλλαγματικά αποθέματα ήσαν 1,8 δις ευρώ. Η βιομηχανία μετάλλων πραγματοποίησε το 41% των εξαγωγών. Η ανεργία υπερβαίνει το 32% και ο μέσος μισθός κυμαίνεται στα 350 ευρώ. Οι ελληνικές επενδύσεις στη χώρα κατέχουν την πρώτη θέση.

Οι πληροφορίες, που δημοσιεύθηκαν στα Σκόπια το τελευταίο 14μηνο, απεικονίζουν ενδεικτικά την κατάσταση κατά τομείς ως εξής:

Τουρκία: Η νεο-οθωμανική στρατηγική βάθους καταλαμβάνει ισχυρές θέσεις στην οικονομία, την άμυνα, την υγεία, την Ισλαμική Κοινότητα και την οθωμανική κληρονομιά των Σκοπίων προκειμένου να χρησιμοποιήσει αυτό το ευάλωτο μικρό κράτος ως βάση εξορμήσεως προς την ευρύτερη βαλκανική ενδοχώρα. Έτσι:

Σε οικονομικό επίπεδο τον Οκτώβριο 2010 και τον Ιούνιο 2011 δεκάδες Τούρκοι επιχειρηματίες συνεδριάζουν στα Σκόπια με Σλαβομακεδόνες συναδέλφους τους και αποφασίζουν να εντείνουν την οικονομική συνεργασία των δύο χωρών με στόχο το ένα δις δολάρια τα δύο επόμενα χρόνια. Τούρκοι επιχειρηματίες ζητούν να χτίσουν Φοιτητική Εστία στο Πανεπιστήμιο του Στιπ

όπου φοιτούν ήδη 100 φοιτητές από την Τουρκία και ενδιαφέρονται να εγγραφούν άλλοι 3.000. Τον Μάρτιο 2011 η τουρκική Τράπεζα Χάλκ εξαγόρασε κατά πλειοψηφία την Εξαγωγική και Πιστωτική Τράπεζα των Σκοπίων και μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες της Τουρκίας άρχισαν να αναζητούν ερημικές φθηνές περιοχές γύρω από τα Σκόπια όπου, σύμφωνα με τον τοπικό τύπο, σχεδιάζουν να χτίσουν ουρανοξύστες –όχι για τους πάμπτωχους ντόπιους ασφαλώς.

Σε επίπεδο συγκοινωνιών με 20ετή σύμβαση παραχώρησης και συνολική επένδυση 120 εκ. ευρώ, η κολοσσιαία τουρκική TAV Airports Holding, που διαχειρίζεται τα μεγαλύτερα αεροδρόμια της Τουρκίας με πρώτο της Κωνσταντινούπολης, ανέλαβε την ανακατασκευή, την ανάπτυξη, τη χρήση και τη συντήρηση των αεροδρομίων «Μέγας Αλέξανδρος» της πρωτεύουσας και «Απόστολος Παύλος» της Αχρίδας καθώς επίσης την κατασκευή και εκμετάλλευση ενός Εμπορευματικού Αερολιμένα στο Στιπ. Στις 6 Σεπτεμβρίου 2011 ο Πρωθυπουργός Νικόλα Γκρούεφσκι και ο Γενικός Διευθυντής της τουρκικής εταιρείας TAV Σάνι Σενέρ εγκαινιάζουν το αεροδρόμιο των Σκοπίων «Μέγας Αλέξανδρος». Σε μια χώρα δύο εκατομμυρίων το αεροδρόμιο της πρωτεύουσάς της δύναται να μεταφέρει ετησίως τέσσερα εκατομμύρια επιβάτες. Προφανώς είναι ο ενδιάμεσος σταθμός εξορμήσεως των Τούρκων στα Βαλκάνια όπως και ο Εμπορευματικός Αερολιμένας του Στιπ για τις τουρκικές εξαγωγές στην ευρύτερη περιοχή. Οι διεθνείς Τουρκικές Αερογραμμές άρχισαν τα δρομολόγιά τους, ενώ από τον Αύγουστο 2011 η μικρότερη τουρκική αεροπορική εταιρεία «Πήγασος» πραγματοποιεί τις γραμμές Σκόπια-Κωνσταντινούπολη και Σκόπια-Σμύρνη με πάμφθινο εισιτήριο μόλις 29,99 €.

Σε στρατιωτικό επίπεδο παραμονή Χριστουγέννων 2010 ο υπουργός Άμυνας της Τουρκίας, Βεζντή Γκιονούλ επισκέπτεται επίσημα τα Σκόπια όπου συναντάται με όλη την ηγεσία, δωρίζει στον μικρό τοπικό Στρατό έξι στρατιωτικά οχήματα και μία γεννήτρια και υπογράφει νέα συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας, που προβλέπει νέα τουρκική βοήθεια 900.000 δολ. *«Η Τουρκία είναι από τους πιο σημαντικούς στρατηγικούς εταίρους της Μακεδονίας. Απόδειξη τούτου είναι ότι έως τώρα μας χορήγησε οικονομική βοήθεια 16 περίπου εκατ. ευρώ»*, δηλώνει ο ομόλογός του Ζόραν Κογιανόφσκι, ο οποίος τον Μάιο του 2011 ανακοινώνει ότι τουρκική εταιρεία ενδιαφέρεται να επενδύσει στην τοπική εταιρεία ηλεκτρικής μηχανικής και κατασκευών στην Αχρίδα. Δύο μήνες ενωρίτερα ο Τούρκος υπουργός Ευρωπαϊκών Θεμάτων Εγκεμέν Μπαγκίς δήλωσε: *Είναι προς το συμφέρον της Ευρώπης και της παγκόσμιας ειρήνης η ένταξη της Μακεδονίας στο ΝΑΤΟ.* Ο Τούρκος Πρωθυπουργός επισκέπτεται τα Σκόπια 29-30 Σεπτεμβρίου 2011 και προβαίνει σε παρόμοιες, πολύ πιο επιθετικές δηλώσεις,

με αιχμή την Ελλάδα. Μετά από 19 ημέρες, στις 19/10/2011, τον Ερντογάν διαδέχεται στα Σκόπια ο Αντιπρόεδρος του Bulent Arinc ο οποίος μετέχει εκεί στο έβδομο Διεθνές Συνέδριο για τον Κεμάλ Ατατούρκ, που πραγματοποιείται υπό την αιγίδα των Προέδρων των δύο χωρών. Ο Arinc διαβεβαιώνει πανηγυρικά τον Πρόεδρο Γκεόρκι Ιβανόφ ότι θα συνεχίσουν να αυξάνονται οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών και οι τουρκικές επενδύσεις στη Μακεδονία καταλήγοντας ότι *η Μακεδονία μπορεί πάντα να υπολογίζει στην ανεπιφύλακτη υποστήριξη της Τουρκίας*. Ο Πρόεδρος Ιβανόφ *εξέφρασε την ευγνωμοσύνη για τη συνεπή και εποικοδομητική στήριξη της Τουρκίας και την αλληλεγγύη προς τη Μακεδονία*. Τη σχετική επιταγή με την στρατιωτική βοήθεια των 900.00 δολ. επιδίδει εντωμεταξύ ο Τούρκος πρεσβευτής στα Σκόπια τον Σεπτέμβριο 2011.

Σε επίπεδο επιρροής και οσμώσεως σημειώνονται τα ακόλουθα γεγονότα:

Οι Τούρκοι πολίτες των Σκοπίων εορτάζουν για τέταρτο χρόνο την Ημέρα Διδασκαλίας της Τουρκικής. Έκθεση φωτογραφίας με θέμα «Ιστανμπούλ, αγάπη μου» στο Μοναστήρι, όπου φοίτησε ο Κεμάλ Ατατούρκ και με σλαβοτουρκική συνεργασία γυρίζεται το τηλεοπτικό μελό με θέμα το ειδύλλιο του Κεμάλ με την Ελένη Κάρνιτε και τίτλο «Τα Βαλκάνια δεν είναι νεκρά». Ο σεναριογράφος του Αλεξάντερ Πόποφσκι «κερδίζει» στην Τουρκία το βραβείο του καλύτερου δημοσιογράφου για το 2010! Υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας Ιβανόφ τον Οκτώβριο 2010 διεξάγεται στην Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών των Σκοπίων το Δ΄ Διεθνές Συνέδριο Ισλαμικού Πολιτισμού στα Βαλκάνια. Τη διοργάνωση έχει το Κέντρο Ερευνών της Ισλαμικής Ιστορίας, Τέχνης και Πολιτισμού με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Θέματα: οι διαδικασίες ανάπτυξης του ισλαμικού πολιτισμού, η πολυπολιτισμική συνύπαρξη, τα πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα, η ισλαμική κληρονομιά της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας, της τέχνης, της γλώσσας, της λογοτεχνίας κ.ά. Η Κρατική Όπερα της Κωνσταντινούπολης κλείνει στα Σκόπια το ετήσιο φεστιβάλ χορού με το μπαλέτο «Δον Κιχώτης». Τον Αύγουστο 2011 αρχίζει να κατασκευάζεται του νέο κτίριο του Τουρκικού Θεάτρου που συστεγάζονταν με το Αλβανικό Θέατρο. Τον Απρίλιο 2011 η Ισλαμική Κοινότητα των Σκοπίων καταθέτει επίσημο αίτημα για τον τρόπο με τον οποίο θα εξαγνίζονται τα κτίρια *ώστε να διατηρείται ο πολυεθνικός χαρακτήρας του κράτους*. Επιθυμεί επίσης έναν τηλεοπτικό σταθμό. Στο Τέτοβο αναστηλώνονται δύο ιερά των Μπεκτασήδων Μουσουλμάνων: η καμένη αίθουσα προσευχής Μεϊντάνι και ο Αραμπάτ Μπαμπά Τεκές. Ο Μουσουλμάνος Νομάρχης της Στρούγκας Ραμίζ Μέρκο υπερασπίζεται το τζαμί στην Άνω Μπέλιτσα αντίθετα προς τις αποφάσεις όλων των κρατικών υπηρεσιών και διακηρύσσει: *Όταν καταστρέψετε ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο στη Στρούγκα,*

τότε μπορείτε να διαλύσετε και το τζαμί. Οι σλαβόφωνοι Μουσουλμάνοι Τορμπέσι αντιμετωπίζονται περιφρονητικά από τους κυβερνώντες «μακεδονιστές» του ΒΜΡΟ στους οποίους απαντούν τον Μάρτιο 2011 επιθετικά: *As διαβάσουν τα επιτάφια μνημεία, τα οποία υπάρχουν εδώ και 900 χρόνια. Δεν μπορούν να υποστηρίξουν ότι είναι μεγαλύτεροι Μακεδόνες από εμάς.* 25η Μαρτίου 2011. Ο Τούρκος υπουργός Μπαγκίς επισκέπτεται το τζαμί Μουράτ πασά στα Σκόπια προκειμένου, όπως ανακοινώθηκε, να διαπιστώσει πώς οι Μουσουλμάνοι στη Μακεδονία διάγουν τον θρησκευτικό τους βίο και να υποστηρίξει την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και την πραγμάτωση των ισλαμικών αξιών. Μετά από δέκα ημέρες ιδρύεται στο Γκόστιβαρ το «Κόμμα για διαφωτισμό των Τούρκων». Ο ηγέτης του Κενάν Χασίλι δηλώνει: *Τούρκοι διεκδικούν θέσεις στο Δικαστικό Συμβούλιο και στο Συμβούλιο Δημοσίων Εισαγγελιών αλλά ούτε ένας έχει εκλεγεί ως τώρα γιατί δεν λειτουργούν κριτήρια επιλογής.* Την ίδια ημέρα υπογράφεται η συνεργασία 11 νοσοκομείων των Σκοπίων με 11 της Τουρκίας, όπου ήδη εκπαιδεύονται 38 ιατροί με υποτροφίες του τουρκικού υπουργείου Υγείας και την επομένη μεταβαίνουν για μετεκπαίδευση άλλοι 50 υπότροφοι. Κατά τους εορτασμούς για τα 20 χρόνια από την ανεξαρτησία του κράτους, στις 13 Σεπτεμβρίου 2011 *σε ένδειξη των μακροχρόνιων στενών και φιλικών σχέσεων με την Τουρκία* εγκαινιάζεται στα Σκόπια το πάρκο Τσάνκαγια, όπως ονομάζεται το Προεδρικό Μέγαρο στην Άγκυρα.

Ωστόσο δεν λείπουν οι εντάσεις στον πολυεθνικό πληθυσμό. Τον Μάρτιο 2011 Σλαβομακεδόνες μαθητές συγκρούστηκαν επί δύο ημέρες με τους Τούρκους συμμαθητές τους στο Μοναστήρι όπου την επομένη ανεφλέγη το τζαμί που πρόλαβαν και έσωσαν οι πιστοί. Σε ανάλυσή του το αμερικανικό κέντρο στρατηγικών μελετών «Στράτφορ» προειδοποίησε τον Ιούλιο 2011: *Υπάρχει ακόμη κίνδυνος από τους ισλαμιστές στα Βαλκάνια. Το ΒΜΡΟ είναι πρώτη σύγχρονη τρομοκρατική οργάνωση τα τελευταία 100 χρόνια. Το καθεστώς του Κοσσυφοπέδιου και η αστάθεια στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη μπορεί να προκαλέσει επιθετικότητα στην περιοχή.*

Ο τελευταίος προϋπολογισμός των Σκοπίων περικόπτει δραστικά τις στρατιωτικές δαπάνες και αυξάνει εντυπωσιακά τις δαπάνες του Υπουργείου Εσωτερικών προς την αστυνομία και τις ειδικές δυνάμεις καταστολής αρμόδιες για την εσωτερική ασφάλεια, την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και τον «εσωτερικό εχθρό».

Σλάβοι-Αλβανοί: Οι σχέσεις τους κρέμονται από μια κλωστή και οι μεταξύ τους συγκρούσεις προκάλεσαν τη δημόσια ανησυχία των Ευρωπαίων και των Αμερικανών. Το τελευταίο τρίμηνο του 2010 δημοσιεύθηκαν στα Σκόπια τα

ακόλουθα γεγονότα. Οι πολιτικοί ηγέτες των Αλβανών απαιτούν από την κυβέρνηση να στήσει μνημεία Αλβανών ηρώων δίπλα στον Μ. Αλέξανδρο και να οργανώσει μόνιμη έκθεση της αλβανικής Ιστορίας στο Μουσείο του ΒΜΡΟ. Έτοιμη σε δύο μήνες η μνημειακή Πλατεία Σκεντέρμπεη στο παλαιό οθωμανικό παζάρι της πρωτεύουσας. Τα αντιπολιτευόμενα αλβανικά κόμματα οργανώνουν διαδηλώσεις διαμαρτυρίας και καταγγέλλουν τον κυβερνητικό συνασπισμό Γκρούεφσκι – Αχμέτι για *αντιαλβανική και αντεθνική* πολιτική. Αμετακίνητα παραμένουν στο στάδιο του Τέτοβο τα γιγαντιαία πανό με επιγραφές *«Μη με ονομάζεις Μακεδονία, λέγε με Ιλλυρίδα και Ηνωμένες Πολιτείες της Αλβανίας»*. Σε αγώνα μπάσκετ, σε προάστιο των Σκοπίων, οι φίλαθλοι τραγουδούν τον ύμνο της Μεγάλης Αλβανίας. Δύο χιλιάδες Αλβανοί διαδηλώνουν έξω από τη Βουλή διαμαρτυρόμενοι ότι η κυβέρνηση Γκρούεφσκι νοθεύει την επικείμενη απογραφή πληθυσμού εξαιρώντας δεκάδες χιλιάδες Αλβανούς μετανάστες του εξωτερικού. Μουσείο του αλβανικού αλφαβήτου εξαγγέλλεται στο Μοναστήρι. Οι Αλβανοί γιόρτασαν την Ημέρα της Αλβανικής Σημαίας. Ιδρύθηκε το νέο κόμμα «Αλβανική Ένωση» και διεκήρυξε ότι επιδιώκει να χωρισθεί το κράτος σε αυτόνομα καντόνια. Βέτο Αλβανών στην έκδοση του νέου σχολικού εγχειριδίου της ΣΤ΄ Δημοτικού. Οι Αλβανοί και οι Σλαβομακεδόνες της Εθνικής Επιτροπής Παιδείας φιλονικούν αν οι Ιλλυριοί ήταν μακεδονική ή αλβανική φυλή. Με βέτο των Αλβανών είχε αποσυρθεί επίσημα η «μακεδονική» Εγκυκλοπαίδεια της Ακαδημίας Επιστημών αλλά πωλείται ανεπίσημα. Τον Ιανουάριο 2011 ξεσπών επί ημέρες αιματηρές συγκρούσεις Αλβανών-Σλάβων στο οθωμανικό φρούριο Καλέ των Σκοπίων όπου, παρά την επέμβαση ισχυρών αστυνομικών δυνάμεων, οι Αλβανοί απαγορεύουν δυναμικά στην κυβέρνηση Γκρούεφσκι την ανέγερση μιας χριστιανικής εκκλησίας που, υποτίθεται, προορίζονταν για Μουσείο. Ξεσπάει σάλος. Όλοι οι Ευρωπαίοι πρέσβεις εκφράζουν εντονότατη ανησυχία. Τον Σεπτέμβριο 2001 παραιτούνται όλα τα μέλη της Κρατικής Επιτροπής Απογραφής και η εν εξελίξει απογραφή διακόπτεται. Η Σλάββα Πρόεδρος της Επιτροπής Βέσνα Γιάνεφσκα καταγγέλλει ότι προετοιμάζεται *απάτη στην απογραφή*.

Η ανωριμότητα και η μεγαλομανία της εν γένει σλαβομακεδονικής ηγεσίας οδηγεί μοιραία το Κράτος των Σκοπίων στην πλήρη στρατηγική περικύκλωσή του και στη δομική εξάρτησή του από την Τουρκία, τη Βουλγαρία και τους Αλβανούς. Από τον Αύγουστο 2011 η Σερβία έχει επιβάλει εμπορικό εμπάργκο στο Κοσσυφοπέδιο όπου οι τοπικοί Σέρβοι κρατούν κλειστές όλες τις διαβάσεις και τους τελωνειακούς σταθμούς. Τα Σκόπια έσπευσαν περιχαρή να αναπληρώσουν το κενό και, φυσικά, να μπουν στην αλβανική φάκα. Την 1η Σεπτεμβρίου 2011 ο Πρόεδρος του Οικονομικού Επιμελητηρίου του Κοσσυφοπεδίου Σαφέντ Gjergjajiu, επί

κεφαλής Κοσοβάρων επιχειρηματιών, επισκέφθηκε τα Σκόπια όπου μαζί με τον Σλαβομακεδόνα ομόλογό του Μπράνκο Αζέσκι συγκρότησαν επιχειρηματικό φόρουμ συνεργασίας. Οι επιχειρηματίες των δύο ομόρων προτεκτοράτων ζήτησαν να τεθεί σε λειτουργία η μικτή οικονομική επιτροπή Σκοπίων-Κοσσυφοπεδίου, να κατασκευαστεί ο αυτοκινητόδρομος Πρίστινας-Σκοπίων, να εκσυγχρονιστεί η συννοριακή διάβαση Γιάζιντσε και να κατασκευαστούν νέες διαβάσεις ώστε να εντατικοποιηθούν οι μεταξύ τους ανταλλαγές. Έτσι εξ αντικειμένου το αλβανοκρατούμενο δυτικό τμήμα των Σκοπίων ενσωματώνεται οργανικά με το Κόσσοβο! Στο δούναι-λαβείν θα πρωταγωνιστούν φυσικά οι Αλβανοί των Σκοπίων: διαθέτουν ομοεθνείς, ισχυρά δίκτυα λαθρεμπορίου και θέσεις-κλειδιά στην κυβέρνηση Γκρούεφσκι.

Διαφθορά: Εφημερίδα Dnevnik: *Η κυβέρνηση δίνει χάρη σε υπουργούς, βουλευτές και διευθυντές κρατικών ιδρυμάτων που σπατάλησαν το μεγαλύτερο τμήμα του προϋπολογισμού, αξίας 2,5 δις.* Η Επιτροπή ενάντια στη διαφθορά ζητάει τη δίωξη του Τσερβενκόφσκι, αρχηγού της Σοσιαλδημοκρατικής Ένωσης. Ο Γιάννη Μακραντούλι ηγετικό στέλεχος της Σοσιαλδημοκρατικής Ένωσης, δήλωσε: *Το σχέδιο «Σκόπια 2014» είναι σύμβολο της διαφθοράς, του εγκλήματος, της διασπάθισης του δημοσίου χρήματος, της δικτατορίας. Είναι συνώνυμο με τα χαρακτηριστικά αυτής της κυβέρνησης.*

Αναβάλλεται η δίκη του πρώην κατασκόπου Χισέν Μουσλίου, ο οποίος κατηγορείται ότι παραποίησε φακέλους πολιτικών αντιπάλων του ΒΜΡΟ. Η υπουργός Μίλεφσκα δεν εμφανίστηκε στη δίκη του Ιγκόρ Ιβανόφσκι, τον οποίο η ίδια μήνυσε για συκοφαντία, επειδή απεκάλυψε ότι «χάθηκαν» έγγραφα προσφορών για το σκάνδαλο «Σχέδιο Σκόπια 2014» για το οποίο το Υπουργείο Εσωτερικών κατηγορεί τρεις αξιωματούχους του. Ο Βάνε Τσβετάνωφ, πρώην διευθυντής του Γραφείου για την καταπολέμηση του ξεπλύματος μαύρου χρήματος δήλωσε: *Η κυβέρνηση είναι κομμάτι του οργανωμένου εγκλήματος.*

Η Σοσιαλδημοκρατική Ένωση μήνυσε για εγκληματικές πράξεις την υπουργό Εσωτερικών Γκιορδάνα Γιανκούποφσκα και τον διευθυντή της Διεύθυνσης Δημοσίων Εσόδων Γκόραν Τραϊκόφσκι. Η Επιτροπή για τη Διαφάνεια ζήτησε από τον Δημόσιο Εισαγγελέα να ασκήσει ποινικές διώξεις εναντίον του πρώην υπουργού Γεωργίας και σημερινού πρέσβη της χώρας στην Ουκρανία, Άτσο Σπασενόσκι, σχετικά με το ζήτημα της κατασκευής του υδροηλεκτρικού σταθμού «Ζλετόβιτσα». Μόνο 13 από τους 36 διευθυντές των κλινικών στα Σκόπια έχουν δηλώσει το εισόδημά τους στην κρατική επιτροπή κατά της διαφθοράς. Χωρίς ούτε μία μέρα διπλωματικής εμπειρίας ο Βέλε Τρπέσκι, 28 ετών, διορί-

στηκε πρεσβευτής στην Αλβανία. Λειτουργούν δίκτυα διεθνούς λαθρεμπορίου ναρκωτικών, όπλων και αγαθών.

Ελευθερία Τύπου: Τον Οκτώβριο 2010 η διεθνής οργάνωση Δημοσιογράφοι χωρίς Σύνορα ανακοίνωσε: *Οι δημοσιογράφοι στην Γκάνα, την Τανζανία και την Ουρουγουάη είναι πιο ελεύθεροι και πιο ασφαλείς από αυτούς στη Μακεδονία.* Μετά από έναν μήνα ομάδες οικονομικού ελέγχου και αστυνομικών εισβάλλουν στον αντιπολιτευόμενο τηλεοπτικό σταθμό Α1 όπου συλλαμβάνουν τον ιδιοκτήτη του Βέλγια Ράμκοφσκι, εκδότη τριών αντιπολιτευομένων εφημερίδων και 16 δημοσιογράφους τους οποίους κατηγορούν για φοροδιαφυγή και ξέπλυμα μαύρου χρήματος. Σφοδρή αντίδραση των δημοσιογράφων και της Αντιπολίτευσης, δημόσια ενόχληση στις Βρυξέλλες και στην Ουάσιγκτον και διαδηλώσεις στη Στρώμνιτσα, στην Αχρίδα, στο Βέλες, στο Γκόστιβαρ, στο Πρίλεπ και στην πλατεία Σκεντέρμπεη των Σκοπίων αποδεικνύονται μάταιες. Μετά από μήνες αντιδικιών ο σταθμός και οι τρεις εφημερίδες κλείνουν. Προτείνεται να πωληθούν σε φιλοκυβερνητικούς για να πληρωθούν τα τεράστια πρόστιμα.

Τη συνολική κατάσταση του μικρού αυτού ιδιόμορφου κράτους συνόψισε, αρχές του 2011, ο υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Τόμας Κάντριμαν, ο οποίος έσπευσε αμέσως στα Σκόπια και απευθυνόμενος δημόσια στην κυβέρνηση προειδοποίησε: *Είναι άμεση ανάγκη να λάβετε επείγοντα μέτρα για την ελευθερία του Τύπου, την πάταξη της διαφθοράς και την ειρήνη μεταξύ των εθνοτήτων σας. Η συμφωνία με την Ελλάδα είναι προϋπόθεση για να ενταχθείτε στο ΝΑΤΟ.* Η στροφή της αμερικανικής πολιτικής είχε συντελεσθεί. Την επικύρωσε τον Φεβρουάριο 2011 η Υπουργός Εξωτερικών Χίλαρι Κλίντον με ανάλογη δήλωσή της προσωπικά στον Γκρούεφσκι κατά τη συνάντησή τους στην Ουάσιγκτον. Και την επισφράγισε τον Οκτώβριο στην έκθεσή της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Βουλγαρία: Μέλος της Ε.Ε. και του ΝΑΤΟ. Ισχυρές αμερικανικές βάσεις στα βουλγαρικά παράλια του Ευξείνου Πόντου με αιχμή τα πετρέλαια της Κασπίας. Κεντρική και αδύναμη πύλη για τον στρατηγικό διάδρομο της Τουρκίας στα Βαλκάνια. Μέχρι τις προηγούμενες εκλογές το Τουρκικό Κόμμα συγκυβερνούσε με όλες τις μετακομμουνιστικές κυβερνήσεις. Σύμφωνα με διεθνή στοιχεία, στη Βουλγαρία ζουν 7.928.900 άτομα: Βούλγαροι 6.655.210 83,9%, Τούρκοι 746.664 9,4%, Τσιγγάνοι-Ρομ 370.908 4,7% και εννέα ακόμη μικρές εθνικές ομάδες και αδιευκρίνιστοι 86.000. Ορθόδοξοι 82,6% και Μουσουλμάνοι 12,2%. Οι Τούρκοι και οι Μουσουλμάνοι Ρομά έχουν τριπλάσιο δείκτη γεννήσεων. Το Κέντρο Δημογραφικής Πολιτικής στη Σόφια ανακοίνωσε ότι έως το 2050 οι Βούλγαροι θα καταστούν μειονότητα στην ίδια τη χώρα τους. Κατά τις εκλογές του Οκτωβρίου 2011 Δήμαρχος του Κάρτζαλη εξελέγη Δήμαρχος από

τον πρώτο γύρο με 56% ο υποψήφιος του τουρκικού κόμματος Χασάν Αζίζ ενώ ψήφισαν 19.479 Τούρκοι πολίτες της Βουλγαρίας εγκατεστημένοι μόνιμα στην Τουρκία.

Το τελευταίο τρίμηνο 2010 κατακλυσμός δημοσιευμάτων και πολιτικών καταγγελιών στη Σόφια αναφέρεται σε διαπλοκή της πολιτικής με το οργανωμένο έγκλημα, το λαθρεμπόριο και την κλοπή του δημοσίου χρήματος. Η κεντροδεξιά κυβέρνηση Μπορίσοφ βρίσκεται σε μετωπική σύγκρουση με τον απερχόμενο σοσιαλιστή Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γκεόργκι Παρβάνοφ. Ωστόσο, στον β' γύρο των εκλογών της 30ής Οκτωβρίου 2011 Πρόεδρος της Δημοκρατίας εξελέγη ο υποψήφιος του κυβερνώντος κόμματος Ρόσεν Πλεβιέλεφ με 52,5% και οι 14 μεγαλύτεροι Δήμοι της χώρας περιήλθαν επίσης στο κυβερνών κόμμα. Έτσι, δύο χρόνια μετά την εκλογή του, ο Μπορίσοφ συγκεντρώνει στα χέρια του όλα τα κέντρα πολιτικής ισχύος.

Το εξωτερικό χρέος της Βουλγαρίας ανέρχεται σε μόλις 4,8 δις ευρώ αλλά αντιπροσωπεύει ποσοστό 14,3% του ΑΕΠ. Με απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου η κυβέρνηση υποχρεώνεται να λάβει σκληρά μέτρα, όπως πάγωμα των μισθών και συντάξεων, αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών, της ηλικίας συνταξιοδότησης και της φορολογίας, πάταξη της διαφθοράς κ.ά. Το σύστημα ασφαλίσεων και υγείας απειλείται με κατάρρευση και η παραοικονομία υπολογίζεται στο 37,7% του ΑΕΠ. Διαπιστώθηκε ότι σε σύνολο 285.301 εταιρειών λειτουργούσε μόνον το 30%. Ο μέσος μισθός είναι 14 φορές μικρότερος από τον μέσο όρο της Ε.Ε., όπως και το βιοτικό επίπεδο. Τον Σεπτέμβριο 2011 ο κατώτερος μισθός αυξήθηκε στα 140 ευρώ, το μηνιαίο κόστος ζωής ανήλθε στα 260 ε. και το όριο της φτώχειας ανά νοικοκυριό ορίστηκε στα 128 ε. τον μήνα. Ωστόσο, εγκρίθηκε δαπάνη 520 εκατ. ευρώ για την αγορά πολεμικών αεροπλάνων. Το 2010 αυξήθηκαν κατά 20% οι Έλληνες επισκέπτες στη Βουλγαρία και αντίστροφα μειώθηκαν κατά 55% οι Βούλγαροι επισκέπτες στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το Εθνικό Στατιστικό Ινστιτούτο της, το πρώτο επτάμηνο 2011 οι εξαγωγές της Βουλγαρίας προς χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυξήθηκαν κατά 43,6 % σε σχέση με την ίδια περίοδο του 2010 και η αξία τους υπολογίζεται σε 11,6 δις λέβα. Κύριοι εμπορικοί εταίροι της Βουλγαρίας στην Ε.Ε είναι η Γερμανία, η Ρουμανία, η Ιταλία, η Ελλάδα και το Βέλγιο που απορρόφησαν το 67,6 % των συνολικών εξαγωγών της χώρας προς την Ε.Ε. Οι βουλγαρικές εξαγωγές σε χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το πρώτο επτάμηνο του 2011, σημείωσαν αύξηση 35,1% και η αξία τους υπολογίζεται σε 8,6 δις λέβα. Κύριοι εισαγωγείς βουλγαρικών προϊόντων είναι η Ρωσία, τα Σκόπια, η Τουρκία και η Κίνα. Έπονται η Νότιος Αφρική και ο Καναδάς. Μείωση εξαγωγών προς την Αλβανία και

την Σερβία στα Βαλκάνια. Το εξωτερικό εμπορικό έλλειμμα μειώθηκε κατά 40,5% την ίδια περίοδο σε σύγκριση με το 2010.

Ουάσιγκτον και Μόσχα αναμετρώνται στη Βουλγαρία για την εγκατάσταση των ενεργειακών αγωγών τους. Απόρρητα έγγραφα που τον Νοέμβριο 2010 δημοσιεύθηκαν στην ιστοσελίδα WikiLeaks αποκάλυψαν ότι η Ουάσιγκτον ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την ενεργειακή ασφάλεια και τις διεθνείς σχέσεις, τις σχέσεις Βουλγαρίας-Ρωσίας και την ενεργειακή εξάρτηση, τα βιογραφικά των Βουλγάρων αξιωματούχων και τη συνεργασία αυτών με Ρώσους αξιωματούχους και επιχειρηματίες. Ο Πρωθυπουργός Μπορίσοφ, που μόνον σε ένα μήνα συναντήθηκε δύο φορές με τον Richard L. Morningstar, Αμερικανό υφυπουργό για την Ευρασιατική Ενέργεια, υποστηρίζει τους αμερικανικούς και ευρωπαϊκούς αγωγούς, ενώ τους ρωσικούς υποστηρίζει, αντίθετα, ο απερχόμενος Πρόεδρος της Δημοκρατίας Γκεόργκι Παρβάνοφ. Με άλλο απόρρητο έγγραφο η Ουάσιγκτον το 2009 καλούσε την Πρεσβεία της στη Σόφια να παρακολουθεί και να αναφέρει πληροφορίες για τη διαφθορά πολιτικών, την εξουσία της χώρας, την επιβολή του νόμου, το οργανωμένο έγκλημα, το ξέπλυμα χρήματος, τη δημοσιονομική σταθερότητα, την οικονομική ανάπτυξη, τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως έναντι των μειονοτήτων, και τις δραστηριότητες της αστυνομίας. Σύμφωνα με έρευνα της Διεθνούς Διαφάνειας, το 30% των Βουλγάρων θεωρεί ότι η διαφθορά στη χώρα έχει αυξηθεί τον τελευταίο χρόνο, το 42% θεωρεί ότι έμεινε σταθερή και το 28% ότι έχει μειωθεί. Περισσότερο διεφθαρμένους θεσμούς –με κορυφή τον βαθμό 5– οι Βούλγαροι θεωρούν τα πολιτικά κόμματα 4,1, το Κοινοβούλιο 3,9, την αστυνομία και τις επιχειρήσεις 3,7% και τα μέσα ενημέρωσης 2,9.

Τα δημοσιεύματα του βουλγαρικού Τύπου απογράφουν την κατάσταση ως εξής:

Διαφθορά: Τον Οκτώβριο 2010 ο υπουργός Εσωτερικών Tsvetan Tsvetanov κατηγορήθηκε ότι απέκτησε έξι διαμερίσματά του και η Εθνική Υπηρεσία Εσόδων ανέλαβε να ελέγξει την περιουσία του αλλά ακόμη δεν ανακοίνωσε πόρισμα. Ο Πρωθυπουργός Μπορίσοφ στήριξε τον υπουργό Εσωτερικών όταν κατηγορήθηκε ότι συνδεόταν με τον Aleksei Petron Αρχηγό της συμμορίας «Χταπόδι» και προσπάθησε μέσω αυτής να ξεπλύνει ένα εκατομμύριο ευρώ. Ο Aleksei Petron υπήρξε μυστικός πράκτορας της κομμουνιστικής αστυνομίας, εξελίχθηκε σε επιχειρηματία, έγινε καθηγητής του Πανεπιστημίου Εθνικής και Παγκόσμιας Οικονομίας, συνελήφθη ως αρχηγός του οργανωμένου εγκλήματος αλλά κυκλοφορεί ελεύθερος και κατήλθε στις εκλογές της 23ης Οκτωβρίου 2011 ως υποψήφιος Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ο υπουργός Εσωτερικών Tsvetan Tsve-

ταπον κατηγορήσε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Georgi Parvanov ότι υποστήριξε τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του Petron και ότι έχει σχέσεις με εγκληματίες. Με τη σειρά του ο Petron κατήγγειλε ότι ο παλαιός συνεργάτης του και ήδη Πρωθυπουργός Μπορίσοφ επιχειρεί να τον δολοφονήσει. Τέλη Δεκεμβρίου συνελήφθη για διαρροή διαβαθμισμένων πληροφοριών προς τον Αλεξέι Πετρόφ ο Μπόζινταρ Νάλντζιεφ, ανώτερος πράκτορας της Κρατικής Υπηρεσίας Εθνικής Ασφαλείας.

Τον Οκτώβριο 2010 340 κιλά χρυσού, αργύρου και λευκόχρυσου αξίας 9 εκατ. ευρώ εκλάπησαν από τρία διαφορετικά θησαυροφυλάκια του αεροδρομίου της Σόφιας όπου στις 19 Αυγούστου 2010 είχαν κατασχεθεί, όταν πέντε άτομα προσπάθησαν να τα μεταφέρουν λαθραία στην Τουρκία. Συνελήφθη ο Petar Stoyanov, αρχηγός της εγκληματικής οργάνωσης «Οι Φονιάδες» και πρόεδρος της Βουλγαρικής Ομοσπονδίας Πάλης Σούμο.

Τον Δεκέμβριο 2010 ο υπουργός Εξωτερικών Νικολάι Μλαντένωφ ανακοίνωσε ότι το 45% των πρέσβων της Βουλγαρίας είναι πρώην πράκτορες των μυστικών υπηρεσιών του κομμουνιστικού καθεστώτος όπως και ο ίδιος ο Πρόεδρος Παρβάνοφ που διόρισε τους μισούς. Τις αμέσως επόμενες ημέρες παραιτήθηκαν ο υπουργός Διασποράς Μπόζινταρ Δημητρώφ και υφυπουργός Εξωτερικών Παβλίν Δημητρώφ διότι ήσαν επίσης πράκτορες της κομμουνιστικής Υπηρεσίας Κρατικής Ασφαλείας. Το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε να ανακαλέσει όλους τους διπλωμάτες πρώην πράκτορες. Δικαίωμα απόλυσής τους, όμως, έχει μόνο ο Πρόεδρος ο οποίος αρνήθηκε και, όταν η Βουλή, ψήφισε ειδικό νόμο το καλοκαίρι δεν τον κύρωσε. Τον Σεπτέμβριο 2011 η Βουλή ψήφισε για δεύτερη φορά τον ίδιο νόμο που έτσι κατέστη υποχρεωτικός για τον Πρόεδρο.

Τον Δεκέμβριο ο πρέσβης των ΗΠΑ Τζέιμς Γουόρλικ ανακοίνωσε ότι δεν χορηγεί βίζα στον πρώην υπουργό Εσωτερικών Ρούμεν Πέτκωφ επειδή είναι κατηγορούμενος για εγκληματικές δραστηριότητές του, για τις σχέσεις του με το οργανωμένο έγκλημα και για διαφθορά. Εξαιτίας αυτών ο υπουργός παραιτήθηκε στις 13 Απριλίου 2008 αλλά στις 3 Ιανουαρίου 2011 κατήγγειλε ότι εκλάπη μέρος των 160 εκατ. ευρώ που προορίζονταν για την ένταξη της Βουλγαρίας στη Ζώνη Σένγκεν και ότι, μετά την παραίτησή του, αυξήθηκε τεράστια το λαθρεμπόριο τσιγάρων, καυσίμων και ναρκωτικών. Δύο ημέρες αργότερα δημοσιεύθηκε μαγνητοφωνημένη τηλεφωνική σύγκρουση των υπουργών Εσωτερικών Τσβετάνωφ και Οικονομικών Συμεών Τζάνκωφ στον οποίο ο διευθυντής της Τελωνειακής Υπηρεσίας Βάνιο Τάνωφ κατήγγειλε ότι ο Τσβετάνωφ τον πιέζει και του έδωσε λίστα με ποιες εταιρείες «πρέπει» να ελέγχει και ποιες όχι στα τελωνεία.

Αγωγοί-Ενέργεια: Ο αγωγός Nabucco προγραμματίζεται να μεταφέρει από το 2015 στην Ευρώπη αέριο του Ιράκ, το οποίο ελέγχουν οι Αμερικανοί. Το πολύπλοκο έργο συντονίζει πολιτικά ο Αμερικανός Υφυπουργός για την Ευρασιατική Ενέργεια Richard Mornigstar

Μέτοχοι της εταιρείας Nabucco Gas Pipeline International GmbH είναι οι εξής: Botas (Τουρκία), Bulgarian Energy Holding (Βουλγαρία), MOL (Ουγγαρία), OMV (Αυστρία), RWE (Γερμανία), Transgaz (Ρουμανία) με ίσο ποσοστό 16,67% κάθε χώρα. Η RWE (Γερμανία) εξήταζε το 2011 να μετάσχει. Η E.E. επενδύει 200 εκατ. ευρώ στην κατασκευή του αγωγού. Από αυτά, τα 60-65 εκ.ε. είναι η επένδυση της Βουλγαρίας. Εξετάζεται και διασύνδεση του Nabucco με την Ελλάδα.

Σε ανταγωνισμό με τον Nabucco η Ρωσία προωθεί, μέσω Βουλγαρίας, τον αγωγό South Stream που προγραμματίζεται να μεταφέρει ρωσικό φυσικό αέριο στην Ευρώπη τέλη του 2015. Τον αγωγό ελέγχει πλήρως ο ρωσικός ενεργειακός της γίγαντας Gazprom που ο Πρόεδρος της Alexei Miller έσπευσε τον Οκτώβριο 2010 πίσω από τον Αμερικανό Υφυπουργό για την Ευρασιατική Ενέργεια Richard Mornigstar και πίεσε τον Βούλγαρο Πρωθυπουργό Μπορίσοφ να επιταχυνθεί η κατασκευή του South Stream σε βουλγαρικό έδαφος. Λίγες μέρες η αργότερα ρωσική εφημερίδα Nezavisimaya Gazeta σημείωνε ότι η γεωπολιτική θέση της Ρωσίας και της Gazprom επιδεινώθηκε ξαφνικά στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου μετά την ανάρρηση του Πρωθυπουργού Μπορίσοφ, υπεγράμμισε ότι σοβαροί λόγοι αμφισβητούν την ειλικρίνεια της Βουλγαρίας και τόνιζε ότι η έλλειψη θέλησης κατέστη σαφής από τη βουλγαρική στάση κατά της κατασκευής του αγωγού πετρελαίου Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολης. Τις ίδιες ημέρες του Νοεμβρίου 2011 η βουλγαρική Energy Holding και η Gazprom προκήρυξαν διαγωνισμό για την επιλογή εταιρείας που θα προβεί σε προκαταρκτική μελέτη των επενδύσεων για την κατασκευή του South Stream στο βουλγαρικό έδαφος. Στις 20 Απριλίου 2011 ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ έφθασε σε αντιπερισπασμό στην Αχρίδα για να εκβιάσει πολιτικά την δραστηριοποίηση της Βουλγαρίας στον South Stream. Οι Αμερικανοί, όμως, κίνησαν τους πολιτικούς συμμάχους τους. Έτσι, μετά δέκα μέρες ο Ουκρανός υπουργός Ενέργειας Γιούρι Μπόικο δήλωσε ότι ο αγωγός φυσικού αερίου South Stream αποτελεί απειλή για την εθνική ασφάλεια της Ουκρανίας, ενώ η Τουρκία τορπίλισε τις διαπραγματεύσεις για την κατασκευή υποβρυχίου αγωγού στην οικονομική της ζώνη από όπου το ρωσικό αέριο θα περνούσε στη Βουλγαρία.

Η Gazprom αναζήτησε συμμάχους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πρότεινε να μετάσχουν στην κοινοπραξία του South Stream η ιταλική Eni και η γαλλική

EDF. Τέλη Μαΐου 2011 το ρωσικό υπουργείο Ενέργειας και η κρατική Gazprom παρουσίασαν στις Βρυξέλλες το σχέδιο για τον South Stream ώστε η Ρωσία να κερδίσει το καθεστώς του υπερ-ευρωπαϊκού δικτύου μεταφορών φυσικού αερίου. Το ευρωπαϊκό αυτό καθεστώς έχει ο ανταγωνιστής Nabucco, ο οποίος προηγείται επίσης σε ωριμότητα έργου και διεθνών συμφωνιών αλλά αντιμετωπίζει αδυναμία να εξασφαλίσει επαρκές φυσικό αέριο. Τον ίδιο μήνα η Gazprom και η σερβική ενεργειακή Srbijagas συμφώνησαν να κατασκευάσουν στη Σερβία το τμήμα του South Stream. Μετά δέκα ημέρες οι υπουργοί Ενέργειας Βουλγαρίας – Τουρκίας συμφώνησαν στην Καισάρεια να επιταχυνθεί το δίκτυο διασύνδεσης των δύο χωρών που αποτελεί τμήμα του Nabucco. Τη συμφωνία επικύρωσαν τον Ιούλιο οι δύο Πρωθυπουργοί.

Ο κεντροδεξιός Βούλγαρος Πρωθυπουργός Μπορίσοφ, πιστός σύμμαχος των Αμερικανών, επιχειρεί ευθύς μετά την εκλογή του να εξουδετερώσει την ενεργειακή κυριαρχία της Ρωσίας στη Βουλγαρία και την προώθηση των ρωσικών αγωγών προς την Ευρώπη μέσω βουλγαρικού εδάφους. Στις 29 Ιουλίου 2011 με βασικό θέμα την ενεργειακή εξάρτηση της Βουλγαρίας από την Ρωσία και ημερομηνία 2 Οκτωβρίου 2008 δημοσιεύθηκαν στα Wikileaks τηλεγραφήματα της Αμερικανίδας Πρέσβειρας στη Σόφια προς τον τότε Ειδικό Απεσταλμένο των ΗΠΑ για τις Ευρωπαϊκές Υποθέσεις και την Ευρασιατική Ενέργεια

Εκτός από τον ρωσικό αγωγό South Stream Μπορίσοφ υπονομεύει τις προηγούμενες βουλγαρο-ρωσικές συμφωνίες για τον αγωγό Μπουργκάς – Αλεξάνδρουπολη, την κατασκευή νέου πυρηνικού σταθμού στη θέση Μπελένε, την λειτουργία του διύλιστηρίου και δικτύου διανομής καυσίμων της ρωσικής Lukoil και τον εκσυγχρονισμό των παλαιών πυρηνικών σταθμών στο Κοζλοντούι. Παράλληλα εγκαθιστά στη χώρα αμερικανικές ενεργειακές εταιρείες. Έτσι τον Ιούνιο 2011 η Bulgarian Energy Holding και ο αμερικανικός ενεργειακός γίγαντας Westinghouse υπέγραψαν συμφωνία έργου που θα παρατείνει τη ζωής των μοναδικών πλέον μονάδων 5 και 6 του πυρηνικού σταθμού Κοζλοντούι. Αμέσως μετά ο αμερικανικός πετρελαϊκός κολοσσός Chevron ανέλαβε έρευνες για τον εντοπισμό κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην περιοχή της Δοβρουτσάς. Τον Ιούνιο 2011 η αμερικανική πετρελαϊκή Trans Atlantic Petroleum αγόρασε στην Βουλγαρία το 100% των μετοχών της εταιρείας Direct Petroleum. Έχει έδρα το Τέξας δραστηριοποιείται στους τομείς του πετρελαίου και του φυσικού αερίου σε Βουλγαρία, Τουρκία, Ρουμανία και στο Μαρόκο.

Τον Οκτώβριο 2010 ο Μπορίσοφ συζήτησε με τον Πρωθυπουργό της Γεωργίας τη μεταφορά φυσικού αερίου του Αζερμπαϊτζάν με πλοία από τα γεωργιανά στα βουλγαρικά λιμάνια. Οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονται. Τον Νοέμβριο

2011 ο απερχόμενος Πρόεδρος Παρβάνοφ επισκέφθηκε το Αζερμπαϊτζάν προκειμένου να υπογράψει συμφωνία βάσει της οποίας σχεδιάζεται να διοχετευθεί στη Βουλγαρία 1 δισεκατομμύριο κ.μ. αζέρικο αέριο.

Στις 11 Αυγούστου 2011 οι κυβερνήσεις Ελλάδας – Βουλγαρίας, η εταιρεία ICGB AD και η κοινοπραξία Penspen Ltd. & C&M Engineering S.A. υπέγραψαν το πρώτο αποφασιστικό βήμα για τη διασύνδεση των δικτύων φυσικού αερίου των δύο χωρών. Από τον Ιούλιο 2011 η ιαπωνική Toshiba κατασκευάζει φωτοβολταϊκό πάρκο ισχύος 10 MW στην πόλη Γιάμπολ.

Ο αγωγός Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη είχε συμφωνηθεί να μεταφέρει ρωσικό πετρέλαιο. Την κατασκευή ανέλαβε εταιρεία Trans-Balkan Pipeline στην οποία μετέχουν η Ρωσία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα και εταιρείες άλλων χωρών. 25/2/2011 Η Ρωσία επανέλαβε τις προειδοποιήσεις της προς τη Βουλγαρία όσον αφορά τον αγωγό Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη. Οι Ρώσοι περιμένουν την απόφαση του βουλγαρικού υπουργικού συμβουλίου και σκέφτονται ακόμα και να αποχωρήσουν από το σχέδιο. Τον Νοέμβριο 2011 το βουλγαρικό Υπουργείο Περιβάλλοντος ενέκρινε την τρίτη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη.

Η Βουλγαρία δεν έχει καταβάλει το μερίδιό της και έως τις 20 Μαρτίου 2011 χρωστούσε 7,5 εκ. ευρώ. Έχει συνεισφέρει μόνον 15-20 εκ. λέβα αλλά οι εταίροι του αγωγού μπορούν να της ζητήσουν αποζημιώσεις 200-300 εκ. λέβα για την παραβίαση της διεθνούς συμφωνίας. Σε συνάντηση των μετόχων στη Ρώμη τη 17η Φεβρουαρίου 2011 η Βουλγαρία δεσμεύθηκε να εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις, αλλά δεν τις τήρησε επειδή ταυτόχρονα ο Μπορίσοφ απαιτεί προηγουμένως περιβαλλοντικές μελέτες τις οποίες από τον Φεβρουάριο απορρίπτει, μόλις του υποβάλλονται, και έχει δηλώσει προκαταβολικά ότι αποκλείεται να είναι θετικές. Οι Ρώσοι πιέζουν ασφυκτικά. Ο αντιπρόεδρος της ρωσικής πετρελαιοειδή Transneft δήλωσε ότι η Ρωσία δεν είναι διατεθειμένη να εγκαταλείψει τον πετρελαιοαγωγό. Μετά δύο μήνες ο Πρόεδρος Transneft δήλωσε ότι θεωρεί προσβολή την περαιτέρω καθυστέρηση της βουλγαρικής κυβέρνησης, η οποία διέταξε και τρίτη περιβαλλοντική μελέτη που επρόκειτο να παραδοθεί στις 30 Σεπτεμβρίου και εγκρίθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος στις 3 Νοεμβρίου 2011. Είναι ακόμη, όμως, το πρώτο βήμα.

Στις 7 Δεκεμβρίου 2011 ο Αντιπρόεδρος και υπουργός των Οικονομικών Συμεών Ντιάνκοφ ανακοίνωσε μονομερώς ότι η Βουλγαρία αποσύρεται από την κοινοπραξία Trans-Balkan Pipeline και ματαιώνει τον αγωγό.

Το 2010 η ρωσική εταιρεία Rosatom και η μητρική της Atomstroyexport, σε συμφωνία με τη Βουλγαρία, ανέλαβαν να κατασκευάσουν τον νέο πυρηνικό

σταθμό στο Μπελένε του Δούναβη δημιουργώντας 80.000 νέες θέσεις εργασίας αλλά ο Μπορίσοφ, με διάφορα προσχήματα, αθετεί το συμβόλαιο. Μετά αλληπάλληλες παλινωδίες πέντε μηνών η διαμάχη της Βουλγαρίας με την κρατική ρωσική εταιρία κατέληξε τον Ιούλιο στο Διεθνές Δικαστήριο Διαιτησίας στο Παρίσι όπου, σύμφωνα με ρωσικές πηγές, η Βουλγαρία αντιμετωπίζει καταδίκη σε αποζημίωση 300 εκατ. έως 1 δις ευρώ. Στο ενδιάμεσο ξέσπασε και ένα πολιτικό σκάνδαλο για συμφωνία κάτω από το τραπέζι με τους Ρώσους.

Η ρωσική πετρελαϊκή εταιρεία Lukoil Bulgaria κατέχει το μοναδικό στη Βουλγαρία διυλιστήριο Nefothim Burgas, το μονοπώλιο προμηθείας καυσίμων στο βουλγαρικό κράτος και το ισχυρότερο δίκτυο πρατηρίων. Μακράν η ρουμανική πετρελαϊκή Rompetrol διαθέτει μόνον 58 πρατήρια υγρών καυσίμων που εισάγει από το διυλιστήριο της Κωνσταντζας, στη Βουλγαρία. Στις 26 Ιουλίου 2011 η Διεύθυνση Τελωνείων, επικαλούμενη παραλείψεις, ανακάλεσε την άδεια λειτουργίας καυσίμων και του τερματικού σταθμού του διυλιστηρίου στο Μπουργκάς. Μετά από 30 ώρες η Lukoil Bulgaria έκλεισε το διυλιστήριο της και τις στρόφιγγες των καυσίμων. Σιδηρόδρομοι, αεροπλάνα, άρματα του Στρατού, φορτηγά αυτοκίνητα και πλοία απειλήθηκαν με ακινητοποίηση σε διάστημα μηνός. Ο Μπορίσοφ συγκρότησε κέντρο διαχείρισης κρίσεων. Μετά από 4 ημέρες το Διοικητικό Δικαστήριο της Σόφιας ακύρωσε την απόφαση των Τελωνείων και την επομένη η Lukoil επαναλειτούργησε. Οι εγκυρότερες εφημερίδες της Αυστρίας τονίζουν την υπεροχή του ρωσικού κολοσσού και «συμβουλεύουν» τη Βουλγαρίας να είναι πιο προσεκτική στις ενεργειακές της σχέσεις. Η Der Standard γράφει: *η Lukoil έχει διασύρει τη βουλγαρική κυβέρνηση και η Wirtschaftsblatt προειδοποιεί: η Σόφια παίζει με τη φωτιά*

Παρ' όλες τις αντίθετες προσπάθειες, η Ρωσία εξακολουθεί να κατέχει ισχυρές θέσεις στη Βουλγαρία και στην ψυχή πολλών Βουλγάρων. Χαρακτηριστικά είναι τα γεγονότα του πρώτου μόνον δεκαημέρου του Σεπτεμβρίου 2011.

Στις 3/9 το βουλγαρικό Υπουργείο Άμυνας και η ρωσική εταιρία MIG υπέγραψαν συμφωνία πλαίσιο για τη συντήρηση και τον εκσυγχρονισμό των 12 μαχητικών Mig 29 και των 4 εκπαιδευτικών αεροπλάνων με ρωσική αμοιβή 1,14 δις λέβα για 48 μήνες.

Η κομμουνιστική Βουλγαρία εόρταζε την εμβληματική επέτειο της 9ης Σεπτεμβρίου 1944, οπότε εισήλθε ο Κόκκινος Στρατός και επακολούθησε το κομμουνιστικό πραξικόπημα. Μετά το 1990 η επέτειος καταργήθηκε, αλλά το 2011 επανήλθε. Τις εορταστικές εκδηλώσεις οργάνωσε το Σοσιαλιστικό Κόμμα σε όλη τη Βουλγαρία. Στη Σόφια εκατοντάδες Βούλγαροι συγκεντρώθηκαν μπροστά στον τύμβο των Αδελφών Βουλγάρων – Ρώσων και κατέθεσαν λουλούδια

στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτου και στο μνημείο του Ρωσικού Στρατού. Ένα μήνα αργότερα το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας απέρριψε αίτηση του δημοφιλούς δημοσιογράφου Ίβο Ιντζέντεφ που ζητούσε να καταδαφισθεί το μνημείο του Σοβιετικού Στρατού στη Σόφια επειδή συμβολίζει την κατάληψη της Βουλγαρίας από τη Σ. Ένωση. Περισσότεροι από 10.000 Βούλγαροι συγκεντρώθηκαν στο Φράγμα Korinka κοντά στην κεντρική βουλγαρική πόλη Kazanlak για την 8η ετήσια συγκέντρωση των Φίλων της Ρωσίας στη Βουλγαρία. Παρέστησαν ο Ρώσος πρεσβευτής Γιούρι Ισάκοφ, ο αρχηγός του Σοσιαλιστικού Κόμματος και τέως Πρωθυπουργός Σεργκέι Στάνισεφ και ο υποψήφιος των Σοσιαλιστών για την Προεδρία της Δημοκρατίας ευρωβουλευτής Ιβαϊλο Κάφλιν.

Εντωμεταξύ, όμως, για δεύτερη φορά μέσα σε έξι μήνες διεξήχθησαν κοινά βουλγαρο-αμερικανικά στρατιωτικά γυμνάσια στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας παρουσία του Πρωθυπουργού, του Υπουργού Αμύνης, του Αμερικανού Πρεσβευτού και πολλών άλλων επίσημων.

Τουρκία: Η Βουλγαρία, όπου το 8,5% του πληθυσμού είναι Τούρκοι με ισχυρό εθνικό κόμμα, αποτελεί την ασθενέστερη και ευρύτερη πύλη του νέο-οθωμανικού διαδρόμου κατά μήκος όλων των Βαλκανίων μέχρι τα πρόθυρα της Ουγγαρίας. Η Τουρκία αναδεικνύεται στρατηγικός σύμμαχος της Βουλγαρίας στους ενεργειακούς αγωγούς, στην άμυνα, στην οικονομία και στην ασθενή συνοχή της βουλγαρικής κοινωνίας. Ο Τούρκος Πρωθυπουργός Ερντογάν, συνοδευόμενος από τον αρμόδιο για την ενέργεια Υπουργό του, επισκέφθηκε τον Οκτώβριο 2010 τη Σόφια καθώς και ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Γκιούλ τον Ιούλιο 2011. Τον Αύγουστο 2011 ο Πρωθυπουργός Μπορίσοφ δήλωσε: *Η Τουρκία διαθέτει σήμερα ισχυρή οικονομία και έναν ισχυρό ηγέτη με σαφείς στόχους και πρόγραμμα. Η Βουλγαρία πιστεύει ότι η Τουρκία θα είναι ευπρόσδεκτη στην Ευρωπαϊκή οικογένεια μόλις εκπληρώσει τα κριτήρια. Η γειτονική χώρα, λόγω της γεωστρατηγικής θέσης της και των προαναφερόμενων πλεονεκτημάτων της, έχει την ευκαιρία να αναλάβει ηγετικό ρόλο στον αραβικό κόσμο.*

Ωστόσο, σημαντική μερίδα Βουλγάρων πολιτών και πολιτικών, αντιδρά στην επιρροή της Τουρκίας διότι φοβάται ότι οικονομία, η κοινωνία και η πολιτική της Βουλγαρίας θα περιέλθει υπό την άμεση κηδεμονία των νεο-οθωμανιστών και του Ισλάμ. Χαρακτηριστικά είναι τρία νωπά γεγονότα:

A. Τον Οκτώβριο 2010 περισσότεροι από 300.000 Βούλγαροι ζήτησαν Δημοψήφισμα με αίτημα την άσκηση βουλγαρικού βέτο στην ευρωπαϊκή ένταξη της Τουρκίας.

B. 20 Μαΐου 2011, Παρασκευή ιερή ημέρα των Μουσουλμάνων, μέλη του

εθνικιστικού κόμματος Αττάκα (Επίθεση) εισέβαλαν στο κεντρικό τζαμί της Σόφιας, Μπάνια Μπασή, διέκοψαν βίαια την προσευχή και συγκρούστηκαν με τους πιστούς και τους αστυνομικούς. Οκτώ μήνες νωρίτερα μέλη του ίδιου κόμματος είχαν επιτεθεί στον Αρχιμουφτή της Βουλγαρίας και στον Μουφτή του Ράζγκραντ. Προηγήθηκαν ανάλογες επιθέσεις αλλού.

Γ. Μετά τις έντονες αντιδράσεις της Τουρκίας, η πολιτική ελίτ της Βουλγαρίας καταδίκασε την επίθεση στο τζαμί και την επομένη Παρασκευή η Βουλή ενέκρινε καταδικαστικό ψήφισμα. Το ψήφισμα της Βουλής, όμως, υπερψήφισαν οριακά μόνον 127 από το σύνολο των 240 βουλευτών.

Εξίσου χαρακτηριστικές, έως απειλητικές, είναι οι δηλώσεις της τουρκικής πλευράς.

Αχμέτ Ντογάν, ηγέτης του τουρκικού κόμματος Βουλγαρίας: *Απαιτούμε ειδικό νόμο εναντίον όλων όσοι πράξεων προκαλούν εθνικό μίσος. Η επίθεση στο τζαμί είναι μία επικίνδυνη πρόκληση που υποθάλλει κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια. Το βουλγαρικό εθνικό μοντέλο είναι το μόνο που εγγυάται τη σταθερότητα των Βαλκανίων και κανείς δεν ξέρει τι θα προκαλέσει στη Βουλγαρία, τα Βαλκάνια και την Ευρώπη η υπονόμηση της εθνικής ειρήνης.*

Το Γραφείο του Αρχιμουφτή της Βουλγαρίας ανακοίνωσε: *Η βουλγαρική κοινωνία μαστίζεται από ισλαμοφοβία. Καλούνται οι Βούλγαροι Μουσουλμάνοι να υπερασπισθούν τον εαυτόν τους από τις επιθέσεις. Η ισλαμοφοβία και αυτή η πίεση αποτελεί προσπάθεια για υποκίνηση θρησκευτικών συγκρούσεων και εμφυλίου πολέμου, είναι απειλή για την εθνική ασφάλεια.*

Ο Τούρκος Πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν διεκήρυξε: *Η βία, όπως αυτή στο τζαμί της Σόφιας, είναι ένα σημάδι της γενετικά κληρονομημένης μισαλλοδοξίας έναντι της διαφοράς.*

Το κομμουνιστικό καθεστώς Ζίβκοφ είχε υποχρεώσει τους Μουσουλμάνους να εκβουλγαρισθούν και να εκβουλγαρίσουν τα τουρκικά ονοματεπώνυμά τους. Όσοι αρνήθηκαν, υπέστησαν διωγμούς και χιλιάδες κατέφυγαν ή απελάθησαν στην Τουρκία όπου διατηρούν ισχυρούς Συλλόγους. Το σημερινό δημοκρατικό –σχετικά– καθεστώς όρισε Ημέρα Μνήμης των θυμάτων του κομμουνισμού, αλλά τον Απρίλιο 2011 η Βουλή απέρριψε πρόταση του Τούρκου βουλευτού της Τσετίν Κάζακ που είπε: *Ζητούμε να διωχθούν όσοι διέπραξαν φόνο, βασανισμό ή βία σε πολιτικές, εθνικές ή θρησκευτικές βάσεις. Εγκλήματα όπως η βίαιη απέλαση, ο εγκλεισμός σε στρατόπεδο εργασίας και ο εθνικός και θρησκευτικός διωγμός, έχουν παραμείνει ατιμώρητα από το τέλος του κομμουνισμού έως τώρα.*

Εντωμεταξύ στη Βουλγαρία ενεργεί και το φοντεμαλιστικό Ισλάμ. Μεταξύ 7-10 Οκτωβρίου 2010 ο Saud Muutlu, ιμάμης από το χωρίο Sarnitsa, κατηγορή-

θηκε από τον Εισαγγελέα του Pazardzhik ως αρχηγός της εξτρεμιστικής οργάνωσης Al Waqf al Islami. Τα γραφεία του βουλγαρικού σκέλους της βρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη και πιστεύεται ότι χρηματοδοτείται από τη Σαουδική Αραβία. Συνελήφθησαν 4 Βούλγαροι Μουσουλμάνοι κατηγορούμενοι για εξτρεμισμό. Ο υπουργός Εσωτερικών Tsvetan Tsvetanov ανακοίνωσε: *Στη Νότια Βουλγαρία βρέθηκαν πολλές αποδείξεις για την ύπαρξη πυρήνων εξτρεμιστικού Ισλάμ στην οργάνωση Al Waqf al Islami. Τα βιβλία, τις μπροσούρες και τα κεφάλαια έστειλαν μουσουλμανικές οργανώσεις του εξωτερικού.*

Εντωμεταξύ τον Ιούλιο 2011 ο τουρκικός βιομηχανικός κολοσσός Sisecam ανακοίνωσε νέα επένδυση 60 εκατομμυρίων δολαρίων που θα επεκτείνει τις εγκαταστάσεις παραγωγής γυαλιού οικιακής χρήσης της θυγατρικής του Trakiya Glass εγκατεστημένης ήδη στη Βουλγαρία από το 2005. Τον Οκτώβριο 2010 ο Ερντογάν συζήτησε στη Σόφια ένα κοινό νέο φράγμα στα σύνορα με Βουλγαρία σε παραπόταμο του Άρδα όπου λειτουργεί ήδη υδροηλεκτρικό έργο. Ενώ η Τουρκία σχεδιάζει να κτίσει τον τρίτο πυρηνικό σταθμό της κοντά στα σύνορα με τη Βουλγαρία ώστε να υποκαταστήσει τον ρωσικό πυρηνικό σταθμό του Μπελένε.

Μακεδονικό: Σε αντίθεση προς την Ελλάδα, η Βουλγαρία κάνει επίθεση φιλίας για να «προστατεύσει» και έτσι να ενσωματώσει στη σφαίρα άμεσης εξάρτησης το κράτος των Σκοπίων το οποίο, αμέσως μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του το 1991, αναγνώρισε με την ψευδωνυμία «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Ωστόσο θεωρεί τη γλώσσα του βουλγαρική, την Ιστορία του βουλγαρική και τους Σλάβους πολίτες του απογόνους των Βουλγάρων Μακεδόνων. Χορήγησε δεκάδες χιλιάδες βουλγαρικά διαβατήρια σε πολίτες των Σκοπίων, ακόμη και στον πρώην Πρωθυπουργό τους Λιούπτσο Γκεοργκίεφσκι, οι οποίοι δηλώθηκαν στο Βουλγαρικό Υπουργείο Εσωτερικών ως Μακεδόνες Βούλγαροι.

Είναι χαρακτηριστικό ότι Βούλγαροι επίσημοι εξεδήλωσαν *χαρά και ικανοποίηση που –στη φαραωνική πλατεία των Σκοπίων– τιμώνται εμβληματικοί Βούλγαροι, όπως ο Βούλγαρος Τσάρος Σαμουήλ και οι Άγιοι Μεθόδιος και Κύριλλος καθώς και κοινοί μας ήρωες του Ήλιντεν!* ... Επίσης στα βουλγαρικά Μ.Μ.Ε. δημοσιεύθηκε το –άνωθεν προφανώς– πανομοιότυπο σχόλιο: *Σε αντίθεση με την Ελλάδα, η οποία εξοργίζεται από τις κινήσεις της Μακεδονίας η οποία παίζει με την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά από την περίοδο αρχαιότητας και εμπλέκεται στην περιβόητη διαμάχη για το όνομα, οι κυβερνήσεις της Βουλγαρίας παραδοσιακά αντιδρούν με περιφρόνηση σε κρίσεις προπαγάνδας από τα Σκόπια, που το ευρύ κοινό στη Βουλγαρία αντιμετωπίζει ως αστειότητες.*

Την πρώτη επίσκεψή του σε ξένη πρωτεύουσα, μόλις ανέλαβε τα καθήκοντά

του, ο νέος Υπουργός Εξωτερικών των Σκοπίων Νικόλα Ποπόφσκι πραγματοποίησε την 1η Σεπτεμβρίου 2011 στη Σόφια όπου με τον έμπειρο Βούλγαρο ομόλογό του Νικολάι Μλαντένοφ, υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας στον τομέα της ευρω-ατλαντικής ολοκλήρωσης το οποίο, σύμφωνα με το βουλγαρικό Υπουργείο Εξωτερικών, αποτελεί τη βάση επί της οποίας θα πραγματοποιηθεί η διμερής συνεργασία προς την κατεύθυνση της πλήρους ένταξης της Μακεδονίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΝΑΤΟ. Είναι το τυρί στην ποντικοπαγίδα. Αποκαλυπτικές είναι οι δηλώσεις των δύο Υπουργών.

Νικολάι Μλαντένοφ: Η Μακεδονία και η Βουλγαρία είναι δύο πολύ κοντινοί γείτονες που τους συνδέει η κοινή Ιστορία. Είναι ώρα να ξεχάσουμε το παρελθόν και να κοιτάζουμε το μέλλον. Δεν μπορείτε να εδραιώσετε μια φιλία σε μία σύμβαση. Μια φιλία οικοδομείται με την εμπιστοσύνη. Όταν θα έχουμε εμπιστοσύνη, θα έχουμε και πραγματική στρατηγική εταιρική σχέση. Η Μακεδονία και η Βουλγαρία είναι οι δύο πιο στενά συνδεδεμένες χώρες των Βαλκανίων. Συνδέονται από το κοινό παρελθόν και το κοινό μέλλον. Εμείς οι Βούλγαροι θα χαρούμε περισσότερο από όλους, όταν η Μακεδονία γίνει μέλος της Ε.Ε και του ΝΑΤΟ.

Νικόλα Ποπόφσκι: Οι συνομιλίες μας στη Σόφια έγιναν σε εξαιρετικό και εποικοδομητικό κλίμα. Σημειώθηκε ότι η οικονομική συνεργασία αποτελεί μία από τις προτεραιότητες και των δύο χωρών.

Ωστόσο, σε χαμηλότερο επίπεδο οι Βούλγαροι και οι Σλαβομακεδόνες εξακολουθούν να ανταλλάσσουν δημοσίως οξύτατες επιθέσεις ερίζοντας για την –κοινή– Ιστορία τους, την εθνική ταυτότητά των Σλαβομακεδόνων και την ύπαρξη ή μη ύπαρξη δικών τους μειονοτήτων στην Επικράτεια των άλλων!

Ελλάδα: Διεθνείς αναλυτές θεωρούν ότι η Μεσοβαλκανική Ζώνη αποτελεί γεωστρατηγική προέκταση του Καυκάσου και, μετά την «αραβική άνοιξη», της Μέσης Ανατολής επειδή, όπως προαναφέρθηκε, είναι ο συντομότερος και ασφαλέστερος στρατηγικός διάδρομος προς-από τα πλούσια ενεργειακά αποθέματα της Κασπίας, της Υπερκαυκασίας και της Ρωσίας τον οποίον πρέπει να διασχίσουν αναγκαστικά οι προγραμματισμένοι ανταγωνιστικοί ενεργειακοί αγωγοί Ρωσίας – Δύσης προς την Ευρώπη. Ο πόλεμος των αγωγών μαίνεται στα Βαλκάνια με επίκεντρο τη γειτονική Βουλγαρία η οποία ενδιαφέρει, επί πλέον την Ελλάδα, επειδή αποτελεί την κεντρική και την ασθενέστερη πύλη του νεοοθωμανικού διαδρόμου που συστηματικά διαμορφώνει η Τουρκία κατά μήκος όλης της βαλκανικής χερσονήσου μέχρι τα σύνορα της Ουγγαρίας. Ταυτόχρονα ο έλεγχος των ενεργειακών πηγών διακυβεύεται στη Μέση Ανατολή όπου υπεισέρχεται και η επικίνδυνη μεταβλητή στο ενεργειακό τετράγωνο Ελλάδα – Κύπρου – Ισραήλ – Τουρκίας. Ως γνωστόν, σε πρώτη φάση εντοπίστηκαν μεγάλα

υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου στην ΑΟΖ της Κύπρου που συνδέεται άμεσα με την ήδη πλουτοφόρα ΑΟΖ του Ισραήλ. Το υποθαλάσσιο κοιτάσμα φυσικού αερίου στο συνεχόμενο σύμπλεγμα των ΑΟΖ Κύπρου-Ισραήλ ερευνούν και πρόκειται να εκμεταλλευθούν αμερικανικές εταιρείες. Οι δύο χώρες απεφάσισαν κατ' αρχήν την κοινή εκμετάλλευση των συνεχόμενων κοιτασμάτων τους, την υγροποίηση του φυσικού αερίου και την μεταφορά του, με πλοία, στην Ελλάδα με προορισμό την Ευρώπη. Με αυτό το σύμπλεγμα των δύο ΑΟΖ συνδέεται άμεσα, με κορυφή το Καστελόριζο, και η ΑΟΖ της Ελλάδος η οποία, όμως, δεν τολμά να την οροθετήσει επειδή αντιδρά απειλητικά η Τουρκία. Η Άγκυρα αντέδρασε επίσης επιθετικά στην εκμετάλλευση της ΑΟΖ της Κύπρου αλλά αναχαιτίστηκε εξίσου επιθετικά από το Ισραήλ. Εντωμεταξύ, επιδιώκοντας ρυθμιστικό έως ηγεμονικό ρόλο στον αραβικό κόσμο, η Τουρκία διέλυσε τη μακρά στρατηγική συμμαχία της με το Ισραήλ. Σ' αυτόν τον ιστορικό χρόνο η Ελλάδα και το Ισραήλ ανακοίνωσαν ότι προωθούν μεταξύ τους στρατηγική συμμαχία καθώς επίσης συνεργασία της Εβραϊκής και της Ελληνικής Διασποράς.

Συνεπώς τα ζωτικά συμφέροντα και το στρατηγικό διακύβευμα της Ελλάδος στην περιοχή είναι προφανή. Πολλά κρίθηκαν και άλλα σοβαρά εξακολουθούν να κρίνονται από την ενεργειακή αναμέτρηση Δύσης-Ρωσίας. Διακυβεύεται σοβαρά ο πετρελαιαγωγός Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη και ουσιαστικά ακυρώνεται η στρατηγική συμφωνία Αθήνας-Μόσχας για τον ρωσικό αγωγό South Stream.

Θύμα του ενεργειακού πολέμου υπήρξε, επίσης, ο προηγούμενος Έλληνας Πρωθυπουργός Κώστας Α. Καραμανλής ο οποίος αποσταθεροποιήθηκε και αποδομήθηκε επειδή τόλμησε στρατηγική ενεργειακή σχέση με τη Ρωσία. Παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον τα γεγονότα και τα δημόσια κείμενα εκείνης της εποχής. Την οργισμένη αντίθεση στην ενεργειακή πολιτική του Κώστα Α. Καραμανλή αποκαλύπτουν στο WikiLeaks τηλεγραφήματα του Αμερικανού πρεσβευτού στην Αθήνα, που δημοσιεύθηκαν στην Ελλάδα (Crash 1.11.2011).

Ο Αμερικανός πρεσβευτής αναφέρει σχετικά στην Ουάσιγκτον:

19.12. 2007 Οι κινήσεις του Καραμανλή απέναντι στη Ρωσία αντιμετωπίζονται θετικά από μεγάλο μέρος του ελληνικού Τύπου και του Λαού. Ωστόσο πολλοί ειδικοί στην εξωτερική πολιτική και στρατιωτικοί αξιωματούχοι είναι πιο επιφυλακτικοί και λένε ότι η Ελλάδα ακολουθεί επικίνδυνη πορεία (...) Με τη μετακίνησή του προς υπογραφή συμφωνίας για τον αγωγό φυσικού αερίου South Stream και με τα δουλοπρεπή συγχαρητήριά του στον Πούτιν για τις πρόσφατες εκλογές ο Καραμανλής έχει πάρει θέσεις που δεν είναι χρήσιμες (...) Ο κίνδυνος είναι ότι η

Αθήνα, αφού ήλθε πιο κοντά στη Μόσχα, μπορεί να βρεθεί υπό την πίεση των Ρώσων για άλλα θέματα όπως το Ιράν (...) Εμείς ρωτάμε τους Έλληνες πώς μπορεί η Ελλάδα να συμφιλιώσει την υποστήριξη της προς την ενεργειακή σύνδεση Τουρκίας – Ελλάδας – Ιταλίας με τον ανταγωνιστικό South Stream

30.4.2008 Ο South Stream υπολογίζεται να κατασκευασθεί στην καρδιά της στρατηγικής ενεργειακής ασφαλείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

22.8.2008 Ομάδα Ρώσων, στελέχη της αμυντικής βιομηχανίας, προγραμματίζεται να επισκεφθεί την Αθήνα και να συζητήσει την προμήθεια ρωσικών αρμάτων μεταφοράς προσωπικού. Τον Σεπτέμβριο αναμένεται να επικυρώσει η ελληνική Βουλή τη συμφωνία για τον αγωγό South Stream. Έχουμε εργασθεί ώστε να ανατρέψουμε τις δύο αυτές αρρωστημένες καταστάσεις..

Νοέμβριος 2008 Το ελληνικό Κοινοβούλιο επικύρωσε τη συμφωνία για τον αγωγό South Stream (...) Πιστεύουμε ότι ο Καραμανλής αντιλαμβάνεται πλήρως τον αμερικανικό θυμό.

6.12.2008 Αστυνομικός δολοφονεί εν ψυχρώ στα Εξάρχεια τον 15χρονο μαθητή Αλέξη Γρηγορόπουλο. Χάρη στον «κατάλληλο» αθώο ήρωα, στην κατάλληλη πυριτιδαποθήκη των Εξαρχείων και των Σχολείων ο αστυνομικός πυροδοτεί έτσι την έκρηξη στον κατάλληλο πολιτικό χρόνο με κατάλληλο στόχο τον Έλληνα Πρωθυπουργό. Από την επομένη και επί ημέρες νεαροί διαδηλωτές, μαθητές και αναρχικοί, πυρπολούν και καταστρέφουν την καρδιά της Αθήνας. Στις 21 Δεκεμβρίου 2008, σε άρθρο του με τίτλο *Ποιοι τραβούν το χαλί κάτω από τα πόδια του Καραμανλή* στην εφημερίδα «Αδέσμευτος Τύπος» ο υποφαινόμενος έγραφε μεταξύ άλλων τα εξής:

30 Νοεμβρίου, έξι μόλις ημέρες πριν το Σάββατο της εκρήξεως, ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών Μπράιζα, σε ολοσέλιδη συνέντευξη του στον «Ελεύθερο Τύπο», με πρωτοφανή ωμότητα «συνέστησε» στην Ελλάδα να εγκαταλείψει τους ρωσικούς αγωγούς! Ήταν το σήμα. Ο πυροκροτητής βρισκόταν πάντοτε διαθέσιμος στα Εξάρχεια, όπου επί δεκαετίες οι κατ' ευφημισμόν «αντιεξουσιαστές» έστησαν ανεμπόδιστοι αυτόνομο κράτος εν κράτει επιδιδόμενοι σε διαρκή κλεφτοπόλεμο με τους αστυνομικούς. Η Ανομία στην καρδιά της ελληνικής πρωτεύουσας είναι ο μοναδικός στην Ελλάδα σεβαστός θεσμός (...) Ένα μπαμ και η Ελλάδα ανατινάχθηκε! ... Ο «λαϊκός» στρατός όρμισε. Ρήμαξε και έκαψε. Ο θυμωμένος Λαός, όπου δεν τον πλαισίωσε, πάντως δεν τον αποδοκίμασε. Οι τηλεοπτικοί «ταγοί» της Κοινής Γνώμης την τάϊσαν με φωτιά και την πότισαν με χολή. Τα πλήθη έγιναν μάζες. Και επεκράτησε η αγωγή των μαζών, που σοφά αλλά μάταια ανέλυσε ο Γουσταύος Λεμπόν (...). Είδαμε όλοι, από τον καναπέ, στην τηλεόραση να παίζεται σε συναρπαστικές συνέχειες το προαναγγελθέν έργο ενός προαναγγελθέν-

ντος ανθρωποκονηγητού. Δικαίωμα όλων των πολιτών είναι να παρακολουθήσουν τη συνέχεια επί της οθόνης. Αν δεν αντενεργήσουν, όμως, δεν θα δικαιούνται να παραπονεθούν ότι ο τόπος μας έγινε ένα Φαρ Ουέστ και οι Έλληνες, Ινδιάνοι! (...)

Από την υψηλή σκοπιά του χρόνου και της γεωπολιτικής, φανερώνεται το επιχειρησιακό πεδίο, ο σχεδιασμός του και ο στόχος του. Ο τακτικός στόχος του, σε επάλληλα επίπεδα, είναι διαδοχικά η αποδόμηση του Πρωθυπουργού, του πολιτικού συστήματος και εντέλει της Ελλάδος. Το διακύβευμα, όμως, είναι γεωστρατηγικό. Γι' αυτό ο στρατηγικός στόχος του σχεδιασμού είναι η τυφλή υποταγή της Ελλάδος στα γεωπολιτικά συμφέροντα των Η.Π.Α. ώστε να εξουδετερωθεί η διείσδυση της Ρωσίας και της Κίνας στον ευρύτερο γεωπολιτικό μας χώρο, να παγιωθεί η απόλυτη ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τις υπό αμερικανικό έλεγχο ενεργειακές πηγές Κασπίας, Υπερκαυκασίας, Μέσης Ανατολής και να ολοκληρωθεί η προστασία (ασφάλεια/ανεφοδιασμός/επικοινωνία) των αμερικανικών προτεκτοράτων στα Βαλκάνια. (...) Η επιχείρηση ψυχολογικού πολέμου στην Ελλάδα ξεκίνησε τον Δεκέμβριο 2007 με την επίσκεψη του Πρωθυπουργού στη Μόσχα και, μέσα από διαδοχικά στάδια, οδηγήθηκε στο κρίσιμο σημείο καμπής με το σκάνδαλο του Βατοπαιδίου και αποκορυφώθηκε με την έκρηξη των καταστροφικών ταραχών. Τούτο δεν σημαίνει, βέβαια, ότι προκάλεσε τα σκάνδαλα και τις κυβερνητικές αδυναμίες. Σημαίνει, όμως, ότι αξιοποίησε μεθοδικά όλα τα στοιχεία της κρίσεως (κυβερνητικές ολιγορίες, λάθη, παρασπονδίες, αδυναμίες), τον διεθνή χρηματοπιστωτικό τυφώνα, τις αντικειμενικές δυσκολίες, τις ετερόκλητες αντικυβερνητικές (κοινωνικές, συνδικαλιστικές, κομματικές, δημοσιογραφικές, εκπαιδευτικές κ.ά.) συμμαχίες και την πολεμική εφεδρεία των «αντιεξουσιαστών». Όλοι αυτοί χρησιμοποιούνται εξ αντικειμένου ως μέσα προς επίτευξη του στόχου αλλά είναι βέβαιον ότι στη μεγίστη πλειοψηφία τους δεν αντιλαμβάνονται ούτε ενστερνίζονται τον ευρύτερο σχεδιασμό και τον τελικό σκοπό. Απλώς χρησιμοποιούνται τσιμπώντας το κατάλληλο δόλωμα/ερέθισμα στον κατάλληλο χρόνο και χώρο (...) Ο καθένας τους χωριστά είναι πεπεισμένος ακράδαντα, από την δική του οπτική, ότι ενεργεί για το κοινωνικό καλό. Αυτή, όμως, η πεποίθηση τούς καθιστά χειραγώγιμους άνωθεν εκτελεστές του σχεδιασμού. Δεν συνειδητοποιούν ούτε θα αποδεχθούν ποτέ ότι, ως ξεχωριστή ομάδα δράσης, αποτελούν ένα μικρό μα απαραίτητο κομματάκι του μεγάλου παζλ (...) Οι επιστήμονες διαχειριστές του ψυχολογικού πολέμου συνέλλεξαν μεθοδικά και αξιοποίησαν κλασικά όλες τις τρωτές πράξεις/παραλείψεις/υπαναχωρήσεις/δηλώσεις σε όλη την κλίμακα του κυβερνητικού μηχανισμού έως και τον Πρωθυπουργό ώστε, μέσω των γνωστών νταβατζήδων των Μ.Μ.Ε., να στρώσουν το χαλί της δημοκρατικής νομιμοποίησης

πάνω στο οποίο εκτυλίσσεται σταδιακά η επιχείρηση αποδόμησης (...) Είναι χαρακτηριστικό ότι οι υποθέσεις Ζαχόπουλος και Βατοπαίδι (όπως κι άλλες) ήταν πολύ γνωστές σε όλους προ πολλού χρόνου. Κρατήθηκαν, όμως, και συγχρονίσθηκαν με το χρονοδιάγραμμα του αποδομητικού σχεδιασμού ώστε κατά την κατάλληλη εκάστοτε χρονική στιγμή να εκραγούν ως «αποκαλύψεις» – γνωστές προ πολλού στους αποκαλύψεις.

Έναν χρόνο ενωρίτερα ο στενός φίλος του Καραμανλή Ζαχόπουλος, Γ.Γ. του Υπουργείου Πολιτισμού, εκβιαζόμενος για αισχρή συμπεριφορά του, ρίχνοταν από τον εξώστη και πυροδότησε πελώριο ηθικό σκάνδαλο σε βάρος του Πρωθυπουργού.

Στις 17 Ιανουαρίου 2008, σε άλλο άρθρο του στην ίδια εφημερίδα ο υποφαινόμενος έγραφε:

Ασφαλώς δεν κατασκευάστηκε ο Ζαχόπουλος. Προϋπήρχε. (...) Όλα τα τηλεοπτικά υλικά του ήταν γνωστά και σκαστά Περιφέρονταν από κανάλι σε κανάλι και από εφημερίδα σε εφημερίδα σε πορνό DVD. Όλοι γνώριζαν και όλοι σφύριζαν αδιάφορα. Ποιος Ζαχόπουλος; (...) Τώρα, όμως, ο Καραμανλής «πρέπει» να αποδομηθεί επειδή τολμά να απεξαρτηθεί. Για πολλοστή φορά ετοιμαζόταν να συναντηθεί με τον Πρόεδρο Πούτιν και η συμμαχία Ελλάδος-Ρωσίας είναι ακόμη στρατηγική. Η ανθρώπινη βόμβα Ζαχόπουλος ρυθμίζεται ωρολογιακά και ο ανθρώπινος στόχος της «κλειδώνεται» στο ραντάρ (...)

Το πολιτικό εκκρεμές, μετά 33 χρόνια ισορροπίας ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα εξουσίας, ωθείται από την έκρηξη προς τα αδιέξοδα άκρα: το ήδη σοβαρά αυτοπληγωμένο πολιτικό σύστημα έχει διασαλευθεί. Με το νέο έτος γλυκοχαράζει πάλι η εποχή των παχιών αγελάδων. Θνησιγενείς συμμαχικές κυβερνήσεις και προσωποπαγείς συνομοσπονδίες προσκυνητών θα συναπαρτίζουν τις μαριονέτες του Κυρίου ημών και τους συμβασιούχους των ιθαγενών Αφεντικών.

Τον Σεπτέμβριο 2008 ξεσπάει το σκάνδαλο του Βατοπαϊδίου. Φωτογραφίζει υπουργούς στενούς συνεργάτες του Καραμανλή. Ο Πρωθυπουργός τους καλύπτει δημόσια –και μοιραία.

Στις 12 Οκτωβρίου 2008 δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Αδέσμευτος Τύπος» νέο άρθρο του υποφαινόμενου που προειδοποιεί:

Έχουμε μια υπαρξιακή αποδόμηση του ελληνισμού. Στην ψυχή και στον νου των Ελλήνων καρφώνεται, σαν τον Χριστό στον Σταυρό, η εικόνα-παζλ του Κατακλυσμού. Η κυβέρνηση, η επομένη άλλη κυβέρνηση, ο τουλάχιστον έμπιστος Κώστας Καραμανλής, η λαϊκή κυριαρχία, αυτόνδρο το Κράτος, αυτόνδρη η Εκκλησία κι αυτή ακόμη η υστάτη καταφυγή μας, η Ορθοδοξία, έχουν πνιγεί στη Βιστωνίδα –σε μια κουταλιά νερό! (...) Εκτός από τους ντόπιους επιόρκους, ποιοι ωφελού-

νται; *Μακροπρόθεσμα ωφελούνται (...) οι Ηνωμένες Πολιτείες, που, ως σκάφος γιγαντιαίας ισχύος, κατέλαβαν από καιρό και οδηγούν οι αεροπειρατές των αρνησιπάτριδων οκτώ εκατομμυρίων Υπερεθνικών Ελίτ (ή Αλήτ) λαφυραγωγώντας, μέσω του παγκοσμιοποιημένου χρηματοπιστωτικού συστήματος, τους Λαούς (πρώτα τους Αμερικανούς), τους ενεργειακούς πόρους, τα αποθέματα τροφίμων, τα μέταλλα και το φυσικό περιβάλλον του Πλανήτη Γη (...)* Όμως, το μαλακό υπογάστριο και τη βάση ανεφοδιασμού αυτού του Μεσοβαλκανικού Διαδρόμου (των αμερικανικών προτεκτοράτων στα Βαλκάνια) αποτελούν η ελληνική Μακεδονία και η Θράκη από όπου μπορούν να διέλθουν προς την Ευρώπη οι αγωγοί ενεργειακών πόρων της Ρωσίας. Γι' αυτό η Ουάσιγκτον βάζει σφήνα στη Μακεδονία τα Σκόπια και στη Θράκη την Τουρκία. Διότι Ευρώπη με Ρωσία σημαίνει αυτονομία από την ηγεμονία της Ουάσιγκτον. Ο Κώστας Καραμανλής τόλμησε τη συμμαχία με τη Ρωσία: υπέγραψε τη στρατηγική συμφωνία για την κατασκευή και διέλευση των ρωσικών αγωγών, παρά τις δημόσιες σφοδρές απειλές της Ουάσιγκτον.

Τώρα βλέπουμε στην τηλεόραση τα επόμενα επεισόδια όπου οι ανθρωποκνηγοί του Συστήματος βρίσκονται εγγύτερα παρά ποτέ στον Καραμανλή. Καλούκακού, όμως, αποδομούν κι ολόκληρο το ελληνικό πολιτικό σύστημα (...) Προτιμότερο να κυβερνούν απευθείας με τους ιθαγενείς νταβατζήδες τους (...) Τα γραπτά μένουν και μαρτυρούν. Ποιοι τα αμφισβητούν; Αλλά και ποιοι στον καιρό τα κατανοούν; Ποιοι προνοούν; Αυτό ονομάζεται παρακμή.

Από το 1990 η Ελλάδα μονοπωλούσε επί 15 συνεχή χρόνια όλα τα στρατηγικά πλεονεκτήματα στα Βαλκάνια, αλλά, δυστυχώς, το πολιτικό προσωπικό της έχασε όλες τις ιστορικές ευκαιρίες και τώρα βύθισε τη χώρα στην καθολική χρεοκοπία, στην αφασία και στον εξευτελισμό. Μέχρι τις 7 Νοεμβρίου 2011 τουλάχιστον οι νηπιακές πολιτικές ηγεσίες άφηναν τη χώρα ακυβέρνητη στο χείλος της ολικής εθνικής καταστροφής. Ο δυνατός κρίκος των Βαλκανίων έγινε εξίσου αδύναμος κρίκος. Όλα τα ενδεχόμενα παραμένουν ανοικτά.

N. I. Μέρτζος *

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2011

*Πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, δημοσιογράφος και συγγραφέας

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ: ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

Στις 17 Νοεμβρίου 2008 τα Σκόπια προσέφυγαν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης από το οποίο ζήτησαν α) να αναγνωρίσει ότι η Ελλάδα παρεβίασε την Ενδιάμεση Συμφωνία στην Ατλαντική Σύνοδο Κορυφής τον Απρίλιο 2008 που απέρριψε ομόφωνα την ένταξη των Σκοπίων στο ΝΑΤΟ και β) να διατάξει την Ελλάδα να μη προβάλλει αντιρρήσεις στην εισδοχή τους στους διεθνείς οργανισμούς.

Μετά διαδικασία τριών ετών, τη Δευτέρα 5 Δεκεμβρίου 2011 το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ανακοίνωσε την απόφασή του η οποία απεδέχθη το πρώτο αίτημα των Σκοπίων και απέρριψε το δεύτερο αίτημά τους. Ταυτόχρονα η απόφαση καλεί τα δύο μέρη *«να εμπλακούν σε ουσιαστικές διαπραγματεύσεις υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών»* τις οποίες επί 16 συνεχή άκαρπα έτη διεξάγουν τα δύο κράτη με σκοπό *«μιαν αμοιβαία αποδεκτή ονομασία»*.

Επακολούθησε πανηγυρισμός στα Σκόπια και κατάθλιψη στην Ελλάδα.

Αυθημερόν, ωστόσο, σημειώθηκαν σε διεθνές επίπεδο τα εξής 4 γεγονότα:

1ον Ο Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ ανακοίνωσε ότι ισχύει και δεν αλλάζει σε τίποτε η ομόφωνη της Ατλαντικής Συνόδου Κορυφής την οποία, μετά τον Απρίλιο 2008, ανανέωσαν οι δύο επόμενες ετήσιες Σύνοδοι Κορυφής. Και υπενθύμισε ότι, βάσει αυτής της απόφασεως, το κράτος των Σκοπίων θα προσκληθεί να υποβάλει αίτηση προς ένταξή του μόνον εφόσον θα έχει επιλύσει προηγουμένως με την Ελλάδα τη διαφορά τους για την ονομασία.

2ον Ο Αμερικανός πρεσβευτής στα Σκόπια κάλεσε δημόσια την κυβέρνηση των Σκοπίων να συμφωνήσει σύντομα με την Ελλάδα *«μιαν αμοιβαία αποδεκτή ονομασία η οποία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη στο ΝΑΤΟ»*.

3ον Ο Αντιπρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Τζο Μπάιντεν επισκέφθηκε επίσημα την Αθήνα και εξέφρασε δημόσια *«την ισχυρή υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα και στην κυβέρνησή της»*.

4ον Το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων των Υπουργών Εξωτερικών της Ε.Ε. επιβεβαίωσε ομόφωνα τις ομόφωνες αποφάσεις του των δύο προηγουμένων ετών ότι την ένταξη των Σκοπίων θα εξετάσει η επομένη Προεδρία υπό την ουσιώδη προϋπόθεση ότι Αθήνα – Σκόπια θα έχουν συμφωνήσει στην ονομασία.

Δύο ημέρες αργότερα, την Τετάρτη 7 Δεκεμβρίου 2011, η Σύνοδος Υπουργός Εξωτερικών του ΝΑΤΟ επανέλαβε την ομόφωνη απόφαση Κορυφής του 2008.

Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης:

1. Δεν βλάπτει σοβαρά τα ελληνικά συμφέροντα. Επιδεινώνει, όμως, τη διαχείριση, την υπεράσπιση και τη διεθνή προβολή αυτών επειδή εύκολα παρερμηνεύεται δημιουργώντας, με την εστίαση σε επί μέρους σημεία της, την ισχυρή εντύπωση ότι η Ελλάδα αδικεί και βλάπτει τον αδύναμο γείτονά της έναντι του οποίου κατέρρευσαν όλα τα επιχειρήματά της.

2. Προκαλεί διαμετρικά αντίθετο συναίσθημα μεγάλης ισχύος στους δύο γειτονικούς Λαούς. Οι γείτονες αισθάνονται ότι α) διεθνώς «δικαιώθηκε» πανηγυρικά το ιμπεριαλιστικό ιδεολόγημα του «μακεδονισμού» τους, β) «δικαιούνται» πλέον και με τη βούλα της Χάγης να απαιτούν την πλήρη υποταγή της Ελλάδος στις εναντίον της «δίκαιες» εδαφικές, ιστορικές κ.ά. αξιώσεις τους, γ) «κουρέλιασαν» και ταπείνωσαν τη χρεοκοπημένη Ελλάδα και δ) ο Πρωθυπουργός τους «αποδείχθηκε» μεγάλος εθνικός ηγέτης διεθνούς βεληνεκούς, άρα οφείλουν όλοι να τον ακολουθούν τυφλά.

Οι Έλληνες, βυθισμένοι ήδη στην απόγνωση και στον παγκόσμιο εξευτελισμό λόγω της οικονομικής κρίσεως, νιώθουν ηττημένοι από το πολλαπλασιώσιο ανίσχυρο κράτος των Σκοπίων, προδομένοι από τις κυβερνήσεις τους και αθώα θύματα «διεθνούς συνωμοσίας». Αυτό το μείγμα είναι εκρηκτικό και ένας απρόβλεπτος πυροκροτητής μπορεί να προκαλέσει τυχαία αλυσιδωτές συνέπειες πολλών ρίχτερ.

3. Απομακρύνει τουλάχιστον, πλην απροόπτου, κάθε πιθανότητα προσεγγίσεως των δύο γειτονικών κρατών και Λαών που, όμως, η γεωγραφία, η Ιστορία και πολλά μακροπρόθεσμα συμφέροντά τους τούς «καταδίκασαν» αμετάκλητα σε συμβίωση. Ελάχιστο αλλά χαρακτηριστικό παράδειγμα: οι μεγαλύτερες ξένες επενδύσεις στα Σκόπια είναι οι ελληνικές και συντηρούν 20.000 περίπου θέσεις εργασίας. Η μεγαλύτερη Τράπεζά τους είναι ελληνική. Η μακράν μεγαλύτερη επιχείρησή τους είναι ελληνική και παράγει το 13% του ΑΕΠ τους. Κάθε μέρα διακόσια τουλάχιστον φορτηγά τους μεταφέρουν από/προς το λιμάνι της Θεσσαλονίκης το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριό τους. Κερδισμένες, από τη συνεργασία τους, βγαίνουν και οι δυο πλευρές. Χαμένες, από την αντιδικία τους, και οι δυο επίσης.

4. Προκαλεί ένα καίριο ερώτημα διεθνούς τάξεως –μέχρις ότου τουλάχιστον μελετηθούν εις βάθος το πλήρες σκεπτικό της και τα πρακτικά της. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης είναι όργανο του ΟΗΕ, αλλά αποδέχθηκε το Μνημόνιο

που του υπέβαλαν τα Σκόπια με την ψευδωνυμία «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Το 1993, ωστόσο, με το 817 Ψήφισμά του το Συμβούλιο Ασφαλείας ενέταξε στα κράτη-μέλη του ΟΗΕ το κράτος των Σκοπίων *«με την προσωρινή ονομασία FYROM»* την οποία τα Σκόπια αποδέχθηκαν, χρησιμοποιούν επίσημα στον ΟΗΕ και ανέλαβαν –απατηλά αλλά νομικά– να χρησιμοποιούν σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς. Δύο χρόνια αργότερα, το 1995, στην έδρα του ΟΗΕ τα Σκόπια υπέγραψαν με την Ελλάδα την περιβόητη Ενδιάμεση Συμφωνία η οποία γράφει (α.1, παρ. 1 α') ότι η Ελλάδα *«αναγνωρίζει ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος το δεύτερο μέρος των συμβαλλομένων με προσωρινή ονομασία»*. Μαζί με τους Υπουργούς Εξωτερικών των δύο γειτονικών κρατών την Ενδιάμεση *συνυπογράφει και ο ΟΗΕ με τον Ειδικό του Απεσταλμένο Σάβρους Βανς*.

Παρόλα αυτά την αίτησή τους για την ένταξη στο NATO το 2008 υπέγραψαν με την ψευδωνυμία «Δημοκρατία της Μακεδονίας» που στο παρά πέντε αναγκάστηκαν να αλλάξουν με την προσωρινή ονομασία τους ώστε, έτσι, να προσφύγουν στη Χάγη.

5. Κρίνει ότι στο Συμβούλιο Κορυφής του NATO τον Απρίλιο 2008 η Ελλάδα υπέβαλε βέτο στην ένταξη των Σκοπίων. Εκ της φύσεώς του, του σκοπού του και της εννοίας, όμως, το βέτο, δηλαδή το δικαίωμα αρνησικυρίας, *δύναται μόνον να ακυρώσει ειλημμένες ήδη αποφάσεις άλλων και ουδέποτε μπορεί να υπαγορεύσει στους άλλους απόφαση του ενός που θα ασκήσει βέτο. Αλλιώς, ο Πρόεδρος Μπους, ασκώντας απλώς βέτο, θα είχε υπαγορεύσει στους άλλους συμμάχους την άμεση ένταξη των Σκοπίων που διακαώς επιθυμούσε. Στο Βουκουρέστι συνέβη το ακριβώς αντίθετο. Ο Πρόεδρος Μπους ψήφισε την ομόφωνη απόφαση που ορίζει ότι το κράτος των Σκοπίων θα γίνει δεκτό στο NATO μόνον όταν θα έχει επιλύσει με την Ελλάδα το ζήτημα της ονομασίας του. Η απόφαση της Χάγης δεν στηρίζεται σε ελληνικές πράξεις νομικής και θεσμικής ισχύος αλλά αποκλειστικά σε καθαρώς πολιτικές δηλώσεις που επανέλαβαν για εσωτερική κατανάλωση το 2008 ο Πρωθυπουργός και η Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδος. Γι' αυτό η εν λόγω ετυμηγορία, αμέσως μετά την ανακοίνωσή της, δεν μετέβαλε σε τίποτε απολύτως τις ακριβώς αντίθετες θέσεις της Ε.Ε., του NATO και των ΗΠΑ, όπως καταγράφονται στην εισαγωγή αυτού του κεφαλαίου.*

Πιστή στον μοναδικό καταστατικό σκοπό της να υπερασπίζεται τη Μακεδονία, η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών έπραξε αποτελεσματικά το εθνικό καθήκον της.

Από το 2006 συνέταξε, εξέδωσε και απέστειλε σε όλη την πολιτική ηγε-

σία δεκαπέντε ειδικές επιστημονικές συλλογικές μελέτες της οι οποίες αποδεικνύουν:

Α) Με επίσημα κρατικά τεκμήρια των Σκοπίων, ότι το κρατικό ιδεολόγημα του «μακεδονισμού» του είναι ιμπεριαλισμός εναντίον της Ελλάδος,

Β) Με απόρρητα έγγραφα των Κρατικών Αρχείων της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας, ότι το Μακεδονικό χρησιμοποιήθηκε ανέκαθεν και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται για τον έλεγχο της ελληνικής Μακεδονίας,

Γ) Με γιουγκοσλαβικά απόρρητα έγγραφα, ότι, αμέσως μετά τον Εμφύλιο, η τοπική κομμουνιστική κυβέρνηση των Σκοπίων απαγόρευσε στους πολιτικούς πρόσφυγες να επιστρέψουν στη γενέτειρά τους Μακεδονία, όπως επεδίωκαν, ενώ παραπλάνησε, φανάτισε και έκανε γενίτσαρους τα παιδιά τους και

Δ) Με διπλωματικά αρχεία, ότι όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις τα τελευταία εξήντα χρόνια ουδέποτε έπαυσαν, σε διπλωματικό και πολιτικό επίπεδο, να υπερασπίζονται την ελληνική Μακεδονία απέναντι στις συνεχείς αξιώσεις της Γιουγκοσλαβίας με αιχμή τα Σκόπια. Ήσαν, όμως, υποχρεωμένες ταυτόχρονα να συνυπολογίζουν την εθνική ασφάλεια απέναντι στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, τα συμφέροντα του κυπριακού ελληνισμού και την τουρκική απειλή.

Ευθύς μόλις τα Σκόπια ανήγγειλαν την προσφυγή στη Χάγη, η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών στις 24 Νοεμβρίου 2008 υπέβαλε εμπειριστατωμένο αναλυτικό υπόμνημα με τεκμηριωμένες θέσεις και προτάσεις, έθεσε δωρεάν στη διάθεση της Πατρίδας εταίρο της καθηγητή Διεθνούς Δικαίου στο Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών εξειδικευμένο στο Μακεδονικό, οργάνωσε ειδικά μαθήματα, ακτινογράφησε επί τόπου την κατάσταση στα Βαλκάνια και την αποτυπώνει στην ανά χείρας έκδοσή της, όργωσε με ειδικούς απεσταλμένους της τον Καναδά και την Αυστραλία. Αποκατέστησε συνεργασία υψηλού επιπέδου σε βαλκανικές χώρες.

Με δεδομένη αυτήν τη γνώση και τη δράση, ο Πρόεδρος της Εταιρείας κρίνει ότι ο «θρίαμβος» της Χάγης και ο πανηγυρισμός είναι ο χειρότερος σύμβουλος για το κράτος των Σκοπίων και τον πολυεθνικό πληθυσμό του επειδή το πραγματικό πρόβλημά του δεν είναι η σύνθετη ονομασία του, αλλά η υπόστασή του. Οι γείτονές μας, στη συντριπτική πλειοψηφία τους πολιτικά νήπια λόγω παιδείας, ολοκληρωτικής θητείας και ιδεολογήματος, δεν συνειδητοποιούν ότι αντιμετωπίζουν πρόβλημα υπαρξιακό και δομικό. Μάταια, κατά τους τελευταίους 14 μήνες, τους προειδοποιούν συνεχώς ρητά με δημόσιες δηλώσεις όλοι οι εκεί διαπιστευμένοι πρέσβεις της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και των Ηνωμένων Πολιτειών καθώς επίσης όλοι οι ανώτατοι Ευρωπαίοι και Αμερικανοί επίσημοι επισκέπτες τους.

Εξαιτίας της κεντρικής θέσεώς του, του τριτοκοσμικού κρατικού και κυβερνητικού συστήματός του, της επισφαλούς πολυεθνικής συνθέσεώς του, της δημογραφίας του και των ανοικτών προβλημάτων του με όλους σχεδόν τους γείτονές του, το μικρό αυτό κράτος απειλείται σοβαρά. Και η τυχόν –απευκταία– κατάρρευσή του θα προκαλέσει σεισμικό ντόμινο στα Βαλκάνια. Την πραγματική σημερινή κατάσταση των Σκοπίων και του βαλκανικού περιβάλλοντός του απογράφει η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών με έγκυρα νωπά στοιχεία αυτού του κράτους στην παρούσα έκδοσή της. Προηγουμένως έχει αναρτήσει στην ιστοσελίδα της τις σχετικές μονογραφίες της *Τα Βαλκάνια σήμερα*

<http://www.ems.gr/nea/anakoinoiseis/valkania-1913-2011.html> και

Μακεδονία η γεωστρατηγική

<http://www.ems.gr/dimosievματα/makedoniko/makedonia-i-geostratigiki.html>

Αντί των εκατέρωθεν θριαμβολογιών και οδυρμών, λοιπόν, περισυλλογή, καταλλαγή και σωφροσύνη με λόγον γνώσεως. Είναι μια ιστορική απόφαση που κανένα Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης δεν μπορεί να εκδώσει.

N. I. Μέρτζος
Δεκέμβριος 2011

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Τα Βαλκάνια ανάμεσα στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, στον αμερικανορωσικό ανταγωνισμό και στις νέες προκλήσεις

Μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού και του διπολισμού τα πρώην βαλκανικά κομμουνιστικά κράτη είδαν την ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως επιβεβαίωση της ευρωπαϊκής τους ταυτότητας, ως ένα πλαίσιο ασφάλειας και οικονομικής ανάπτυξης. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία άρχισε στα μέσα της δεκαετίας του '90 με την υπογραφή συμφωνιών σύνδεσης και σταθεροποίησης ανάμεσα στην Ε.Ε. και στα νέα δημοκρατικά βαλκανικά κράτη και ολοκληρώθηκε από τυπική άποψη με την υπογραφή ανάλογης συμφωνίας της Ε.Ε. με τη Σερβία στις 29 Απριλίου 2008.¹ Τα οικονομικά και πολιτικά δεδομένα διαφέρουν από χώρα σε χώρα και συχνά τίθεται το ερώτημα αν η Βουλγαρία και η Ρουμανία πληρούσαν πράγματι τις προϋποθέσεις για πλήρη ένταξη το 2007, όπως για παράδειγμα η Σλοβενία και η Κύπρος, ή αν η ένταξή τους στην Ευρώπη απέκτησε μια δυναμική λόγω της ένταξής τους στο ΝΑΤΟ και της γεωπολιτικής σημασίας των χωρών αυτών της Μαύρης Θάλασσας. Διερωτάται επίσης κανείς αν η Σερβία, παρά το βάρος του πολέμου και συνεπειών του, έχει καλύτερη υποδομή για ένταξη στην Ευρώπη και κατά πόσο πολιτικά αίτια επηρεάζουν την ευρωπαϊκή της πορεία. Ανεξάρτητα από την απάντηση που μπορεί να δώσει κανείς, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από τον 16ο αι. η Νοτιοανατολική Ευρώπη ανήκει στην οικονομική περιφέρεια της Ευρώπης και ότι τα οικονομικά κριτήρια δεν μπορούν να αποτελούν καθοριστικό δείκτη ευρωπαϊκότητας. Μεγαλύτερη σημασία έχει το πολιτισμικό υπόβαθρο και από την άποψη αυτή όλοι οι βαλκανικοί λαοί αισθάνονται ότι ανήκουν στην ευρωπαϊκή οικογένεια η οποία αποτελεί ενότητα, αλλά μέσα στην πολυμορφία της. Η προοπτική της ένταξης στην Ευρώπη αποτελούσε και αποτελεί ισχυρό κίνητρο για τα βαλκανικά κράτη να προβούν στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στη μεταβατική τους

1. Βλ. *Politika* (σερβ. εφημ), 30.4.2008. Για μια πρώτη προσέγγιση του ζητήματος της υπογραφής των συμφωνιών σύνδεσης και σταθεροποίησης μεταξύ της Ε.Ε. και των βαλκανικών κρατών, αλλά και της ένταξης των Βαλκανίων στον ενεργειακό πόλεμο των αγωγών βλ. V. Čačevski, *Balkanite. Evropejskijat izbor*, Σόφια 2007' ο ίδιος, *Balkanite. Novata Jugoiztočna Evropa*, Σόφια 2007.

πορεία προς την Ευρώπη, έστω και αν η μετάβαση συντελείτε με διαφορετική ταχύτητα.

Ωστόσο, μέχρι σήμερα η Ε.Ε. παρέμεινε μια οικονομική ζώνη και, θεωρητικά, ένα σύστημα αξιών και δεν απέδειξε ότι μπορεί να αποτελέσει έναν σημαντικό παράγοντα διευθέτησης των βαλκανικών κρίσεων και εξεύρεσης λύσεων. Με την έναρξη της Γιουγκοσλαβικής κρίσης το 1990/91 η τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν κατανόησε ότι η Γιουγκοσλαβία ως ενιαίο κράτος δεν είχε μέλλον, ότι οι Σλοβένοι και οι Κροάτες επιδίωκαν την ίδρυση ανεξαρτήτων κρατών –οι Σλοβένοι για πρώτη φορά στη ιστορία– οι Κροάτες μετά από μια χιλιόχρονη απουσία ανεξάρτητου κρατικού βίου. Η γενναιόδωρη προσφορά της Ευρώπης προς τη Γιουγκοσλαβία –οικονομική βοήθεια και ταχεία ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα– αν παρέμενε ενωμένη, δεν είχε απήχηση στους Κροάτες, γιατί η ανάγκη συγκρότησης του εθνικού κροατικού κράτους αποδείχτηκε ισχυρότερη και προϋπόθεση για την ένταξη στην Ευρώπη. Το όλο πρόβλημα της Γιουγκοσλαβικής κρίσης συνίστατο στο γεγονός ότι τα πρώην διοικητικά όρια των επί μέρους Γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών μετατρέπονταν σε εθνικά σύνορα κυρίαρχων κρατών, όπου τα άλλοτε ισότιμα συνταγματικά έθνη μετατρέπονταν σε μειονότητες. Η Σερβία του Μίλόσεβιτς κατήργησε την ευρύτατη αυτονομία του Κοσόβου, την οποία είχαν εκμεταλλευτεί οι Αλβανοί το 1969-1989 για την προώθηση μιας αντισερβικής πολιτικής, η Κροατία του Τούτζμαν μετέβαλε το καθεστώς των Σέρβων της Κράινας και της Σλαβονίας από ισότιμο έθνος με τους Κροάτες σε μειονότητα και στη Βοσνία ο Αλία Ιζετμπέκοβιτς, ο οποίος είχε καταδικασθεί στο παρελθόν για διασπορά ισλαμικού φονταμενταλισμού, αναδείχτηκε ηγέτης των Βοσνίων Μουσουλμάνων στη Βοσνία, διακηρύττοντας ότι τα πρότερα δικαιώματα των Σέρβων και των Κροατών θα εξετάζονταν κατά περίπτωση, πράγμα που προκάλεσε ανησυχίες στους Σέρβους. Έτσι, προέκυψε το σερβικό ζήτημα όχι αναγκαστικά ως ζήτημα ίδρυσης μιας Μεγάλης Σερβίας με εδαφική συνέχεια, αλλά ως ζήτημα του καθεστώτος που θα είχαν οι Σέρβοι στην ανεξάρτητη Κροατία και στη Βοσνία.

Η γνωμοδότηση της επιτροπής Μπαντιντέρ για τα κριτήρια αναγνώρισης των πρώην Γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ως ανεξαρτήτων κρατών στην ουσία καταστρατηγήθηκε και η διεθνής κοινότητα αποδέχτηκε τα άλλοτε διοικητικά όρια των επιμέρους Γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ως όρια ανεξάρτητων κρατών, ερμηνεύοντας το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των Κροατών και Σλοβένων ως δικαίωμα απόσχισής και των Σέρβων ως δικαίωμα διατήρησης της εθνικής ταυτότητας.

Η ενεργός στρατιωτική αμερικανική ανάμιξη και επέμβαση το καλοκαίρι

του 1995 έδωσε τη γνωστή λύση στην Κροατία και τη Βοσνία, έξοδος των Σέρβων από την Κράινα μετά από επίθεση των κροατικών δυνάμεων, εκπαιδευμένων από Αμερικανούς βετεράνους, βομβαρδισμός των σερβικών θέσεων στη Βοσνία, προώθηση της ειρηνευτικής διαδικασίας που οδήγησε στη υπογραφή της δυσλειτουργικής Συμφωνίας του Ντέιτον. Η αμερικανική επέμβαση το καλοκαίρι του 1995 εντάχθηκε μέσα στο γενικότερο σχέδιο της Ουάσιγκτον για την επέκταση του ΝΑΤΟ προς ανατολάς και την ίδρυση προτεκτοράτων, προκαλώντας ρωσικές αντιδράσεις. Αμέσως μετά το Ντέιτον στην Τούζλα της Βοσνίας ιδρύθηκε αμερικανική βάση. Σε ειδικό παράρτημα της συμφωνίας του Ντέιτον προβλεπόταν η ελεύθερη διακίνηση νατοϊκών δυνάμεων στο έδαφος της Γιουγκοσλαβίας. Η μη τήρηση των διατάξεων του ειδικού αυτού παραρτήματος από τον Μιλόσεβιτς πυροδότησε την έξαρση της κρίσης στο Κόσοβο. Ανεξάρτητα από τα λάθη της σερβικής ηγεσίας υπό τον Μιλόσεβιτς δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αμερικανική πλευρά ήταν έκδηλα μεροληπτική υπέρ των Αλβανών και το βασικό ζήτημα ήταν να προκληθούν οι Σέρβοι, να απαντήσουν με αντίποινα για να δικαιολογηθεί η σχεδιαζόμενη νατοϊκή επέμβαση. Άμεσος στόχος των Αμερικανών ήταν η εγκατάσταση του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο. Η σερβική ηγεσία στο Ραμπουγιέ δέχτηκε τελικά διεθνή στρατιωτική παρουσία στο Κόσοβο, αλλά απέρριψε το τελεσίγραφο των Αμερικανών για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στο Κόσοβο μετά την παρέλευση τριών ετών, πράγμα που θα οδηγούσε στην ανεξαρτησία της σερβικής επαρχίας. Από την άποψη του διεθνούς δικαίου οι Αλβανοί δεν είχαν το δικαίωμα ανεξαρτησίας, όπως οι Σλοβένοι και οι Κροάτες, διότι το Κόσοβο ήταν *de jure* τμήμα της Σερβίας.

Η ίδρυση της μεγάλης αμερικανικής βάσης στο Ουρόσεβατς, μετά την αποχώρηση των Σέρβων από το Κόσοβο, και η εμμονή των Αμερικανών στη λύση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου εξηγούν τα βαθύτερα κίνητρα της νατοϊκής επέμβασης εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, ότι στην ουσία επρόκειτο για νέους γεωπολιτικούς συσχετισμούς. Οι εξελίξεις στο Κόσοβο επέδρασαν στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ), όπου μετά τον αιγυπτιακό πόλεμο του 2001 και την υπογραφή της συμφωνίας της Αχρίδας οι Αλβανοί στην πράξη αναγνωρίστηκαν ως ισότιμο συνταγματικό έθνος με τους Σλαβομακεδόνες και το εθνοπολιτισμικό χάσμα Αλβανών και Σλαβομακεδόνων τείνει να καταστεί αγεφύρωτο.²

2. Για νέα στοιχεία σχετικά με το παρασκήνιο των διαπραγματεύσεων που οδήγησαν στην υπογραφή της συμφωνίας της Αχρίδας βλ. V. Latifi, *Zhvillimi i negociatave 1. Negocimi për arritjen e marrëveshjes së Ohrit*, Σκόπια 2007· ο ίδιος, *Zhvillimi i negociatave 2. Negoci-*

Η ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στο NATO και οι συνακόλουθες συμφωνίες για την εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων στις δύο αυτές χώρες οφείλονταν ελάχιστα στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Ενεργειακοί λόγοι, η διέλευση δηλαδή των αμερικανικών κυρίως συμφερόντων αγωγών πετρελαίου από τη Βουλγαρία και Ρουμανία – Κωνσταντζα – Τεργέστη και Μπουργάς – Αυλώνα (AMBO-Albanian-Macedonian Bulgarian Oilpipeline) – και γεωπολιτικοί λόγοι, οι εξελίξεις στον Καύκασο και η αποκοπή της Ρωσίας από τη Μαύρη Θάλασσα, είχαν μεγαλύτερη βαρύτητα για τους Αμερικανούς.

Ο έλεγχος της μεσοβαλκανικής ζώνης, της Αδριατικής Θάλασσας και της Μαύρης Θάλασσας απέβη στρατηγικός στόχος των Αμερικανών. Η αναγνώριση της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας από τη Αμερική με το συνταγματικό όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας» στις 4 Νοεμβρίου 2004 οφειλόταν κυρίως στην προσπάθεια των Αμερικανών να αποτρέψουν έναν νέο πόλεμο Σλαβομακεδόνων και Αλβανών, όπου οι διεθνοτικές σχέσεις, μετά τα γεγονότα του 2001, παραμένουν τεταμένες. Ο νόμος για την αναδιάταξη των δήμων, ο οποίος προέβλεπε την ένταξη αλβανικών χωριών στον δήμο της Στρούγκας και του Κίτσεβο, ώστε οι Αλβανοί να έχουν την πλειοψηφία και να εκλέγουν Αλβανό δήμαρχο στις δύο αυτές πόλεις, όπως και την ένταξη διαφόρων περιοχών στο δήμο των Σκοπίων, ώστε οι Αλβανοί να αποτελέσουν το 20% και να επισημοποιηθεί η ισοτιμία της αλβανικής γλώσσας, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στους Σλαβομακεδόνες. Η σλαβομακεδονική αντιπολίτευση διοργάνωσε δημοψήφισμα για την ακύρωση του νόμου, ενώ οι Αλβανοί απείλησαν ότι, σε περίπτωση επιτυχίας του δημοψηφίσματος, θα διοργάνωναν αντιδημοψήφισμα για απόσχιση. Η αναγνώριση της ΠΓΔΜ από την Αμερική με το συνταγματικό της όνομα απέτρεψε προσωρινά την κρίση, απέδειξε όμως πόσο εύθραυστες είναι οι ισορροπίες στην ΠΓΔΜ, όπου έχει χαραχθεί η διαχωριστική γραμμή Αλβανών και Σλαβομακεδόνων. Στα τέλη Δεκεμβρίου 2004, αμέσως μετά την αμερικανική αναγνώριση, υπογράφηκε πανηγυρικά μεταξύ Αλβανίας, ΠΓΔΜ και Βουλγαρίας η συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού AMBO, πράγμα που εξηγεί το ενδιαφέρον της Ουάσιγκτον για την Αλβανία και την ΠΓΔΜ ως συμμάχων στη Νέα Ευρώπη.

Η επέκταση του NATO προς ανατολάς –κατά παράβαση των όρων που έθεσε ο Γκορμπατσόφ το 1990 για την ένωση της Γερμανίας, ότι δηλαδή η Ενωμένη Γερμανία θα μπορούσε να καταστεί μέλος του NATO, αλλά το NATO σε καμιά περίπτωση δεν θα έπρεπε να επεκταθεί προς ανατολάς– ανησύχησε τη Ρωσία του Πούτιν.

mi si teknikë parësore për zgjidhjen e konflikteve, Σκόπια 2007.

Απορρίπτοντας το νεοφιλελεύθερο μοντέλο του δυτικού καπιταλισμού και της δυτικής δημοκρατίας, ο Πούτιν κινήθηκε περισσότερο στο πλαίσιο της ρωσικής παράδοσης, εισάγοντας τη διευθυνόμενη δημοκρατία και ένα είδος κρατικού καπιταλισμού. Έχοντας πετύχει να ανορθώσει τη ρωσική οικονομία, η Ρωσία του Πούτιν αντέδρασε στην αμερικανική πολιτική περικύκλωσης της Ρωσίας, κηρύσσοντας τον ενεργειακό πόλεμο στις Ηνωμένες Πολιτείες ως δυνητικό μέσο άσκησης πολιτικής επιρροής στα Βαλκάνια και προσπαθώντας να επωφεληθεί από τα προβλήματα που προέκυψαν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Η Ρωσία, κατά τον Πούτιν, πέρασε το στάδιο της σταθεροποίησης, και υπεισέρχεται στο στάδιο της ανάδειξής της σε υπερδύναμη.³ Ο ενεργειακός πόλεμος των αγωγών στις αρχές του 21ου αι. θυμίζει τον πόλεμο των σιδηροδρόμων στα Βαλκάνια στις αρχές του 20ού αι. Η Ρωσία εκμεταλλεύεται πολιτικά το ζήτημα του Κοσόβου, υιοθετώντας σερβικές θέσεις. Ο διπλωματικός ελιγμός της σερβικής κυβέρνησης το 2005, να δεχτεί δηλαδή τη διακίνηση των νατοϊκών δυνάμεων στο έδαφος της Σερβίας και να συμμετάσχει στο πρόγραμμα του ΝΑΤΟ «Σύμπραξη για την Ειρήνη», δεν δικαίωσε τις προσδοκίες των Σέρβων ότι η Αμερική θα μπορούσε να δεχτεί τη σερβική πρόταση για λύση του ζητήματος του Κοσόβου, χωρίς να θιγεί η σερβική κυριαρχία, «κάτι παραπάνω από αυτονομία κάτι λιγότερο από ανεξαρτησία».

Όταν η κυβέρνηση Κοστούνιτσα βεβαιώθηκε ότι η στάση της Ρωσίας στο θέμα του Κοσόβου είναι σταθερή, το Βελιγράδι αναζήτησε στη Μόσχα τον στρατηγικό εταίρο. Η σερβική και ρωσική θέση είναι γνωστή, η μονομερής ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου και η ακύρωση της απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας συνιστούν πλήγμα στο κύρος του ΟΗΕ και παραβίαση του διεθνούς δικαίου, το Κόσοβο δεν είναι μοναδική περίπτωση και θα αποτελέσει προηγούμενο για την εκδήλωση και άλλων αποσχιστικών κινημάτων. Το ότι το σχέδιο Αχτισάρι για την επιτηρούμενη ανεξαρτησία του Κοσόβου δεν εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας και ότι ο αριθμός των χωρών που μέχρι σήμερα αναγνώρισαν την αυτοανακηρυχθείσα από τους Αλβανούς ανεξαρτησία του Κοσόβου στις 17 Φεβρουαρίου 2008 δεν είναι ο αναμενόμενος (74 χώρες, αλλά μεταξύ αυτών σημαντικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Γαλλία, η Γερμανία) αποτελεί μια επιτυχία της ρωσικής διπλωματίας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως ενιαίο σώμα δεν αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου και ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ισπανία, η Ελλάδα, η Κύπρος, η Σλο-

3. Βλ. τους λόγους του Πούτιν και τις εκτιμήσεις αναλυτών για τον μελλοντικό ρόλο της Ρωσίας Μ. Minčev – Ilijana Veleva (επιμ.), *Kakvo misli Rusija*, Σόφια 2008.

βακία και η Ρουμανία, έχουν μέχρι σήμερα μια αρνητική στάση έναντι της ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Η Ισπανία φοβάται αποσχιστικές κινήσεις των Βάσκων, η Ρουμανία φοβάται την έγερση αιτημάτων των Ούγγρων της Τρανσυλβανίας για αυτονομία και την *de jure* απόσχιση της Υπερδνειστερίας από τη Μολδαβία, αιτήματα αυτονομίας των Ούγγρων φοβάται και η Σλοβακία, η Ελλάδα και η Κύπρος αναλογίζονται τις επιπτώσεις της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου στη λύση του Κυπριακού και στις σχέσεις τους με τη Ρωσία. Μετά από δισταγμούς η Βουλγαρία αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου, ταυτόχρονα με την Κροατία και την Ουγγαρία τον Μάρτιο του 2008, πράγμα που προκάλεσε τις αντιδράσεις του ακαδημαϊκού κόσμου της χώρας.⁴ Αλλά είναι γνωστό ότι στη Βουλγαρία ασκήθηκαν έντονες αμερικανικές πιέσεις να αναγνωρίσει το Κόσοβο. Η επίσκεψη του Πούτιν στη Σόφια (17-18 Ιανουαρίου 2008) και η πανηγυρική υπογραφή της βουλγορο-ρωσικής συμφωνίας για την κατασκευή του αγωγού South-Stream⁵ δυσαρέστησαν την Ουάσιγκτον. Ήδη κατά την επίσκεψη του υπουργού Εξωτερικών της Βουλγαρίας, Ιβσήλο Κάλφιν, στην Αμερική (5.1.2008) η Κοντολίζα Ράις είχε εκφράσει την αντίθεσή της σε μια πιθανή υπογραφή βουλγορο-ρωσικής συμφωνίας, καλώντας τη Βουλγαρία να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του Κοσόβου. Στην ΠΓΔΜ ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός Νικόλα Γκρούεφκι δίσταζε αρχικά να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του Κοσόβου, παρά τις πιέσεις που δεχόταν από τα αλβανικά κόμματα του Μεντούχ Θάτσι και του Άλι Αχμέτι. Παρόλο που ο Χασίμ Θάτσι ενίσχυσε τον αγώνα του Τζουκάνοβιτς για την ανεξαρτητοποίηση του Μαυροβουνίου, η κυβέρνηση του Μαυροβουνίου τηρούσε αρχικά μια εφεκτική στάση. Αναγνώριση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου από την κυβέρνηση της Ποντογκόριτσας θα σήμαινε διχασμό της κοινής γνώμης του Μαυροβουνίου και θα προκαλούσε βίαιες αντιδράσεις της δυναμικής σερβικής μειονότητας (33%). Θα αποτελούσε

4. Βλ τις δηλώσεις του Ακαδημαϊκού Georgi Markov για τη επίδραση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου στην ΠΓΔΜ, *Standart* (βουλγ. Εφημ.), 20.3.2008. Για τη βουλγαρική στάση γενικά βλ. *Monitor* (βουλγ. εφημ.) 20.3.2008 και 25.3.2008.

5. Η υπογραφή της συμφωνίας συνέπεσε με τη συμπλήρωση 130 ετών από την ίδρυση του βουλγαρικού κράτους (3.3.1878) με την ουσιαστική βοήθεια της Ρωσίας. Το έτος 2008 είχε ανακηρυχθεί έτος της Βουλγαρίας στη Ρωσία και της Ρωσίας στη Βουλγαρία. Η αναδυόμενη ρωσοφιλία στη Βουλγαρία ανησυχούσε την Αμερική. Για την επίσκεψη του Πούτιν στη Σόφια, όπου μίλησε για «υγιή πραγματισμό στις σχέσεις Βουλγαρίας-Ρωσίας», βλ. το ειδικό αφιέρωμα του βουλγαρικού περιοδικού *Bolgarskij diplomatičskij Obzor*. «130-letie Osvoboždenija Bolgarii i okončanija Russko-tureskoj vojny. Georgij Pärvanov i Vladimir Putin orkryli v Sofija God Rossii v Bolgarii», *Bolgarskij diplomatiskij Obzor* 1(2008) 6-25.

επίσης ρήξη με την ιστορική παράδοση των Μαυροβουνίων, στους οποίους το «Έπος του Κοσόβου» αποτελεί κοινή κληρονομιά με τους Σέρβους. Το 80% των Μαυροβουνίων τασσόταν κατά της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου.⁶

Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν πρόκειται να αναγνωρίσει το Κόσοβο, λόγω των έντονων αντιρρήσεων των Σερβοβόσνιων, οι οποίοι απειλούν με απόσχιση από το εύθραυστο και δυσλειτουργικό κράτος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Οι προσπάθειες του διεθνούς παράγοντα να καταστήσει τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη ένα συγκεντρωτικό κράτος, με την ενίσχυση του ρόλου του Προεδρείου, την αφαίρεση αρμοδιοτήτων από την αυτόνομη Δημοκρατία της Σερβίας και τη συγκρότηση κοινής αστυνομίας δεν καρποφόρησαν.

Η Τουρκία αναγνώρισε αμέσως το Κόσοβο, παρά τους ενδεχόμενους φόβους της Άγκυρας για συνέπειες στο Κουρδικό ζήτημα. Το Κόσοβο, η Αλβανία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη διανοίγουν προοπτικές για τουρκικές επενδύσεις.⁷ Για την Αλβανία, η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου ήταν ζήτημα υψίστης εθνικής σημασίας και η επίσκεψη του Κοσοβάρου πρωθυπουργού Χασίμ Θάτσι στα Τίρανα (19.6.2008) χαρακτηρίστηκε από την Πρίστινα και τα Τίρανα ως ιστορική.

Χασίμ Θάτσι και Σαλί Μπερίσα υπέγραψαν συμφωνίες για στενή συνεργασία στον ενεργειακό, οικονομικό και εκπαιδευτικό τομέα και, για ευνόητους λόγους, απέκλεισαν το ενδεχόμενο ένωσης του Κοσόβου με την Αλβανία στο μέλλον.

Ο Θάτσι διέκρινε τις έννοιες «εθνική ταυτότητα και κρατική ταυτότητα». «Οι Αλβανοί ποτέ δεν ήταν πιο στέρεοι και πιο κοντά ο ένας στον άλλον. Είμαι κατά της παραβίασης των συνόρων (sic!), αλλά υπέρ της περιφερειακής συνεργασίας. Πρέπει να διακρίνουμε την εθνική και την κρατική ταυτότητα. Έχουμε δύο διαφορετικές κρατικές ταυτότητες, όμως το Κόσοβο και η Αλβανία έχουν μια εθνική ταυτότητα. Είμαστε Αλβανοί»,⁸ δήλωσε ο Θάτσι σε ερώτηση για την προοπτική ένωσης του Κοσόβου με την Αλβανία.

6. *Politika* (σερβ. εφημ.), 2.7.2008.

7. Βλ. *Standart*, 26.3.2008.

8. Βλ. *Monitor* (βουλγ. εφημ.), 20.6.2008. Για τη στάση των βαλκανικών κρατών έναντι της ανεξαρτησίας του Κοσόβου βλ. A. Ernst, «Kosovos Unabhängigkeit aus der Perspektive seiner Nachbarn», στο Bernhard Chiari – Agil Keßelring (επιμ), *Wegweiser zur Geschichte. Kosovo. Im Auftrag des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes*, Paderborn - München - Wien - Zürich 2008, σσ. 153-163.

Έχει διαφανεί ότι η περίπτωση του Κοσόβου δεν είναι ειδική, αλλά μπορεί να αποτελέσει προηγούμενο για την εκδήλωση αποσχίσεων και σε άλλες περιοχές με εθνοτικά προβλήματα.

Η κρίση στη νότιο Οσετία και την Αμπχαζία (Αύγουστος 2008) χαρακτηρίστηκε εύστοχα από πολιτικούς αναλυτές ως μετάσταση του καρκινώματος του Κοσόβου, ως η ρωσική απάντηση στην Αμερική. Στον νέο Ρώσο πρόεδρο Δημήτριγε Μεντβέντιεφ δόθηκε η ευκαιρία να διεθνοποιήσει το ζήτημα του Κοσόβου προς όφελος των Σέρβων. Η Ρωσία στην πρώτη φάση της σύγκρουσής της με τη Δύση, μένοντας πιστή στις αρχές του διεθνούς δικαίου και του απαραβιάστου των συνόρων, απαίτησε αρχικά ειδικό καθεστώς για τη νότιο Οσετία και την Αμπχαζία, σεβόμενη *de jure* την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας, αλλά ζήτησε ταυτόχρονα και την πλήρη εφαρμογή της απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας για το Κόσοβο.⁹ Όταν η Γεωργία αποχώρησε από την Κοινοπολιτεία

9. Βλ. τις δηλώσεις στις Βρυξέλλες του Δημήτριγι Ρογκόζιν, εκπροσώπου της Ρωσίας στο ΝΑΤΟ «Ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας δεν θα είναι εφικτός, χωρίς τον σεβασμό της εδαφικής ακεραιότητας της Σερβίας στο Κόσοβο-Μετόχι. Δεν είναι δυνατόν να αναγνωρίζεις την ανεξαρτησία του Κοσόβου και ταυτόχρονα επίμονα να επαναλαμβάνεις ότι πρέπει να γίνει σεβαστή η εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας στο ζήτημα της νοτίου Οσετίας. Αν έχουμε την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας στο Κόσοβο, τότε έχουμε και την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας. Αν κάποιος δεν αναγνωρίζει την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας στο Κόσοβο, τότε καλύτερα να σιωπά σχετικά με την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας... Λόγω των όσων διέπραξε το ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία –δολοφονίες πολιτών, καταστροφές γεφυρών στο Δούναβη, της σερβικής τηλεόρασης– δεν έχει το δικαίωμα να ασκεί κριτική στη Ρωσία για την τωρινή ή για τη μελλοντική της δράση», *Politika* (σερβ. εφημ), 18.8.2008.

Με τον πόλεμο στην Οσετία η Ρωσία ήθελε προφανώς να αποδείξει ότι οι σύμμαχοι της Αμερικής σε ευαίσθητες περιοχές ζωτικών ρωσικών συμφερόντων δεν μπορούν να υπολογίζονται σε αποτελεσματική αμερικανική βοήθεια, όταν η Ρωσία κρίνει ότι απειλείται. Η Αμερική από την άλλη πλευρά καλλιεργεί την ψύχωση του ρωσικού κινδύνου στις χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης. Δεν ήταν τυχαία η υπογραφή της αμερικανοπολωνικής συμφωνίας για την εγκατάσταση αντιβαλλιστικής ασπίδας στην Πολωνία στο αποκορύφωμα της κρίσης στον Καύκασο. Η νέα πολωνική κυβέρνηση του Τεσκ είχε αρχικά εκφράσει τις επιφυλάξεις της, αναλογιζόμενη τα ρωσικά αντίποινα. Η εγκατάσταση αντιβαλλιστικής ασπίδας στην Τσεχία δεν έτυχε της έγκρισης των Τσέχων πολιτών, το 70% του πληθυσμού τάχθηκε εναντίον. Παραμένει ανοικτό το ερώτημα κατά πόσο η Αμερική θα επωμιστεί το κόστος της εγκατάστασης στην Πολωνία και τα Βαλτικά κράτη, συμπεριλαμβανομένων και των πιθανών ρωσικών αντιποίνων. Πολιτικοί αναλυτές εκτιμούν ότι οι Αμερικανοί προκάλεσαν την κρίση στη Γεωργία για να αρθούν οι επιφυλάξεις των Πολωνών, λόγω του υποτιθέμενου ρωσικού κινδύνου, σχετικά με την εγκατάσταση της αντιβαλλιστικής ασπίδας. Το 60% των Πολωνών πολιτών ήταν εναντίον της εγκατάστασης της αντιβαλλιστικής ασπίδας. Αναμένονταν ρωσικές αντιδράσεις (ενεργειακό και οικονομικό εμπάργκο σε Πολωνία, πύραυλοι στο Καλλίνιν-

Ανεξαρτήτων Κρατών και η Αμερική αναμίχθηκε στην κρίση, στέλνοντας για πρώτη φορά στη μεταπολεμική ιστορία τον Αμερικανικό Έκτο Στόλο στη Μαύρη Θάλασσα, η Ρωσία αναγνώρισε την ανεξαρτησία της νοτίου Οσετίας και της Αμπχαζίας, όπου θα εγκαταστήσει βάσεις.¹⁰ Η Μόσχα επιδιώκει βασικά την αποτροπή του Προέδρου Σαακασβίλι και μια νέα διαλλακτική ηγεσία στην Τυφλίδα. Οι Κοσοβάρη ηγέτες εξέφρασαν τους δικαιολογημένους φόβους, μήπως η κρίση στον Καύκασο θα απέτρεπε την περαιτέρω αναγνώριση του Κοσόβου από άλλα κράτη. Συγκρίνοντας την αμερικανική επέμβαση στο Κόσοβο και τη ρωσική στην νότιο Οσετία, μπορούμε να εντοπίσουμε αναλογίες, αλλά και διαφορές. Τόσο οι Αμερικανοί όσο και οι Ρώσοι επενέβησαν για την αποτροπή μιας ανθρωπιστικής καταστροφής. Αλλά η νότιο Οσετία και η Αμπχαζία ήταν τμήματα της Ρωσίας πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ το Κόσοβο δεν ήταν ποτέ τμήμα της Αλβανίας. Τόσο στον πόλεμο του 1991-1992 όσο και στην πρόσφατη κρίση οι Ρώσοι δεν έθεσαν αρχικά ζήτημα ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας και της νοτίου Οσετίας, αλλά ειδικού καθεστώτος, μετά την ενεργό αμερικανική ανάμιξη προχώρησαν στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας και της νοτίου Οσετίας. Άλλωστε, πρώτα οι ρωσικές ειρηνευτικές δυνάμεις δέχτηκαν την επίθεση των γεωργιανών δυνάμεων. Η Ρωσία θα συνεχίσει να στηρίζει τη Σερβία στο ζήτημα του Κοσόβου.

Η ελληνο-ρωσο-βουλγαρική συμφωνία για την κατασκευή του πετρελαιαγωγού Μπουργάς – Αλεξανδρούπολης, ανταγωνιστικού του AMBO, και οι συμφωνίες Ρωσίας – Βουλγαρίας, Ρωσίας – Σερβίας και Ρωσίας – Ελλάδας για την κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου South-Stream, ανταγωνιστικού του αγωγού Nabucco (σχεδιαζόμενη διέλευση μέσω Τουρκίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας, Αυστρίας) καθιστούσαν τα Βαλκάνια κέντρο μεταφοράς ρωσικής ενέργειας προς την Ευρώπη. Η Ρωσία πλεονεκτεί σε σύγκριση με το Αζερμπαϊτζάν σχετικά με τα αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου και με τους αγωγούς Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολης και South-Stream εξασφαλίζεται ένας συντομότερος δρόμος εφοδιασμού της Ευρώπης με ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο. Τα πλεονεκτήματα του South-Stream (επαρκή ρωσικά αποθέματα,

γκραντ, πιθανή εγκατάσταση ρωσικών βάσεων στη Βενεζουέλα, σύσφιξη των σχέσεων της Ρωσίας με τη Συρία, πιθανή πρόκληση μιας κρίσης στην Κούβα, διαφοροποίηση της στάσης της Ρωσίας στο ζήτημα του Ιράν). Ο νέος ψυχρός πόλεμος, όπως και ο πρώην ιδεολογικά φορτισμένος ψυχρός πόλεμος 1945-1989, δεν έχει γεωγραφικά όρια.

10. Κατά τις υπάρχουσες πληροφορίες, στο Σουχούμι θα μεταφερθεί ο ρωσικός στόλος της Μαύρης Θάλασσας που θα αποχωρήσει από τη Σεβαστούπολη το 2017, βλ. *Monitor* (βουλγ. εφημ.), 15.11.2008.

συντομότερη οδός από τα ρωσικά λιμάνια στη Βουλγαρία μέσω Μαύρης Θάλασσας) σε σχέση με τον αγωγό Nabucco (ανεπαρκή αποθέματα στη Κασπία, δυσχερής διέλευση του αγωγού μέσω τουρκικού εδάφους, αβέβαιη η συνεργασία με το Ιράν) επισήμανε ο Πρόεδρος του Παγκόσμιου Συμβουλίου ενέργειας, Σλαβ Σλαβόφ.¹¹ Αλλά το πρόβλημα για την αμερικανική πλευρά συνίσταται στο γεγονός ότι η ενεργειακή εξάρτηση των Βαλκανίων από τη Ρωσία μπορεί ίσως να σημάνει μακροπρόθεσμα και άσκηση ρωσικής πολιτικής επιρροής. Για τον λόγο αυτό η Αμερική, αλλά και ευρωπαϊκές χώρες, προωθούν την ταχεία κατασκευή του αγωγού Nabucco στη Βαλκανική. Η Ρουμανία υπέγραψε πρώτη συμφωνία για τη διέλευση του αμερικανικών κυρίως συμφερόντων αγωγού Nabucco από ρουμανικό έδαφος και ο Πρόεδρος Μπασέσκου υποστηρίζει θερμά την κατασκευή του.¹² Αλλά η κρίση στη νότιο Οσετία, που απείλησε με παρατεταμένη αστάθεια τη Γεωργία, δημιούργησε ερωτηματικά, κατά πόσο η Γεωργία είναι μια ασφαλής χώρα για τη διέλευση των αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν. Έτσι, υπήρχε ένας σκεπτικισμός στο Βουκουρέστι κατά πόσο η κατασκευή του αγωγού Nabucco είναι εφικτή.¹³

Στη Σερβία η ρωσική πολιτική επιρροή είναι δεδομένη, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα των εκλογών της 11ης Μαΐου 2008 και το σχηματισμό της «αφύσικης» κυβέρνησης συνασπισμού του Δημοκρατικού Κόμματος με τους Σοσιαλιστές. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Ίβιτσα Ντάτσιτς είχε την ιστορική ευκαιρία να μετεξελιχθεί σε ένα σύγχρονο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, να ενταχθεί στη Σοσιαλιστική Διεθνή και να επιστρέψει στην εξουσία μετά από μια δεκαετή απουσία.¹⁴ Η διάκριση των σερβικών πολιτικών κομμάτων σε εθνικιστικά (ΡΙζοσπαστικό Κόμμα, Δημοκρατικό Κόμμα Σερβίας, Λαϊκό Κόμμα) και σε ευρωπαϊκά είναι κατά βάση σχηματική και βασικό κριτήριο διάκρισης είναι προφανώς η προτεραιότητα των κομμάτων σχετικά με το Κόσοβο ή την ένταξη στην Ε.Ε. Η συντριπτική πλειοψηφία των Σέρβων επιθυμεί την ένταξη στην Ε.Ε. και το 80% του εμπορίου της Σερβίας διεξάγεται με χώρες της Ε.Ε.

11. Βλ. *România Liberă* (ρουμ. εφημ.), 27.6.2008.

12. Βλ. *România Liberă* (ρουμ. εφημ.), 16.3.2008.

13. Βλ. *România Liberă* (ρουμ. εφημ.), 13.8.2008.

14. Για τα προβλήματα που καλούνταν να αντιμετωπίσει η νέα κυβέρνηση τόσο στην εξωτερική πολιτική όσο και στην κοινωνική πολιτική για να δικαιώσει τις προσδοκίες των ψηφοφόρων των Σοσιαλιστών και του κόμματος των συνταξιούχων βλ. το άρθρο, «Nova Vlada Srbije.Budućnost jedino vreme», *Nin*, 26.6.2007.

Η νέα κυβέρνηση του Μίρκο Τσβέτκοβιτς δεν είναι λιγότερο πατριωτική από την προηγούμενη κυβέρνηση του Κοστούνιτσα. Όταν οι Κοσοβάροι ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους, στις 17 Φεβρουαρίου 2008, η κυβέρνηση Κοστούνιτσα, παρά τις ταραχές στην Κοσόβσκα Μητροβίτσα και τις διαδηλώσεις στο Βελιγράδι,¹⁵ απέρριψε τη χρήση στρατιωτικών μέσων ή την επιβολή οικονομικού εμπάργκο στο Κόσοβο και επέλεξε την υπεράσπιση του Κοσόβου με διπλωματικά μέσα. Την ίδια πολιτική εφαρμόζει και η κυβέρνηση Τσβέτκοβιτς. Το βασικό σημείο διένεξης μεταξύ «των εθνικιστικών» και των «ευρωπαϊκών κομμάτων» είναι προφανώς το τίμημα που πρέπει να καταβάλει η Σερβία για την ένταξή της στην Ε.Ε., αν δηλαδή θα εξαναγκασθεί να αναγνωρίσει τη νέα πραγματικότητα στο Κόσοβο για να εισέλθει στην Ευρώπη. Δεν είναι τυχαίο ότι το κόμμα του Κοστούνιτσα επέμενε στη νομική ερμηνεία της συμφωνίας σύνδεσης και σταθεροποίησης. Στο κείμενο της συμφωνίας υπάρχουν ορισμένες «νομικές παγίδες» σχετικά με το Κόσοβο. Το άρθρο 135 αναφέρει ρητά ότι η συμφωνία εφαρμόζεται αποκλειστικά στο έδαφος της Σερβίας, χωρίς να προδικάζει το μέλλον του Κοσόβου. *«Αυτή η συμφωνία δεν εφαρμόζεται στο Κόσοβο που επί του παρόντος τελεί υπό διεθνή διοίκηση σύμφωνα με την απόφαση 1244 της 10ης Ιουνίου 1999 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Δεν εγείρει το ζήτημα ούτε του μελλοντικού καθεστώτος του Κοσόβου ούτε του καθορισμού του τελικού του καθεστώτος»*.¹⁶ Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η ευρωπαϊκή πορεία του Κοσόβου και της Σερβίας ακολουθεί επί του παρόντος διαφορετικές οδούς, στην περίπτωση του Κοσόβου ισχύει το αμφίβολο στην εφαρμογή του σχέδιο Αχτισάρι και στην περίπτωση της Σερβίας η συμφωνία της 29ης Απριλίου. Ωστόσο, η μνεία της απόφασης 1244 στο κείμενο της συμφωνίας και το γεγονός ότι η Ε.Ε. ως ενιαίο σώμα δεν αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου ήταν επαρκείς λόγοι για την επικύρωση της συμφωνίας από το κοινοβούλιο της Σερβίας, ισχυρίζονταν οι «ευρωπαϊστές». Το άρθρο 17 κάνει λόγο για συνεργασία της Σερβίας με «άλλα κράτη, υποψήφια προς ένταξη στην Ε.Ε., τα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται στη διαδικασία σταθεροποίησης και σύνδεσης» και το άρθρο 39 προβλέπει το συμβουλευτικό ρόλο της Ε.Ε. στην εμπορική πολιτική της Σερβίας με τρίτα κράτη. Από μια στενή ερμηνεία των άρθρων 17 και 39 προκύπτει ότι η Σερβία πρέπει να συνεργαστεί με το Κόσοβο ή να μην εμποδίσει την ένταξή του στους διεθνείς οργανισμούς, εφόσον μόνο το Κόσοβο στη Βαλκανική δεν έχει υπογράψει ακό-

15. Βλ. *Nin*, 20.3.2008.

16. *Politika*, 30.4.2008.

μα συμφωνία σταθεροποίησης και σύνδεσης με την Ε.Ε. (η Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν υπέγραψε, αλλά συμπεριλαμβάνεται στη διαδικασία αυτή), και ότι οφείλει να συμβουλευέται την Ε.Ε. στις εμπορικές συναλλαγές με τη Ρωσία.¹⁷ Αλλά αυτοί οι σκόπελοι μπορούν να παρακαμφθούν. Με μια διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 17 η εποικοδομητική στάση της Σερβίας έναντι του Κοσόβου εξαρτάται από τη διεθνή φυσιογνωμία του. Ένα κράτος που δεν έχει διεθνή υπόσταση (θέση στον ΟΗΕ, στον ΟΑΣΕ) θα τελεί πάντα υπό αίρεση, μπορεί να ισχυριστεί η σερβική πλευρά. Καθώς η Ρωσία είναι εμπορικός εταίρος της Ε.Ε., η Σερβία που έχει ευρωπαϊκή προοπτική δικαιούται να έχει αυτόνομη εμπορική πολιτική έναντι της Ρωσίας. Άλλωστε, το άρθρο 39 δεν κατονομάζει τη Ρωσία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως η Αυστρία, δυσχεραίνονται με την προοπτική της οικονομικής διείσδυσης της Ρωσίας στη Σερβία η οποία έχει αξιόλογο δυναμικό. Ιδιαίτερα η αγορά των σερβικών πετρελαίων ΝΙΣ από ρωσικές εταιρείες με χαμηλό κόστος (400 εκατ. EURO) δίνει την ευκαιρία σε ευρωπαϊκές χώρες να καλλιεργούν αντιρωσισμό στη Σερβία. Αλλά και η νέα κυβέρνηση του Τσβέτκοβιτς βλέπει τη Ρωσία ως στρατηγικό εταίρο τόσο λόγω της αμέριστης και διηνεκούς ρωσικής υποστήριξης στο ζήτημα του Κοσόβου¹⁸ όσο και λόγω της προοπτικής ρωσικών επενδύσεων. Ιεραρχώντας τις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησής του, ο πρωθυπουργός Μίρκο Τσβέτκοβιτς δήλωσε ότι προέχει η συνέχιση της κρατικής πολιτικής για το Κόσοβο και η επικύρωση τόσο της συμφωνίας σύνδεσης και σταθεροποίησης με την Ε.Ε. όσο και των ενεργειακών συμφωνιών της Σερβίας με τη Ρωσία.¹⁹ Τόσο η συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού South-Stream επί σερβικού εδάφους όσο και η συμφωνία σύνδεσης και σταθεροποίησης της Ε.Ε. με τη Σερβία επικυρώθηκαν τελικά από το σερβικό κοινοβούλιο τον Σεπτέμβριο του 2008. Η

17. Για την ερμηνεία των άρθρων 17 και 39 βλ. «Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju», *Nin*, 8.5.2008.

18. Βλ. τις δηλώσεις του Αλεξάντερ Αλεκσιέγιεφ, πρώην πρέσβη της Ρωσίας στο Βελιγράδι και τώρα υπεύθυνου του ΙV Ευρωπαϊκού Τμήματος (Βαλκάνια, Μέση Ανατολή) του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών «Odbrani Kosova stajaćemo čvrsto, kao pod Staljinogradom», *Politika*, 27.5.2008.

19. *Politika*, 13.7.2008. Βλ. επίσης τη συνέντευξη του Ντίνκιτς, υπουργού Ενέργειας στην κυβέρνηση του Τσβέτκοβιτς, «Volim i ja Ruse», *Nin*, 17.7.2008. Θέμα επικύρωσης της συμφωνίας για τον αγωγό δεν τίθεται, ίσως τεθεί ζήτημα από τον Ντίνκιτς για επαναδιαπραγμάτευση της τιμής πώλησης των πετρελαίων ΝΙΣ, βλ. «Rusija i Srbija. Dinkićevno kavasko otvaranje», *Nin*, 14.8.2008.

Σερβία, πιστή στην παράδοση που της επιβάλλει η γεωστρατηγική της θέση, κινείται μεταξύ Ε.Ε. και Ρωσίας και δεν πρόκειται στο ορατό μέλλον να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ. Το κριτήριο της συνεργασίας με τη Χάγη, απαράβατος όρος της Ολλανδίας για να ισχύσει η συμφωνία σύνδεσης και σταθεροποίησης της Σερβίας με την Ε.Ε., εκπληρώνεται. Μέχρι τα τέλη Απριλίου 2008 η Σερβία είχε εκδώσει 43 άτομα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Η σύλληψη του Ράντοβαν Κάρατζιτς το 2009 και του Ράτκο Μλάντις το 2011 εξάλειψε και τα τελευταία εμπόδια για την επικύρωση και την εφαρμογή της συμφωνίας Ε.Ε. – Σερβίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκθεσή της, στις 12.10.2011, έδωσε θετική γνωμοδότηση σχετικά με την κατατεθείσα αίτηση της Σερβίας για το καθεστώς υποψήφιας χώρας για ένταξη στην Ε.Ε.²⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι στο ερωτηματολόγιο που τέθηκε στη Σερβία για την υποβολή της αίτησης ένταξης στην Ε.Ε. δεν υπήρχε αναφορά στην έκταση της χώρας, δηλαδή δεν τέθηκε ζήτημα Κοσόβου.

Δεν έχει αυταπάτες η σερβική ηγεσία για το μέλλον του Κοσόβου. Δεν πρόκειται βέβαια να αναγνωρίσει ποτέ το Κόσοβο, ένα κράτος που δεν θα έχει θέση στον ΟΗΕ και στον Οργανισμό Ασφάλειας και Συνεργασίας της Ευρώπης, θα προσπαθήσει να καταστήσει το κράτος του Κοσόβου δυσλειτουργικό και να περιορίσει τον αριθμό των κρατών που θα το αναγνωρίσουν, θα παρεμποδίσει τη μετακίνηση των Κοσοβάρων προς την Ευρώπη μέσω σερβικού εδάφους, καθώς δεν αναγνωρίζει τα διαβατήρια του Κοσόβου.

Στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ του Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 2008 έθεσε ζήτημα προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για να γνωμοδοτήσει, αν η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου παραβιάζει το Διεθνές Δίκαιο.²¹

20. Βλ. *European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2013*, Brussels, 12.10.2011, σ. 27.

21. Για τον σκληρό διπλωματικό αγώνα της Σερβίας βλ. τις δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών Βουκ Γιέρεμιτς, *Politika*, 18.8.2008. Για τα νομικά προβλήματα που δημιουργούνται λόγω της ανακήρυξης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, χωρίς απόφαση του ΟΗΕ βλ. M. Marten, «Perspektiven für das unabhängige Kosovo», στο Bernhard Chiari – Agil Kesselring (επιμ.), *Wegweiser zur Geschichte. Kosovo*, ό.π. (σημ. 8), σσ. 125-137. Εκτός από την προβληματική έως ανέφικτη εισδοχή του Κοσόβου στον ΟΗΕ και στους διεθνείς οργανισμούς, προκύπτουν και δυσκολίες πρακτικής φύσης, για παράδειγμα στις τηλεπικοινωνίες. Για λάβει ένα κράτος διεθνή κωδικό από την International Telecommunication Union που εδρεύει στη Γενεύη πρέπει να είναι μέλος του ΟΗΕ. Σήμερα στο Κόσοβο για τις διεθνείς

Για την εξασφάλιση των αναγκαίων συμμάχων η σερβική διπλωματία εργάστηκε πυρετωδώς²² και τελικά οι Σέρβοι πέτυχαν μια διπλωματική νίκη στον ΟΗΕ στις 8 Οκτωβρίου 2008. Αλλά η Σερβία μακροπρόθεσμα αποσκοπεί στη διχοτόμηση του Κοσόβου ως τη μόνη εφικτή λύση και δεν θα εγκαταλείψει ποτέ το Βόρειο Κόσοβο για τους γνωστούς λόγους. Μετά την ψήφιση του Συντάγματος του Κοσόβου οι Σέρβοι ανακήρυξαν τη συγκρότηση του δικού τους Κοινοβουλίου στην Κοσόβσκα Μητροβίτσα.²³

Πολιτικοί αναλυτές έχουν ήδη διαβλέψει τον εφιάλτη του «κυπριακού σεναρίου» και στην περίπτωση του Κοσόβου.²⁴ Οι Σέρβοι δημιουργούν παράλληλες δομές στο Κόσοβο, «ένα σκιάδες κράτος», όπως ακριβώς διέπραξαν οι Αλβανοί την περίοδο 1989-1999. Και ο Πρόεδρος Τάντιτς και η κυβέρνηση Τσβέτκοβιτς χαρακτήρισαν παράνομη τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από την UNMIK στην ευρωπαϊκή αποστολή EULEX, χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.²⁵

Η μετατροπή του Κοσόβου από προτεκτοράτο του ΟΗΕ σε προτεκτοράτο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς σχετική απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, είναι στην ουσία μια εφαρμογή του σχεδίου Αχτισάρι με παράκαμψη του ρόλου του Συμβουλίου Ασφαλείας. Ήταν βέβαιο ότι, όταν η ευρωπαϊκή αποστολή EULEX θα αναλάμβανε καθήκοντα στο Κόσοβο, οι Σέρβοι θα παρεμπόδιζαν τη δράση της στο Βόρειο Κόσοβο. Η σερβική κυβέρνηση τελικά συναίνεσε στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής αποστολής, αλλά υπό όρους. Η συμφωνία της Σερβίας με την Ε.Ε. και τον ΟΗΕ προέβλεπε συμμετοχή της Σερβίας στην αποστολή στις σερβικές περιοχές του Κοσόβου και την ουδετερότητα της EULEX έναντι του καθεστώτος του Κοσόβου, με άλλα λόγια τυπικά ισχύει η απόφαση 1244. Παρόλο που το Διεθνές Δικαστήριο γνωμοδότησε, στις 22 Ιουλίου 2010, ότι η μονομερής ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου δεν παραβιάζει το διεθνές δίκαιο, ο αριθμός των χωρών που αναγνώρισαν το Κόσοβο

κλήσεις στη σταθερή τηλεφωνία ισχύει ο κωδικός της Σερβίας (00381), στην κινητή τηλεφωνία χρησιμοποιείται ο κωδικός του Μονακού (00377) που «μίσθωσε» το Κόσοβο.

22. Βλ. το άρθρο «Lobirane pred generalnu skupstinu UN. Treća diplomatska ofanziva», *Nin*, 14.8.2008.

23. *Politika*, 2.7.2008.

24. Βλ. H. Brey, «Kosovo and the Cyprus Scenario-a Nightmare and a Missed Opportunity», *Südsteuropa-Mitteilungeng* 4 (2007) 30-45.

25. *Politika*, 15.7.2008.

δεν αυξήθηκε και η Σερβία, με τη συμπαράσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πέτυχε την επανέναρξη του σερβο-αλβανικού διαλόγου. Ο διάλογος Πρίστινας – Βελιγραδίου που άρχισε την άνοιξη του 2011 για πρακτικά ζητήματα διακόπηκε τον Ιούλιο, όταν οι Σέρβοι αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν τις σφραγίδες της «Δημοκρατίας του Κοσόβου» στο διεξαγόμενο εμπόριο με τους Αλβανούς του Κοσόβου. Μέχρι σήμερα δεν έχει επιτευχθεί πρόοδος, αντίθετα, η κατάσταση επιδεινώθηκε, όταν η KFOR μετέφερε τον Οκτώβριο του 2011 από αέρος Αλβανούς τελωνειακούς και αστυνομικούς στις μεθοριακές διαβάσεις του Κοσόβου με τη Σερβία. Οι Σέρβοι του Βορείου Κοσόβου έστησαν οδοφράγματα, παρεμποδίζοντας έτσι τη μετακίνηση Αλβανών τελωνειακών και αστυνομικών και επιτρέποντας μόνο τη διέλευση δυνάμεων της KFOR.²⁶ Επίσημα πλέον η Σερβία θέτει ζήτημα διχοτόμησης του Κοσόβου.²⁷ Το Κόσοβο νοτίως της Μητροβίτσας θα συνδεθεί στενότερα με την Αλβανία. Ήδη η αμερικανική εταιρεία Μπέχτελ ανέλαβε την κατασκευή του αυτοκινητοδρόμου Δυρράχιο – Μερντάρε.²⁸ Ευρωπαϊκές χώρες που αναγνώρισαν το Κόσοβο επιδιώκουν την εκμετάλλευση του ορυκτού του πλούτου, ιδιαίτερα του λιγνίτη για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Αλλά είναι γνωστό ότι στο Κόσοβο κυριαρχεί η μαφία της φατριαστικής αλβανικής κοινωνίας. Οι αποκαλύψεις του εισαγγελέα Ντικ Μάρτιν για το εμπόριο ανθρωπίνων οργάνων Σέρβων και Τσιγγάνων από τους ηγέτες του Ουτσεκά, που σήμερα είναι η πολιτική ελίτ του Κοσόβου,²⁹ ενισχύουν τη διστακτικότητα κρατών να αναγνωρίσουν το Κόσοβο.

Ανεξάρτητα από το μέλλον του Κοσόβου, το αλβανικό ζήτημα στην ΠΓΔΜ θα οξύνεται. Τα δύο μεγάλα αλβανικά κόμματα, το Δημοκρατικό Κόμμα των Αλβανών του Μεντούχ Θάτσι και η Δημοκρατική Ένωση για την Ολοκλήρωση, έχουν κοινές θέσεις και συναγωνίζονται στην εθνική πλειοδοσία για κομματικούς λόγους. Απαιτούσαν την άμεση αναγνώριση του Κοσόβου, την ισοτιμία της αλβανικής γλώσσας ως δεύτερης «υπηρεσιακής γλώσσας», την ανάλογη με την πληθυσμιακή τους δύναμη εκπροσώπηση των Αλβανών στις δημόσιες υπηρεσίες, τη συνταξιοδότηση των οικογενειών των θυμάτων –αγωνιστών του Ουτσεκά κτλ. Οι Αλβανοί της ΠΓΔΜ είναι συνδεδεμένοι άμεσα με το Κόσοβο.

26. «Tensions High on Kosovo-Serbian Borders as KFOR Deadline Approaches», *Radio Free Europe, Radio Liberty*, 17.10.2011.

27. *Politika*, 15.5.2011.

28. Βλ. *Nedeljni Telegraf* (σερβ. περ.), 19.3.2008.

29. Βλ. *Radio Slobodna Evropa*, 26-28.1.2011.

Μακροπρόθεσμος στόχος των Αλβανών της ΠΓΔΜ είναι η απόσχιση και η ένωσή τους με το Κόσοβο. Λόγω της πίεσης των Αμερικανών και των Αλβανών η κυβέρνηση Γκρούεφσκι αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου στις αρχές Οκτωβρίου 2008. Αλλά δεν ικανοποίησε τα άλλα αιτήματα των Αλβανών. Η ειρηνική συμβίωση Σλαβομακεδόνων και Αλβανών είναι επιφανειακή. Η απροθυμία των Αλβανών να απογραφτούν, τον Οκτώβριο του 2011, με τους όρους που έθεσε ο Γκρούεφσκι, είναι ενδεικτική των βασικών διαφορών που υφίστανται μεταξύ Αλβανών και Σλαβομακεδόνων και του γεγονότος ότι οι Αλβανοί σε καμιά περίπτωση δεν επιθυμούν να μεταβληθούν σε μειονότητα.

Η έξαρση του αλβανικού εθνικισμού πυροδότησε και τον σλαβομακεδονικό εθνικισμό. Η Ελλάδα διεθνοποίησε το ζήτημα της ονομασίας ενόψει της προοπτικής ένταξης της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ και της λήψης ημερομηνίας έναρξης διαπραγματεύσεων για την ένταξη της ΠΓΔΜ στην Ε.Ε. Η κυβέρνηση Γκρούεφσκι υποβάθμισε το ζήτημα και υπολόγιζε ότι η Ελλάδα θα βρισκόταν απομονωμένη και δεν θα τολμούσε να θέσει βέτο στο Βουκουρέστι για την ένταξη της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ. Το ελληνικό βέτο και η τελική απόφαση της συνόδου του Βουκουρεστίου (Απρίλιος 2008) για την ένταξη της Αλβανίας και της Κροατίας στο ΝΑΤΟ και τον αποκλεισμό της ΠΓΔΜ μέχρι την εξεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης με την Ελλάδα στο ζήτημα της ονομασίας προκάλεσε απογοήτευση στην ΠΓΔΜ. Η κυβέρνηση Γκρούεφσκι επιδόθηκε σε μια εθνικιστική ρητορική και προκήρυξε τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών με σκοπό την αυτοδυναμία για την αποτελεσματική υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων. Το υψηλό ποσοστό του Γκρούεφσκι στις αφρικανικού τύπου εκλογές του Ιουνίου 2008 (62 έδρες) ήταν πρωτοφανές γεγονός στο πολιτικό σκηνικό της ΠΓΔΜ. Έτσι, είχε το πρόνομο να ανεβάσει τους εθνικιστικούς τόνους στην πολεμική του με την Ελλάδα για να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των ψηφοφόρων του και να ενισχύει τη διαπραγματευτική του θέση. Ήδη πριν από τη σύνοδο του Βουκουρεστίου η κυβέρνηση Γκρούεφσκι είχε επεξεργαστεί ένα σχέδιο 12 σημείων ως βάση της μελλοντικής της στρατηγικής έναντι της Ελλάδας σε περίπτωση που η Αθήνα έθετε βέτο. Βασικά σημεία του σχεδίου ήταν *η ανακίνηση ζητήματος μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, οι αποζημιώσεις στους Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες-παιδιά του εμφυλίου που «εκδιώχθηκαν» από την Ελλάδα, το μοϊκοτάζ όλης της αλληλογραφίας που φέρει την επωνυμία FYROM, η επαναφορά της σημαίας με τον ήλιο της Βεργίνας, η ακύρωση της συνταγματικής τροποποίησης του 1992 για μη ανάμιξη της «Μακεδονίας» στις εσωτερικές υποθέσεις των γειτονικών χωρών, δηλαδή η ανακίνηση μειονοτικού ζητήματος, μαζική χρήση αρχαιομακεδονι-*

κών ονομάτων, υποβολή αίτησης στον ΟΗΕ για αναγνώριση με το συνταγματικό όνομα, στενή προσέγγιση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Τουρκία και τη μη αναγνωρισμένη Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου.³⁰ Η τακτική της επιστολογραφίας του Γκρούεφσκι προς την ελληνική κυβέρνηση, την Ε.Ε., τον ΟΗΕ, το ΝΑΤΟ και προσωπικά στον Νίμιτς για την αναγνώριση «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα, την αποζημίωση των «Σλαβομακεδόνων Αιγαιατών προσφύγων, θυμάτων του ελληνικού μοναρχοφασισμού κατά τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο», τη διευκόλυνση της επιστροφής τους στην Ελλάδα, την αναγνώριση της «μακεδονικής εκκλησίας» από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας και τη μετονομασία του αεροδρομίου της Θεσσαλονίκης από αεροδρόμιο Μακεδονίας σε αεροδρόμιο της Μίκρας ήταν μια προσπάθεια ανακίνησης του «αιγαιακού ζητήματος» ως επιχείρησης αντιπερισπασμού κατά της Ελλάδας. Ο Γκρούεφσκι, ο οποίος έχει καταγωγή από την ελληνική Μακεδονία (ο παππούς Νικόλαος Γκρούιους καταγόταν από το χωριό Σκοπός της Φλώρινας και σκοτώθηκε στον ελληνοϊταλικό πόλεμο)³¹ ερωτοτροπεί με τους Αιγαιάτες πρόσφυγες και αποφάσισε λόγω των συγκυριών (το 2008 συμπληρώθηκαν 60 έτη από το λεγόμενο «παιδομάζωμα, τη μαζική έξοδο των Σλαβομακεδόνων το 1948») να διεθνοποιήσει για πρώτη φορά το «αιγαιακό ζήτημα».³² Αλλά η απήχηση υπήρξε μηδαμινή. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Καραμανλής, στην απάντησή του αρνήθηκε την ύπαρξη «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα και πρότεινε την προσφυγή των ενδιαφερομένων στα δικαστήρια προκειμένου αυτά να αποφανθούν για τις περιουσίες των Σλαβομακεδόνων προσφύγων που δημεύτηκαν από το ελληνικό κράτος. Ε.Ε., ΟΗΕ, ΝΑΤΟ και Νίμιτς έκριναν άκαιρη την ανακίνηση περιφερειακών ζητημάτων και επισήμαναν ότι το κύριο θέμα της διένεξης παραμένει η ονομασία. Στην ΠΓΔΜ ο πρόεδρος Τσερβενκόφσκι, ο οποίος δεν έθεσε υποψηφιότητα στις επόμενες προεδρικές εκλογές, επέστησε τον κίνδυνο

30. Βλ. το κύριο άρθρο «Evropski leten molk za makedonsko prashanje», *Nova Makedonija*, 14.8.2008.

31. Βλ. το ενδιαφέρον άρθρο της εφημερίδας *Dnevnik* «Dnevnik vo selata od koi poteknuvaat Gruevski i Karamanlis», όπου συγκρίνονται ο Καραμανλής και Γκρούεφσκι (και οι δύο κατάγονται από την ελληνική Μακεδονία) και τίθεται το ερώτημα κατά πόσο ο παράγοντας αυτός επιδρά στην εμμονή τους στο όνομα *Dnevnik* (εφημ. Σκοπίων), 28.7.2008.

32. Βλ. σχετικά δημοσιεύματα στα αγγλικά για ευνόητους λόγους L. Stojnovic-Lafazanovska – E. Lafazanovski, *The Exodus of the Macedonians from Greece*, Skopje 2002· V. Cvetanovski, *The Golgotha of the Macedonians in Greece. The Association of the Children Refugees from the Aegean Part of Macedonia*, Skopje 2009.

του λαϊκισμού για την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας.³³ Και άλλοι πολιτικοί και κοινωνικοί φορείς των Σκοπίων άσκησαν κριτική στον Γκρούεφσκι για την άκαρπη επιστολομανία του.³⁴ Άκαιρη ήταν και η πρόσφατη απόφαση της κυβέρνησης Γκρούεφσκι να παραπέμψει την Ελλάδα στο Διεθνές Δικαστήριο λόγω της παραβίασης της ενδιάμεσης συμφωνίας υπό την έννοια ότι η Ελλάδα παρεμπόδισε την ένταξη της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ. Η συμφωνία προβλέπει ότι η Ελλάδα δεν θα εμποδίσει την ένταξη της ΠΓΔΜ στους διεθνείς οργανισμούς ως FYROM, αλλά το πνεύμα της συμφωνίας είναι η αποκατάσταση σχέσεων καλής γειτονίας, πράγμα που δεν συνέβη λόγω της αδιάλλακτης στάσης της ΠΓΔΜ στο ζήτημα της ονομασίας. Τίθεται και το ερώτημα, κατά πόσο το Διεθνές Δικαστήριο είναι αρμόδιο να γνωμοδοτήσει επί του συγκεκριμένου θέματος. Έτσι, επί του παρόντος δεν διαφαίνεται προοπτική επίλυσης της διένεξης Ελλάδας – ΠΓΔΜ για το όνομα.

Στη διένεξη Ελλάδας – ΠΓΔΜ πρόκειται βασικά για μια οροθέτηση ταυτοτήτων. Η Ελλάδα αρνείται την ιστορικότητα του «σλαβομακεδονικού έθνους», μπορεί να δεχτεί όμως ότι διαμορφώθηκε μια νέα ταυτότητα στην ΠΓΔΜ μετά το 1944. Από την πλευρά της ΠΓΔΜ εκφράζονται φόβοι για υπονόμευση της εθνικής ταυτότητας των Σλαβομακεδόνων, αν η συμβιβαστική λύση που ενδεχομένως βρεθεί μεταξύ Αθήνας και Σκοπίων ισχύσει *erga omnes*, όπως τονίζει η ελληνική πλευρά, και θίξει ζητήματα εθνικής ταυτότητας και γλώσσας.

Όποια λύση και να βρεθεί στη διένεξη Ελλάδας – ΠΓΔΜ σχετικά με την ονομασία του κράτους –η διένεξη για την ονομασία είναι στην ουσία διένεξη για την οριοθέτηση των ταυτοτήτων– δεν πρόκειται στην παρούσα φάση στην ΠΓΔΜ οι Σλαβομακεδόνες ούτε να γράφουν διαφορετικά την εθνική τους ιστορία³⁵ ούτε να μην αναφέρονται στην ύπαρξη «μακεδονικών μειονοτήτων» στις

33. *Utrinski Vesnik* (εφημ. Σκοπίων), 15.7.2008.

34. Βλ. *Nova Makedonija*, 23.8.2008.

35. Για τις σύγχρονες τάσεις της σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας, βλ. Σπ. Σφέτας, «Κατευθύνσεις της σύγχρονης σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας», στο Ι. Στεφανίδης – Β. Βλασίδης – Ε. Κωφός (επιμ.), *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2008, σσ. 296-316. Για το νέο σχήμα της ιστορικής συνέχειας του «μακεδονικού έθνους», με ιδιαίτερη έμφαση στην αρχαιότητα, που προωθείται σήμερα στα Σκόπια, βλ. T. Chepregonov (επιμ.), *History of the Macedonian People* [Institute of National History], Σκόπια 2008.

γειτονικές χώρες.³⁶ Είναι πολλά τα «περιφερειακά θέματα» που θα προκύψουν, αν τεθεί ζήτημα οριστικής αποκατάστασης σχέσεων καλής γειτονίας μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και ΠΓΔΜ. Για παράδειγμα, τι θα εννοείται υπό τον όρο «μακεδονική γλώσσα» στην Ε.Ε.; Για την Ελλάδα, μακεδονική γλώσσα είναι η γλώσσα των Αρχαίων Μακεδόνων, για τη Βουλγαρία «η μακεδονική γλώσσα» είναι ένα εκσερβισμένο δυτικοβουλγαρικό ιδίωμα, για την ΠΓΔΜ πρόκειται για μια αυθύπαρκτη γλώσσα, «την αρχαιότερη γραπτή σλαβική γλώσσα». Μέχρι τότε η Ορθόδοξη Εκκλησία της ΠΓΔΜ θα χαρακτηρίζεται σχισματική, πρέπει να μετονομαστεί από «Ορθόδοξη Μακεδονική Εκκλησία» σε «Αρχιεπισκοπή Αχριδών» και να έχει μια ειδική σχέση με το Πατριαρχείο Σερβίας για να αρθεί το αδιέξοδο; Η Βουλγαρία, όπως και η Ελλάδα, δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους» και «μακεδονικών μειονοτήτων», επιδίδεται σε μια προσπάθεια απονεύρωσης της εθνικής ιδεολογίας του «σλαβομακεδονισμού» και εντός των κόλπων της Ε.Ε.,³⁷ απαιτεί τη συνταγματική αναγνώριση των δικαιωμάτων των Βουλγάρων στην ΠΓΔΜ και ασκεί κριτική στους Ιστορικούς των Σκοπίων για την παραχάραξη της βουλγαρικής ιστορίας.³⁸ Μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα ότι Ελλάδα, Βουλγαρία και ΠΓΔΜ δεν πρόκειται να συμφωνήσουν για τις ιστορικές πτυχές του Μακεδονικού ζητήματος. Ούτε η Ελλάδα

36. Βλ. την πρόσφατη μονογραφία της F. Taševska-Remenski για τις «μακεδονικές μειονότητες» σε Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Αλβανία η οποία ανακυκλώνει τις γνωστές απόψεις και τιμήθηκε με κρατικό βραβείο, F. Taševska -Remenski, *Makedonskoto nacionalno malcinstvo vo sosedite zemji: Sovremeni sostojbi*, Σκόπια 2007.

37. Βλ. την εκλαϊκευμένη μελέτη του B. Dimitrov για τα 10 ψεύδη του μακεδονισμού η οποία μεταφράστηκε στα αγγλικά και κυκλοφόρησε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, B. Dimitrov, *10te Lăzi na Makedonisma*, Σόφια 2006. Πρόσφατα Βούλγαροι ιστορικοί εξέδωσαν το ημερολόγιο του Κρστε Μισίρκωφ, στο οποίο ο άλλοτε θιασώτης της ιδεολογίας του σλαβομακεδονισμού και του αντιβουλγαρισμού θρηνεί για την τραγική μοίρα της Βουλγαρίας στο Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο βλ. K. P. Misirkov, *Dnevnik 5.VII.-30.VIII.1913* (επιμ. έκδοσης Z. Todorovski – C. Biljarski), Σόφια - Σκόπια 2008. Σκοπός την έκδοσης του ημερολογίου ήταν να αποδειχτεί ότι ο Μισίρκωφ έβλεπε το σλαβομακεδονισμό το 1903 απλά ως πολιτική σύμβαση λόγω των συγκυριών. Το ημερολόγιο του Μισίρκωφ χαρακτηρίστηκε ως πολιτολογική ανάλυση των δολοπλοκιών σε βάρος της Βουλγαρίας κατά το Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, βλ. I. Nikolov, «Dnevnik na Misirkov ot 1913g.-politologičen analiz na intrigite sreštu Bălgarija, Bălgarija», *Makedonija* 3 (2008) 17-19.

38. Βλ. το πρόσφατο τρίγλωσσο (σε βουλγαρική, σλαβομακεδονική και αγγλική γλώσσα) συλλογικό έργο Βουλγάρων επιστημόνων για τη δέουσα πολιτική της Σόφιας έναντι της ΠΓΔΜ, L. Ivanov (επιμ.), *Bulgarian Policies on the Republic of Macedonia*, Σόφια 2008.

ούτε η Βουλγαρία θα αναγνωρίσουν «μακεδονικές μειονότητες» στην επικράτεια τους.³⁹

Με νωπή ακόμα τη νέα του εκλογική νίκη, τον Ιούνιο του 2011, ο Γκρούεφσκι ακολουθεί μια παρελκυστική και εφελκυστική τακτική στο ζήτημα της ονομασίας (δεν έχει προτείνει επίσημα μέχρι σήμερα ένα όνομα και επιμένει ότι το πρόβλημα είναι διμερές), προφασίζόμενος ότι η Ελλάδα, λόγω της οικονομικής της κρίσης, δεν επιθυμεί λύση του ζητήματος. Σε μια επίδειξη εθνικής υπερηφάνειας και μεγαλείου «ένδοξης απομόνωσης», παρόμοιου μ' αυτό του Ενβέρ Χότζα, δήλωσε προ πολλού ότι η χώρα του θα συνεχίσει να αναπτύσσεται και να προοδεύει, και σε περίπτωση ακόμα που δεν ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και την Ε.Ε.⁴⁰ Ο αρχαϊκός, παρωχημένος κιτς-εθνικισμός του εκφράζεται με την αρχαιοπληξία του με αποκορύφωμα το στήσιμο του αγάλματος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι εορταστικές εκδηλώσεις για την 20ή επέτειο της ανεξαρτησίας της FYROM, στις 8 Οκτωβρίου 2011, ήταν στην ουσία μια επίδειξη της αρχαιομανίας του. Το

39. Βλ. την πρόσφατη μονογραφία του D. Tjoulekon για τον πολιτικό μύθο της μακεδονικής μειονότητας στη Βουλγαρία, D. Tjoulekon, *Političeskijati mit za «makedonskoto malcinstvo» v Bălgarija*, Μπλαγκόεφγκραντ 2007. Στο ανεδαφικό αίτημα της σλαβομακεδονικής ηγεσίας για την επιστροφή των περιουσιών των Σλαβομακεδόνων προσφύγων μπορεί να απαντηθεί ότι οι Σλαβομακεδόνες είχαν ρευστή συνείδηση και συνεργάστηκαν είτε με τις γερμανικές και βουλγαρικές αρχές είτε με το διεθνή κομμουνισμό την περίοδο 1944-1949 για τον εδαφικό ακρωτηριασμό της Ελλάδας. Ίσχυσε γι' αυτούς ό,τι με τους συνεργάτες των κατακτητών στην Ευρώπη σχετικά με την απέλαση και τα περιουσιακά στοιχεία. Σχετικά με το λεγόμενο παιδομάζωμα μπορεί να λεχθεί ότι αυτό διενεργήθηκε από το ΚΚΕ όχι τόσο για ανθρωπιστικούς όσο για πολιτικούς λόγους. Μετά την απόφαση της Τρίτης Ολομέλειας του ΚΚΕ (Σεπτέμβριος 1947) για αύξηση της δύναμης των ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού σε 60.000 με σκοπό την απελευθέρωση της Βορείου Ελλάδας, το ΚΚΕ προέβη σε βίαιη επιστράτευση. Για να επιστρατευθούν οι γονείς και να απαλλαγούν από τη φροντίδα των παιδιών, αυτά αποστέλλονταν στις ανατολικές χώρες για περίθαλψη, όπου μελλοντικά θα αποτελούσαν και ένοπλο δυναμικό. Οι άνδρες στρατολογούνταν στον Δημοκρατικό Στρατό και οι γυναίκες είτε υπηρετούσαν ως τραυματιοφορείς στις μάχες είτε απασχολούνταν στην κατασκευή χαρακωμάτων και καταφυγίων. Μετά τον σχηματισμό της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης των ανταρτών και την κήρυξη του ΚΚΕ εκτός νόμου (Δεκέμβριος 1947), ο Δημοκρατικός Στρατός ανέμενε επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας από τον κυβερνητικό στρατό. Στο δεύτερο ήμισυ του 1948 και στις αρχές του 1949 περίπου 2.000 παιδιά, ηλικίας 14-16 ετών, στάλθηκαν από τις ανατολικές χώρες στο μέτωπο. Μόνο η Πολωνία αρνήθηκε την επιστροφή των παιδιών για το μέτωπο. Βλ. την έκδοση σχετικών εγγράφων από τα πολωνικά αρχεία με μετάφραση στη σλαβομακεδονική, Zoran Todorovski – Slawomir Radon (επιμ.), *Makedonskite Begalci vo Polska. Dokumenti, 1948-1975 (1)*, Σκόπια 2008, σ. 19.

40. Βλ. *Nova Makedonija*, 22.8.2008.

φειχιστικό σχέδιο Σκόπια-2014, δηλαδή η κατασκευή αγαλμάτων και κλασικών κτηρίων, ώστε τα Σκόπια να μεταβληθούν με μια νέα Αθήνα ή Ρώμη, χρηματοδοτείται, μεσούσης της οικονομικής κρίσης, από κύκλους μαφίας, πρόκειται για ξέπλυμα μαύρου χρήματος.⁴¹

Η ανώριμη πολιτική ηγεσία των Σκοπίων, που οδηγεί τη χώρα σε αδιέξοδο, υπερεκτιμά τη σημασία που έχει η ΠΓΔΜ στους στρατηγικούς στόχους της Αμερικής και ευελπιστεί ότι λόγω της ανάγκης επέκτασης του ΝΑΤΟ, μετά τα γεγονότα στη Γεωργία, η Αμερική θα ασκήσει πιέσεις στους συμμάχους της για ένταξη της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ με εκκρεμές το ζήτημα της ονομασίας. Αλλά η ΠΓΔΜ δεν έχει τη γεωστρατηγική θέση της Γεωργίας. Τα μεγάλα ελληνικά πολιτικά κόμματα έχουν μια συναινετική γραμμή στο ζήτημα των Σκοπίων και, ανεξάρτητα από τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, η οποιαδήποτε ελληνική κυβέρνηση δεν θα παρεκκλίνει από την πάγια θέση. Το εθνικό αυτό ζήτημα είναι χρόνιο και δεν προσφέρεται για εσωτερική κομματική εκμετάλλευση, για τον περισπασμό της ελληνικής κοινής γνώμης από τα πολιτικά σκάνδαλα, τις εσωτερικές εξελίξεις και την οικονομική κρίση. Με την ένταξη της Αλβανίας και της Κροατίας στο ΝΑΤΟ εκπληρώθηκαν σε σημαντικό βαθμό οι στόχοι της αμερικανικής πολιτικής στη Βαλκανική. Κύκλοι της σλαβομακεδονικής αντιπολίτευσης επισήμαναν ότι η θητεία του Μπους παρείχε μια καλή ευκαιρία στον Γκρούεφσκι για την επίλυση της διένεξης με την Ελλάδα. Ο Γκρούεφσκι απώλεσε τις συμπάθειες πρώην φιλικών χωρών, οι οποίες, βλέποντας τις προκλήσεις των Σκοπίων με την αρχαιομανία, δικαιώνουν την Ελλάδα.

Εκφράζοντας τη δυσαρέσκειά της προς τη βουλγαρική κυβέρνηση για την υπογραφή της συμφωνίας με τη Ρωσία για τον αγωγό φυσικού αερίου South-Stream, η αμερικανική κυβέρνηση Μπους άσκησε έντονες πιέσεις στη Σόφια για την αναγνώριση του Κοσόβου, στις οποίες η κυβέρνηση Στανίσεφ υπέκυψε. Επίσης και η Ε.Ε., που επενδύει στον αγωγό Nabucco, εξέφρασε τη δυσαρέσκειά της στη Σόφια και άφησε να εννοηθεί ότι δεν θα χρηματοδοτήσει την κατασκευή του αγωγού South-Stream.⁴² Κατά την επίσκεψή της στη Σόφια, στις αρχές Ιουλίου 2008, η Κοντολιζά Ράις κάλεσε τη βουλγαρική πλευρά να υπογράψει συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού Nabucco, πριν επικυρώσει τη συμφωνία για τον αγωγό South-Stream.⁴³ Δεν είναι τυχαίο ότι η Ε.Ε. περιέκοψε

41. Βλ. *Nova Makedonija*, 16.11.2011.

42. Βλ. *168 Časa* (βουλγ. εφημ.), 14-20.3.2008.

43. Βλ. *168 Časa*, 18-24.7.2008.

κονδύλια για τη Βουλγαρία, λόγω κρουσμάτων διαφθοράς, ενώ δεν διέπραξε το ίδιο για τη Ρουμανία, η οποία κατηγορήθηκε εξίσου για διαφθορά. Ο κύριος λόγος της διάκρισης αυτής είναι προφανώς το γεγονός ότι η Βουλγαρία υπέγραψε συμφωνία για τον αγωγό South-Stream,⁴⁴ ενώ η Ρουμανία για τον Nabucco. Ο πρόεδρος Γκεόργκυ Παρβάνωφ δέχτηκε σκληρή κριτική και από στελέχη του Σοσιαλιστικού Κόμματος για τη φιλωρωσική του στάση στο ενεργειακό ζήτημα. Το βουλγαρικό κοινοβούλιο, όπως και το ελληνικό, επικύρωσε τη συμφωνία για τον αγωγό South-Stream. Αλλά η νέα κυβέρνηση του Μπόικο Μπορίσωφ, που ανήλθε στην εξουσία το καλοκαίρι του 2009, ακολουθεί μια αντιρωσική, φιλοαμερικανική πολιτική. Στην ουσία πάγωσε την οικονομική συνεργασία με τη Ρωσία. Η κατασκευή των αγωγών Μπουργάς – Αλεξανδρούπολη και South-Stream τελεί υπό αίρεση επί του παρόντος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι η Ρωσία έχει εγκαταλείψει οριστικά τα σχέδιά της. Κατά την επίσκεψη του Πούτιν στη Σερβία, τον Μάρτιο του 2011, επαναβεβαιώθηκε το κοινό ρωσοσερβικό ενδιαφέρον για τον αγωγό South-Stream. Και η Ρουμανία, μετά την εκλογή του Τραγιάν Μπασέσκου ως Προέδρου της χώρας το 2009, επιτείνει την παραδοσιακή αντιρωσική της πολιτική. Ο Μπασέσκου είναι πρόθυμος να δεχτεί στη χώρα την εγκατάσταση της αμερικανικής αντιβαλλιστικής ασπίδας, προκαλώντας τις ανησυχίες της Μόσχας και μειώνοντας τις πιθανότητες επίλυσης του ζητήματος της Υπερδνειστερίας.

Η ρωσική οικονομική διείσδυση είναι έντονη στο Μαυροβούνιο (αγορά ακινήτων, ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις). Η συντριπτική πλειοψηφία των Μαυροβουνίων είναι υπέρ της ένταξης της χώρας τους στην Ε.Ε., αλλά όχι στο ΝΑΤΟ. Ήταν επίσης κατά της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Αναγνώριση του Κοσόβου από το Μαυροβούνιο θα αποτελούσε ρήξη με όλη την ιστορική παράδοση των Μαυροβουνίων, στους οποίους «το έπος του Κοσόβου του 1389» κατέχει κεντρική θέση. Αλλά ο Χασίμ Θάτσι, ο οποίος χρηματοδότησε τον αγώνα του Τζουκάνοβιτς για την ανεξαρτησία του Μαυροβουνίου, επέβαλε τελικά την αναγνώριση του Κοσόβου από την Ποντγκόριτσα στις αρχές Οκτωβρίου 2008, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις της ισχυρής σερβικής μειονότητας. Στο Μαυροβούνιο, μετά την ανεξαρτητοποίησή του το 2006, κυριαρχεί μια οικονομική μαφία νοτιοαμερικανικού τύπου. Η νέα πολιτική ελίτ διαμορφώνει μια τεχνητή μαυροβουνιώτικη ταυτότητα σε αντισερβική βάση, με παραχάραξη της

44. Βλ. *I 68 Časa*, 1-7.8.2008.

ιστορίας,⁴⁵ προκαλώντας τεχνητό ρήγμα μεταξύ Σέρβων και Μαυροβουνίων. Το Μαυροβούνιο έλαβε καθεστώς υποψήφιας χώρας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η ευρωπαϊκή επιτροπή εισηγήθηκε, τον Οκτώβριο του 2011, την έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Στην ουσία όμως το Μαυροβούνιο ούτε κοινωνία πολιτών είναι ούτε οικονομικές μεταρρυθμίσεις πραγματοποίησε. Από το 2006 μέχρι σήμερα το εξωτερικό χρέος της χώρας διπλασιάστηκε και άρχισαν οι πρώτες διαδηλώσεις φοιτητών για την οικονομική ανισότητα και την έλλειψη ακαδημαϊκής ελευθερίας. Είναι προφανές ότι πίσω από τη θετική εικόνα της ευρωπαϊκής επιτροπής για την ευρωπαϊκή προοπτική του Μαυροβουνίου λανθάνει η πρόθεση δυτικών χωρών για μείωση της ρωσικής επιρροής στη χώρα.

Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι ένα δυσλειτουργικό κράτος, όπου Βόσνιοι Μουσουλμάνοι, Σέρβοι και Κροάτες είναι αυτοπεριχαρακωμένοι στον δικό τους κόσμο από κάθε άποψη. Η χώρα δεν έχει ακόμα κεντρική κυβέρνηση, μετά τις εκλογές του 2010. Η Σερβική Δημοκρατία στηρίζεται κυρίως στη Σερβία και τη Ρωσία. Η ρωσική οικονομική διείσδυση είναι εμφανής στην Μπάνια Λούκα. Οι Σερβοβόσνιοι αντιτίθενται στην αναθεώρηση της συμφωνίας του Ντέιτον προς την κατεύθυνση ενός συγκεντρωτικού κράτους. Στη Βοσνία εμφανίστηκαν ομάδες Ισλαμιστών φονταμεταλιστών, των Βαχάμπι, με σημείο εκκίνησης το γειτονικό σαντζάκι του Νόβι-Πάζαρ. Η Ρωσία στηρίζει τους Σερβοβόσνιους στην προσπάθειά τους να αποτρέψουν αναθεώρηση του Συντάγματος του Ντέιτον.

Από το 2009 παρατηρείται μια μείωση της ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια γενικά. Οι κυβερνήσεις Γεωργίου Παπανδρέου στην Ελλάδα και Μπόικο Μπορίσοφ στη Βουλγαρία εγκατέλειψαν τη συνεργασία με τη Ρωσία στον ενεργειακό τομέα. Τα Βαλκάνια τείνουν να καταστούν περιφέρεια της Μέσης Ανατολής από περιφέρεια του Καυκάσου. Η αραβική άνοιξη, τα ενεργειακά αποθέματα στην Ανατολική Μεσόγειο και η στροφή της Ελλάδας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας στην Αμερική αποτελούν νέα δεδομένα, διανοίγουν προοπτικές για νέους ενεργειακούς αγωγούς προς την Ευρώπη με κύρια παράμετρο τη μείωση της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης από τη Ρωσία. Αλλά η κατάσταση στον αραβικό κόσμο παραμένει ακόμα ρευστή και τα νέα αυτά ενεργειακά σχέδια είναι μακρόπνοα. Η μείωση της ρωσικής επιρροής συνέπεσε με τις προσπάθειες της Τουρκίας του Ερντογκάν και του Νταβούτογλου για διείσδυση στα Δυτικά

45. Βλ. κύριο άρθρο στην εφημερίδα *Dan* της φιλοσερβικής αντιπολίτευσης του Μαυροβουνίου «Revizija istorije i proizvodjenje ethnogeneza», *Dan*, 15.5.2011.

Βαλκάνια με τη συνηθισμένη τακτική της οικονομικής και πολιτιστικής διπλωματίας στο πλαίσιο του λεγόμενου νέο-οθωμανισμού.⁴⁶ Η Τουρκία επωφελείται από την οικονομική κρίση της Ευρώπης, την κόπωση της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον ευρωσκεπτικισμό στα Βαλκάνια. Αλλά η τουρκική πολιτική έχει αποδοχή μονάχα σε μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Βοσνίας και του Σαντζακίου. Παρόλο που ο παρωχημένος νέο-οθωμανισμός μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ένα αταβιστικό, αυτοκρατορικό σύνδρομο, η σημερινή Τουρκία δεν έχει τις αντικειμενικές δυνατότητες να υποσκελίσει την επιρροή ευρωπαϊκών κρατών στα δυτικά Βαλκάνια. Σε κάθε όμως η περίπτωση η Τουρκία αποτελεί έναν παράγοντα στη Μέση Ανατολή όπου προσπαθεί να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Αυτό μοιραία θα επηρεάσει τις σχέσεις της με την Ελλάδα (ΑΟΖ, ενέργεια) με αποτέλεσμα η βαλκανική της πολιτική στην Αλβανία ή στην ΠΓΔΜ να έχει ανθελληνική αιχμή.

Το επιτακτικό ζήτημα σήμερα για την Ευρώπη είναι τα υπερβεί την κρίση χρέους εντός της Ευρωζώνης και τη γενικότερη ηθική της κρίση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση λειτούργησε με τους νεοφιλελεύθερους κανόνες καζίνου, επιτρέποντας την άλωση των κυβερνήσεων από τις αγορές. Ανεξάρτητα από το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ευρωπαϊκή προοπτική των δυτικών Βαλκανίων, είναι προφανές ότι ο βαλκανικός χώρος συνεχίζει την παράδοσή τους ως πεδίο ανταγωνισμών των Μεγάλων Δυνάμεων. Η δομική προσέγγιση της Ιστορίας κατά τον Braudel, ότι δηλαδή τα γεωγραφικά και γεωπολιτικά δεδομένα ενός χώρου καθορίζουν τη μοίρα του, επιβεβαιώνεται πλήρως στη βαλκανική περίπτωση. Η ρατσιστική εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία εισήγαγε επίσημα τον όρο «Νοτιοανατολική Ευρώπη» αντί του υποτιμητικού όρου «Βαλκάνια». Τα αίτια ήταν κυρίως οικονομικά, η οικονομική διείσδυση του Τρίτου Ράιχ στα Βαλκάνια, σε έναν ζωτικό χώρο που αποτελούσε μέρος της Ευρώπης. Σήμερα δεν είναι λίγοι οι πολιτικοί αναλυτές, οι οποίοι, παρά την ευρωπαϊκή πορεία των Βαλκανίων, θεωρούν το βαλκανικό χώρο ως την περιφέρεια του Καυκάσου και της Μέσης Ανατολής.

Στην παγκοσμιοποίηση της σύγχρονης εποχής, όπου το NATO πρέπει να

46. Για τη σημερινή τουρκική πολιτική στα Δυτικά Βαλκάνια, βλ. I. Rüma, «Turkish Foreign Policy towards the Balkans. New Activism, Neotomanism or/so What?», *Turkish Policy Quarterly* 8,2 (2011) 134-140 και Sp. Sfetas, «Aspects of Turkish Policy towards the Western Balkans», *Cyprus Center for European and International Affairs*, στο *Depth* 8,4 (2011).

προσδιορίζει τον νέο του ρόλο και η Ε.Ε. δεν κατόρθωσε ούτε να αποτελέσει το αντίπαλο δέος της Αμερικής και της Ρωσίας ούτε να διαμορφώσει ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας με τη συμμετοχή της Ρωσίας, αλλά αντιμετωπίζει μια βαθιά οικονομική ύφεση, τα εθνικά κράτη οφείλουν να καθορίσουν την πολιτική τους με βάση το εθνικό συμφέρον. Η Ρουμανία για παράδειγμα συμπαρατάσσεται με τη Ρωσία στο ζήτημα του Κοσόβου, αλλά στηρίζει τον αγωγό Nabucco. Η Ουγγαρία αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου, αλλά στηρίζει τον αγωγό South-Stream. Η Ελλάδα, η Σερβία και η Βουλγαρία δεν πρέπει να εγκαταλείψουν τη συνεργασία με τη Ρωσία η οποία μπορεί να συμβάλει στην έξοδο ευρωπαϊκών κρατών από την κρίση και στη δημιουργία ενός πολυπολικού κόσμου. Ο 21ος αιώνας είναι μάλλον ο αιώνας της Ασίας.

Σπυρίδων Σφέτας
Αναπληρωτής Καθηγητής
Βαλκανικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προκειμένου να καταστεί αρκούντως κατανοητή η σημερινή πολιτική της Τουρκίας έναντι των Βαλκανίων και η αντίστοιχη ανταπόκριση των χωρών της χερσονήσου, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν ορισμένα στοιχεία που αφορούν:

- α. Στην Τουρκία και στα μέσα που αυτή χρησιμοποιεί ή εκμεταλλεύεται για την υλοποίηση της εν λόγω πολιτικής.
- β. Στη γεωπολιτική – γεωστρατηγική – γεωοικονομική κατάσταση που επικρατεί σήμερα στα Βαλκάνια.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Τουρκία έχει 783.562 τ. χιλ. έκταση, 73.000.000 κατοίκους περίπου, είναι σήμερα η 17η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, το κατά κεφαλήν εισόδημα το 2010 ήταν 13.577 δολάρια και είχε το προηγούμενο έτος ρυθμό ανάπτυξης περί το 8%. Είναι μέλος του ΝΑΤΟ από το 1952, μέλος του ΟΑΣΕ και του G 20 και έχει τον τίτλο της υποψήφιας προς ένταξη χώρας στην Ε.Ε. Το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει σήμερα η Τουρκία είναι η ένοπλη εξέγερση των Κούρδων του ΡΚΚ που άρχισε στα 1984.

Οι εκλογές του 2002 έφεραν στην εξουσία, για πρώτη φορά στην ιστορία του τουρκικού κράτους, τους μετριοπαθείς ισλαμιστές του Ταγίπ Ερντογάν. Ο τελευταίος υιοθέτησε και άρχισε να εφαρμόζει «το δόγμα του νέο-οθωμανισμού», τη θεωρητική βάση του οποίου εκπόνησε ο σημερινός υπουργός Εξωτερικών Νταβούτογλου. Σύμφωνα με το προαναφερθέν δόγμα η Τουρκία επιδιώκει να ανελιχθεί σε περιφερειακή δύναμη. Προς τούτο θα πρέπει να εξασφαλίσει την άσκηση από απλής επιρροής μέχρι και ηγετικού ρόλου στις περιοχές που χοντρικά συνιστούσαν την οθωμανική αυτοκρατορία. Στις τελευταίες περιλαμβάνονται και τα Βαλκάνια.

Για επίτευξη του παραπάνω στόχου στα Βαλκάνια χρησιμοποιεί τους εκεί Τουρκόφωνους και Μουσουλμανικούς πληθυσμούς και εκμεταλλεύεται την οικονομική δυσπραγία, την αστάθεια και την ανάγκη των αντίστοιχων χωρών για

διεθνή ερείσματα. Επιπλέον για την προσέγγιση των προαναφερθεισών χωρών χρησιμοποιεί πολιτιστικά, μορφωτικά και επιχειρηματικά μέσα.

Υπόψη ότι ο νέο-οθωμανισμός προβλέπει την ύπαρξη μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες.

ΣΥΝΑΦΗ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και σε όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου τα Βαλκάνια περιελάμβαναν πέντε κρατικές οντότητες (Ρουμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα, Αλβανία και Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία), εκ των οποίων μόνον η Ελλάδα ανήκε στη Δύση, ενώ οι υπόλοιπες είχαν υιοθετήσει τον υπαρκτό σοσιαλισμό. Μετά την κατάρρευση του τελευταίου διαλύθηκε η Γιουγκοσλαβία και σταδιακά οδηγηθήκαμε στη σημερινή Βαλκανική που περιλαμβάνει έντεκα ανεξάρτητα κράτη, εκ των οποίων ένα (το Κόσοβο) εντός εισαγωγικών. Τα σημερινά κράτη των Βαλκανίων που έζησαν υπό Μαρξιστικό καθεστώς, «πλην Σλοβενίας και μερικότερα Κροατίας, αντιμετωπίζουν πρόβλημα εκδημοκρατισμού και προσαρμογής στην οικονομία της αγοράς, καθώς και οικονομική δυσπραγία. Επιπλέον, στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στο Κόσοβο και τα Σκόπια υπάρχει αστάθεια με κινδύνους εμφυλίων συγκρούσεων.

Από τα έντεκα κράτη των σημερινών Βαλκανίων, έξι είναι μέλη του ΝΑΤΟ, τέσσερα είναι μέλη της Ε.Ε., δύο έχουν τον τίτλο της υποψήφιας προς ένταξη στην Ε.Ε. χώρας και δύο εντάχθηκαν στην ΟΝΕ.

Τουρκικές μειονότητες στη Βαλκανική υπάρχουν: Στη Βουλγαρία (9,5%), στη FYROM (4%) και στο Κόσοβο (1%).

Μουσουλμάνοι Σλαβόφωνοι υπάρχουν: Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στη Σερβία, στο Μαυροβούνιο και στο Κόσοβο.

Μουσουλμάνοι Αλβανόφωνοι υπάρχουν: Στην Αλβανία, στο Κόσοβο, στη FYROM, στη Σερβία και στο Μαυροβούνιο.

Στην Ελλάδα υπάρχει η γνωστή Μουσουλμανική μειονότητα με τρεις συνιστώσες (τουρκόφωνοι, Πομάκοι και Ρομά).

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Η Βαλκανική πολιτική στις Τουρκίας θα πρέπει να διακριθεί σε πολιτική έναντι της Ελλάδος και σε πολιτική έναντι των λοιπών Βαλκανικών χωρών. Η διάκριση αυτή επιβάλλεται για τους εξής δύο λόγους:

- α. Η Ελλάδα έναντι της Τουρκίας υπερέχει σε πολιτική και κοινωνική σταθερότητα, καθώς και από πλευράς εθνικής συνοχής. Επιπλέον είναι μέ-

λος της ΕΕ και της Ευροζώνης. Τα προαναφερθέντα θωρακίζουν την πρώτη έναντι της τουρκικής επιρροής, γεγονός που δεν ισχύει για τις λοιπές Βαλκανικές χώρες.

- β. Η χώρα μας αποτελεί το μόνο κράτος των Βαλκανίων του οποίου κυριαρχικά δικαιώματα αμφισβητεί ευθέως η Τουρκία.

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η εν λόγω πολιτική έχει ως επίκεντρό της τις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο και τη στάση της γείτονος έναντι της Μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, ενώ επηρεάζεται από τις εξελίξεις στο Κυπριακό Ζήτημα.

Στο Αιγαίο η Τουρκία επιδιώκει την αναθεώρηση του υπάρχοντος καθεστώτος με σκοπό την εξασφάλιση πρόσβασης και δικαιωμάτων στα εκεί ενεργειακά αποθέματα, που εκτιμάται ότι υπάρχουν, καθώς και μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στον θαλάσσιο και εναέριο χώρο. Αμφισβητεί ευθέως κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδος που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο, επικαλούμενη προς τούτο την πρωτότυπη δικαιολογία ότι το Αιγαίο αποτελεί «εξαιρετική περίπτωση» στην οποία δεν μπορεί να βρει εφαρμογή το ισχύον δίκαιο. Εμμένοντας στην προαναφερθείσα άποψη, η τουρκική εθνοσυνέλευση στα 1995 εξουσιοδότησε την κυβέρνηση της γείτονος να χρησιμοποιήσει ακόμα και στρατιωτικά μέσα προκειμένου να αποτρέψει την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων πέραν των έξι ναυτικών μιλίων. Πρόκειται για το γνωστό «casus belli», το οποίο είναι ακόμη σε ισχύ και το οποίο επιβεβαιώνει ότι η Τουρκία συνιστά απειλή για τη χώρα μας.

Στη Θράκη η Τουρκία χρησιμοποιώντας κυρίως το Τουρκικό Προξενείο της Κομοτηνής, επιδιώκει την ποδηγέτηση της τουρκόφωνης συνιστώσας της εκεί Μουσουλμανικής μειονότητας και τον προσεταιρισμό των Πομάκων. Η επιδίωξη αυτή θα της εξασφαλίσει ένα θύλακα επιρροής στη συγκεκριμένη περιοχή.

Από το σύνολο των προβαλλομένων από την Τουρκία ελληνοτουρκικών διαφορών, η χώρα μας αποδέχεται την ύπαρξη μόνον μίας εξ αυτών, δηλαδή της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας. Για τη διευθέτηση της διαφοράς αυτής έγιναν και συνεχίζονται μέχρι σήμερα προσπάθειες μέσω διαλόγου.

Η σημερινή κατάσταση στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών έχει όπως παρακάτω:

- α. Συνεχίζονται οι συζητήσεις μεταξύ των δύο πλευρών, με την Ελλάδα να ισχυρίζεται ότι συζητά μόνον την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Ήδη πραγματοποιήθηκαν πενήντα περίπου κύκλοι συζητήσεων και μία σύσκεψη του ανωτάτου συμβουλίου συνεργασίας (αποτελείται από τους

- δύο πρωθυπουργούς και από 5-6 υπουργούς από κάθε πλευρά).
- β. Η Ελλάδα υποστηρίζει την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε.
 - γ. Συνεχίζεται η ισχύς του casus belli και οι προκλήσεις από την πολεμική αεροπορία, το πολεμικό ναυτικό και από ερευνητικά σκάφη της γείτονος στο Αιγαίο.
 - δ. Βελτιώθηκε το κλίμα στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, πλην όμως τα αντίστοιχα προβλήματα παραμένουν άλυτα.
 - ε. Το Τουρκικό Προξενείο Κομοτηνής σε αρκετές περιπτώσεις κινείται πέραν των προβλεπομένων διπλωματικών ορίων.
 - στ. Υπάρχουν ενδείξεις για παρέμβαση της Τουρκίας στην Αλβανία, Λιβύη και Αίγυπτο στα πλαίσια των συζητήσεων των χωρών αυτών με την Ελλάδα προς διευθέτηση των αντίστοιχων θαλασσιών ζωνών.

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΛΟΙΠΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Η τουρκική πολιτική έναντι των χωρών αυτών έχει όπως παρακάτω:

- α. *Σλοβενία – Κροατία – Ρουμανία*: Στις χώρες αυτές δεν υπάρχουν αναγνωρισμένες μειονότητες τουρκικές ή μουσουλμανικές. Επιπλέον και οι τρεις είναι μέλη του ΝΑΤΟ, η πρώτη και η Τρίτη είναι μέλη της Ε.Ε., ενώ η Κροατία είναι υποψήφια προς ένταξη χώρα. Η Τουρκία συνεργάζεται με τις τρεις χώρες στα πλαίσια του ΝΑΤΟ και σε διμερές επίπεδο χωρίς να επιδιώκει άσκηση επιρροής. Από τη Σλοβενία και τη Ρουμανία επιζητεί υποστήριξη για ένταξη στην Ε.Ε.
- β. *Βουλγαρία*: Η Τουρκία εκμεταλλεζόμενη την εκεί μεγάλη τουρκική μειονότητα, η οποία εκπροσωπείται στο κοινοβούλιο με δικό της κόμμα, επηρεάζει την πολιτική ζωή της Βουλγαρίας. Το κόμμα αυτό μέχρι της τελευταίες εκλογές, συμμετείχε σε όλες τις μετακομμουνιστικές κυβερνήσεις. Με χρηματοδοτήσεις διαφόρων έργων (συγκοινωνιακών, φραγμάτων κτλ.) επιδιώκει οικονομική διείσδυση. Από τη Βουλγαρία επιζητεί υποστήριξη για ένταξη στην ΕΕ. Αρκετοί Βούλγαροι φοβούνται ότι η οικονομία της χώρας τους θα περάσει στα χέρια των Τούρκων και ότι μέχρι το 2050 θα καταστούν μειονότητα στην ίδια τη χώρα τους, λόγω του υψηλού δείκτη γεννήσεων των Τούρκων και Ρομά. Οι δύο πλευρές συνεργάζονται στην κατασκευή του αγωγού Nabucco.
- γ. *Σκόπια*: Η Τουρκία εκμεταλλεζόμενη την εκεί τουρκική μειονότητα και τους μουσουλμάνους Αλβανούς, αυξάνει συνεχώς την επιρροή της στο γειτονικό κρατίδιο. Προς τούτο βοηθιέται από την οικονομική δυσπραγία, την αστάθεια και τη δυσκολία των Σκοπίων να ενταχθούν στο ΝΑΤΟ

και την Ε.Ε. Η επιρροή εξασφαλίζεται μέσω στρατιωτικής βοήθειας, μεταφοράς επενδύσεων, ανάληψης της κατασκευής σημαντικών έργων, πολιτιστικών ανταλλαγών και φοίτησης Τούρκων φοιτητών στο πανεπιστήμιο του Στιπ.

- δ. *Αλβανία*: Η Τουρκία χρησιμοποιώντας τους Μουσουλμάνους Γκέκηδες του Βορρά ασκεί σημαντική επιρροή στην Αλβανία. Στον στρατιωτικό τομέα ανέπτυξε με την τελευταία στενή συνεργασία στο πλαίσιο της οποίας χρηματοδότησε τον ναύσταθμο του Αυλώνα τον οποίο και χρησιμοποιούν πολεμικά πλοία της. Στο πλαίσιο της διμερούς οικονομικής συνεργασίας τουρκική εταιρεία συμμετείχε στην κατασκευή της οδού Τιράνων – Πρίστινας. Συνεργασία υπάρχει και τον πολιτιστικό τομέα.
- ε. *Βοσνία – Ερζεγοβίνη*: Η Τουρκία εκμεταλλεζόμενη τους Βόσνιους Μουσουλμάνους, την αστάθεια που παρουσιάζει το συγκεκριμένο κράτος και την οικονομική δυσπραγία του. Πέτυχε να ασκεί στον Μουσουλμανικό πληθυσμό αυτού σημαντική επιρροή. Επιπλέον πέτυχε να διεισδύσει στον προαναφερθέντα πληθυσμό πολιτιστικά και οικονομικά.
- στ. *Μαυροβούνιο*: Η Τουρκία ασκεί περιορισμένη επιρροή χρησιμοποιώντας προς τούτο τους Σλαβόφωνους Μουσουλμάνους και τους εκεί Αλβανούς Μουσουλμάνους.
- ζ. *Κόσοβο*: Ασκεί σημαντική επιρροή χρησιμοποιώντας την εκεί τουρκική μειονότητα και το ομόθρησκο των Αλβανών. Ήταν από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισε το Κόσοβο.
- η. *Σερβία*: Επεδίωξε διείσδυση και άσκηση επιρροής στην εν λόγω χώρα. Προς τούτο στα τέλη του 2009 αρχές του 2010, υποσχέθηκε να αποτρέψει την αναγνώριση του Κοσόβου από Ισλαμικές χώρες, ανέλαβε να πείσει τον θρησκευτικό ηγέτη των μουσουλμάνων τους Σατζάκ να μην ζητάει αυτονομία, συμφώνησε να υποστηρίξει την ένταξη της Σερβίας στην Ε.Ε. και υποσχέθηκε τουρκικές επενδύσεις στη χώρα αυτή. Τα προαναφερθέντα δεν υλοποιήθηκαν ή υλοποιήθηκαν σε πολύ μικρό βαθμό με αποτέλεσμα οι διμερείς σχέσεις των υπόψη χωρών να παρουσιάσουν μικρή μόνον ανάπτυξη.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η προσπάθεια της Τουρκίας για αναθεώρηση του καθεστώτος του Αιγαίου έρχεται σε αντίθεση με τον κανόνα της εξωτερικής της πολιτικής «περί μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες». Η ανακάλυψη και έναρξη εξόρυξης ενεργειακών αποθεμάτων στη ΝΑ Μεσόγειο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γείτων θα

συνεχίσει και ενδεχομένως να εντείνει την παραπάνω προσπάθεια.

Οι επιδιώξεις της Τουρκίας στις Βαλκανικές χώρες, πλην Ελλάδος, ευοδώθηκαν σε σημαντικό βαθμό και κυρίως στην Αλβανία, στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη, στα Σκόπια και στη Βουλγαρία. Εκτιμάται ότι η αντίστοιχη προσπάθεια θα συνεχισθεί και στα επόμενα χρόνια.

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2011

Ιωάννης Ζούκας

Αντιστράτηγος

Επίτιμος Διοικητής Γ' ΣΣ/ΝDC - GR

Η ΡΩΣΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ

Εισαγωγή

Η παρουσία της Ρωσίας στα Βαλκάνια χρονολογείται τουλάχιστον από τις αρχές του 18ου αι., όταν ο Μεγάλος Πέτρος εκπόνησε μια πολιτική προσεταιρισμού των υπόδουλων χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τα Ορλωφικά το 1770, η Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή το 1774, ο ρόλος της Ρωσίας στην Ελληνική Επανάσταση και ο Ρώσο-Οθωμανικός Πόλεμος το 1878, που οδήγησε στην ανεξαρτησία της Βουλγαρίας, είναι γεγονότα που έχουν σημαδέψει ανεξίτηλα την ιστορία των βαλκανικών χωρών.

Η ρωσική πολιτική στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια¹ έχει αποτελέσει αντικείμενο αρκετών αναλύσεων στη διεθνή βιβλιογραφία,² αλλά έχει απασχολήσει ελάχιστα την ελληνική διεθνολογική κοινότητα.³ Το παρόν κείμενο αποσκοπεί λοιπόν να καλύψει, έστω σε ένα μικρό βαθμό, το κενό που υπάρχει στην ελληνική βιβλιογραφία για τη ρωσική βαλκανική πολιτική μετά το 1991. Αν και σημαντικά αποδυναμωμένη, η Ρωσία δεν είναι ένας απλός «παίκτης» στη Βαλκανική Χερσόνησο. Η Ρωσία παραμένει μια μεγάλη δύναμη με σημαντική επιρροή στην περιοχή, λόγω των ιστορικών, πολιτικών και οικονομικών δεσμών που έχει με τις βαλκανικές χώρες.

1. Στην ανάλυση που ακολουθεί ο όρος *Βαλκάνια* νοείται ως ο χώρος που περιλαμβάνει την Ελλάδα, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία, την πρώην Γιουγκοσλαβία και την Αλβανία. Η Τουρκία, αν και είναι αναπόσπαστο κομμάτι της περιοχής, θα εξαιρεθεί χάριν οικονομίας χώρου.

2. Βλέπε για παράδειγμα F. Stephen Larrabee, «Washington, Moscow and the Balkans: Strategic Retreat or Reengagement?», στο F. Stephen Larrabee, *The Volatile Powder King: Balkan Security after the Cold War*, Washington, DC, American University Press, 1994· John Norris *Collision Course: NATO, Russia and Kosovo*, London, Praeger, 2005· Mark Smith, *Kosovo's Status: Russian Policy on Unrecognised States*, Watchfield, Conflict Studies Research Center, 2006· Johanna Deimel, «Back to the Future: Russia's Balkan Policy», στο Johanna Deimel – Wim van Meurs (επιμ.), *The Balkan Prism: A Retrospective by Policy-Makers and Analysts*, München, Otto Sagner, 2007.

3. Βλ. π.χ. Γιώργος Καπόπουλος, «Ρωσία και Βαλκάνια: Μύθοι και Πραγματικότητα», στο Θάνος Ντόκος – Φίλιππος Πιέρρος, *Τα Βαλκάνια μετά τον Πόλεμο στο Κοσσοφοπέδιο*, Αθήνα, Σιδέρης, 2000, σσ. 177-181.

Η ρωσική βαλκανική πολιτική στη μεταψυχροπολεμική περίοδο χωρίζεται σε δύο περιόδους. Η πρώτη περίοδος ξεκινά το 1991 με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και τελειώνει το 1999 με τον πόλεμο στο Κόσοβο. Η δεύτερη περίοδος αρχίζει το 2000 με την άνοδο στην προεδρία του Βλαντιμίρ Πούτιν και φτάνει μέχρι τις μέρες μας.

Το άρθρο εκκινεί με μια συνοπτική αποτίμηση της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής έναντι των βαλκανικών χωρών την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Στη συνέχεια, το άρθρο πραγματεύεται τη ρωσική εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια την περίοδο 1991-1999, επικεντρώνοντας στη γιουγκοσλαβική κρίση. Επιπρόσθετα, το άρθρο θα αναλύσει τη ρωσική βαλκανική πολιτική μετά την άνοδο στην εξουσία του Βλαντιμίρ Πούτιν. Πιο συγκεκριμένα, θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα του Κοσόβου και τη ρωσική ενεργειακή στρατηγική στα Βαλκάνια.

Η βαλκανική πολιτική της Μόσχας κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, τα Βαλκάνια αποτέλεσαν πεδίο αντιπαλότητας μεταξύ Ουάσινγκτον και Μόσχας. Η Τέταρτη Διάσκεψη της Μόσχας ανάμεσα στον Τσόρτσιλ και τον Στάλιν, τον Οκτώβριο του 1945, μοίρασε με βάση την περίφημη Συμφωνία των Ποσοστών⁴ την περιοχή σε δύο σφαίρες επιρροής: η Ελλάδα εντάχθηκε στη βρετανική, ενώ η Ρουμανία και η Βουλγαρία στη σοβιετική. Για τη Γιουγκοσλαβία συμφωνήθηκε να έχουν και οι δύο πλευρές το ίδιο ποσοστό επιρροής, δηλαδή 50 τοις εκατό. Η ρήξη Στάλιν – Τίτο το 1948 ανέτρεψε ενμέρει τους σοβιετικούς σχεδιασμούς για τα Βαλκάνια, αλλά δεν άλλαξε τους περιφερειακούς συσχετισμούς ισχύος μεταξύ Ανατολής και Δύσης.

Η εκπόνηση του Δόγματος Τρούμαν τον Μάρτιο του 1947 ουσιαστικά σηματοδοτεί για την Ελλάδα τη μετάβαση από την αγγλική στην αμερικανική κηδεμονία. Παρά τις αμερικανικές ανησυχίες για τη βιωσιμότητα της ελληνικής κυβέρνησης, η σοβιετική ηγεσία δεν είδε ποτέ με καλό μάτι το κομμουνιστικό αντάρτικο στην Ελλάδα, ίσως λόγω των στενών επαφών του ΚΚΕ με τον Στρατάρχη Τίτο.⁵ Η ήττα του Δημοκρατικού Στρατού το 1949 τοποθέτησε αμετάκλητα την

4. Βλ. *P. G. H Holdich*, «A Policy of Percentages? British Policy and the Balkans after the Moscow Conference of October 1944», *The International History Review* (February 1987).

5. Βλ. Peter Stavrakis, *Moscow and Greek Communism, 1944-1949*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989.

Ελλάδα στον δυτικό συνασπισμό. Μετά την ένταξη στο NATO το 1952, η χώρα αποτέλεσε (μαζί με τη γειτονική Τουρκία) το ανάχωμα στη σοβιετική επέκταση στην Ανατολική Μεσόγειο. Επιπρόσθετα, η κυβέρνηση Αϊζενχάουερ εκμεταλλεύτηκε έντεχνα τη ρήξη Τίτο-Στάλιν και προώθησε το 1954 τη σύναψη του Τριμερούς Βαλκανικού Συμφώνου μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας, ως μια προσπάθεια συνεννόησης των αντισοβιετικών δυνάμεων στην περιοχή.

Η είσοδος της Δυτικής Γερμανίας στο NATO το 1955 έδωσε την αφορμή στη Μόσχα για τη συγκρότηση ενός περιφερειακού οργανισμού άμυνας στην Ανατολική Ευρώπη. Η υπογραφή του Συμφώνου της Βαρσοβίας για Φιλία, Συνεργασία και Αμοιβαία Βοήθεια από την ΕΣΣΔ, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Αλβανία, στις 14 Μαΐου του 1955, επισημοποιεί τη σοβιετική επικυριαρχία στην Ανατολική Ευρώπη. Η σοβιετική επιρροή στη Βαλκανική Χερσόνησο ήταν ιδιαίτερα αυξημένη στην πρώιμη ψυχροπολεμική περίοδο, καθώς οι τρεις από τις τέσσερις σοσιαλιστικές χώρες (δηλαδή Αλβανία, Ρουμανία και Βουλγαρία) εξαρτιόντουσαν σε μεγάλο βαθμό από τη σοβιετική οικονομική βοήθεια και τεχνολογική υποστήριξη για να ξεκινήσουν τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό των κοινωνιών τους.⁶

Η Γιουγκοσλαβία του Τίτο πορεύτηκε τις δεκαετίες του 1960 και 1970 ως ηγετικό μέλος των Αδεσμεύτων, επιδιώκοντας τη διαμόρφωση μίας ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής. Οι σχέσεις του Βελιγραδίου με τη Μόσχα παραμέναν ψυχρές, αν και μετά τον θάνατο του Στάλιν το 1953 έγινε μια πρώτη απόπειρα εξομάλυνσης. Ταυτόχρονα, όμως, το καθεστώς του Τίτο πολλαπλασίασε τις επαφές του με τη Δύση, η οποία είχε κάθε λόγο φυσικά να επιθυμεί κατακερματισμό του σοσιαλιστικού στρατοπέδου.

Η πατερναλιστική πολιτική του Τίτο και ο φόβος μιας δυνητικής γιουγκοσλαβικής εισβολής ώθησε στα τέλη της δεκαετίας του 1940 το αλβανικό καθεστώς του Ενβέρ Χότζα στο φιλοσοβιετικό στρατόπεδο. Τον Φεβρουάριο του 1949, η Αλβανία εντάχθηκε στο Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας (ΚΟΜΕΚΟΝ) και υιοθέτησε μία ακραιφνώς φιλοσοβιετική εξωτερική πολιτική που τροφοδότησε το κλίμα έντασης που υπήρχε με το Βελιγράδι. Η προαναφερόμενη βελτίωση στις σχέσεις Μόσχας-Βελιγραδίου το 1953 οδήγησαν όμως τελικά τα Τίρανα σε τροχιά σύγκρουσης με το Κρεμλίνο. Τον Δεκέμβριο του

6. Για μία ενδελεχή ανάλυση της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής στα Βαλκάνια βλ. Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, «Η Πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης στα Βαλκάνια», στο Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης – Στέλιος Αλειφαντής, *Τα Βαλκάνια στο Σταυροδρόμι των Εξελίξεων*, Αθήνα, Εκδόσεις Ροές, 1988.

1961, η Ρωσία διέκοψε οριστικά τις διπλωματικές της σχέσεις με την Αλβανία. Είχε προηγηθεί η προσέγγιση Αλβανίας-Κίνας στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και η επίθεση του Χρουστσόφ εναντίον του Χότζα στο 22ο συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης τον Οκτώβριο του 1961.

Η πολιτική της Μόσχας έναντι της Ρουμανίας στην πρώιμη ψυχροπολεμική περίοδο είχε ως βασικό στόχο τη δορυφοροποίηση της χώρας. Η προσάρτηση των ρουμανικών επαρχιών της Βεσσαραβίας και της Βόρειας Μπουκοβίνας στη Σοβιετική Ένωση οριστικοποιήθηκε με την υπογραφή της ρουμανοσοβιετικής συνθήκης στο Παρίσι το Φεβρουάριο του 1947. Η αποχώρηση του Κόκκινου Στρατού από τη Ρουμανία το 1958 οφείλεται μάλλον στο γεγονός ότι η γεωστρατηγική αξία της χώρας θεωρείτο από τη σοβιετική ηγεσία ήσσονος σημασίας, αφού η χώρα βρισκόταν μακριά από τη Δύση.⁷

Η επίσκεψη του προέδρου Νίξον στη Ρουμανία το 1968, η πρώτη Αμερικανού προέδρου σε χώρα της Ανατολικής Ευρώπης μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, ήρθε να επιβεβαιώσει τη σταδιακή χειραφέτηση του Βουκουρεστίου από τον σοβιετικό εναγκαλισμό. Το καθεστώς Τσαουσέσκο όμως δεν ήρθε ποτέ σε ανοικτή ρήξη με το Κρεμλίνο, ίσως διότι η εμπειρία της Ουγγαρίας το 1956 και η εισβολή των σοβιετικών τανκς στη Πράγα το 1968 επιβεβαίωσαν με δραματικό τρόπο τη βούληση της Μόσχας να καταστείλει εν τη γενέσει τους τις τάσεις χειραφέτησης που εκδηλώνονταν σε ανατολικοευρωπαϊκές χώρες.

Οι σχέσεις της ΕΣΣΔ με τη Βουλγαρία ήταν ιδιαίτερα στενές καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, όπως φανερώνει η δήλωση του Λεονίντ Μπρέζνιεφ το 1967 ότι οι βουλγαροσοβιετικές σχέσεις αποτελούν «υπόδειγμα για τον σοσιαλιστικό διεθνισμό στην πράξη».⁸ Η Σόφια υπήρξε πιστός σύμμαχος της Μόσχας και δεν αμφισβήτησε ποτέ τις επιλογές της σοβιετικής ηγεσίας. Το καθεστώς του Ζίβκοφ, που παρέμεινε στην εξουσία 35 χρόνια, δεν δίστασε να συνδράμει στρατιωτικά τον Κόκκινο Στρατό στην κατάπνιξη του μεταρρυθμιστικού κινήματος της Άνοιξης της Πράγας το 1968.

Η εισβολή στο Αφγανιστάν το 1979 και η κήρυξη του στρατιωτικού νόμου στην Πολωνία το 1981 μετατόπισαν το ενδιαφέρον του Κρεμλίνου προς την Κεντρική Ευρώπη και την Κεντρική Ασία. Τα Βαλκάνια δεν βρίσκονταν πια στην πρώτη γραμμή αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων· ως εκ τούτου, η

7. Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια: Από το Διπολισμό στη Νέα Εποχή*, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1994, σσ. 642.

8. Βερέμης, ό.π., σ. 363

Σοβιετική Ένωση έπαυσε να ασκεί μια παρεμβατική πολιτική στην περιοχή. Στη δεκαετία του 1980 ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι ο μόνος πιστός σύμμαχος της Μόσχας στα Βαλκάνια ήταν η Βουλγαρία, αφού η Ρουμανία ακολουθούσε μία αυτονομημένη πορεία, η Αλβανία βρισκόταν πολιτικά απομονωμένη και η Γιουγκοσλαβία πρωτοστατούσε στο κίνημα των Αδεσμευτών.

Η πρώτη περίοδος της ρωσικής βαλκανικής πολιτικής

Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ δημιουργήθηκαν δύο διαφορετικές σχολές σκέψης αναφορικά με τον ενδεδειγμένο προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής του νεοσύστατου ρωσικού κράτους.⁹ Η πρώτη σχολή, που επονομάστηκε ευρωπαϊκή, υποστήριζε την εκδυτικοποίηση της Ρωσίας και πρότεινε στενότερες σχέσεις με τις χώρες και τους οργανισμούς της Δύσης. Ο υπουργός Εξωτερικών Αντρέι Κόζιρεφ, κυριότερος εκφραστής αυτής της άποψης, πράγματι επικέντρωσε αρχικά τις προσπάθειές του στην ανάπτυξη των σχέσεων της Ρωσίας με τις ΗΠΑ, τη Δυτική Ευρώπη και περιφερειακούς οργανισμούς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο ΟΑΣΕ.

Αντιθέτως, η δεύτερη σχολή σκέψης που επονομάστηκε ευρωασιατική υποστήριζε ότι η Ρωσία είναι μία μεγάλη δύναμη στην Ευρασία και ως τέτοια πρέπει να υπερασπιστεί τα εθνικά της συμφέροντα στο γεωπολιτικό χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και ακόμα παραπέρα. Οι υποστηρικτές της συγκεκριμένης προσέγγισης επικαλέστηκαν τη «μοναδικότητα» (*spetsifika*) της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα που επιτάσσει τη χάραξη μίας αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής.¹⁰ Κυριότεροι φορείς της ευρωασιατικής προσέγγισης ήταν το κομμουνιστικό κόμμα, διάφορες υπερεθνικιστικές οργανώσεις και το υπουργείο Άμυνας.

Το τέλος του διπολισμού στις αρχές της δεκαετίας του 1990 άλλαξε άρδην τους συσχετισμούς ισχύος στα Βαλκάνια. Με την ανατροπή των κομμουνιστικών καθεστώτων στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, η Μόσχα απώλεσε τα γεωπολιτικά της ερείσματα στην περιοχή. Επιπρόσθετα, το Κρεμλίνο υποχρεώθηκε να εστιάσει την προσοχή του στις εθνοτικές συγκρούσεις που σημειώθηκαν στο

9. Για τις δύο σχολές σκέψης στη ρωσική εξωτερική πολιτική στις αρχές της δεκαετίας του 1990 βλ. Shireen Hunter, *The Transcaucasus in Transition: Nation-Building and Conflict*, Washington, DC: The Centre for Strategic and International Studies, 1994, σσ. 146-157.

10. Για τον τρόπο με τον οποίο ο δημόσιος διάλογος για τη ρωσική κουλτούρα επηρεάζει την εξωτερική πολιτική της χώρας βλέπε Lo Bobo, *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, London, PalgraveMacmillan, 2002, σσ. 14-15.

λεγόμενο εγγύς εξωτερικό (*blizhnee zarubezh'e*).

Μία από αυτές τις συγκρούσεις ξέσπασε στη νεοσύστατη δημοκρατία της Μολδαβίας μεταξύ ρουμανόφωνων και σλαβόφωνων κατοίκων την άνοιξη του 1992. Η διακηρυγμένη πρόθεση του Κισινάου να επιβάλει τα ρουμανικά ως επίσημη γλώσσα του νεοσύστατου молδαβικού κράτους, αλλά και η διάχυτη φημολογία ότι επίκειται ένωση Ρουμανίας-Μολδαβίας οδήγησαν σε συγκρούσεις μεταξύ κυβερνητικών στρατευμάτων και αποσχιστικών δυνάμεων από την Υπερδνειστηρία. Η συγκεκριμένη περιοχή περιλαμβάνει εκείνο το κομμάτι της Μολδαβίας που βρίσκεται ανατολικά του ποταμού Δνειστερου και κατοικείται κυρίως από Ρώσους και Ουκρανούς. Οι μάχες διήρκησαν λίγους μήνες μέχρι να επιβληθεί από το Κρεμλίνο, στις 21 Ιουλίου του 1992, μια συμφωνία εκεχειρίας μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών, η οποία προέβλεπε και την αποστολή μιας ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης.

Οι ρωσικές δυνάμεις που σταθμεύουν στην Υπερδνειστηρία απαριθμούν περίπου 1.200 στρατιώτες.¹¹ Στην πραγματικότητα, η αποσχισμένη δημοκρατία της Υπερδνειστηρίας είναι το τελευταίο προπύργιο του ρωσικού στρατού στα Βαλκάνια. Τον Μάιο του 1993, ο τότε διοικητής της 14ης Στρατιάς που βρίσκεται στην Υπερδνειστηρία, Αλεξάντερ Λέμπεντ εξέφρασε την άποψη ότι «η συγκεκριμένη περιοχή είναι το κλειδί για την παρουσία της Ρωσίας στη Βαλκανική Χερσόνησο και αν αποχωρήσουν οι ρωσικές δυνάμεις τότε θα παύσει η Μόσχα να ασκεί επιρροή στην ευρύτερη περιοχή».¹² Έκτοτε, η αποσχισμένη δημοκρατία της Υπερδνειστηρίας εξακολουθεί να παραμένει, με την αμέριστη υποστήριξη της Μόσχας, εκτός ελέγχου της молδαβικής κυβέρνησης.

Οι εθνοτικές συγκρούσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία

Το σοβιετικό Υπουργείο Εξωτερικών αρχικά θεώρησε τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας ως ήσσονος σημασίας γεγονός. Επομένως, το Κρεμλίνο δεν επέδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη σύγκρουση που ξέσπασε μεταξύ των σλοβενικών δυνάμεων και του ομοσπονδιακού στρατού το καλοκαίρι του 1991. Ο ρόλος της Μόσχας στη σερβοκροατική σύγκρουση το φθινόπωρο του 1991 ήταν επίσης

11. Βλ. International Institute for Security Studies, *Military Balance 2008*, London, IISS, 2008.

12. Anneli Gabanyi, «Moldova – A Test Case in EU-Russian Relations», στο J. Deimel – W. V. Meurs (επιμ.), *The Balkan Prism: A Retrospective by Policy-Makers and Analysts*, München, Otto Sagner, 2007, σ. 501

εξαιρετικά περιορισμένος, αφού η Σοβιετική Ένωση βρισκόταν ένα βήμα πριν τη διάλυση της.

Το Κρεμλίνο άρχισε να εκδηλώνει ένα έντονο ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα στην πρώην Γιουγκοσλαβία μετά το 1992, όταν έγινε φανερό ότι οι ΗΠΑ και η Ευρωπαϊκή Ένωση επιζητούσαν έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή. Η κυβέρνηση Γιέλτσιν δεν δίστασε να διαφοροποιηθεί από την πολιτική της Δύσης στη βοσνιακή κρίση. Η Μόσχα, για παράδειγμα, εναντιώθηκε στις προσπάθειες της Ουάσινγκτον την περίοδο 1993-1994 για άρση του εμπάργκο όπλων υπέρ των Βόσνιων Μουσουλμάνων. Τον Φεβρουάριο του 1994, ο πρόεδρος Γιέλτσιν εξέφρασε την ανησυχία του για το γεγονός ότι «ορισμένες χώρες επιθυμούν τον αποκλεισμό της Ρωσίας από τις διαβουλεύσεις για την επίλυση του βοσνιακού προβλήματος» και διακήρυξε τη βούληση της Μόσχας να αναλάβει «ενεργό ρόλο» στην προσπάθεια εξεύρεσης ειρηνικής λύσης.¹³ Τον Αύγουστο του 1995, η Μόσχα καταδίκασε απερίφραστα τους Νατοϊκούς βομβαρδισμούς εναντίον των σερβοβοσνιακών δυνάμεων.

Παρόλα ταύτα, οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις κλήθηκαν τον Ιανουάριο του 1996 να συμμετάσχουν στην ειρηνευτική δύναμη της IFOR ως αναγνώριση της συμβολής του Κρεμλίνου στις προσπάθειες επίλυσης της βοσνιακής κρίσης: εξέλιξη που αναμφισβήτητα ανύψωσε το κύρος της Μόσχας ανάμεσα στους σερβικούς πληθυσμούς. Η συμμετοχή των ρωσικών δυνάμεων στη IFOR (αργότερα και στη SFOR) δεν μείωσε στο ελάχιστο τις εντάσεις που προκάλεσε η Νατοϊκή επέμβαση στο ρωσικό πολιτικό σύστημα, το οποίο χαρακτηρίζεται από έντονες ιδεολογικές αντιπαραθέσεις. Η επιρροή των φιλοδυτικών δυνάμεων μειώθηκε σημαντικά και η ευρασιατική προσέγγιση άρχισε να κυριαρχεί στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η δήλωση του Ανατόλι Τσουμπάις, αντιπροέδρου της ρωσικής κυβέρνησης, ότι «μαζί με του Σερβοβόσνιους, βομβαρδίζετε και τους Ρώσους μεταρρυθμιστές» φανερώνει το κλίμα έντασης που επικρατούσε εκείνη την περίοδο ανάμεσα στους υποστηρικτές των δύο προσεγγίσεων.¹⁴ Οι ευρωασιατιστές άσκησαν σκληρή κριτική στη ρωσική κυβέρνηση για την απροθυμία της να συνδράμει στρατιωτικά τους «Σέρβους αδελφούς».¹⁵

Χωρίς να αμφισβητούνται οι ισχυροί πολιτιστικοί και ιστορικοί δεσμοί μεταξύ Ρωσίας και Σερβίας, η στάση της Μόσχας στη βοσνιακή κρίση καθορίστη-

13. Βλ. Radio Rossii, February 16, 1994 στο FBIS-SOV, February 17, 1994.

14. Norris, ό.π. (σημ. 1), σ. 33.

15. Christopher Cviic, *Remaking the Balkans*, London, The Royal Institute of International Affairs, 1995, σσ. 97-98

κε κυρίως από γεωπολιτικούς παράγοντες. Η Βαλκανική Χερσόνησος αντιμετωπίστηκε από ένα μεγάλο κομμάτι της ρωσική πολιτική ελίτ ως τμήμα του λεγόμενου «μέσου εξωτερικού» (*srednee zarubezh'e*): ένας ενδιάμεσος χώρος δηλαδή μεταξύ της Ρωσίας και της Δύσης. Η συστηματική ενασχόληση με τα βαλκανικά τεκταινόμενα άρχισε σε μια περίοδο που η Μόσχα πάσχιζε να αποφύγει περαιτέρω μείωση της επιρροής της στην Ανατολική Ευρώπη, ειδικά μετά τη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας και την αποχώρηση των σοβιετικών/ρωσικών δυνάμεων από την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία και την Ουγγαρία.

Η Μόσχα καλλιέργησε επιτυχημένα την εικόνα της προστάτιδας δύναμης των σλαβικών και ορθόδοξων λαών προκειμένου να αυξήσει την επιρροή της στα Βαλκάνια. Η Ρωσία δεν επιθυμούσε την περιφερειακή ηγεμονία στην περιοχή, αφού ούτε διακυβούνταν ζωτικά ρωσικά συμφέροντα, ούτε είχε τα μέσα για να πετύχει κάτι τέτοιο. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της Ρωσίας μεταξύ Σερβοβόσνιων και NATO την περίοδο 1993-1995 και η παρουσία ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης αργότερα στη Βοσνία κατέστησαν τη Μόσχα προνομιακό συνομιλητή των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης με απτά οικονομικά ανταλλάγματα. Πιο συγκεκριμένα, η Ρωσία έγινε δέκτης γενναιοδωρης οικονομικής βοήθειας από Δυτικές κυβερνήσεις και διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (π.χ. Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) σε μια κρίσιμη περίοδο για το μέλλον της ρωσικής οικονομίας.¹⁶

Η οικονομική κρίση και η κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Μόσχας το 1998 περιόρισαν σημαντικά τη δυνατότητα της ρωσικής κυβέρνησης να διαδραματίσει έναν καθοριστικό ρόλο στα βαλκανικά δρώμενα. Ταυτόχρονα, το ρωσικό πολιτικό σύστημα μπήκε σε μια νέα δίνη εσωστρέφειας, λόγω της αδυναμίας του προέδρου Γιέλτσιν να προωθήσει ένα πρόγραμμα οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων στη χώρα. Επιπλέον, η δημιουργία ενός *de facto* ανεξάρτητου τσετσενικού κράτους αναγκαστικά περιόρισε το ενδιαφέρον της ρωσικής ηγεσίας για τα Βαλκάνια στο β' μισό της δεκαετίας του 1990.

Η συμφωνία του Ντέιτον τον Νοέμβριο του 1995 όμως μόνο πρόσκαιρα καταλάγιασε τα εθνικιστικά πάθη στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Η καταπίεση των Αλβανοκοσοβάρων από το καθεστώς του Βελιγραδίου οδήγησε σε αναταραχές και συγκρούσεις. Ο Νατοϊκός βομβαρδισμός της Σερβίας την άνοιξη του 1999 έγινε αντιληπτός από τη Μόσχα ως μια πράξη που παραβίαζε κατάφωρα τη διεθνή νομιμότητα: είχε προηγηθεί προκλητική παράκαμψη του Συμβουλίου Ασφα-

16. Βλ. Michael Gordon, «Russia is Seeking More Western Aid for Financial Ills», *New York Times*, 27 November 1997.

λείας του ΟΗΕ, όπου η Μόσχα διατηρεί το δικαίωμα αρνησικυρίας.¹⁷ Η σταδιακή μετατροπή του ΝΑΤΟ σε παγκόσμιο χωροφύλακα που δρα κατά βούληση ανά την υφήλιο αφηνidiάσε τη ρωσική πολιτική ελίτ. Εντούτοις, το Κρεμλίνο είχε πολύ περιορισμένα περιθώρια αντίδρασης· η χώρα εξαρτιόταν από την οικονομική βοήθεια της Δύσης, ενώ οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις βρισκόταν σε τραγική κατάσταση. Η προέλαση μιας ρωσικής φάλαγγας μηχανοκίνητου πεζικού στην Πρίστινα λίγες ώρες πριν την έλευση των Νατοϊκών δυνάμεων δεν απέτρεψε το μοιραίο, δηλαδή την εκδίωξη των περισσότερων Σερβοκοσοβάρων από το Κόσοβο.

Ωστόσο, η ρωσική ηγεσία προσπάθησε να διαδραματίσει έναν ρόλο στο μεταπολεμικό Κόσοβο. Οι συντονισμένες πιέσεις Μόσχας και Πεκίνου επιφέρανε κάποια αποτελέσματα, αφού η απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ αναφέρει ρητά ότι το Κόσοβο είναι κομμάτι της σερβικής επικράτειας. Από την άλλη, το Κρεμλίνο αναγκάστηκε να αποδεχτεί την ενσωμάτωση της ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης στη Νατοϊκή KFOR, παρά τις προσπάθειες του ρωσικού Γενικού Επιτελείου να εξασφαλίσει ένα δικό του τομέα ευθύνης στο Κόσοβο. Δίχως αμφιβολία, ο πόλεμος στο Κόσοβο δημιούργησε ένα ψυχολογικό ρήγμα ανάμεσα στη Ρωσία και τη Δύση, οι συνέπειες του οποίου φάνηκαν μερικά χρόνια αργότερα.

Οι ελληνορωσικές σχέσεις

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στις ελληνορωσικές σχέσεις της συγκεκριμένης περιόδου. Η επίσκεψη του προέδρου Γιέλτσιν τον Ιούλιο του 1993 στην Αθήνα έγινε σε μια χρονική συγκυρία που η Ελλάδα αναζητούσε απεγνωσμένα συμμάχους στη διένεξη της με την ΠΓΔΜ. Παρόλα ταύτα, το Κρεμλίνο τήρησε πολιτική ίσων αποστάσεων έναντι Αθηνών και Σκοπίων, όπως φανερώνει η ταχύτητα με την οποία αναγνώρισε τη γειτονική χώρα με το συνταγματικό της όνομα στις 5 Αυγούστου του 1992.

Η ελληνορωσική προσέγγιση, αν και περιορισμένη σε εύρος, βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στο ιδεολόγημα της πανορθόδοξης ενότητας. Η λοξοδρόμηση της ελληνικής διπλωματίας προς τέτοιου είδους ανορθολογικές επιλογές ουσιαστικά απέρρευε από την αυξημένη ανασφάλεια που βίωνε η ελληνική κοινωνία στην

17. Για τη Νατοϊκή επιχειρηματολογία αναφορικά με την επέμβαση στο Κόσοβο βλ. Ken Booth (επιμ.), *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimension*, London, Frank Cass, 2001, σ. 158.

πρώιμη μεταψυχροπολεμική περίοδο. Οι διενέξεις που ξέσπασαν ανάμεσα στην Ελλάδα και σε γειτονικές χώρες ενίσχυσαν το σύνδρομο πολιορκίας που κατατρέχει την ελληνική κοινωνία. Επιπρόσθετα, η στρατηγική διείσδυσης που υιοθέτησε η Άγκυρα στα νότια Βαλκάνια, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τροφοδότησε ένα κλίμα έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, με αποτέλεσμα η Αθήνα να επιδιώξει τη δημιουργία ενός εξισοροποιητικού άξονα Αθήνας-Βελιγραδίου-Μόσχας. Κατά αυτόν τον τρόπο, η ελληνική πολιτική ελίτ εγκλωβίστηκε σε μία φιλοσερβική πολιτική, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990, που τελικά τις απέφερε αμφίβολα οφέλη και περιθωριοποίησε τη χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κυβέρνηση Σημίτη δεν έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περαιτέρω βελτίωση των ελληνορωσικών σχέσεων, με μοναδική ίσως εξαίρεση τον τομέα της ενέργειας.¹⁸

Η δεύτερη περίοδος της ρωσικής βαλκανικής πολιτικής

Η άνοδος στην εξουσία του Βλαντιμίρ Πούτιν οδήγησε σταδιακά στην επανοριοθέτηση της ρωσική βαλκανικής πολιτικής. Ο νέος πρόεδρος αντιλήφθηκε εξ αρχής τις δομικές αδυναμίες της ρωσικής διπλωματίας που έπασχε από ανεπάρκεια πόρων και έλλειψη ξεκάθαρων στόχων. Η δεινή οικονομική κατάσταση που είχε περιέλθει η χώρα αναζωπύρωσε τις πολιτικές αντιπαραθέσεις στο ρωσικό πολιτικό σύστημα. Ταυτόχρονα, το Κρεμλίνο επικέντρωσε την προσοχή του στον Βόρειο Καύκασο μετά την εισβολή Τσετσένων Ισλαμιστών στο γειτονικό Ντεγκεστάν το καλοκαίρι του 1999. Η είσοδος ομοσπονδιακών στρατευμάτων στην Τσετσενία τον Ιανουάριο του 2000 έθεσε ξανά την αποσχισμένη δημοκρατία υπό τον έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης. Την περίοδο 2000-2002, επίσης, με αφορμή φήμες περί παρουσίας Τσετσένων ανταρτών στο φαράγγι του Πανκίσι στη βόρεια Γεωργία, σημειώθηκε ραγδαία επιδείνωση των ρωσογεωργιανών σχέσεων. Ο Βόρειος Καύκασος, που συνιστά το μαλακό υπογάστριο της Ρωσίας, άρχισε να μονοπωλεί το ενδιαφέρον του νέου ένοικου του Κρεμλίνου.¹⁹ Εν κατακλείδι, η περιοχή των Βαλκανίων δεν ήταν αρχικά ψηλά στις προτεραιότητες του Βλαντιμίρ Πούτιν.

18. Για παράδειγμα, τον Ιανουάριο του 1997 ο Κώστας Σημίτης μαζί με την υπουργό Ανάπτυξης Βάσω Παπανδρέου συνάντησαν στην Αθήνα το Ρώσο υπουργό Ενέργειας P. Rodionov και τον πρόεδρο της Gazprom R. Vyakhirev.

19. Για τη ρωσική πολιτική στον Καύκασο βλ. Pavel Baev, «Russia's Policies in the Southern Caucasus and the Caspian Area», *Europea Security*, 10/2 (2001).

Το ζήτημα του Κοσόβου

Η αποχώρηση των ρωσικών ειρηνευτικών δυνάμεων από τη Βοσνία τον Ιούνιο του 2003 και από το Κόσοβο ένα μήνα αργότερα φανέρωσε την αδυναμία του Κρεμλίνου να διατηρήσει έστω μία συμβολική στρατιωτική παρουσία στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Εντούτοις, η Ρωσία παρέμεινε σημαίνον μέλος της Ομάδας Επαφής για τη διευθέτηση του καθεστώτος του Κοσόβου.²⁰ Η κυβέρνηση Πούτιν ουσιαστικά αυτοαναγορεύτηκε σε υπερασπιστή της διεθνούς έννομης τάξης και υποστήριξε με θέρμη την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας. Τον Νοέμβριο του 2005, ως μέλος της Ομάδας Επαφής, η Ρωσία συναίνεσε σε ορισμένες κατευθυντήριες αρχές για την επίλυση του κοσοβάρικου ζητήματος, που περιλάμβαναν και τη δέσμευση ότι η περιοχή δεν θα επιστρέψει στην προγενέστερη κατάσταση (*status quo ante*) και δεν θα διαμελιστεί μεταξύ Αλβανών και Σέρβων. Επίσης, η Ομάδα Επαφής εξέφρασε την αντίθεση της σε μονομερείς ενέργειες για την επίλυση του προβλήματος. Με άλλα λόγια, η Μόσχα αναγνώρισε με έμμεσο τρόπο τα τετελεσμένα που δημιούργησε η Νατοϊκή επέμβαση το 1999 με την προϋπόθεση ότι η συναίνεση του Βελιγραδίου είναι απαραίτητη για τη διευθέτηση του τελικού καθεστώτος του Κοσόβου.

Η έναρξη των διαπραγματεύσεων για την οριστική επίλυση του προβλήματος του Κοσόβου, τον Φεβρουάριο του 2006, συμπίπτει χρονικά με μία περίοδο έντασης στις αμερικανορωσικές σχέσεις. Τα τραγικά γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 δημιούργησαν αρχικά τις προϋποθέσεις για μία νέα αμερικανορωσική προσέγγιση γύρω από το ζήτημα της ισλαμικής τρομοκρατίας. Η αμερικανική διείσδυση στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία, με αφορμή τον λεγόμενο πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία, όμως προκάλεσε τριβές μεταξύ Μόσχας και Ουάσινγκτον. Η δημιουργία αμερικανικών βάσεων στο Ουζμπεκιστάν και το Κιργιστάν φάνηκε προς στιγμή να παγιώνει την αμερικανική στρατιωτική παρουσία στον πρώην σοβιετικό Νότο και να υπονομεύει τη ρωσική επιρροή στην περιοχή.

Παράλληλα, η ένταξη πρώην κομμουνιστικών χωρών στο NATO το 1999 και το 2004 (σε συνδυασμό με την εγκαθίδρυση φιλοαμερικανικών καθεστώτων στην Ουκρανία και τη Γεωργία) έγινε κατανοητή από τη Μόσχα ως μια προσπάθεια περικύκλωσης της Ρωσίας από φιλοαμερικανικά κράτη. Δεν είναι τυχαίο, ότι το νέο στρατιωτικό δόγμα που υιοθέτησε η κυβέρνηση Πούτιν το

20. Τα υπόλοιπα μέλη της Ομάδας Επαφής ήταν οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία, η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία.

2000 κάνει ρητή αναφορά στην απειλή της Νατοϊκής διείσδυσης στην πρώην ΕΣΣΔ.²¹ Μετά το 2005, λοιπόν, το Κρεμλίνο συνέδεσε το ζήτημα του Κοσόβου με τις προτεραιότητες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, που δεν είναι άλλες από την ενίσχυση της πολυπολικότητας και η διατήρηση της ρωσικής επιρροής στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η περίφημη ομιλία του Πούτιν στη Διάσκεψη του Μονάχου, τον Οκτώβριο του 2007, κατέστησε σαφείς τις ρωσικές προθέσεις αναφορικά με τη νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας. Για τη ρωσική πλευρά, οι μονομερείς ανθρωπιστικές επεμβάσεις τύπου Κοσόβου θέτουν σε κίνδυνο τη σταθερότητα στην Ευρώπη και αποτελούν μόνο το πρόσχημα για τη διείσδυση των ΗΠΑ στην περιοχή.

Μετά την απόρριψη του Σχεδίου Αχτισάρι από τη σερβική πλευρά το 2007 ήταν πλέον φανερό ότι η Ουάσινγκτον προσανατολιζόταν προς τη μονομερή αναγνώριση της ανεξαρτησία του Κοσόβου. Παρόλα ταύτα, η Μόσχα συνέχιζε να υποστηρίζει την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, η ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου παραβιάζει τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, άρα κατά επέκταση θέτει εν αμφιβόλω την αρχή του απαραβίαστου των συνόρων στην Ευρώπη, με ότι αυτό συνεπάγεται για τη ρωσική ασφάλεια. Δεύτερον, η περίπτωση του Κοσόβου δεν είναι μοναδική, όπως διατείνονται πολλές Δυτικές κυβερνήσεις, αλλά συνιστά για τη Μόσχα μόνο την απαρχή γενικότερων γεωπολιτικών ανακατατάξεων που πιθανόν να προβούν επιζήμιες για τα ρωσικά συμφέροντα.

Από την άλλη, η διπλωματική αναγνώριση του Κοσόβου από τις ΗΠΑ και τους συμμάχους το Φεβρουάριο του 2008 δημιούργησε νέες ευκαιρίες για τη ρωσική διπλωματία, που επιδιώκει συστηματικά την επανένταξη των ανεξάρτητων δημοκρατιών της Υπερκαυκασίας στη ρωσική σφαίρα επιρροής. Η ρωσική επέμβαση στη Νότια Οσσετία τον Αύγουστο του 2008 και η συνακόλουθη διπλωματική αναγνώριση της νότιο-οσσετικής και αμπχαζικής ανεξαρτησίας ήρθαν να επιβεβαιώσουν με δραματικό τρόπο τις προειδοποιήσεις του Βλαντιμίρ Πούτιν για μια πιθανή διασύνδεση της περίπτωσης του Κοσόβου με εκείνων των αποσχισμένων δημοκρατιών της Υπερκαυκασίας.²²

21. *Rossiskaya gazeta*, 21 Απριλίου 2000.

22. Luke Harding, «Kosovo Breakaway Illegal, Says Putin», *The Guardian*, 15 Φεβρουαρίου 2008.

Η ενεργειακή διπλωματία της Μόσχας στα Βαλκάνια

Ο έλεγχος του πετρελαίου και του φυσικού αερίου αποτελεί πλέον έναν από τους σημαντικότερους συντελεστές ισχύος στο εξελισσόμενο διεθνές σύστημα· η άντληση και εξαγωγή μεγάλων ποσοτήτων υδρογονανθράκων μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ανακατανομή ισχύος ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις. Ταυτόχρονα, ένα σκληρό γεωπολιτικό «πόκερ» παίζεται πολλά χρόνια μεταξύ πετρελαιοεξαγωγικών και καταναλωτριών χωρών για την τιμή του «μαύρου χρυσού», με απρόβλεπτες πολιτικές και οικονομικές συνέπειες. Η Ρωσία δραματίζει αναπόφευκτα κεντρικό ρόλο στις ενεργειακές εξελίξεις. Τα αποθέματα της χώρας σε πετρέλαιο φτάνουν τα 80 δις βαρέλια, ενώ εκείνα του φυσικού αερίου πλησιάζουν τα 48 τρις κυβικά μέτρα.²³ Επιπλέον, ένα μεγάλο κομμάτι της ρωσικής επικράτειας παραμένει ανεξερεύνητο λόγω των δύσκολων κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούν στη χώρα.

Η κυβέρνηση Πούτιν επιδίωξε εξαρχής την αξιοποίηση των ρωσικών ενεργειακών αποθεμάτων για την προώθηση και προστασία των εθνικών συμφερόντων στο εξωτερικό. Μετά τη μετωπική σύγκρουση την περίοδο 2000-2003 με τους περίφημους Ολιγάρχες, οι οποίοι νέμονταν τον πετρελαϊκό πλούτο της χώρας, το Κρεμλίνο επαναχάραξε την ενεργειακή του στρατηγική. Ρωσικοί κολοσσοί, όπως η Gazprom και η Lukoil, ενθαρρύνθηκαν ανοικτά να επενδύσουν στις βαλκανικές ενεργειακές αγορές προκειμένου να ισχυροποιηθεί ο ρόλος της Μόσχας στην περιοχή.²⁴

Εντούτοις, η αμερικανική διείσδυση στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας ανέτρεψε άρδην τους υφιστάμενους συσχετισμούς ισχύος εις βάρος της ρωσικής πλευράς. Η Πορτοκαλί Επανάσταση στην Ουκρανία το 2005 και η συνεπακόλουθη εκλογή του φιλοδυτικού Βίκτωρ Γιουσένκο στη θέση του Προέδρου δημιούργησαν τριγμούς στις ουκρανορωσικές σχέσεις, που χαρακτηρίζονται έκτοτε από μία αμοιβαία καχυποψία. Η ένταση που επικρατεί ανάμεσα στις δύο χώρες αναφορικά με την τιμή πώλησης του ρωσικού φυσικού αερίου, τα διαμετακομιστικά τέλη και το ουκρανικό χρέος, θέτει συνεχώς σε κίνδυνο τις ρωσικές εξαγωγές προς τις ευρωπαϊκές αγορές μέσω του ουκρανικού δικτύου.²⁵ Η γεω-

23. Βλ. British Petroleum, *Statistical Review of World Energy 2007*, στην ιστοσελίδα www.bp.com

24. Έκτοτε οι ρωσικές εταιρείες έχουν επενδύσει μεγάλα κεφάλαια σε ενεργειακές μονάδες και υποδομές στη Βουλγαρία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο και τη Βοσνία. Βλ. Deimel, ό.π. (σημ. 2), σσ. 495-496.

25. Για τη γεωπολιτική του φυσικού αερίου βλ. Stephen Glain, «The Great Gas Game»,

γραφική πραγματικότητα αναγκάζει λοιπόν τη Μόσχα να στραφεί προς τη Βαλκανική Χερσόνησο. Η περιοχή ουσιαστικά συνιστά μία χερσαία γέφυρα μεταξύ των καταναλώτριων χωρών της Δυτικής/Κεντρικής Ευρώπης και των ενεργοφόρων περιοχών της πρώην ΕΣΣΔ.

Τον Ιούνιο του 2007 Κρεμλίνο ανακοίνωσε την πρόθεση κατασκευής ενός υποθαλάσσιου αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου από τη νότια Ρωσία μέχρι τις ακτές της Βουλγαρίας. Ο αγωγός South Stream θα έχει σύμφωνα με τους ρωσικούς σχεδιασμούς δύο παρακλάδια: ένα μέσω Ελλάδας που θα καταλήγει στην Ιταλία και ένα μέσω Σερβίας που θα καταλήγει πιθανότατα στην Αυστρία. Κατά αυτόν τον τρόπο, η Μόσχα θα μπορέσει να παρακάμψει το ουκρανικό έδαφος και να συνδεθεί απευθείας με τις βαλκανικές χώρες και από εκεί με την Κεντρική Ευρώπη.

Η Μόσχα επίσης επανέφερε στο προσκήνιο την ιδέα κατασκευής ενός ελληνοβουλγαρικού αγωγού που θα μεταφέρει ρωσικό πετρέλαιο και θα παρακάμπτει τα Στενά του Βοσπόρου. Η υπογραφή της συμφωνίας για την κατασκευή του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολης τον Μάρτιο του 2007 ήρθε να επιβεβαιώσει την πρόθεση της Μόσχας να καταστήσει την Ελλάδα σημαντικό κόμβο για τη διοχέτευση του ρωσικού «μαύρου χρυσού» στην ευρωπαϊκή αγορά. Η επιμονή της Μόσχας να αποκτήσουν οι ρωσικές εταιρείες το πλειοψηφικό πακέτο των μετοχών της κοινοπραξίας, που θα διαχειρίζεται τον αγωγό, ερμηνεύεται ως μια προσπάθεια να διασφαλιστεί η χρήση του αποκλειστικά για τη μεταφορά του ρωσικού πετρελαίου.

Η συνεργασία στον ενεργειακό τομέα έχει μία σχεδόν ανεξάντλητη δυναμική που ενδέχεται να επηρεάσει καθοριστικά τη διαμόρφωση των διακρατικών σχέσεων στην περιοχή. Η πρόσφατη προσέγγιση που παρατηρείται μεταξύ Αθήνας και Μόσχας, για παράδειγμα, οφείλεται κυρίως στη σύγκλιση των ενεργειακών τους συμφερόντων. Η προοπτική κατασκευής των αγωγών Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη και South Stream έχει ενθαρρύνει και τη διμερή συνεργασία στον αμυντικό τομέα, όπως καταδεικνύει η αγορά ρωσικών οπλικών συστημάτων από τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις.²⁶

Newsweek, Δεκέμβριος 2006.

26. Γιώργος Τσακίρης, «Εξοπλισμοί από τη Ρωσία», *Ελευθεροτυπία*, 7.12.2006.

Συμπεράσματα

Με αφετηρία τη μετασοβιετική Μολδαβία, η Μόσχα επέδειξε αυξημένο ενδιαφέρον για τις εθνοτικές συγκρούσεις που ξέσπασαν στα Βαλκάνια. Η ρωσική βαλκανική πολιτική κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ήταν καθαρά σερβοκεντρική. Ως εκ τούτου, η ρωσική διπλωματία δεν εκδήλωσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη των σχέσεων με τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Αλβανία και την Ελλάδα. Ωστόσο, η σύμπλευση ρωσικών και σερβικών συμφερόντων στις εθνοτικές συγκρούσεις της πρώην Γιουγκοσλαβίας κρίνεται συγκυριακή: η Μόσχα χρησιμοποίησε την ειδική σχέση που ανέπτυξε με το Βελιγράδι για να εξισοροπήσει την αμερικανική επιρροή στα Βαλκάνια και να αποσπάσει πολιτικά και οικονομικά ανταλλάγματα.

Η ρωσική βαλκανική πολιτική την περίοδο 2000-2008 επικεντρώθηκε στο Κοσοβαρικό που εξελίχθηκε σε μείζον περιφερειακό ζήτημα. Η Μόσχα έχει εναντιωθεί στην ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου, αλλά δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει τη συγκεκριμένη περίπτωση για να δικαιολογήσει την επέμβαση της στη Νότια Οσσετία τον Αύγουστο του 2008. Παράλληλα, η Μόσχα επιδιώκει συστηματικά να αξιοποιήσει τα τεράστια αποθέματα υδρογονανθράκων που βρίσκονται στην επικράτεια της για να επανακάμψει πολιτικά στα Βαλκάνια.

Συμπερασματικά, η ρωσική εξωτερική πολιτική στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια χαρακτηρίζεται συνολικά από έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού και ευκρίνεια στόχων. Η Μόσχα αντιμετωπίζει τα Βαλκάνια ως ένα ενδιάμεσο χώρο μεταξύ της Δύσης και της πρώην ΕΣΣΔ, όπου διακυβεύεται το κύρος της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης. Εντούτοις, η ενσωμάτωση των περισσότερων βαλκανικών χωρών στις ευρωατλαντικές δομές στερεί πλέον από το Κρεμλίνο τη δυνατότητα καθοριστικής παρέμβασης στο βαλκανικό γίγνεσθαι.

Μάνος Καραγιάννης
Επίκουρος Καθηγητής
Διεθνών Σχέσεων
στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΦΙΛΙΑΣ 1913-2011

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο χάρτης της Κεντρικής, Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης μεταβλήθηκε ριζικά. Η διάλυση της Αυστρο-Ουγγαρίας, της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, της Τσαρικής Αυτοκρατορίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οδήγησε στην ίδρυση νέων κρατών, όπως της Τσεχοσλοβακίας, της Πολωνίας, της Φινλανδίας, των Βαλτικών κρατών, της Μεγάλης Ρουμανίας και του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Τα κράτη αυτά προορίζονταν να παίξουν τον ρόλο των buffer states, να αποτελέσουν δηλαδή αναχώματα εναντίον του γερμανικού αναθεωρητισμού και του σοβιετικού επεκτατισμού. Οι νικητές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν έδωσαν, ωστόσο, σαφείς εγγυήσεις στα νέα κράτη για την ασφάλειά τους. Η Αμερική επέστρεψε στην πολιτική του απομονωτισμού, η Αγγλία σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε την ηγεμονία της Γαλλίας στη νέα Ευρώπη και έτσι σύντομα εκδηλώθηκε ένας αγγλο-γαλλικός ανταγωνισμός στη Βαλκανική. Στην προσπάθειά της να αποτρέψει έναν δυνητικό γαλλικό ηγεμονισμό η Αγγλία, στα μέσα της δεκαετίας του 20ού αι., προσέγγισε την Ιταλία. Η ιταλική πολιτική δεν στρεφόταν άμεσα κατά του συστήματος των Βερσαλλιών, αλλά αποσκοπούσε στη μείωση της γαλλικής επιρροής στις βαλκανικές-παραδουνάβιες χώρες και στην εξισορρόπηση των γαλλο-ιταλικών ναυτικών δυνάμεων στη Μεσόγειο. Η Αλβανία μετέτρεψε την Αλβανία σε προτεκτοράτο (1926), προσάρτησε το λιμάνι της Ζάρας (1920) και του Φιούμε (1924) στην Αδριατική και διεκδίκησε ένα είδος συγκυριαρχίας με το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων στην ενδοχώρα της Δαλματίας (1925). Για να εξαναγκάσει το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων σε υποχωρήσεις στην Αδριατική, η Ιταλία ενίσχυε οικονομικά και διπλωματικά τον ένοπλο αγώνα των Βουλγάρων στη σερβική Μακεδονία, εκμεταλλευόμενη το Μακεδονικό ζήτημα. Το αγγλο-ιταλικό σχέδιο ενός Βαλκανικού Λοκάρνο (1925-1926) ουσιαστικά διεθνοποιούσε τα ενδοβαλκανικά προβλήματα και ανέθετε επιδιαιτητικό ρόλο στην Ιταλία –σε αντίθεση με το γαλλικό σχέδιο– που προέβλεπε τη διευθέτηση των ενδοβαλκανικών προβλημάτων με διμερείς συμφωνίες. Αγγλία και Ιταλία μέσω του Βαλκανικού Λοκάρνο επιδίωκαν την εξασθένηση της Μικρής Αντάντ, του υπό γαλλική κηδεμονία τελούντος συνασπισμού Τσεχοσλοβακίας, Γιουγκοσλαβίας και Ρουμανίας, ο οποίος στρεφόταν κατά του βουλγαρικού και ουγγρικού αναθεωρητισμού. Ωστό-

σο, και η ίδια η Γαλλία δεν υπέγραψε συνθήκη στρατιωτικής συμμαχίας με τη Μικρά Αντάντ. Τελικά η Αγγλία, φοβούμενη ότι η ιταλική επεκτατική πολιτική θα μπορούσε να καταστεί ανεξέλεγκτη, συγκρότησε το 1928 τον αγγλο-γαλλικό άξονα για την αναχαίτιση της Ιταλίας.

Βασικός άξονας της βαλκανικής πολιτικής της Ελλάδας, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρέμεινε η συμμαχία της με το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων/Γιουγκοσλαβία (μετά το 1929) σε αντιβουλγαρική βάση. Η Ελλάδα εκχώρησε το 1923 στο Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων την ελεύθερη ζώνη στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, για τη διεξαγωγή του γιουγκοσλαβικού εμπορίου, όπως προέβλεπε σχετική συμφωνία του 1923. Αλλά μετά την αποκοπή του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων από τα λιμάνια της Αδριατικής, το ζήτημα της Θεσσαλονίκης προσέλαβε νέες διαστάσεις, εφόσον η Θεσσαλονίκη αποτελούσε πλέον την κύρια εμπορική διέξοδο της Σερβίας προς τη θάλασσα. Το Βελιγράδι απαιτούσε ελεύθερη πρόσβαση στη Θεσσαλονίκη. Με αφορμή το ζήτημα του ελληνοβουλγαρικού Πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ, με το οποίο η Ελλάδα αναγνώριζε την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας, το Βελιγράδι κατήγγειλε τη συμμαχία του 1913 και έθεσε στην Ελλάδα μια σειρά ζητημάτων, όπως ουσιαστικό έλεγχο της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης – Γευγελή, επαύξηση των σερβικών αρμοδιοτήτων στη ζώνη και επέκτασή της, μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω Θεσσαλονίκης, αναγνώριση σερβικής μειονότητας κ.ά. Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις τελικά εξομαλύνθηκαν το 1928/29, με την επιστροφή του Βενιζέλου στην εξουσία. Ο Βενιζέλος άσκησε πίεση επί της Γιουγκοσλαβίας, υπογράφοντας στη Ρώμη, στις 23 Σεπτεμβρίου 1928, σύμφωνο φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού δικανονισμού με την Ιταλία. Φοβούμενη μήπως και η Ελλάδα εμπλακεί στην πολιτική της περικύκλωσης της Γιουγκοσλαβίας που προωθούσε η Ιταλία, η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση υποχώρησε. Στις 11 Οκτωβρίου 1928 υπογράφηκε στο Βελιγράδι ελληνοσερβικό πρωτόκολλο που ρύθμιζε το καθεστώς της λειτουργίας της ζώνης. Η ζώνη θα διοικούνταν από Γιουγκοσλάβους τελωνειακούς, χωρίς να θιγεί η ελληνική κυριαρχία ούτε στη ζώνη ούτε στη σιδηροδρομική γραμμή Γευγελή – Θεσσαλονίκης. Σε περίπτωση διαφωνιών σχετικά με τη διαχείριση της σιδηροδρομικής γραμμής προβλεπόταν η προσφυγή στη διεθνή διαιτησία. Μειονοτικά ζητήματα εξοβελίστηκαν. Σχετικά με τη μεταφορά πολεμικού υλικού ο Βενιζέλος δήλωσε ότι, αν η Γιουγκοσλαβία ήταν επιτιθέμενη χώρα, η Ελλάδα δεν θα επέτρεπε τη μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω Θεσσαλονίκης προς τη Γιουγκοσλαβία, αν όμως δεχόταν επίθεση θα εξέταζε το ζήτημα. Στις 27 Μαρτίου 1929 υπογράφηκε ελληνογιουγκοσλαβικό σύμφωνο φιλίας. Δεν συγκρο-

τήθηκε όμως μια νέα ελληνογιουγκοσλαβική συμμαχία λόγω της δυναμικής του ιταλικού παράγοντα. Ο άξονας Αθήνας – Βελιγραδίου αποκαταστάθηκε, αλλά τα δεδομένα στη διεθνή σκηνή μεταβάλλονταν ταχύτατα.

Η αγγλο-γαλλική προσέγγιση το 1928 σε αντιιταλική βάση, το γαλλοαμερικανικό σύμφωνο *Μπριαν-Κέλλογκ* (27 Αυγούστου 1928) με το οποίο καταδικαζόταν ο πόλεμος ως μέσο άσκησης εθνικής πολιτικής και επιτρεπόταν μόνο ως μέσο άσκησης διεθνούς πολιτικής, το γαλλικό σχέδιο του Γάλλου προέδρου Αριστείδη Μπριάν, το 1930, για μια Ενωμένη Ευρώπη, αρχικά σε οικονομικό και κατόπιν σε πολιτικό επίπεδο, είχαν απήχηση στην Ελλάδα. Η πρωτοβουλία του Αλέξανδρου Παπαναστασίου για τη σύγκληση των βαλκανικών διασκέψεων ήταν απόρροια αυτών των παραγόντων. Οι βαλκανικές διασκέψεις άρχισαν δι-οργανώθηκαν από μη κυβερνητικούς φορείς, αλλά οι κυβερνήσεις των βαλκανικών κρατών επέδειξαν ζωνηρό ενδιαφέρον. Οι βαλκανικές κυβερνήσεις είχαν συνειδητοποιήσει ότι μια περιφερειακή οικονομική συνεργασία ήταν ένας τρόπος αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης του 1929. Η πρώτη βαλκανική διάσκεψη έλαβε χώρα στην Αθήνα, τον Οκτώβριο του 1930, η δεύτερη στην Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα, τον Οκτώβριο του 1931, η Τρίτη στο Βουκουρέστι, τον Οκτώβριο του 1932 και η τέταρτη στη Θεσσαλονίκη, τον Νοέμβριο του 1933. Πανηγυρική ατμόσφαιρα κυριαρχούσε στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1930, όταν άρχισαν οι εργασίες της πρώτης βαλκανικής διάσκεψης. Στην οδό Σταδίου πλατάγιζαν οι σημαίες των βαλκανικών χωρών και της Τουρκίας, ενώ στην ελληνική βουλή μουσική μπάντα έψαλε τον Ύμνο της Ειρήνης και τον Βαλκανικό Ύμνο.

«Ολόγυρα στον Αίμο ένα χορό, θα στήσουμε γειτονοπούλες χώρες, θα πιούμε της αγάπης το νερό, σ' ολόδροσες πηγές, ειρηνοφόρες. Απάνω απ' τους βωμούς ένας βωμός, απάνω απ' τις πατρίδες μια πατρίδα, και με λαχτάρα μια, κοινό σκοπό μιας νέας αυγής θα δούμε την αχτίδα. Στης θέλησής μας πάνω το βουνό, το κάθε εμπόδιο γίνεται συντρίμμι, και μέσα στις ειρήνης τον ναό, ιέρειες η τέχνη και η επιστήμη. Κι η δόξα με τα χέρια της τα δύο, θα πλέκει για την κόμη μας στεφάνια, με ωδές και ύμνους ως τον ουρανό, θα διαλαλή τα αθάνατα Βαλκάνια».

Τον Οκτώβριο του 1930 πραγματοποιήθηκε επίσης διεθνές βυζαντινολογικό συνέδριο στην Αθήνα, για να διαφανεί το κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο των βαλκανικών λαών, και εγκαινιάστηκε ο θεσμός των Παμβαλκανικών Αγώνων.

Στις βαλκανικές διασκέψεις συζητήθηκαν θέματα συνεργασίας στον οικονομικό και τον πολιτιστικό τομέα (ανταλλαγές πανεπιστημιακών καθηγητών και φοιτητών, ίδρυση βαλκανικού ιστορικού ινστιτούτου, ίδρυση βαλκανικού εμπορικού και βιομηχανικού επιμελητηρίου). Το πάγιο αίτημα της Βουλγαρίας για

την υπογραφή διακρατικών συμφωνιών σχετικά με την προστασία των βουλγαρικών μειονοτήτων στις γειτονικές χώρες απορρίφθηκε, αλλά ως μια συμβιβαστική λύση αποφασίστηκε η σύσταση γραφείου μειονοτήτων. Ωστόσο, οι βαλκανικές διασκέψεις, ενώ άρχισαν με πρωτοβουλία μη κυβερνητικών φορέων ως προσπάθεια διαβαλκανικής συνεργασίας, τελικά κατέληξαν σε μια κυβερνητική βαλκανική συμμαχία, στρεφόμενη κατά κράτους που θα απειλούσε το εδαφικό status-quo. Η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία προκάλεσε ανησυχία κυρίως στη Γαλλία και τη Σοβιετική Ένωση. Και οι δύο χώρες προώθησαν ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας στην Ευρώπη. Το Παρίσι ευνόησε την υπογραφή ενός Βαλκανικού Συμφώνου για τη διασφάλιση του status-quo από εξωτερική επιβουλή. Τη σχετική πρωτοβουλία ανέλαβε να υλοποιήσει ο Ρουμάνος υπουργός Εξωτερικών, Νικολάε Τιτουλέσκου. Το κυριότερο εμπόδιο αποτελούσε η Βουλγαρία ως αναθεωρητική δύναμη. Η Βουλγαρία έθεσε όρους για την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου: άρση των περιοριστικών διατάξεων της συνθήκης του Νεϊγύ για τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας, εδαφική διέξοδο στο Αιγαίο και κυρίως προστασία των βουλγαρικών μειονοτήτων. Φυσικά, τα βουλγαρικά αιτήματα δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν από τα άλλα βαλκανικά κράτη. Η Βουλγαρία, αντί για ένα πολυμερές Βαλκανικό Σύμφωνο, πρότεινε την υπογραφή διμερών συμφωνιών μη επίθεσης, χωρίς να διευκρινίζεται ο όρος του επιτιθέμενου κράτους. Από την άλλη πλευρά η Αλβανία, άμεσα εξαρτημένη από την Ιταλία, δεν μπορούσε να προσχωρήσει σε έναν φιλογαλλικό συνασπισμό. Έτσι, το Βαλκανικό Σύμφωνο υπογράφηκε πανηγυρικά στις 9 Φεβρουαρίου 1934, στην Ακαδημία Αθηνών, από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας, Δημήτριο Μάξιμο, της Τουρκίας, Ρουσδή Αράς, της Γιουγκοσλαβίας, Μπόγκολιουμπ Γιέφτιτς και της Ρουμανίας, Νικολάε Τιτουλέσκου. Την ώρα της υπογραφής στρατιωτική μπάντα παιάνιζε τους εθνικούς ύμνους των τεσσάρων κρατών, οι καμπάνες της Αττικής χτυπούσαν χαρμόσυνα και οι κανιοβολισμοί από την Ακρόπολη προσέδιδαν ιδιαίτερη επισημότητα στην τελετή της υπογραφής. Το Βαλκανικό Σύμφωνο διακήρυττε τη διατήρηση του εδαφικού status-quo στη Βαλκανική με αμοιβαίες εγγυήσεις για την ασφάλεια των ενδοβαλκανικών συνόρων (Ρουμανίας- Βουλγαρίας, Ρουμανίας – Γιουγκοσλαβίας, Αλβανίας – Γιουγκοσλαβίας, Αλβανίας – Ελλάδα, Γιουγκοσλαβίας – Ελλάδα, Ελλάδα – Βουλγαρίας, Ελλάδα – Τουρκίας και Τουρκίας – Βουλγαρίας). Δεν προβλέπονταν εγγυήσεις ασφάλειας για τα εξωτερικά σύνορα, για παράδειγμα για τα σύνορα Ιταλίας – Γιουγκοσλαβίας ή Τουρκίας – Σοβιετικής Ένωσης. Απαγορευόταν κάθε πολιτική πρωτοβουλία απέναντι σε βαλκανικό κράτος που δεν είχε υπογράψει το Βαλκανικό Σύμφωνο, όπως και κάθε πολιτική δέσμευση, χωρίς την έγκριση των συμβαλλομένων μερών.

Στην Αθήνα υπογράφηκε και ένα μυστικό συμπληρωματικό πρωτόκολλο. Καθόριζε την έννοια του επιτιθέμενου και περιείχε την εξής ρήτρα που προκάλεσε οξείες συζητήσεις: *«αν κάποιος από τα συμβαλλόμενα κράτη έπεφτε θύμα επίθεσης κάποιας μη βαλκανικής δύναμης και αν μια βαλκανική δύναμη είτε ταυτόχρονα είτε αργότερα συνέδραμε την εξωβαλκανική δύναμη στην επίθεσή της, το σύμφωνο θα ίσχυε ολοκληρωτικά εναντίον του βαλκανικού συμφώνου»*.

Υπήρχε όμως ο κίνδυνος τα βαλκανικά κράτη να εμπλακούν σε πολεμική σύγκρουση με κάποια εξωβαλκανική δύναμη, προφανώς την Ιταλία ή τη Σοβιετική Ένωση, για χάρη της ασφάλειας ενός βαλκανικού κράτους που θα δεχόταν επίθεση. Έτσι, το Βαλκανικό Σύμφωνο παρείχε πλεονεκτήματα κυρίως στη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία που αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο επίθεσης από την Ιταλία και τη Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα. Το Βαλκανικό Σύμφωνο ήταν ατελές λόγω της μη υπογραφής του από τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Έτσι, το Βαλκανικό Σύμφωνο επέσυρε την οξεία κριτική του Βενιζέλου, του Παπαναστασίου και όλων σχεδόν των ηγετών της αντιπολίτευσης. Ο Βενιζέλος επέσεισε τον κίνδυνο πολεμικής εμπλοκής της Ελλάδας με την Ιταλία. Στη Γερουσία η αντιπολίτευση είχε την πλειοψηφία, και έτσι η επικύρωση του Βαλκανικού Συμφώνου ήταν προβληματική. Η κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Υπό τα πυρά της αντιπολίτευσης ο υπουργός Εξωτερικών, Δημήτριος Μάξιμος, δήλωσε δεσμευτικά ότι η Ελλάδα δεν θα οδηγηθεί σε πόλεμο με μια Μεγάλη Δύναμη για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που αναλάμβανε από το Βαλκανικό Σύμφωνο. Μόνο έτσι το Βαλκανικό Σύμφωνο επικυρώθηκε από τη Βουλή, στα μέσα Μαρτίου, και κατόπιν από τη Γερουσία, στις αρχές Απριλίου 1934. Η στάση της Ελλάδας δυσαρέστησε τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία, διότι η Αθήνα δεν αναλάμβανε εξωβαλκανικές δεσμεύσεις, δεν θα στήριζε δηλαδή τη Γιουγκοσλαβία σε περίπτωση ιταλογιουγκοσλαβικού πολέμου και τη Ρουμανία σε περίπτωση σοβιετορουμανικού πολέμου. Επισκεπτόμενος την Άγκυρα, στις 5 Μαΐου 1934, ο στρατηγός Κονδύλης διευκρίνισε ότι οι δηλώσεις του Μάξιμου οφείλονταν σε λόγους εσωτερικής κατανάλωσης και κάλεσε την Τουρκία να αναλάβει διαμεσολαβητικό ρόλο. Ταυτόχρονα, στις αρχές Μαΐου με επιστολή του προς τους Γιέφτιτς, Τιτουλέσκου και Ρουσδή Αράς, ο Μάξιμος παρείχε διαβεβαιώσεις ότι οι ερμηνευτικές του δηλώσεις σε καμιά περίπτωση δεν μεταβάλλουν το πνεύμα του Βαλκανικού Συμφώνου και του συμπληρωματικού πρωτοκόλλου. Όταν ο Ρουσδή Αράς διαβεβαίωσε τον Γιέφτιτς ότι σε περίπτωση ιταλογιουγκοσλαβικού πολέμου η Τουρκία με όλες της τις δυνάμεις θα συνδράμει τη Γιουγκοσλαβία και η Ελλάδα θα τηρήσει μια ευμενή ουδετερότητα, υπερασπιζόμενη τη Θεσσαλονίκη, ήρθαν οι ενστάσεις της

Γιουγκοσλαβίας. Στις 16 Ιουνίου 1934 η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία επικύρωσαν το Βαλκανικό Σύμφωνο. Το Βαλκανικό Σύμφωνο αποδείχτηκε θνησιγενές. Τα εκτελεστικά όργανα της Βαλκανικής Συνεννόησης ήταν το Μόνιμο Συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών των τεσσάρων χωρών που έπρεπε να συνέρχεται τουλάχιστο δύο φορές το έτος και το Οικονομικό Συμβούλιο.

Η Ελλάδα διείδε τη σημασία του Βαλκανικού Συμφώνου κυρίως στη δυνατότητα αποτροπής μιας βουλγαρο-γιουγκοσλαβικής προσέγγισης που θα στρεφόταν εναντίον της. Ωστόσο, Αγγλία, Γαλλία και Σοβιετική Ένωση απέτυχαν να συγκροτήσουν ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας στην Ευρώπη κατά της ναζιστικής Γερμανίας και της Ιταλίας. Η πολιτική των αγγλικών κυβερνήσεων των Στάνλεϋ Μπάλντουιν και Νέβιλ Τσάμπερλαιν το 1935-1936 για συνεννόηση της Αγγλίας με τη Γερμανία και εξευμενισμό του Χίτλερ είχε τα μοιραία αποτελέσματα με τραγική κατάληξη τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας, τον Μάρτιο του 1939. Οι προσδοκίες της Αγγλίας ότι οι παραχωρήσεις προς τον Χίτλερ για ένωση του γερμανικού έθνους θα διασφάλιζαν την ειρήνη και ότι η οικονομική διείσδυση της ναζιστικής Γερμανίας στη Νοτιανατολική Ευρώπη θα απέτρεπε το Βερολίνο από την άσκηση αποικιοκρατικής πολιτικής αποδείχτηκε χιμαιρική. Κάθε υποχώρηση της Αγγλίας και της Γαλλίας προς τον Χίτλερ εκλαμβάνονταν από το Βερολίνο ως ένδειξη αδυναμίας. Με το σύστημα «κλίριγκ» η ναζιστική Γερμανία απέβη ο κύριος εμπορικός εταίρος των βαλκανικών κρατών το 1936-1940. Και για το Βερολίνο τα Βαλκάνια είχαν τον λειτουργικό χαρακτήρα των κρατών-αναχωμάτων έναντι της Αγγλίας, Γαλλίας και Σοβιετικής Ένωσης. Μια οικονομική εξάρτηση των βαλκανικών κρατών από τη Γερμανία θα απέτρεπε την άσκηση μιας αντιγερμανικής πολιτικής από τις βαλκανικές κυβερνήσεις, εκτιμούσαν στο Βερολίνο.

Η εξασθένηση του συστήματος των Βερσαλλιών, η αποχώρηση της Γερμανίας από την Κοινωνία των Εθνών (1934), ο επανεξοπλισμός της Γερμανίας (1935), η αγγλογερμανική συμφωνία για τους ναυτικούς εξοπλισμούς (1935), η ιταλική επίθεση στην Αιθιοπία και η αναποτελεσματικότητα των οικονομικών κυρώσεων κατά της Ιταλίας (1935-1936), η είσοδος των γερμανικών στρατευμάτων στη Ρηνανία (1936) και η συγκρότηση του άξονα Ρώμης – Βερολίνου (1937) υπονόμισαν τη συνοχή της Βαλκανικής Συνεννόησης. Λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική του ιταλικού παράγοντα στην Ανατολική Μεσόγειο, μετά την ιταλική επίθεση εναντίον της Αιθιοπίας, ο πρωθυπουργός Μεταξάς τον Μάιο του 1936, κατά τη σύνοδο του Μόνιμου Συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης στο Βελιγράδι, διευκρίνισε ότι «η Ελλάδα αναλάμβανε την υποχρέωση να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων της, σε περίπτωση που η

Βουλγαρία και η Αλβανία προέβαιναν σε επίθεση είτε μόνες τους είτε σε συνεργασία με την Ουγγαρία. Αλλά, αν η Ιταλία συμμετείχε στον πόλεμο στο πλευρό της Βουλγαρίας, η Ελλάδα είχε την υποχρέωση να τηρήσει ουδετερότητα, υπερασπιζόμενη τη Θεσσαλονίκη. Η Ελλάδα θα εμπλεκόταν στρατιωτικά εναντίον της Ιταλίας, μόνο αν η Αγγλία και η Γαλλία στήριζαν στρατιωτικά τη βαλκανική χώρα που θα δεχόταν επίθεση από την Ιταλία».

Λόγω της διεθνούς κατάστασης η Τουρκία με τη σύμβαση του Μοντραί (Ιούνιος 1936) εξασφάλισε την κυριαρχία των Στενών και το δικαίωμα του εξοπλισμού των. Αναλογικά η Ελλάδα κατοχύρωσε το δικαίωμα στρατιωτικοποίησης της Λήμνου και της Σαμοθράκης, με τη σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας.

Ο πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας, Μίλαν Στογιαντίνοβιτς, προσαρμοζόμενος στα νέα δεδομένα, επιδίωξε προσέγγιση της χώρας του με τη Βουλγαρία, τη Γερμανία και την Ιταλία, βλέποντας την αδυναμία της Γαλλίας να προασπίσει τα δικά της εθνικά συμφέροντα, πόσο μάλλον τα συμφέροντα της Γιουγκοσλαβίας. Η διάλυση της ήδη εκφυλισμένης βουλγαρο-μακεδονικής οργάνωσης ΕΜΕΟ στη Βουλγαρία, τον Ιούνιο του 1934, είχε ήδη προλειάνει το έδαφος για μια βουλγαρο-γιουγκοσλαβική προσέγγιση. Στις 24 Ιανουαρίου 1937 υπογράφηκε στο Βελιγράδι το *βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο αιώνιας φιλίας* από τον Στογιαντίνοβιτς και τον Βούλγαρο πρωθυπουργό Γκεόργκι Κιοσειβάνωφ. Το σύμφωνο ήταν λιτό και επιγραμματικό, αλλά, όπως προκύπτει από τις παρασκηνιακές διαβουλεύσεις, η βάση του ήταν ανθελληνική. Η Βουλγαρία παραιτήθηκε από τις διεκδικήσεις της επί της σερβικής Μακεδονίας και η Γιουγκοσλαβία, σε αντάλλαγμα, υποστήριξε την εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Το βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο ήταν ένα ισχυρό πλήγμα στη Βαλκανική Συνεννόηση. Όταν τον Φεβρουάριο του 1937 συνήλθε στην Αθήνα το Μόνιμο Συμβούλιο της Βαλκανικής Συνεννόησης, ο Μεταξάς ζήτησε εξηγήσεις από τον Στογιαντίνοβιτς. Ο πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας απάντησε ότι στόχος του ήταν η προσχώρηση της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Συνεννόηση. Μετά από έντονες συζητήσεις ο Στογιαντίνοβιτς υπέγραψε ένα μυστικό πρωτόκολλο, δεσμευόμενος ότι το βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο αιώνιας φιλίας είναι μέσο ειρήνης και δεν θίγει τις υποχρεώσεις της Γιουγκοσλαβίας που απέρρεαν από το Βαλκανικό Σύμφωνο. Αλλά ήταν μια παραπλανητική δήλωση του Στογιαντίνοβιτς για να καθησυχάσει τους Βαλκάνιους εταίρους. Στις 25 Μαρτίου 1937 η Γιουγκοσλαβία υπέγραψε με την Ιταλία σύμφωνο φιλίας και συνδιαλλαγής. Η Γιουγκοσλαβία αναγνώριζε πλέον την Αλβανία ως σφαίρα ιταλικής επιρροής και, σε αντάλλαγμα, η Ιταλία έπαψε να στηρίζει το αποσχιστικό κίνημα των Κροατών Ουστάσε.

Για τη Γιουγκοσλαβία η σημασία του βουλγαρο-γιογκοσλαβικού συμφώνου αιώνιας φιλίας συνίστατο κυρίως στην κατοχύρωση της σερβικής Μακεδονίας. Για τη Βουλγαρία τα κέρδη ήταν πολύπλευρα. Εκτός από την τυπική συγκατάθεση του Στογιαντίνοβιτς στην εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο και στην επιστροφή της Νοτίου Δοβρουτσάς, μέσω Γιουγκοσλαβίας διακινούνταν τα βουλγαρικά προϊόντα προς την Ευρώπη και, το σπουδαιότερο, μέσω Γιουγκοσλαβίας μεταφερόταν πολεμικό υλικό από τη Γερμανία προς τη Βουλγαρία. Βουλγαρο-γιογκοσλαβικοί πολιτιστικοί σύλλογοι διοργάνωναν εκδηλώσεις νοτιοσλαβικής αλληλεγγύης. Με τυπικές διαδικασίες Βούλγαροι πολίτες επισκέπτονταν τη Γιουγκοσλαβία και Γιουγκοσλάβοι τη Βουλγαρία. Ο Στογιαντίνοβιτς οραματιζόταν μια βουλγαρο-γιογκοσλαβική τελωνειακή ένωση. Οι Στογιαντίνοβιτς και Κιοσειβάνωφ δεν συμφώνησαν σε ένα χρονοδιάγραμμα για την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής σε βάρος της Ελλάδας, αλλά, σε κάθε περίπτωση, αυτό τέθηκε σε άμεση συνάρτηση με τις ανακατατάξεις στην Ευρώπη, ήταν δεδομένη πλέον η ετοιμότητα του πρωθυπουργού της Γιουγκοσλαβίας να θυσιάσει την ελληνοσερβική φιλία στο βωμό των στενών σερβικών συμφερόντων. Βέβαια, η θέση αυτή του Στογιαντίνοβιτς δεν εξέφραζε όλο τον πολιτικό χώρο στη Σερβία. Ο αντιβασιλέας Παύλος, αγγλόφιλος και νυμφευμένος με την Ελληνίδα πριγκίπισσα Όλγα, ήταν εναντίον της εδαφικής διεξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, φοβούμενος ότι η Βουλγαρία θα αποκτούσε έτσι μια ναυτική βάση στο Αιγαίο και θα μετατρέποταν σε εφιαλτήριο της ιταλικής μεσογειακής πολιτικής. Επίσης ο στρατός, όπου πλειοψηφούσαν Σέρβοι αξιωματικοί, δεν επιδοκίμαζε τη στενή προσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας με τη Βουλγαρία, τη Γερμανία και την Ιταλία.

Ανήσυχη η Ελλάδα από τη βουλγαρο-γιογκοσλαβική προσέγγιση, επιδίωξε στενότερη συνεργασία με την Τουρκία. Η αντιμετώπιση της σλαβικής απειλής ήταν το κοινό υπόβαθρο της ελληνοτουρκικής φιλίας. Για παράδειγμα, το *ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας της 30ης Οκτωβρίου 1930*, που υπογράφηκε από τον Βενιζέλο και τον Ατατούρκ στην Άγκυρα, συναρτάται άμεσα με την πρώτη προσπάθεια βουλγαρο-γιογκοσλαβικής προσέγγισης το 1929. Τότε Αγγλία και Γαλλία πίεζαν τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία να λάβουν μέτρα κατά της ΕΜΕΟ και να διασφαλίσουν τα σύνορά τους. Πρόκειται για τις βουλγαρο-γιογκοσλαβικές συμφωνίες του Πιρότ (1929-1930). Ως εξισορρόπηση στη διαφανιόμενη βουλγαρο-γιογκοσλαβική προσέγγιση, που οφειλόταν σε αγγλο-γαλλική πρωτοβουλία, η Ιταλία προωθούσε μια ελληνοτουρκική προσέγγιση. Το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας περιείχε διάταξη που εμπόδιζε τα δύο κράτη να ενταχθούν σε κάποιο πολιτικό ή οικονομικό

συνασπισμό, στρεφόμενο εναντίον ενός των συμβεβλημένων. Το ναυτικό πρωτόκολλο όριζε ότι κάθε συμβεβλημένο μέλος δεν θα προέβαινε σε ναυτική παραγγελία, χωρίς να ενημερώσει το άλλο μέρος έξι μήνες νωρίτερα, ώστε να αποφευχθεί ο ανταγωνισμός των ναυτικών εξοπλισμών και να διατηρηθεί η ισορροπία στο Αιγαίο. Η ελληνοτουρκική συμφωνία του 1933 προέβλεπε την υπεράσπιση του κοινού συνόρου, εννοώντας προφανώς τον Έβρο. «Στις 27 Απριλίου 1938 υπογράφηκε στην Αθήνα συμφωνία, συμπληρωματική των ελληνοτουρκικών συμφωνιών του '30 και του '33». Αν ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεχόταν απρόκλητα επίθεση από μία ή περισσότερες δυνάμεις, το άλλο μέρος υποχρεωνόταν σε ουδετερότητα, αποκρούοντας και με όπλα τη χρησιμοποίηση του εδάφους του για διέλευση στρατευμάτων ή πολεμικού υλικού. Αν ένα άλλο κράτος προέβαινε γενικά σε εχθρική πράξη εναντίον ενός των συμβαλλομένων, οι δύο κυβερνήσεις θα συνεννοούνταν για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Αλλά δεν υπήρχε σαφής καθορισμός των αμοιβαίων υποχρεώσεων για την υπεράσπιση του κοινού συνόρου. Η συμφωνία ήταν ασαφής και ετεροβαρής. Σε περίπτωση ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας, η διέλευση στρατευμάτων από την Τουρκία δεν ήταν αναγκαία, ενώ σε περίπτωση ιταλικής επίθεσης κατά της Τουρκίας, η χρήση του ελληνικού εδάφους ήταν απαραίτητη. Δεν υπήρχε επίσης δεσμευτική ρήτρα για κήρυξη πολέμου από την πλευρά της Τουρκίας εναντίον του κράτους που θα εξαπέλυε επίθεση εναντίον της Ελλάδας. Σε κάθε περίπτωση, πρακτικά η ελληνοτουρκική συμμαχία ίσχυε μόνο εναντίον της Βουλγαρίας και όχι εξωβαλκανικής δύναμης.

Ο αντιβασιλέας της Γιουγκοσλαβίας Παύλος, δυσανεστήμενος με την εσωτερική και εξωτερική πολιτική του Στογιαντίνοβιτς, τον εξανάγκασε σε παραίτηση στις 3 Φεβρουαρίου 1939. Η πτώση του Στογιαντίνοβιτς ήταν αποτέλεσμα των διαφωνιών του Παύλου τόσο σχετικά με την εσωτερική όσο και την εξωτερική πολιτική του πολιτική. Η ενδοτικότητα του Στογιαντίνοβιτς έναντι της Γερμανίας και της Ιταλίας, η πρόθεσή του να μην αντιταχθεί στην εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, η αδυναμία του να καταλήξει σε έναν έντιμο συμβιβασμό με τους Κροάτες, αλλά και ο αυταρχικός τρόπος άσκησης της εξουσίας με φασιστικούς μηχανισμούς προπαγάνδας προκάλεσαν φόβο στον αντιβασιλέα Παύλο για παραγκωνισμό της θέσης του από τον πρωθυπουργό. Ωστόσο, ο Στογιαντίνοβιτς ήταν ένας πραγματιστής. Πρόθεσή του ήταν η διατήρηση της ουδετερότητας και της εδαφικής ακεραιότητας της Γιουγκοσλαβίας. Εφόσον η Αγγλία και η Γαλλία δεν μπορούσαν να παράσχουν ουσιαστικές εγγυήσεις στη Γιουγκοσλαβία, η δυναμική του γερμανικού και του ιταλικού παράγοντα δεν μπορούσε να αγνοηθεί. Η χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της

Γιουγκοσλαβίας ήταν τώρα υπόθεση του Παύλου και του υπουργού Εξωτερικών Τσίντσαρ Μάρκοβιτς. Επρόκειτο για μια ισορροπημένη πολιτική έναντι της Αγγλίας και της Γερμανίας. Ο Παύλος αντιτάχθηκε στην εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, επέδειξε κατανόηση μόνο για τη Νότιο Δοβρουτσά, αλλά, αν η Βουλγαρία επιχειρούσε με τη βία να πραγματοποιήσει τις επιδιώξεις της, η Γιουγκοσλαβία θα επωμιζόταν τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από το Βαλκανικό Σύμφωνο, διαβεβαίωνε ο αντιβασιλέας της Γιουγκοσλαβίας σε Αθήνα και Λονδίνο. *Η αιώνια βουλγαρο-γιουγκοσλαβική φιλία κατέστη νεκρό γράμμα.*

Μετά τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας (Μάρτιος 1939) και την προσάρτηση της Αλβανίας στην Ιταλία (Απρίλιος 1939) η αγγλική πολιτική του κατευνασμού της Γερμανίας εγκαταλείφθηκε και ο υπουργός Εξωτερικών, Έδουαρτ Χάλιφαξ, υιοθέτησε την *πολιτική ανάσχεσης της Γερμανίας και της Ιταλίας. Η πολιτική αυτή εκφράστηκε μέσω των αγγλογαλλικών εγγυήσεων της ανεξαρτησίας της Ελλάδας και της Ρουμανίας και μέσω της τριπλής αγγλογαλλοτουρκικής συμμαχίας της 19ης Οκτωβρίου 1939.* Η αγγλογαλλοτουρκική τουρκική συνθήκη ήταν στην ουσία μια αμυντική συμμαχία στρεφόμενη κατά της Ιταλίας και με ισχύ μόνο στη Μεσόγειο. Αλλά οι αγγλογαλλικές εγγυήσεις της ανεξαρτησίας της Ελλάδας και της Ρουμανίας ήταν πλατωνικές και η αγγλογαλλοτουρκική συνθήκη αμοιβαίας βοήθειας της 19ης Οκτωβρίου δεν τελεσφόρησε. Παρά τις υποσχέσεις της, η Αγγλία δεν χορήγησε στην Τουρκία την απαιτούμενη στρατιωτική βοήθεια ούτε καταστρώθηκαν κοινά επιτελικά σχέδια. Από την άλλη πλευρά η Σοβιετική Ένωση άρχισε να θέτει στην Τουρκία ζήτημα αναθεώρησης της σύμβασης του Μοντραί, ανοίγματος των Στενών στα σοβιετικά πλοία και εγκατάστασης σοβιετικών βάσεων, πράγμα που προκάλεσε ανησυχία στην Τουρκία. Η κατάρρευση της Γαλλίας, τον Ιούνιο του 1940, έθεσε οριστικό τέρμα στην ψευδαίσθηση της αγγλογαλλικής συμμαχίας, στην οποία θα μπορούσαν να υπολογίζουν οι βαλκανικές χώρες. Όταν στις 10 Ιουνίου 1940 η Ιταλία εισήλθε στον πόλεμο, η Τουρκία δεσμευόταν με βάση τη συνθήκη της 19ης Οκτωβρίου να στραφεί κατά της Ιταλίας. Αλλά η Γαλλία είχε καταρρεύσει και έτσι το ένα μέλος της συμμαχίας δεν υπήρχε. Η έλλειψη ουσιαστικής βοήθειας από την Αγγλία, η κατάρρευση της Γαλλίας και η αβέβαιη στάση της Σοβιετικής Ένωσης συντέλεσαν ώστε η Τουρκία να χαράξει πλέον την πολιτική της ουδετερότητας, μην παραβλέποντας την ακατάσχετη δυναμική της Γερμανίας. Ό,τι είχε απομείνει ως κληρονομιά της Βαλκανικής Συνεννόησης, ήταν η ασαφής ελληνοτουρκική συμμαχία του 1938 και οι δηλώσεις της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης, τον Ιούνιο του 1940, ότι η Γιουγκοσλαβία θα στήριζε την Ελλάδα, αν

η τελευταία δεχόταν ιταλική επίθεση. Αλλά με τα νέα δεδομένα –την κατάρρευση της Γαλλίας, την ανεργάτιστη αγγλική πολιτική και την ανοχή της ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας από τη Γερμανία– η Ελλάδα βρέθηκε μόνη στις 28 Οκτωβρίου 1940. Ούτε η Γιουγκοσλαβία ούτε η Τουρκία δεσμεύονταν –είτε βάσει του Βαλκανικού Συμφώνου είτε διμερών συνθηκών συμμαχίας να συνδράμουν στρατιωτικά την Ελλάδα– διακυβεύοντας πόλεμο με την Ιταλία. Ήταν το υψηλό αγωνιστικό φρόνημα των Ελλήνων που επέφερε την για πολλούς απροσδόκητη νίκη και ανέτρεψε τα σχέδια του Χίτλερ, εμπλέκοντας πολεμικά τη Γερμανία στα Βαλκάνια. Με παρέμβαση της Γερμανίας υπογράφηκε η Βουλγαρο-Τουρκική Διακήρυξη Φιλίας στις 17 Φεβρουαρίου 1941 και η Βουλγαρία εξασφαλίστηκε από ενδεχόμενο τουρκικό κίνδυνο, σε περίπτωση που προσχωρούσε στον Άξονα και συμμετείχε στη σχεδιαζόμενη γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας. Την 1η Μαρτίου 1941 η βουλγαρική κυβέρνηση του Μπόγκνταν Φίλωφ προσχώρησε στον Άξονα εξασφαλίζοντας τη Δυτική Θράκη (εκτός του Έβρου) και την Ανατολική Θράκη ως κατοχική ζώνη. Η Βουλγαρία συμμετείχε στη γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας, *χωρίς να κηρύξει πόλεμο κατά τελευταίας*. Η Τουρκία παρέμεινε ουδέτερη.

Η αδυναμία των νικητών του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου να συγκροτήσουν ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας κατά της Γερμανίας και να εγγυηθούν την ασφάλεια των βαλκανικών χωρών επέδρασε μοιραία τόσο στη Βαλκανική Συνεννόηση όσο και στις διμερή σύμφωνα φιλίας. Έτσι, δεν κατέστη εφικτή η συγκρότηση ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας στα Βαλκάνια, στρεφόμενου κατά εξωβαλκανικής δύναμης. Η κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας, τον Απρίλιο του 1941, επέφερε και την κατάρρευση της Ελλάδας

Ήταν ακριβώς η πικρή αυτή εμπειρία του παρελθόντος που οδήγησε την αγγλική κυβέρνηση και την εξόριστη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση του Λονδίνου, το 1941-1942, να αναλάβουν πρωτοβουλία για μια μεταπολεμική τάξη στα Βαλκάνια στη βάση της συγκρότησης μιας βαλκανικής συνομοσπονδίας εντός της οποίας θα επιλύονταν τα βαλκανικά θέματα. Η βαλκανική αυτή συνομοσπονδία, με βάση την πείρα του παρελθόντος, θα έπρεπε να στρέφεται εναντίον κάθε εξωβαλκανικής δύναμης που θα απειλούσε την ασφάλεια των Βαλκανίων, στη συγκεκριμένη περίπτωση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Η εξόριστη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση νωρίς διέγνωσε τον κομμουνιστικό κίνδυνο για τα Βαλκάνια. Η εμφάνιση του αντιστασιακού κινήματος του Τίτο το καλοκαίρι του 1941, η πανσλαβιστική προπαγάνδα της Μόσχας, η ρίψη σοβιετικών αλεξιπτωτιστών στη Βουλγαρία, η εξέγερση της Δράμας, εκτιμήθηκαν από τον υπουργό Εξωτερικών της εξόριστης γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης, Μόμτσιλο Νίντσις, ως

σοβιετικές δολοπλοκίες στα Βαλκάνια. Η γιουγκοσλαβική πρωτοβουλία υποστηρίχθηκε από τον Άγγλο υπουργό Εξωτερικών, Άντων Ήδεν, μετά τη επίσκεψή του στη Μόσχα, τον Δεκέμβριο του 1941, όπου ενημερώθηκε για τα σοβιετικά μεταπολεμικά επεκτατικά σχέδια. Έτσι, η Αγγλία ενθάρρυνε την προσέγγιση Ελλάδας – Γιουγκοσλαβίας. Στις 15 Φεβρουαρίου του 1942 στο Φόρειν Όφιν, με την παρουσία του Άντων Ήντεν, των βασιλέων Ελλάδας Γεωργίου Β΄ και Γιουγκοσλαβίας Πέτρου, υπογράφηκε το *σύμφωνο Βαλκανικής Ένωσης* από τον πρωθυπουργό της Ελλάδας Εμμανουήλ Τσουδερό και τον πρωθυπουργό της Γιουγκοσλαβίας Σλόμπονταν Γιοβάνοβιτς. Το σύμφωνο προέβλεπε στενή συνεργασία των βαλκανικών κρατών, ιδιαίτερα σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και οικονομίας.

Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση εκτιμούσε ότι την άνοιξη του 1942 θα πραγματοποιούνταν συμμαχική απόβαση στα Βαλκάνια και έτσι θα προωθούνταν η υλοποίηση του συμφώνου. Αλλά συμμαχική απόβαση στα Βαλκάνια δεν έγινε στη διάρκεια του πολέμου. Επιπλέον, ήταν αμφίβολο αν η Γιουγκοσλαβία μεταπολεμικά θα παρέμεινε ενωμένη, καθώς οι Κροάτες επιδίωκαν την ανεξαρτησία τους. Στη Γιουγκοσλαβία ο Τίτο σταδιακά υπερετερούσε έναντι του Μιχαήλοβιτς. Ο Τίτο θεώρησε άκυρες όλες τις συμφωνίες που υπέγραψε η εξόριστη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση. Ήταν επίσης αμφίβολο κατά πόσο τα άλλα βαλκανικά κράτη θα προσχωρούσαν στην ένωση. Κατά τον Τσουδερό, η Βουλγαρία θα προσχωρούσε, αφού πρώτα επέστρεφε στα σύνορα του 1939, αφοπλιζόταν και πλήρωνε πολεμική αποζημίωση. Έλληνες πολιτικοί δεν απέκλειαν όμως το ενδεχόμενο η Βουλγαρία να μεταπηδήσει στο σοβιετικό στρατόπεδο, σε περίπτωση ήττας της Γερμανίας. Για την Αλβανία η θέση της κυβέρνησης Τσουδερού ήταν ότι έπρεπε να αποτελέσει αγγλικό προτεκτοράτο ή να διαμελιστεί μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας. Αλλά με την ανάπτυξη αντιστασιακών κινημάτων το 1943-1944 στα Βαλκάνια υπό κομμουνιστικό έλεγχο και την αναγνώριση από την Αγγλία του γεγονότος ότι δεν μπορούσε να επιβληθεί μεταπολεμική τάξη στα Βαλκάνια, χωρίς τη συγκατάθεση της Σοβιετικής Ένωσης, το σύμφωνο Βαλκανικής Ένωσης έχασε τη σημασία του και παρέμεινε νεκρό γράμμα.

Η κομμουνιστοποίηση των βαλκανικών χωρών, πλην της Ελλάδας, μετέβαλε άρδην τις προπολεμικές ισορροπίες και απέκοψε την Ελλάδα από τον βαλκανικό περίγυρο. Η κομμουνιστική διεθνιστική ιδεολογία δεν οδήγησε στην ενότητα των κομμουνιστικών Βαλκανίων και ήταν χαρακτηριστικές οι διαφοροποιήσεις τους στην εξωτερική πολιτική και στην αναζήτηση προστατών. Τα εθνικά ζητήματα επανήλθαν στο προσκήνιο με ιδεολογικό μανδύα. Το Μακεδονικό ζήτημα επηρέαζε τις σχέσεις Βουλγαρίας – Γιουγκοσλαβίας, το ζήτημα του Κοσόβου τις

σχέσεις Αλβανίας – Γιουγκοσλαβίας, και αναβίωσε η ρουμανο-ουγγρική διένεξη για την Τρανσυλβανία και η σοβιετορουμανική για τη Βεσσαραβία Έτσι, η ιδέα μιας κομμουνιστικής βαλκανικής ή νοτιοσλαβικής ομοσπονδίας ή συνομοσπονδίας αποδείχτηκε από την αρχή θνησιγενής λόγω της δυναμικής του εθνικισμού. Η περίοδος 1944-1948 χαρακτηρίστηκε κυρίως από την ηγεμονική πολιτική του Τίτο στα Βαλκάνια. Ο Τίτο σκόπευε να απορροφήσει την Αλβανία στη σχεδιαζόμενη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική ομοσπονδία, να προσαρτήσει το βουλγαρικό τμήμα της Μακεδονίας και την ελληνική Μακεδονία στο όνομα του «μακεδονισμού». «*Το αλβανο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο φιλίας και αμοιβαίας βοήθειας του 1946*» και το «*βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο φιλίας και αμοιβαίας βοήθειας του 1947*» ήταν το προοίμιο της γιουγκοσλαβικής επεκτατικής πολιτικής. Ο Ενβέρ Χότζα όχι μονάχα δεν μπορούσε να θέσει ζήτημα Κοσόβου, αλλά κινδύνευε να απολέσει την κυριαρχία της Αλβανίας. Ο Γκεόργκυ Δημητρώφ εξαναγκάστηκε να αναγνωρίσει την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους» και να χορηγήσει πολιτιστική αυτονομία στη βουλγαρική Μακεδονία με σκοπό τη «μακεδονοποίηση» του πληθυσμού και την ψυχολογική του προετοιμασία για τη συνένωση με τη «Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας». Αυτό αποτελούσε ρήξη με την παραδοσιακή βουλγαρική πολιτική στο Μακεδονικό. Είναι κατανοητό γιατί η αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από την Κομινφόρμ τον Ιούνιο του 1948 και η διένεξη Τίτο – Στάλιν προκάλεσαν ικανοποίηση στα Τίρανα και στη Σόφια. Τα σύμφωνα φιλίας και αμοιβαίας βοήθειας καταγγέλθηκαν και στις ιδεολογικο-πολιτικές αντιθέσεις Τυράνων – Βελιγραδίου και Βελιγραδίου – Σόφια υπεισερχόταν το ζήτημα του Κοσόβου και το Μακεδονικό αντίστοιχα.

Ήταν ακριβώς η απειλή της Γιουγκοσλαβίας από το σοβιετικό στρατόπεδο που ώθησε τον Τίτο να στραφεί στη Δύση για βοήθεια. Το ζήτημα της ασφάλειας της Γιουγκοσλαβίας ήταν επιτακτικό για τους Αμερικανούς. Πρόθεση των Αμερικανών ήταν να ενισχύσουν οικονομικά και στρατιωτικά τη Γιουγκοσλαβία μέσω Θεσσαλονίκης, αν δεχόταν σοβιετική επίθεση. Τυχόν κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας θα απειλούσε την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας, όπως και στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά την αποκατάσταση των ελληνογιουγκοσλαβικών διπλωματικών σχέσεων το 1950-1951 και την είσοδο της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO το 1952, τέθηκε το ζήτημα της συγκρότησης μιας βαλκανικής συμμαχίας Ελλάδας, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας κατά της σοβιετικής απειλής στα Βαλκάνια. «*Στις 28 Φεβρουαρίου 1953 υπογράφηκε σύμφωνο φιλίας και συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Τουρκίας στην Αγκυρα*» από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας Στέφανο Στεφανόπουλο, της Γιουγκοσλαβίας Κότσα Πόποβιτς και της Τουρκίας Φουάντ Κιοπρουλού.

«Στις 9 Αυγούστου 1954 υπογράφηκε στο Μπεντ της Σλοβενίας η τελική συνθήκη συμμαχίας, πολιτικής συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας». Η συνθήκη προσέλαβε αποκλειστικά αμυντικό και ενδοβαλκανικό χαρακτήρα. Η συνθήκη θα είχε ισχύ, αν η Ελλάδα ή η Γιουγκοσλαβία ή η Τουρκία απέβαινε θύμα επίθεσης, αλλά, αν ένα άλλο μέλος του ΝΑΤΟ δεχόταν επίθεση, η Γιουγκοσλαβία δεν δεσμευόταν να σπεύσει προς βοήθεια. Ήταν εμφανής η πρόθεση της Γιουγκοσλαβίας να μην εμπλακεί στους μηχανισμούς του ΝΑΤΟ, να μη τεθεί δηλαδή ο γιουγκοσλαβικός στρατός υπό αμερικανική διοίκηση. Ο Τίτο απέρριψε κατηγορηματικά τις προτάσεις της Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Τουρκίας να αποτελέσουν η Ελλάδα, η Τουρκία και η Γιουγκοσλαβία έναν ενιαίο αμυντικό χώρο υπό τη σκέπη του ΝΑΤΟ. Υποσχέθηκε απλά ότι σε περίπτωση σύγκρουσης Ανατολής-Δύσης η Γιουγκοσλαβία θα πολεμούσε κατά των Σοβιετικών.

Το Βαλκανικό Σύμφωνο ανησύχησε τον Χρυστσώφ. Φοβούμενος πρόσδεση της Γιουγκοσλαβίας στο ΝΑΤΟ, ο σοβιετικός ηγέτης διεμήνυσε στο Βελιγράδι ότι η πολιτική του Στάλιν έναντι της Γιουγκοσλαβίας ήταν λαθεμένη και εξέφρασε την ετοιμότητά του για εξομάλυνση των σοβιετο-γιουγκοσλαβικών σχέσεων. Το 1955-1956 σημειώθηκε μια προσέγγιση Μόσχας – Βελιγραδίου. Η εξάλειψη της σοβιετικής απειλής κατά της Γιουγκοσλαβίας οδήγησε στην εξασθένιση του Βαλκανικού Συμφώνου του 1954, ενώ η ελληνοτουρκική διένεξη για το Κυπριακό στην απονέκρωσή του.

Τα βαλκανικά κομμουνιστικά κράτη ακολούθησαν διαφορετικούς δρόμους. Η Γιουγκοσλαβία ακολούθησε μια αδέσμευτη εξωτερική πολιτική, η Αλβανία, μετά τη ρήξη της με τη Γιουγκοσλαβία το 1948, περιήλθε υπό σοβιετική κηδεμονία μέχρι το 1960 και υπό κινεζική μέχρι το 1978. Κατόπιν αυτοπεριχαρακώθηκε στην ένδοξη απομόνωση. Η Ρουμανία από το 1962 άρχισε να επιδεικνύει φυγόκεντρες τάσεις και ακολούθησε μια ημιανεξάρτητη πολιτική έναντι της Μόσχας. Μόνο η Βουλγαρία παρέμεινε σοβιετικός δορυφόρος. Η Ελλάδα και η Τουρκία από το 1955 μέχρι σήμερα έχουν μια διηκεκή διένεξη για το Κυπριακό και το Αιγαίο. Δεν υπήρχαν, επομένως, ουσιαστικές προϋποθέσεις, για μια ειλικρινή διαβαλκανική συνεργασία και για την ανάπτυξη διμερών σχέσεων ουσιαστικής φιλίας.

Μετά την πτώση του κομμουνισμού τα πρώην τα βαλκανικά κομμουνιστικά κράτη ακολούθησαν τον δρόμο της ένταξης στο ΝΑΤΟ και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι αγκυλώσεις, τα στερεότυπα, η αμοιβαία καχυποψία, η βαριά κληρονομιά του παρελθόντος, οι ξένες επιρροές και τα στενά συμφέροντα επηρεάζουν τις διαβαλκανικές σχέσεις. Για παράδειγμα, η Αλβανία και η Ελλάδα

υπέγραψαν τον Μάρτιο του 1996 σύμφωνο Φιλίας, Συνεργασίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας. Ωστόσο, η Αλβανία, λόγω τουρκικών πιέσεων, δεν επικύρωσε την ελληνοαλβανική συμφωνία για την υφαλοκρηπίδα στο Ιόνιο Πέλαγος, ούτε τηρεί την προσήκουσα στάση έναντι της ελληνικής μειονότητας.

Τα Βαλκανικά Σύμφωνα φιλίας του 20ού αι. υπήρξαν συγκυριακά σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο. Προϋποθέσεις για βαλκανική ομοσπονδία ή συνομοσπονδία δεν υπήρξαν ποτέ ούτε υπάρχουν και σήμερα. Το εθνικό κράτος παραμένει αξεπέραστο, παρόλο που η προσαρμογή του στα νέα ευρωπαϊκά δεδομένα είναι απαραίτητη. Εθνικά κράτη και διαβαλκανική συνεργασία δεν είναι έννοιες που αλληλοαποκλείονται.

Σπυρίδων Σφέτας
Αναπληρωτής Καθηγητής
Βαλκανικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΦΙΛΙΑΣ, 1912-1941*

Η ιδέα της διαβαλκανικής συνεργασίας, αν και εμφανίζεται δυναμικά και εμπράγματα στο ιστορικό προσκήνιο μόλις τον 20ό αι., έχει βαθύτερες ρίζες, που εκκολάφθηκαν σε εποχές αδιαμφισβήτητης οθωμανικής κυριαρχίας. Από τον Ρήγα Βελεστινλή και τους οραματισμούς του για ένα βαλκανικό κράτος στο πλαίσιο της Ελληνικής Δημοκρατίας, στο οποίο θα αίρονταν οι φυλετικές, γλωσσικές και θρησκευτικές διακρίσεις με βάση την αρχή της ισοτιμίας,¹ έως τις ατελέσφορες ή ανεφάρμοστες προσπάθειες για την υπογραφή διμερών συνθηκών συμμαχίας, όπως για παράδειγμα αυτή μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας στο Φέσλαου τον Αύγουστο του 1867, ο κοινός παρονομαστής ήταν η σφοδρή καταδίκη του οθωμανικού καθεστώτος και ο αντίστοιχος ανασχετικός παράγοντας οι αλληλοσυγκρουόμενες εδαφικές βλέψεις των βαλκανικών ανταγωνισμών.²

Ωστόσο, η κοινή απειλή που σταδιακά συνέστησε για τους βαλκανικούς λαούς η εθνικιστική πολιτική του Νεοτουρκικού Κομιτάτου, μετά την επανένσταση των Νεοτούρκων το 1908, οδήγησε στη σύμπτυξη ενός ευρύτερου βαλκανικού μετώπου, που έλαβε σάρκα και οστά μέσα από την υπογραφή μιας σειράς συμμαχιών, θέτοντας στο στόχαστρό τους τη διαιώνιση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα τη μακροήμερευσή της στα ευρωπαϊκά εδάφη της. Στις 29 Φεβρουαρίου/13 Μαρτίου 1912 υπογράφηκε με κάθε μυστικότητα μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας η Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας που άνοιξε το δρόμο για τη βαλκανική συνεννόηση του 1912. Στη συνθήκη, που υπέγραψαν ο Φερδινάνδος Α΄ και ο Πέτρος Α΄, προβλεπόταν η εκατέρωθεν εγγύηση του εδάφους και της πολιτικής ανεξαρτησίας, καθώς και η παροχή βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης από μια τρίτη δύναμη, έστω και εξω-βαλκανική. Στο μυστικό παράρτημα καθορίζονταν επακριβώς οι στρατιωτικές ενέργειες, στις οποίες θα προχωρούσαν οι δύο χώρες, καθώς και τα εδάφη που θα μοιράζονταν, αφήνοντας ωστόσο μάλλον στη δυναμική του πολέμου να επιλύσει το ακανθώδες ζή-

1. Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, μτφρ. Α. Ξανθόπουλος, Αθήνα, ΜΙΕΤ, ²1984, σ. 45.

2. Για τις προσπάθειες προσέγγισης των βαλκανικών κρατών πριν από τους βαλκανικούς πολέμους βλ. ενδεικτικά, Κ. Σβολόπουλος, «Τα όρια της διαβαλκανικής συνεργασίας πριν από τους βαλκανικούς πολέμους», ΕΛΙΑ (έκδ.), *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων, 1910-1914*, Αθήνα 1993, σσ. 17-24.

τημα της διανομής των μακεδονικών εδαφών. Στις 21 Μαΐου του ίδιου έτους υπεγράφη και η αντίστοιχη στρατιωτική σύμβαση. Τόσο η τελευταία όσο και η συνθήκη συμμαχίας ίσχυσαν έως το τέλος του 1920.³

Η συγκρότηση του αντιτουρκικού μετώπου τις παραμονές του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ήρθε να ενισχυθεί από τη συμμετοχή της Ελλάδας στον συνασπισμό, σε επίγνωση του κινδύνου που διαγραφόταν για τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα στη Μακεδονία. Στις 16/29 Μαΐου 1912 υπεγράφη μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας η Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας, που περιλάμβανε μια αμυντική συμφωνία, σε περίπτωση προσβολής της μιας ή της άλλης χώρας από την οθωμανική αυτοκρατορία, τον συντονισμό των στρατιωτικών τους ενεργειών και την υπογραφή από κοινού ενός τελικού κειμένου ειρήνης, και μιας συμμαχίας «ειρήνης και αμοιβαίας προστασίας», επιχειρώντας να διαφυλάξουν τα δικαιώματα των υπόδουλων αδελφών τους. Στις 5 Οκτωβρίου 1912 η ελληνοβουλγαρική στρατιωτική σύμβαση επισφράγισε την προσέγγιση μεταξύ των δύο χωρών, κάτι που θεωρούταν ανέφικτο μόλις λίγους μήνες νωρίτερα.⁴

Οπωσδήποτε, στις παραμονές του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου η διαβαλκανική προσέγγιση παρουσίαζε συμβατικές ατέλειες και αντιφάσεις ικανές να προξενήσουν διαμάχες. Εκτός των εδαφικών ασαφειών, που μια ειδικότερη προσπάθεια διαρρύθμισής τους ήταν δυνατό να οδηγήσει εκ προοιμίου σε ναυάγιο την υπογραφή των προαναφερθέντων συμμαχικών συμφωνιών, έλειπε η συγκρότηση της συμμαχίας σε τριμερή ή τετραμερή βάση, καθώς εκτός από την προφορική συμφωνία μεταξύ Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου, δεν ευοδώθηκαν αντίστοιχες προσπάθειες σε γραπτό ή έστω προφορικό επίπεδο μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας και Μαυροβουνίου. Από την άλλη, η Ρουμανία απέφυγε να δεσμευτεί με οιονδήποτε τρόπο έναντι των άλλων βαλκανικών κρατών. Εντούτοις, για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία των Βαλκανίων είχε συγκροτηθεί ένα κοινό μέτωπο βάσει συμμαχιών ικανό να αναλάβει πολεμική δράση εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας για την απελευθέρωση των αλύτρωτων χριστιανών αδελφών της νοτιοανατολικής Ευρώπης.⁵

Οι επιτυχίες του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου γρήγορα αντιπαρατέθηκαν με τις διαφωνίες που ανεφάνησαν κατά τις διαπραγματεύσεις της ειρήνης στο Λονδί-

3. Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800. Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής πολιτικής*, τ. Β΄, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2002, σ. 220.

4. Κολιόπουλος, ό.π., σ. 221.

5. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1993, σσ. 74-5.

νο, ενώ η υπογραφή στη Θεσσαλονίκη στις 19 Μαΐου/1 Ιουνίου 1913 της ελληνοσερβικής συνθήκης Ειρήνης, Φιλίας και Αμοιβαίας Συνεργασίας (αμοιβαία εγγύηση των εδαφικών κτήσεων των δύο χωρών και αμοιβαία παροχή στρατιωτικής βοήθειας σε περίπτωση απρόκλητης επίθεσης από τρίτη χώρα –Βουλγαρία– η εμπλοκής με εξω-βαλκανική δύναμη) ήταν το αποτέλεσμα μιας μακράς περιόδου βουλγαρικών προκλήσεων και εκατέρωθεν δυσπιστίας που οδήγησε από την επισφάλεια του συμμαχικού μετώπου στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Με τη συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου της 10ης Αυγούστου 1913 χαράσσονταν οριστικά τα νέα σύνορα στη Χερσόνησο του Αίμου και διαρρυθμίζονταν οι εδαφικές διαφορές της Βουλγαρίας με τις Ρουμανία – Σερβία, ενώ παράλληλα ανευρισκόταν μια ικανοποιητική λύση στο ζήτημα της χάραξη των συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας.⁶

Οι εδαφικές ρυθμίσεις, τα κέρδη ή οι απώλειες των Βαλκανικών Πολέμων, καθώς και οι ανεκπλήρωτες εθνικές προσδοκίες έμελλαν να τεθούν σε νέα δοκιμασία και να αναθεωρηθούν λίγους μόνο μήνες μετά το τέλος της πολεμικής αναστάτωσης στη Χερσόνησο του Αίμου. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δοκίμασε για μια ακόμη φορά την ανθεκτικότητα προηγούμενων συμμαχιών και επαναβεβαίωσε με εμφαντικό τρόπο πως οι περιφερειακού χαρακτήρα συμμαχίες και τα σύμφωνα φιλίας των βαλκανικών κρατών δεν μπορούσαν επ' ουδενί να λειτουργήσουν ανασχετικά και κατ' επέκταση προστατευτικά σε περίπτωση διεθνούς εμπλοκής και ενός γενικευμένου ευρωπαϊκού πολέμου μεταξύ των Δυνάμεων, πόσω μάλλον όταν αυτός σύντομα θα εξελισσόταν και σε παγκόσμιο.

Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της εμπλοκής στη Μικρά Ασία, που οδήγησε στην κορύφωση της κρίσης τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, η επιστροφή στον βαλκανικό μικρόκοσμο επιχειρήθηκε μέσα από τη δύσκολη διαχείριση των εκκρεμών διαφορών, με αιχμή του δόρατος το μειονοτικό ζήτημα. Δίπλα στις εκκρεμότητες, που απέρρεαν από τις προβλέψεις της Συνθήκης της Λωζάννης και διατηρούσαν τεταμένες τόσο τις ελληνοτουρκικές όσο παρεπόμενα και τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, ανέκυψαν μια σειρά άλλων προβλημάτων, επιδεινώνοντας τις διμερείς επαφές της Ελλάδας με τη Σερβία και τη Βουλγαρία. Το πρωτόκολλο Πολίτη – Καλφώφ (29.9.1924), η ανεύθυνη εξωτερική πολιτική της παγκαλικής δικτατορίας, με αποκορύφωμα την εισβολή σε βουλγαρικό έδαφος μετά το μεθοριακό επεισόδιο του Πετριτσίου (Οκτώβριος 1925), η

6. Για τη συνθήκη του Βουκουρεστίου βλ. ενδεικτικά, *Η συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. 75 χρόνια από την απελευθέρωση της Μακεδονίας*, Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 16-18 Νοεμβρίου 1988, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990.

καταγγελία εκ μέρους της γιουγκοσλαβικής πλευράς της συνθήκης του 1913 και τελικά οι ετεροκαθοριζόμενες μεταμορφώσεις των Σλαβοφώνων της ελληνικής Μακεδονίας σε βουλγαρική και στη συνέχεια σε γιουγκοσλαβική μειονότητα συνέστησαν τους σημαντικότερους σταθμούς μιας ταραχώδους πορείας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αλλά και των διαβαλκανικών σχέσεων.⁷

Επρόκειτο στην πραγματικότητα για σπασμωδικές κινήσεις μηδενικής συστηματικότητας μέσα σε ένα ρευστό και διαρκώς μεταβαλλόμενο μεσοπολεμικό περιβάλλον, με την αστάθεια να επιτείνεται εξαιτίας των καταστατικών αδυναμιών που εμφάνιζε η ΚτΕ. Κυρίως το πρότυπο της γνωστής συμφωνίας του Λοκάρνο (όπου Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Αγγλία και Ιταλία συνομολόγησαν την εγγύηση των γαλλογερμανικών και βελγογερμανικών συνόρων) δεν ήταν δυνατό να μεταφερθεί σε καμία άλλη γεωγραφική ευρωπαϊκή ενότητα, ιδιαίτερα δε στην περίπτωση των Βαλκανίων, όπου αφενός οι ανταγωνισμοί και οι επιβουλεύσεις μεταξύ των βαλκανικών κρατών ενίσχυαν τις φυγόκεντρες τάσεις –οι τελευταίες εύρισκαν προσφορότερο έδαφος στην εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων– και αφετέρου ο βουλγαρικός αναθεωρητισμός δεν εγγυόταν σε καμία περίπτωση το απαραβίαστο των συνόρων.

Σε αναζήτηση της συνοριακής εγγύησης, της εδαφικής της ακεραιότητας και της διασφάλισής της μέσω διμερών ή πολυμερών συμμαχιών, η ελληνική πλευρά προχώρησε σταδιακά σε τολμηρά βήματα για την εξεύρεση ικανών εξωτερικών συμμαχικών ερεισμάτων που θα μπορούσαν την κατάλληλη στιγμή να χρησιμεύσουν για την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων. Η ελληνο-ιταλική προσέγγιση επί πρωθυπουργίας Μιχαλόπουλου έδρανε τους πρώτους καρπούς, όταν με την ενθάρρυνση του Μουσολίνι Ελλάδα και Ρουμανία υπέγραψαν στις 21 Μαρτίου 1928 σύμφωνο «μη επιθέσεως και διαιτησίας». Με τον τρόπο αυτό εγκαινιαζόταν η πολιτική της υπογραφής διμερών ενδοβαλκανικών συμφωνιών που ξεκίνησε επί Μιχαλόπουλου και θα κορυφωνόταν επί πρωθυπουργίας Βενιζέλου.⁸

Ο τελευταίος κατέστη θιασώτης των διμερών συμφώνων εντός του βαλκανικού περιβάλλοντος, αντιλαμβανόμενος πως η ιδέα της ομοσπονδοποίησης των Βαλκανίων προσέκρουε στις παρελθοντικές διαφορές και τις πικρίες που είχαν

7. Βλ. ενδεικτικά, Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα, Καστανιώτης, ⁵2002, σ. 130 κ.ε., 298 κ.ε.

8. Γενικότερα για τις συμφωνίες που υπογράφηκαν κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου της πρωθυπουργίας Βενιζέλου βλ. Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας, 1912-1941*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2005, σ. 303 κ.ε.

αφήσει οι πολεμικές συγκρούσεις (Βαλκανικοί Πόλεμοι και Α΄ Παγκόσμιος). Ο ίδιος συνόψισε αργότερα τις κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής του ως εξής: «*Η πολιτική αυτή συνίστατο πρώτον εις την αποκατάστασιν σχέσεων με την Μεγάλην Μεσογειακήν Δύναμιν, την γείτονά μας Ιταλίαν, σχέσεων όσον είναι δυνατόν εγκαρδίων και αναλόγων με εκείνας τας οποίας έχει η Ελλάς επί ένα όλον αιώνα με την Γαλλίαν και την Αγγλίαν. Δευτέρα βάσις της εξωτερικής μας πολιτικής ήτο να εκκαθαρίσωμεν τας διαφοράς μας όχι μόνον με την Γιουγκοσλαβίαν, εξ αφορμής της Σερβικής ζώνης της Θεσσαλονίκης, αλλά και με την Τουρκίαν και μετά ταύτην με την Βουλγαρίαν και την Αλβανίαν, διότι συμφέρον ημών ήτο να φθάσωμεν, αν ήτο δυνατόν, και με αυτά τα κράτη εις μίαν πλήρη εκκαθάρισιν του παρελθόντος και την ίδρυσιν στενών σχέσεων φιλίας, μολονότι η φιλία μας με τας δύο τελευταίας γειτονικάς χώρας ήρχετο εις δευτέραν μοίραν. Τρίτη βάσις ήτο η επιμελής αποφυγή της εξαρτήσεώς μας από οιονδήποτε εκ των συνδυασμών των Μεγάλων Δυνάμεων και δη εκείνων αίτινες εξήτουν να ασκούν επιρροήν εις τα Βαλκάνια, εις τρόπον ώστε αν θα είχε η ανθρωπότης την δυστυχίαν να ίδη και πάλιν εκρηγνύομενον ένα μεγάλον πόλεμον, να μην παρασυρθώμεν και ημείς εις αυτόν υποχρεωτικώς ως εκ του συνδέσμου, τον οποίον θα είχομεν με τον ένα των διαμαχομένων*».⁹

Στο πλαίσιο αυτό η υπογραφή στις 23 Σεπτεμβρίου 1928 της συνθήκης «φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού» μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας επιβεβαίωσε τη σταθερή προσήλωση του Βενιζέλου στην επιλογή των διμερών συνθηκών προς άρση των διαφορών σε περιφερειακό επίπεδο. Η περαιτέρω προσέγγιση με τη Ρουμανία δεν επεκτάθηκε στην περίπτωση της Βουλγαρίας αλλά αντιθέτως κατέληξε σε θετικά αποτελέσματα σε αυτήν της Γιουγκοσλαβίας. Η επιδίωξη των δύο πλευρών να επιλύσουν τις διαφορές αναφορικά με την ελεύθερη ζώνη και τη σιδηροδρομική γραμμή Γευγελής-Θεσσαλονίκης, ακόμα και με προσφυγή στην επιδιαιτησία, κατέληξε στην υπογραφή στις 27 Μαρτίου 1929 του Συμφώνου Φιλίας, Συνδιαλλαγής και Δικαστικού Διακανονισμού, αντίστοιχου της ελληνο-ιταλικής συμφωνίας.¹⁰

Από τις σημαντικότερες πράξεις πολιτικού ρεαλισμού εκ μέρους του Βενιζέλου, που ήταν εύλογο να προκαλέσει πολλές αντιδράσεις ιδίως στο εσωτερικό από τον προσφυγικό κόσμο, ήταν η προσέγγιση με την Τουρκία, με σκοπό την άρση των αρνητικών παρεπόμενων του συγκρουσιακού παρελθόντος και την οικοδόμηση στο μέλλον σχέσεων φιλίας και συνεργασίας. Με βάση το οικονο-

9. Σβολόπουλος, ό.π. (σημ.5), σ. 212.

10. Φεργάδη, ό.π., σσ. 308-310.

μικό σύμφωνο καθώς και το σύμφωνο εγκατάστασης διευθετούνταν, η αλήθεια είναι ευνοϊκότερα για την τουρκική πλευρά, οι εκκρεμότητες αναφορικά με τις εγκαταλειφθείσες περιουσίες (συμψηφισμός των περιουσιών), ενώ στο εξής απαγορευόταν η επιστροφή των προσφύγων στις εστίες τους. Οι συμφωνίες αυτές, που εμπλουτίστηκαν με πρόνοιες για το εμπόριο και τους ναυτικούς εξοπλισμούς, έθεσαν τη βάση για το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας, Συνδιαλλαγής και Διαιτησίας που υπογράφηκε στην Αγκυρα, στις 30 Οκτωβρίου 1930, με την επίσκεψη του Βενιζέλου στην τουρκική πρωτεύουσα. Στο πρώτο από τα συνολικά είκοσι οκτώ άρθρα του διακηρυσσόταν η ανάγκη να υπάρξουν φιλικές σχέσεις, με τη δεσμευτική υποχρέωση των δύο χωρών να μην υπογράψουν κανένα άλλο σύμφωνο πολιτικής ή οικονομικής μορφής που θα στρεφόταν εις βάρος του άλλου. Το δικαίωμα της προσφυγής στη Χάγη, καθώς και η υποχρέωση της τήρησης ουδετερότητας σε περίπτωση επίθεσης από τρίτο ενίσχυαν την αμοιβαιότητα και καθιστούσαν πολύτιμη την προσέγγιση σε σχέση με το παρελθόν αλλά και το μέλλον. Τρία χρόνια αργότερα (14 Σεπτεμβρίου 1933), οι δύο χώρες υπέγραψαν ένα ακόμα σύμφωνο (Εγκάρδια Συνεννόησης), το οποίο εγγυόταν το απαραβίαστο των κοινών τους συνόρων.¹¹

Στις αρχές της δεκαετίας του '30 είχε καταστεί πλέον φανερό πως το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας έπνεε τα λoίσθια, ενώ σε μια αντίστροφη διαδρομή ενισχυόταν ο αναθεωρητισμός και οι υποστηρικτές του ανά την Ευρώπη. Η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία συνιστούσε ευθύς εξαρχής σκληρή δοκιμασία για τη συνθήκη ειρήνης των Βερσαλλιών, αλλά και γενικότερα για κάθε προσπάθεια να υπάρξει μια σύγκλιση των κρατών σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Ήδη οι διμερείς συμφωνίες κρίνονταν ανεπαρκείς από τη στιγμή που κλυδωνιζόταν συνολικά το σύστημα ασφάλειας και οι υποστηρικτικοί θεσμοί του. Η ανάγκη της συγκρότησης ενός πολυμερούς συμφώνου έστω και περιφερειακού χαρακτήρα που θα παρείχε αμοιβαίες εγγυήσεις είχε τεθεί νωρίτερα με ακόμη πιο ρηξικέλευθο τρόπο από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, θιασώτη της σύμπτυξης μιας ομοσπονδίας των λαών της Χερσονήσου του Αίμου που θα επιταχνόταν μέσω της σύγκλισης περιοδικών διαβαλκανικών διασκέψεων.

Αρκετά από όσα είχε οραματιστεί ο Παπαναστασίου, ιδιαίτερα δε η ανάγκη να υπάρξει μια διαβαλκανική συνεργασία για την προάσπιση της ειρήνης στην περιοχή, υλοποιήθηκαν μεταξύ 1930-34 μέσα από τέσσερις συνδιασκέψεις (υπό την αιγίδα της ΚτΕ διαδοχικά στην Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι και Θεσσαλονίκη) και κατέληξαν στο Σύμφωνο της Βαλκανικής

11. Φεργάδη, ό.π., σσ. 310-317.

Συνεννόησης της 9ης Φεβρουαρίου 1934, που υπογράφηκε στην Αθήνα από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας, Τουρκίας και Ελλάδας. Στα επιμέρους άρθρα του τονιζόταν η επιθυμία κατοχύρωσης της ειρήνης στα Βαλκάνια, η διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος και ο σεβασμός στις αρχές της διεθνούς νομιμότητας. Η συμφωνία είχε διετή διάρκεια με δυνατότητα ανανέωσης.¹²

Παρόλα αυτά, η αντίδραση των αναθεωρητικών δυνάμεων (Γερμανία, Ιταλία) αλλά και της Αγγλίας στη σύναψη τοπικής σημασίας συμφωνιών και η βαθμιαία πόλωση στο πεδίο των διεθνών σχέσεων υπονόμεισαν την εμβέλεια του συμφώνου. Χαρακτηριστική ήταν η στάση του Βενιζέλου, ο οποίος αντιτάχθηκε στο γενικό πνεύμα του συμφώνου, θεωρώντας πως η χώρα κινδύνευε να εμπλακεί σε ευρύτερες διεθνείς διενέξεις. Στα χρόνια 1934-39, η αποσύνθεση του καθεστώτος της ειρήνης και η επιδείνωση της διεθνούς κρίσης υπέβαλαν σε σκληρή δοκιμασία το σύστημα των ενδοβαλκανικών εγγυήσεων και τελικά οδήγησαν στην άμβλυση της βαλκανικής αλληλεγγύης. Ήταν άλλωστε εξαρχής επισφαλής κάθε προσπάθεια που δεν θα περιέκλειε όλα τα κράτη, κάτι που στην περίπτωση της Βουλγαρίας ήταν πολύ δύσκολο να συμβεί. Οι μελλοντικές εξελίξεις δικαίωσαν τους πρώτους προβληματισμούς και ενίσχυσαν τις φυγόκεντρες δυνάμεις, απομειώνοντας σταδιακά το κύρος των εγγυήσεων. Η πρόσδεση της Ρουμανία του Αντωνέσκου στο γερμανικό άρμα και η αποσυσπειρωτική πολιτική του Μίλαν Στογιάνοβιτς επέφεραν τα πρώτα ισχυρά πλήγματα στο βαλκανικό σύμφωνο· η υπογραφή στις 29 Ιανουαρίου 1937 συμφώνου με τη Βουλγαρία εκ μέρους της Γιουγκοσλαβίας επί της βάση της «αδιατάρακτου, ειλικρινούς και αιώνιας φιλίας» μεταξύ των δύο κρατών έπληττε επί της ουσίας τον σκληρό πυρήνα του βαλκανικού συμφώνου. Ακόμα και όταν τα συμβαλλόμενα μέρη δέχτηκαν να συνομολογήσουν για την άρση των περιορισμών που απέρρεαν από τη συνθήκη του Νεϋγί, με αντάλλαγμα τη δέσμευση της Βουλγαρίας να απόσχει από κάθε επιθετική ενέργεια, η κυβέρνηση Κιοσειβάνωφ αρνήθηκε να εγκαταλείψει τις αναθεωρητικές αρχές της και να δηλώσει σεβασμό στο εγγυητικό καθεστώς των Συνθηκών.¹³

Το κύκνειο άσμα των βαλκανικών συμφώνων φιλίας και συνδιαλλαγής ήταν

12. Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια. Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994. Κωνσταντίνος Δ. Σβολόπουλος, *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», χ.χ.έ.

13. Σβολόπουλος, ό.π. (σημ. 5), σσ. 249-250.

ταυτόχρονα και το κύκνειο άσμα της παγκόσμιας ειρήνης. Ο Άξονας είχε προ πολλού παραβιάσει κάθε αρχή διεθνούς νομιμότητας, με την υποχωρητική ανοχή των προασπιστών της. Τα Βαλκάνια αργά ή γρήγορα θα περιλαμβάνονταν στα σχέδια επέκτασης ή ανάσχεσής της, ανάλογα με την πλευρά εκπόνησής τους, και τότε το κάθε κράτος χωριστά θα ακολουθούσε τον δικό του δρόμο, που αναπόδραστα θα συμπλεκόταν τελικά για μια ακόμη φορά με τους υπόλοιπους. Από την άποψη αυτή, η εικοσαετής μεσοπολεμική περίοδος δεν συνιστούσε τομή αλλά συνέχεια των παγκοσμίων πολέμων και κατ' επέκταση συνέχεια των βαλκανικών ανταγωνισμών.

Στράτος Ν. Δορδανάς
Λέκτορας Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

*Το παρόν κείμενο είναι η παρέμβαση του κ. Δορδανά στην κεντρική ομώνυμη ομιλία του κ. Σπ. Σφέτα στην εκδήλωση της 16ης Νοεμβρίου 2011, που πραγματοποιήθηκε στην Ε.Μ.Σ. στο πλαίσιο των διαλέξεων της *ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011 Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες*

ΣΕΡΒΙΑ ΚΑΙ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ

Ως εθνικά κράτη η Ελλάδα και η Σερβία, μετά το συνέδριο του Βερολίνου (1878), είχαν βασικό στόχο της εξωτερικής τους πολιτικής την αποκατάσταση κοινών συνόρων και συμφωνούσαν κατά βάση λύση στη λύση του Μακεδονικού με τη διανομή του ευρύτερου μακεδονικού χώρου. Η ελληνοσερβική προσέγγιση στηριζόταν σε έναν αντιβουλγαρικό άξονα. Συνέπιπτε η ελληνική και η σερβική άποψη για τα όρια της ιστορικής Μακεδονίας. Για τους Σέρβους ως Μακεδονία θεωρούνταν το βιλαέτι του Μοναστηρίου και της Θεσσαλονίκης, ενώ το βιλαέτι του Κοσόβου συμπεριλαμβανόταν στην Παλαιά Σερβία. Για παράδειγμα, τα Σκόπια ήταν τμήμα της Παλαιάς Σερβίας. Η Ελλάδα αναγνώριζε τα δίκαια της Σερβίας στη βόρεια ζώνη, ενώ η Σερβία τα δίκαια της Ελλάδας στη νότια ζώνη. Υπήρχε, ωστόσο, διαφωνία για τη μεσαία ζώνη, κάθε πλευρά διεκδικούσε, για παράδειγμα, τη Στρώμνιτσα, το Μοναστήρι, το Κρούσοβο και την Αχρίδα. Οικουμενικό Πατριαρχείο και σερβική Εκκλησία συνεργάζονταν για την καταπολέμηση της δράσης της βουλγαρικής Εξαρχίας.

Ελλάδα και Σερβία θα αποκτήσουν κοινά σύνορα με τους Βαλκανικούς Πολέμους και η ελληνοσερβική συμμαχία του 1913 αποτέλεσε τον άξονα της ελληνικής βαλκανικής πολιτικής μετά τη δοκιμασία της ελληνοσερβικής φιλίας κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η δημιουργία του εκτενούς Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (1918), της Γιουγκοσλαβίας (1929), ανέτρεψε την ενδοβαλκανική ισορροπία, αλλά οι συμμαχικοί δεσμοί συνεχίστηκαν μετά το 1918. Χάρη της διατήρησης του ελληνοσερβικού άξονα, η Ελλάδα στην ουσία θυσιάσε τον Ελληνισμό της Πελαγονίας, ο οποίος μετά το 1913 υπέστη μια πολιτική εκσερβισμού. Η Ελλάδα είχε δεσμευτεί, με βάση μια συμφωνία της 14ης Μαΐου 1914, να εκχωρήσει στη Σερβία μια ελεύθερη ζώνη στη Θεσσαλονίκη. Αυτό ήταν το κύριο ζήτημα στις σχέσεις του Βασιλείου Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων με την Ελλάδα.

Προσωρινά το θέμα είχε παγώσει λόγω της εμπλοκής της Ελλάδας στη Μικρά Ασία και της απασχόλησης του Βελιγραδίου με τα εσωτερικά θέματα του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου (1920-1922) το Βελιγράδι δεν τήρησε εχθρική στάση έναντι της Αθήνας, παρά την επιστροφή του «μισητού» στους Σέρβους βασιλέως Κωνσταντίνου, και δεν ανταποκρίθηκε στις εκκλήσεις του Βούλγαρου πρωθυπουρ-

γού, Αλεξάνταρ Σταμπολίνσκυ, για κοινό νοτιοσλαβικό μέτωπο κατά της Ελλάδας. Τον Σεπτέμβριο του 1922 ο Πάσιτς τάχθηκε επίσης κατά της επιστροφής των Τούρκων στην Ευρώπη και ήταν πρόθυμος να συμμετάσχει σε μια εκστρατεία για την αποτροπή της εισόδου των Τούρκων στην Ανατολική Θράκη. Το Βελιγράδι φοβόταν τη δυνητική επιρροή του Κεμάλ Ατατούρκ στους Μουσουλμάνους του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Αλλά τελικά ο Πάσιτς ευθυγραμμίστηκε με τη γαλλική πολιτική σχετικά με την Ανατολική Θράκη. Για την εξασφάλιση της γιουγκοσλαβικής υποστήριξης σχετικά με το ζήτημα της Δυτικής Θράκης (*της λεγόμενης εδαφικής διεξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, πράγμα που επηρέαζε τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις στη διάρκεια του Μεσοπολέμου*) ο Σταμπολίνσκυ, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, παραιτήθηκε των βουλγαρικών διεκδικήσεων επί της σερβικής Μακεδονίας και έλαβε μέτρα κατά της VMRO. Ωστόσο, η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση δεν μετέβαλε ριζικά την πολιτική της έναντι της Βουλγαρίας, αμφισβητώντας την ειλικρίνεια των Βουλγάρων. Η πραξικοπηματική ανατροπή του Σταμπολίνσκυ, στις 9 Ιουνίου 1923, από την ομάδα των αξιωματικών της «Στρατιωτικής Λίγκας» και τη VMRO έδειξε πόσο ανέτοιμη ήταν ακόμα η Βουλγαρία για ένα τέτοιο αποφασιστικό βήμα.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, για να αποτρέψει το ενδεχόμενο μιας νοτιοσλαβικής προσέγγισης και για να εξασφαλίσει τη γιουγκοσλαβική υποστήριξη σχετικά με την παραμονή της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα, ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών, Νικόλαος Πολίτης, επισκέφθηκε εσπευσμένα το Βελιγράδι, στις αρχές Νοεμβρίου 1922. Εξέφρασε την ετοιμότητα της Ελλάδας να επικυρώσει και να θέσει σε ισχύ την ελληνοσερβική συνθήκη της 10ης Μαΐου 1914. Στις 10 Μαΐου 1923 η Ελλάδα παραχώρησε την ελεύθερη σερβική ζώνη της Θεσσαλονίκης. Η ζώνη αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού εδάφους, διοικούνταν όμως από σερβικές τελωνειακές αρχές. Στο ζήτημα της Δυτικής Θράκης το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων στήριξε την Ελλάδα στη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης.

Αλλά μετά την αποκοπή του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων από τα λιμάνια της Αδριατικής (Φιούμε, Ζάνταρ) το ζήτημα της ελεύθερης ζώνης της Θεσσαλονίκης προσέλαβε νέες διαστάσεις, εφόσον η Θεσσαλονίκη αποτελούσε πλέον την κύρια εμπορική διέξοδο της Σερβίας προς τη θάλασσα. Το Βελιγράδι απαιτούσε ελεύθερη πρόσβαση στη Θεσσαλονίκη. Με αφορμή το ζήτημα του ελληνοβουλγαρικού Πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ, με το οποίο η Ελλάδα αναγνώριζε την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας στην ελληνική Μακεδονία, το Βελιγράδι κατήγγειλε τη συμμαχία του 1913 και έθεσε στην Ελλάδα

μια σειρά ζητημάτων: ουσιαστικό έλεγχο της σιδηροδρομικής γραμμής Γευγελή – Θεσσαλονίκης, επαύξηση των σερβικών αρμοδιοτήτων στη ζώνη και επέκταση της ζώνης, διαμετακομιστικό εμπόριο μέσω Θεσσαλονίκης όχι μόνο προς τη Σερβία, αλλά και σε άλλες χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω Θεσσαλονίκης (πράγμα που θα μπορούσε να εμπλέξει την Ελλάδα σε έναν ανεπιθύμητο πόλεμο), αναγνώριση σερβικής μειονότητας στη Δυτική Μακεδονία (ώστε να ενισχυθεί η πολιτική εκσερβισμού στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία), αναγνώριση γιουγκοσλαβικής υπηκοότητας σε 500 οικογένειες που στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου κατέφυγαν στην ελληνική Μακεδονία από τη σερβική Μακεδονία, δικαίωμα ελέγχου της Γιουγκοσλαβίας επί των προνομίων της μονής Χιλανδαρίου. Λόγω της σκληρής στάσης του Βελιγραδίου (και των ιταλικών πιέσεων) απέβησαν άκαρπες οι ελληνογιουγκοσλαβικές διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν στο πρώτο εξάμηνο του 1925. Στις 17 Αυγούστου του 1926 το δικτατορικό καθεστώς του Θεόδωρου Παγκάλου, προκειμένου να εξασφαλίσει την ουδετερότητα της Γιουγκοσλαβίας στη σχεδιαζόμενη πολεμική εκστρατεία της Ελλάδας κατά της Τουρκίας, υποχώρησε στα σερβικά αιτήματα. Προκλήθηκε οξεία αντίδραση του ελληνικού πολιτικού κόσμου και του στρατού, πράγμα που επιτάχυνε την πτώση του Παγκάλου στις 22 Αυγούστου 1926 με πραξικόπημα του στρατηγού Γεώργιου Κονδύλη. Η οικονομική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη, που συγκροτήθηκε μετά τις εκλογές της 7ης Νοεμβρίου 1926, ακύρωσε τις συμφωνίες με τη Γιουγκοσλαβία. Όταν ο Βενιζέλος ανήλθε ξανά στην εξουσία, τον Αύγουστο του 1928, προσπάθησε να εξομαλύνει τις σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία, χωρίς να θιγεί η ελληνική κυριαρχία. Άσκησε πίεση επί της Γιουγκοσλαβίας, υπογράφοντας στη Ρώμη στις 23 Σεπτεμβρίου 1928 σύμφωνο «φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού» με την Ιταλία. Φοβούμενη μήπως και η Ελλάδα εμπλακεί στην «πολιτική περικύκλωσης» που προωθούσε η Ιταλία, η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση υποχώρησε. Στις 11 Οκτωβρίου 1928 υπογράφηκε στο Βελιγράδι ελληνοσερβικό πρωτόκολλο που ρύθμιζε το καθεστώς λειτουργίας της ζώνης. Επρόκειτο στην ουσία για αναβίωση της συμφωνίας της 10ης Μαΐου 1923. Η ζώνη διοικούνταν από Γιουγκοσλάβους τελωνειακούς, χωρίς να θιγεί η ελληνική κυριαρχία ούτε στη ζώνη ούτε στη σιδηροδρομική γραμμή Γευγελή – Θεσσαλονίκης. Σε περίπτωση διαφωνιών σχετικά με τη διαχείριση της σιδηροδρομικής γραμμής προβλεπόταν προσφυγή σε διεθνή διαιτησία. Μειονοτικά ζητήματα, μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω Θεσσαλονίκης κτλ. εξοβελίστηκαν. Σχετικά με τη μεταφορά πολεμικού υλικού ο Βενιζέλος δήλωσε ότι, αν η Γιουγκοσλαβία ήταν επιτιθέμενη χώρα, η Ελλάδα δεν θα επέτρεπε τη μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω

Θεσσαλονίκης προς τη Γιουγκοσλαβία, αν όμως δεχόταν επίθεση θα εξέταζε ευνοϊκά το ζήτημα. Έτσι, εξομαλύνθηκαν οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις και στις 27 Μαρτίου 1929 υπογράφηκε και σύμφωνο φιλίας (όχι νέα συνθήκη συμμαχίας, για να μη δυσαρεστηθεί η Ιταλία).

Η ελληνογιουγκοσλαβική φιλία δοκιμάστηκε πάλι με την υπόθεση του Βαλκανικού Συμφώνου. Οι βαλκανικές διασκέψεις (1930-1933), ενώ άρχισαν ως προσπάθεια ενδοβαλκανικής συνεργασίας, τελικά κατέληξαν σε μια συμμαχία, στρεφόμενη κατά κράτους, που θα απειλούσε το εδαφικό status-quo. Μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, η Γαλλία προώθησε την ιδέα ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας και στη Νοτιανατολική Ευρώπη. Το Παρίσι ευνόησε την υπογραφή ενός Βαλκανικού Συμφώνου για τη διασφάλιση του status quo από εξωτερική επιβουλή. Τη σχετική γαλλική πρωτοβουλία ανέλαβε να υλοποιήσει ο υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας Νικολάε Τιτουλέσκου. Το κυριότερο εμπόδιο αποτελούσε η Βουλγαρία ως αναθεωρητική δύναμη. Η Βουλγαρία υπερτόνιζε την ειρηνική της πολιτική, επικαλούμενη το άρθρο 19 του καταστατικού της Κοινωνίας των Εθνών που προέβλεπε επανεξέταση των συνθηκών ειρήνης, αν παρέμειναν ανεφάρμοστες. Η βουλγαρική κυβέρνηση του Δημοκρατικού Συνασπισμού του *Νικόλα Μουσάνωφ* (1931-1934) έθεσε όρους για την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου: *άρση των περιοριστικών διατάξεων για τον επανεξοπλισμό της Βουλγαρίας, εδαφική διέξοδο στο Αιγαίο και κυρίως προστασία των βουλγαρικών μειονοτήτων*. Ήταν φυσικό ότι τα βουλγαρικά αιτήματα δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν από τα άλλα βαλκανικά κράτη. Η Βουλγαρία, αντί για ένα πολυμελές Βαλκανικό Σύμφωνο, πρότεινε την υπογραφή διμερών συμφωνιών μη επίθεσης, χωρίς να διευκρινίζεται ο όρος του επιτιθέμενου κράτους. Από την άλλη πλευρά η Αλβανία, άμεσα εξαρτημένη από την Ιταλία, δεν μπορούσε να προσχωρήσει σε έναν φιλογαλλικό συνασπισμό. Έτσι, το Βαλκανικό Σύμφωνο υπογράφηκε πανηγυρικά στις 9 Φεβρουαρίου 1934, στην Ακαδημία Αθηνών, από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας (Δημήτριο Μάξιμο), Τουρκίας (Ρουσδή Αράς ή Ρούστου Μπέη-Rustu Bey), Γιουγκοσλαβίας (Μπόγκολιουμπ Γιέφτιτς) και Ρουμανίας (Νικολάε Τιτουλέσκου). Την ώρα της υπογραφής στρατιωτική μπάντα παιάνιζε τους εθνικούς ύμνους των τεσσάρων κρατών, οι καμπάνες της Αττικής χτυπούσαν χαρμόσινα και οι κανονιοβολισμοί από την Ακρόπολη προσέδιδαν ιδιαίτερη επισημότητα στη τελετή της υπογραφής. Το σύμφωνο διακήρυττε τη διατήρηση του εδαφικού status quo στη Βαλκανική με αμοιβαίες εγγυήσεις για την ασφάλεια των ενδοβαλκανικών συνόρων (Ρουμανίας – Βουλγαρίας, Ρουμανίας – Γιουγκοσλαβίας, Αλβανίας – Γιουγκοσλαβίας, Αλβανίας – Ελλάδα, Γιουγκοσλαβίας – Ελλάδα, Ελλάδα – Βουλγα-

ρίας, Ελλάδας – Τουρκίας και Τουρκίας – Βουλγαρίας). Δεν προβλέπονταν εγγυήσεις ασφαλείας για τα εξωβαλκανικά σύνορα (για παράδειγμα, για τα σύνορα Ιταλίας – Γιουγκοσλαβίας ή Τουρκίας – Σοβιετικής Ένωσης). Απαγορευόταν κάθε πολιτική πρωτοβουλία απέναντι σε βαλκανικό κράτος που δεν είχε υπογράψει το σύμφωνο, όπως και κάθε πολιτική δέσμευση, χωρίς την έγκριση των συμβαλλομένων μερών. Προβλεπόταν και η υπογραφή στρατιωτικών συμβάσεων.

Στην Αθήνα υπογράφηκε και ένα μυστικό συμπληρωματικό πρωτόκολλο. Καθόριζε την έννοια του επιτιθέμενου κατά το πνεύμα των Πρωτοκόλλων του Λονδίνου και περιείχε την εξής ρήτρα που προκάλεσε οξείες συζητήσεις: «*αν κάποιο από τα συμβαλλόμενα κράτη απέβαινε θύμα επίθεσης κάποιας μη βαλκανικής δύναμης και αν μια βαλκανική δύναμη είτε ταυτόχρονα είτε αργότερα συνέδραμε την εξωβαλκανική δύναμη στην επίθεσή της, το σύμφωνο θα ίσχυε ολοκληρωτικά εναντίον του βαλκανικού κράτους*». Υπήρχε όμως ο κίνδυνος τα βαλκανικά κράτη να εμπλακούν σε πολεμική σύγκρουση με κάποια εξωβαλκανική δύναμη, προφανώς την Ιταλία ή τη Σοβιετική Ένωση, για χάρη της ασφάλειας ενός βαλκανικού κράτους που θα δεχόταν επίθεση. Έτσι, το Βαλκανικό Σύμφωνο παρείχε πλεονεκτήματα κυρίως στη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία που αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο επίθεσης από την Ιταλία και τη Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα. Το Βαλκανικό Σύμφωνο ήταν ατελές λόγω της μη υπογραφής του από τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Έτσι, στην Αθήνα το Βαλκανικό Σύμφωνο επέσυρε την οξεία κριτική του Βενιζέλου, του Παπαναστασίου και όλων σχεδόν των ηγετών της αντιπολίτευσης. Ο Βενιζέλος επέσεισε τον κίνδυνο πολεμικής εμπλοκής της Ελλάδας με την Ιταλία. Στη Γερουσία η αντιπολίτευση είχε την πλειοψηφία και έτσι η επικύρωση του πρωτοκόλλου ήταν προβληματική. Η κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Υπό τα πυρά της αντιπολίτευσης ο υπουργός Εξωτερικών, Δημήτριος Μάξιμος, δήλωσε δεσμευτικά ότι η Ελλάδα δεν θα οδηγηθεί σε πόλεμο με μια Μεγάλη Δύναμη για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που αναλάμβανε από το Βαλκανικό Σύμφωνο. Μόνο έτσι το Βαλκανικό Σύμφωνο επικυρώθηκε από τη Βουλή στα μέσα Μαρτίου και κατόπιν από τη Γερουσία στις αρχές Απριλίου 1934. Και η Τουρκία επικύρωσε το Βαλκανικό Σύμφωνο στις 6 Μαρτίου, αλλά είχε επισημάνει ότι δεν θα οδηγηθεί σε πόλεμο με τη Σοβιετική Ένωση. Η στάση της Ελλάδας δυσαρέστησε τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία, διότι η Αθήνα δεν θα αναλάμβανε εξωβαλκανικές δεσμεύσεις, δεν θα στήριζε δηλαδή τη Γιουγκοσλαβία σε περίπτωση ιταλογιουγκοσλαβικού πολέμου και τη Ρουμανία σε περίπτωση ρουμανοσοβιετικού πολέμου. Στο Βελιγράδι διαμορφώθηκε ένα κλίμα κατά της Ελλάδας και προ-

σωπικά κατά του Βενιζέλου. Ο Τιτουλέσκου και ο Γιέφτιτς ζήτησαν εξηγήσεις από την Αθήνα. Επισκεπτόμενος την Αγκυρα στις 5 Μαΐου 1934 ο στρατηγός Κονδύλης διευκρίνισε ότι οι δηλώσεις του Μάξιμου οφείλονταν σε λόγους «εσωτερικής πολιτικής κατανάλωσης» και κάλεσε την Τουρκία να αναλάβει διαμεσολαβητικό ρόλο. Ταυτόχρονα, στις αρχές Μαΐου 1934, με επιστολή του προς τους Γιέφτιτς, Τιτουλέσκου και Ρουσδή Αράς ο Μάξιμος παρείχε διαβεβαιώσεις ότι οι ερμηνευτικές του δηλώσεις σε καμιά περίπτωση δεν μεταβάλλουν το πνεύμα του Βαλκανικού Συμφώνου ούτε του συμπληρωματικού πρωτοκόλλου. Όταν ο Ρουσδή Αράς διαβεβαίωσε τον Γιέφτιτς ότι σε περίπτωση ιταλογιουγκοσλαβικού πολέμου η Τουρκία με όλες της τις δυνάμεις θα συνδράμει τη Γιουγκοσλαβία και η Ελλάδα θα τηρήσει μια ευμενή ουδετερότητα, υπερασπιζόμενη τη Θεσσαλονίκη, ήρθαν οι ενστάσεις της Γιουγκοσλαβίας. Ενόψει και της υπογραφής των στρατιωτικών συμβάσεων, στις 16 Ιουνίου 1934 η Γιουγκοσλαβία και η Ρουμανία επικύρωσαν το Βαλκανικό Σύμφωνο. Το σύμφωνο αποδείχτηκε θνησιγενές. Τα εκτελεστικά όργανα της Βαλκανικής Συνεννόησης ήταν το Μόνιμο Συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών των 4 χωρών που έπρεπε να συνέρχεται τουλάχιστον δύο φορές το έτος και το Οικονομικό Συμβούλιο. Μετά την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου το σχέδιο του Λουίς Μπαρτού, του νέου υπουργού Εξωτερικών της Γαλλίας, προέβλεπε μια συμμαχία Γαλλίας – Σοβιετικής Ένωσης, ένα «Ανατολικό Λοκάρνο»: Η Γαλλία να εγγυηθεί τα σύνορα της Ανατολικής Ευρώπης και η Σοβιετική Ένωση τα σύνορα της Γαλλίας έναντι της Γερμανίας. Στο Βελιγράδι, ωστόσο, διαμορφώθηκε ανθελληνικό κλίμα και ο Βενιζέλος θεωρούνταν φορέας της ιταλικής πολιτικής. Έτσι εξηγείται η εμπλοκή της Γιουγκοσλαβίας στην κατάπνιξη του πραξικοπήματος του Βενιζέλου τον Μάρτιο του 1935.

Η Ελλάδα διέβλεπε τη σημασία του Βαλκανικού Συμφώνου κυρίως στη δυνατότητα αποτροπής μιας βουλγαρο-γιουγκοσλαβικής προσέγγισης που θα στρεφόταν εναντίον της. Στα τέλη του 1933, μετά από γαλλική παρότρυνση, υπήρξαν συναντήσεις του Βόριδος Γ΄ με τον Αλέξανδρο Καραγιώργη στο Βελιγράδι και στο Ευξείνωφγκρατ. Η γιουγκοσλαβική πλευρά βολιδοσκοπήσε τη Σόφια σχετικά με την προοπτική ένταξης της Βουλγαρίας στην κυοφορούμενη Βαλκανική Συνεννόηση. Ο βασιλιάς Βόρις Γ΄ και ο πρωθυπουργός Μουσάνωφ απέκλεισαν το ενδεχόμενο αυτό, όσο τα γειτονικά βαλκανικά κράτη επέμεναν στη διατήρηση των υπαρκτών συνόρων, και ως εγγύηση ασφάλειας πρότειναν την υπογραφή διμερούς συμφώνου μη επίθεσης. Τα αποτελέσματα των διμερών βουλγαρο-γιουγκοσλαβικών επαφών υπήρξαν ισχνά. Εξετάστηκε απλά η υπογραφή εμπορικής σύμβασης, κτηνιατρικής σύμβασης και η απλοποίηση της

γραφειοκρατίας για τις επισκέψεις Βουλγάρων πολιτών στη Γιουγκοσλαβία και Γιουγκοσλάβων στη Βουλγαρία. Ωστόσο, η Ελλάδα ανησύχησε από τις συναντήσεις του Βόριδος Γ΄ και του Αλέξανδρου Καραγιώργη. Για τη Γιουγκοσλαβία η σημασία του Βαλκανικού Συμφώνου ήταν κυρίως η προοπτική μείωσης της ιταλικής επιρροής στην Ελλάδα.

Η αντίδραση του Μουσουλίνι στο Βαλκανικό Σύμφωνο εκφράστηκε με την υπογραφή των «Πρωτοκόλλων της Ρώμης» από την Ιταλία, την Αυστρία και την Ουγγαρία τον Μάρτιο του 1934. Προέβλεπαν στενή πολιτική και οικονομική συνεργασία μεταξύ των τριών κρατών.

Με την αποχή της από τη Βαλκανική Συνεννόηση, η Βουλγαρία του πρωθυπουργού Νικόλα Μουσάνωφ βρέθηκε απομονωμένη και με το στίγμα της εν δυνάμει επιτιθέμενης χώρας. Στις 19 Μαΐου 1934 μια ομάδα των αξιωματικών της «Στρατιωτικής Λίγκας» (Κίμων Γκεοργκίεφ και Δαμιάν Ντέλτσεφ), που ιδεολογικά συγγένευε με την πολιτική οργάνωση «Ζβενό», ανέτρεψε πραξικοπηματικά την κυβέρνηση Μουσάνωφ, η οποία λόγω του πολυκομματικού της χαρακτήρα δυσλειτουργούσε. Οι πραξικοπηματίες διέλυσαν τα πολιτικά κόμματα και έθεσαν ως άμεσους στόχους της εξωτερικής πολιτικής την έξοδο της Βουλγαρίας από την απομόνωση (αποκλείοντας ωστόσο την προσχώρηση της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Συνεννόηση), την αναγνώριση της Σοβιετικής Ένωσης, που σταδιακά αποκτούσε βαρύτητα στη διεθνή σκηνή (η Βουλγαρία αναγνώρισε τη Σοβιετική Ένωση το 1934), και τη βελτίωση των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία. Η κυβέρνηση Γκεοργκίεφ αντιλήφθηκε ότι η κριτική που υφίστατο το Βαλκανικό Σύμφωνο στην Ελλάδα δυσαρεστούσε τη Γιουγκοσλαβία. Μια σταθερή βουλγαρο-γιουγκοσλαβική προσέγγιση προϋπέθετε τη διάλυση της VMRO. Η διάλυση των βουλγαρομακεδονικών οργανώσεων και της θρακικής οργάνωσης θα εξάλειφε από τη Βουλγαρία την ετικέτα του επιτιθέμενου κράτους. Η VMRO, που ήδη σπαρασσόταν από εσωτερικές εμφύλιες διαμάχες (Πρωτοκερωφικοί – Μιχαηλωφικοί), είχε εξελιχθεί σε μια συμμορία τρομοκρατών, δεν είχε πλέον την οικονομική υποστήριξη της Ιταλίας ούτε τα ερείσματα της δεκαετίας του '20 στο βουλγαρικό στρατό. Από τις αρχές της δεκαετίας του '30 η VMRO εγκατέλειψε την πολιτική γραμμή της αυτονομίας της σερβικής και ελληνικής Μακεδονίας και προπαγάνδιζε ως νέο πολιτικό σύνθημα την «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία», στην οποία θα συμπεριλαμβανόταν και το βουλγαρικό τμήμα της Μακεδονίας. Θεωρούσε την εθνική ταυτότητα του «Βούλγαρου» απόλυτα συμβίβαστη με την πολιτική ετικέτα του «Μακεδόνα». Η ανεξάρτητη Μακεδονία θα αποτελούσε ένα δεύτερο βουλγαρικό κράτος. Από τις αρχές του 1933 η VMRO του Μιχαήλωφ άρχισε να επιζητεί την πολιτική αυτονομία του βουλγα-

ρικού τμήματος της Μακεδονίας. Στο βουλγαρικό τμήμα της Μακεδονίας ο Μιχαήλωφ είχε ιδρύσει ένα «κράτος εν κράτει». Ο πληθυσμός υπάκουε στις εντολές της οργάνωσης και πλήρωνε φόρους, ενώ τα βουλγαρικά κρατικά όργανα είχαν μονάχα συμβολικό χαρακτήρα. Η εκμετάλλευση του καπνού της βουλγαρικής Μακεδονίας ήταν υπόθεση μόνο της VMRO για την κάλυψη των αναγκών της. Όταν, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929, έπεσε η τιμή του βουλγαρικού καπνού στη διεθνή αγορά, ο Μιχαήλωφ δεν δίστασε να προβεί σε *χασισοκαλλιέργειες*. Η *de jure* απόσχιση του βουλγαρικού τμήματος της Μακεδονίας από τη σύσταση του βουλγαρικού κράτους δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή από τη Σόφια. Τον Ιούνιο του 1934 μονάδες του βουλγαρικού στρατού εισέβαλαν στο βουλγαρικό τμήμα της Μακεδονίας και διέλυσαν την οργάνωση. Ο Μιχαήλωφ κατέφυγε στην Τουρκία και αργότερα στην Πολωνία. Έτσι, εξαλείφθηκε ένα εμπόδιο στην εξέλιξη των βουλγαρο-γιουγκοσλαβικών σχέσεων. Τον Σεπτέμβριο του 1934 ο Αλέξανδρος επισκέφθηκε τη Σόφια και συζήτησε με τον βασιλιά της Βουλγαρίας Βόρι Γ΄ τη χορήγηση περισσότερων διευκολύνσεων στη μεθοριακή επικοινωνία μεταξύ των δύο χωρών. Μετά τη Σόφια ο Αλέξανδρος επρόκειτο να επισκεφθεί τη Γαλλία για να ενισχύσει τη γαλλογιουγκοσλαβική συμμαχία και να συζητήσει τον ρόλο της Γιουγκοσλαβίας στη Μεσόγειο μετά την άνοδο του Χίτλερ. Αλλά μόλις έφθασε στη Μασσαλία δολοφονήθηκε μαζί με τον Μπαρτού από τον πράκτορα της VMRO Βλάντο Τσερνοζέμσκυ. Η δολοφονία οργανώθηκε από τη VMRO και τους Ουστάσε με την ενεργό ανάμιξη της Ιταλίας και της Ουγγαρίας. Η δολοφονία του Αλέξανδρου δεν έχει ακόμα διαλευκανθεί πλήρως. Προκαλεί έκπληξη η ολιγωρία των γαλλικών αρχών, οι οποίες είχαν ενημερωθεί για ενδεχόμενη δολοφονική απόπειρα κατά του Αλέξανδρου, αλλά δεν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα, αφήνοντας τον δολοφόνο να πλησιάσει τον Αλέξανδρο για χειραγία. Σκοπός της δολοφονίας ήταν η εξασθένιση της γαλλο-γιουγκοσλαβικής συμμαχίας και η αποσταθεροποίηση της Γιουγκοσλαβίας. Η Γιουγκοσλαβία κατήγγειλε τη δολοφονία στην Κοινωνία των Εθνών, χωρίς να ενοχοποιήσει δημόσια την Ιταλία, αλλά μονάχα την Ουγγαρία. Η Ιταλία αρνήθηκε να εκδώσει τον Πάβελιτς τον οποίο γαλλικό δικαστήριο καταδίκασε ερήμην σε θάνατο.

Ο Αλέξανδρος ήταν περισσότερο στρατιωτικός παρά πολιτικός ηγέτης. Αργά αντιλήφθηκε τα εσωτερικά προβλήματα της Γιουγκοσλαβίας και τη χρεοκοπία της ιδεολογίας του ολοκληρωτικού γιουγκοσλαβισμού. Στάθηκε αδύναμος να λάβει γενναίες αποφάσεις. Υπάρχουν πληροφορίες ότι το καλοκαίρι του 1934, μετά από εισηγήσεις συμβούλων του, συνειδητοποίησε τελικά την ανάγκη επίλυσης του Κροατικού ζητήματος στη βάση της ισοτιμίας Σέρβων και Κροα-

τών και της ομοσπονδοποίησης της Γιουγκοσλαβίας. Με τα θέματα αυτά σκόπευε να ασχοληθεί σοβαρά μετά την επιστροφή του από τη Γαλλία. Αλλά η δολοφονία του στη Μασσαλία ματαιώσε τα σχέδιά του.

Η δολοφονία του Αλέξανδρου δεν προκάλεσε βαθιά εσωτερική κρίση στη Γιουγκοσλαβία. Καθώς ο διάδοχος του θρόνου, ο γιος του Αλέξανδρου, ο Πέτρος ο Β΄, ήταν ανήλικος, ως Αντιβασιλέας ορίστηκε ο ξάδερφος του Αλέξανδρου, ο Παύλος, άτομο με αγγλική κουλτούρα. Το καθεστώς φιλελευθεροποιήθηκε, επιτράπηκε η λειτουργία κομματικών σχηματισμών, αλλά δεν αναθεωρήθηκε ούτε το σύνταγμα του 1931 ούτε και ο εκλογικός νόμος. Στην ουσία επρόκειτο για δύο κομματικούς σχηματισμούς, έναν σερβοκεντρικό –αυλικό– και την Ενωμένη Αντιπολίτευση με πυρήνα το Κροατικό Αγροτικό Κόμμα του Μάτσεκ. Οι κομματικές αντιπαραθέσεις ήταν στην ουσία μια εθνική σερβοκροατική διένεξη. Στις εκλογές του Μαΐου 1935 ο σερβοκεντρικός κομματικός σχηματισμός *«Γιουγκοσλαβικό Λαϊκό Κόμμα»* του Μπόγκολιουμπ Γιέφτιτς έλαβε 1.747.000 ψήφους και 303 έδρες στη Βουλή, ενώ η αντιπολίτευση υπό τον Μάτσεκ 1.076.000 ψήφους και μονάχα 67 έδρες». Από αντίδραση το Αγροτικό Κροατικό Κόμμα απείχε από τις εργασίες της Βουλής. Ξέσπασε ένας νέος φραστικός πόλεμος μεταξύ Σέρβων και Κροατών βουλευτών που υπό τον αντίκτυπο και της δολοφονίας του Αλέξανδρου προσέλαβε οξύτητα. Ο πρωθυπουργός Γιέφτιτς και οι Σέρβοι βουλευτές αποκάλεσαν τους Κροάτες «προδότες και υπονομευτές του κράτους». Και οι Κροάτες από την πλευρά τους στιγματίζαν τους Σέρβους ως «βαρβάρους». Ο Άντε Τρούμπιτς, άλλοτε μέλος της γιουγκοσλαβικής επιτροπής και υπουργός, σε συνομιλία του το 1935 με τον Γάλλο συγγραφέα, Χένρυ Ποζύ, επισήμανε το πολιτιστικό χάσμα Σέρβων και Κροατών και προδίκασε τη μελλοντική σύγκρουσή τους

«Δεν θα συγκρίνετε, ελπίζω, τους Κροάτες, τους Σλοβένους, τους Δαλματίνοους, οι οποίοι λόγω της αιώνιας επικοινωνίας τους με την Αυστρία, Ιταλία και Ουγγαρία έχουν πλήρως δυτικοποιηθεί, με τους ημιπολιτισμένους Σέρβους, ένα βαλκανικό υβρίδιο Σλάβων και Τούρκων. Είναι βάρβαροι, ακόμα και η δυτική κουλτούρα των ηγετών τους περιορίζεται στα λόγια και στα ρούχα. Ανάμεσα σε μας και στην πανσερβική κλίκα που κυβερνά σήμερα τη Γιουγκοσλαβία δεν τίθεται ζήτημα συσχετισμού δυνάμεων, εφόσον αυτοί είναι οι ισχυρότεροι. Είναι ζήτημα χρόνου, ζήτημα υπομονής, μέχρι να έρθει η ημέρα που θα ξεκαθαριστούν οι λογαριασμοί».

Για την αποτροπή μιας κλιμάκωσης της έντασης, ο Παύλος εξανάγκασε την κυβέρνηση Γιέφτιτς σε παραίτηση και έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Μίλαν Στογιαντίνοβιτς (24.6.1935).

Στην εξωτερική πολιτική ο Στογιαντίνοβιτς εγκαίνιασε τη σταδιακή αποδέσμευση της Γιουγκοσλαβίας από τη Γαλλία και την προσέγγιση με τη Γερμανία, την Ιταλία και τη Βουλγαρία. Βλέποντας την εξασθένηση του συστήματος των Βερσαλλιών μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία (αποχώρηση της Γερμανίας από την Κοινωνία των Εθνών, επανεξοπλισμός της Γερμανίας χωρίς δυναμική αντίδραση της Αγγλίας – Γαλλίας – Ιταλίας, αγγλογερμανική συμφωνία για τους ναυτικούς εξοπλισμούς, ιταλική επίθεση στην Αιθιοπία και αναποτελεσματικότητα των οικονομικών κυρώσεων κατά της Ιταλίας, είσοδος των γερμανικών στρατευμάτων στη Ρηνανία, άξονας Ρώμης – Βερολίνου το 1937) και την αδυναμία της Γαλλίας να προασπίσει τα δικά της εθνικά συμφέροντα, πόσο μάλλον τα συμφέροντα της Γιουγκοσλαβίας, ο Στογιαντίνοβιτς αύξησε τις εμπορικές συναλλαγές της Γιουγκοσλαβίας με τη Γερμανία (γεωργικά προϊόντα, ξυλεία) εκτιμώντας ότι η Γερμανία θα μπορούσε έτσι να αποτρέψει επίθεση της Ιταλίας εναντίον της Γιουγκοσλαβίας. Η Γερμανία το 1936 απορροφούσε το 36% των εξαγωγών και κάλυπτε το 32% των εισαγωγών της Γιουγκοσλαβίας. Η οικονομική διείδυση της Γερμανίας στα Βαλκάνια με το γνωστό σύστημα *κλίριγκ* (συμψηφισμός), δηλαδή εισαγωγή βαλκανικών αγροτικών προϊόντων έναντι γερμανικού οπλισμού και βιομηχανικών γερμανικών προϊόντων, ήταν ιδιαίτερα επωφελής για τα βαλκανικά κράτη, διότι οι τιμές των εξαγωγίμων βαλκανικών αγροτικών προϊόντων είχαν πέσει στην ευρωπαϊκή αγορά μετά την κρίση του 1929 και οι εισαγωγές από την Ευρώπη μειώθηκαν. Ο Στογιαντίνοβιτς προώθησε την εκβιομηχάνιση της Γιουγκοσλαβίας, ιδίως στον τομέα της μεταλλουργίας. Αλλά, κρατώντας τις ισορροπίες με τους παραδοσιακούς συμμάχους της Γιουγκοσλαβίας, δεν ευνόησε γερμανικές επενδύσεις. Στη μεταλλουργία κυριαρχούσαν αγγλικές και γαλλικές επενδύσεις (90%). Επίσης, λόγω των αντιγερμανικών αισθημάτων του σερβικού στρατού, ο Στογιαντίνοβιτς απέφυγε την αγορά πολεμικού υλικού από την Γερμανία και στράφηκε προς την Τσεχοσλοβακία.

Το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 ατόνησε σημαντικά μετά την κριτική που υπέστη στην Ελλάδα και τις διευκρινίσεις του Μεταξά τον Μάιο του 1936, κατά τη σύνοδο του Μόνιμου Συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης στο Βελιγράδι: *Η Ελλάδα αναλάμβανε την υποχρέωση να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων της, σε περίπτωση που η Βουλγαρία και η Αλβανία προέβαιναν σε επίθεση είτε μόνες τους είτε σε συνεργασία με την Ουγγαρία. Αλλά, αν η Ιταλία συμμετείχε στον πόλεμο στο πλευρό της Βουλγαρίας, η Ελλάδα είχε την υποχρέωση να τηρήσει ουδετερότητα, υπερασπιζόμενη τη Θεσσαλονίκη. Η Ελλάδα θα εμπλεκόταν στρατιωτικά εναντίον της Ιταλίας, μόνο αν η Αγγλία και η Γαλλία στή-*

ρίζαν στρατιωτικά τη βαλκανική χώρα που θα δεχόταν επίθεση από την Ιταλία.

Παρόλο που μετά τη σύνοδο του Μαΐου του 1936 υπογράφηκαν μεταξύ των Γενικών Επιτελείων των χωρών - μελών της Βαλκανικής Συνεννόησης στρατιωτικές συμβάσεις αμυντικού χαρακτήρα κατά της Βουλγαρίας και Ουγγαρίας, ο Στογιαντίνοβιτς, προσαρμοζόμενος στα νέα δεδομένα, επιδίωξε στενή προσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας με τη Βουλγαρία. Η διάλυση της VMRO είχε ήδη προλειάνει το έδαφος, καθώς στη σερβική Μακεδονία επικρατούσε πλέον ηρεμία και το Βελιγράδι συνέχιζε, με αργούς, αλλά αισθητούς ρυθμούς, την πολιτική του εκσερβισμού των Σλαβομακεδόνων. Στις 24 Ιανουαρίου 1937 υπογράφηκε στο Βελιγράδι το βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο αιώνιας φιλίας από τον Στογιαντίνοβιτς και τον Βούλγαρο πρωθυπουργό Κιοσειβάνωφ. Το σύμφωνο ήταν λιτό και επιγραμματικό, αλλά, όπως προκύπτει από τις παρασηνιακές διαβουλεύσεις, η βάση του ήταν ανθελληνική. Η Βουλγαρία παραιτήθηκε των διεκδικησέων της επί της σερβικής Μακεδονίας και η Γιουγκοσλαβία σε αντάλλαγμα υποστήριζε την εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Η ίδια η Γιουγκοσλαβία δεν έκρυβε πλέον τις βλέψεις της στη Θεσσαλονίκη. Η παλιά ελληνογιουγκοσλαβική φιλία έχασε το περιεχόμενό της στις νέες συνθήκες. Το βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο ήταν ένα ισχυρό πλήγμα στη Βαλκανική Συνεννόηση. Όταν τον Φεβρουάριο του 1937 συνήλθε στην Αθήνα το Μόνιμο Συμβούλιο της Βαλκανικής Συνεννόησης, ο Μεταξάς ζήτησε εξηγήσεις από τον Στογιαντίνοβιτς. Ο πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας απάντησε ότι στόχος του ήταν η προσχώρηση της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Συνεννόηση. Μετά από έντονες συζητήσεις ο Στογιαντίνοβιτς υπέγραψε ένα μυστικό πρωτόκολλο, δεσμευόμενος ότι το βουλγαρο-γιουγκοσλαβικό σύμφωνο αιώνιας φιλίας είναι μέσο ειρήνης και δεν θίγει τις υποχρεώσεις της Γιουγκοσλαβίας που απέρρεαν από το Βαλκανικό Σύμφωνο. Αλλά ήταν μια παραπλανητική γραπτή δήλωση του Στογιαντίνοβιτς για να καθησυχάσει τους Βαλκάνιους εταίρους. Στις 25 Μαρτίου 1937 η Γιουγκοσλαβία υπέγραψε με την Ιταλία σύμφωνο φιλίας και διαιτησίας: *Η Γιουγκοσλαβία αναγνώριζε πλέον την Αλβανία ως σφαίρα ιταλικής επιρροής και σε αντάλλαγμα η Ιταλία έπαυε να υποστηρίζει το αποσχιστικό κίνημα των Ουστάσε.*

Για τη Γιουγκοσλαβία η σημασία του βουλγαρο-γιουγκοσλαβικού συμφώνου αιώνιας φιλίας συνίστατο κυρίως στην κατοχύρωση της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας. Στογιαντίνοβιτς και Κιοσειβάνωφ δεν συμφώνησαν σε ένα χρονοδιάγραμμα για την «επιχείρηση κατά της Ελλάδας», αυτό τέθηκε σε άμεση συνάρτηση με την ταχύτητα των εξελίξεων στην Ευρώπη. Ωστόσο, ο Αντιβασιλέας Παύλος και ο γιουγκοσλαβικός στρατός, αποτελούμενος στην πλειοψηφία

από Σέρβους αξιωματικούς, τάχθηκαν κατά της στενής προσέγγισης της Βουλγαρίας με τη Γιουγκοσλαβία. Για τη Βουλγαρία τα κέρδη ήταν πολύπλευρα. Εκτός από την τυπική συγκατάθεση του Στογιαντίνοβιτς στην εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο και στην επιστροφή της Νοτίου Δοβρουτσάς στη Βουλγαρία, μέσω Γιουγκοσλαβίας διακινούνταν τα βουλγαρικά προϊόντα προς την Ευρώπη και, το σπουδαιότερο, μέσω Γιουγκοσλαβίας μεταφερόταν πολεμικό υλικό κυρίως από τη Γερμανία προς τη Βουλγαρία. Βουλγαρο-γιουγκοσλαβικοί πολιτιστικοί σύλλογοι διοργάνωναν εκδηλώσεις νοτιοσλαβικής αλληλεγγύης. Με τυπικές διαδικασίες Βούλγαροι πολίτες επισκέπτονταν τη Γιουγκοσλαβία και Γιουγκοσλάβοι πολίτες τη Βουλγαρία. Βουλγαρικές εφημερίδες κυκλοφορούσαν στη Γιουγκοσλαβία και γιουγκοσλαβικές στη Βουλγαρία. Ο Στογιαντίνοβιτς οραματιζόταν μια βουλγαρο-γιουγκοσλαβική τελωνειακή ένωση. Η βουλγαρο-γιουγκοσλαβική προσέγγιση ανταποκρινόταν τώρα στα γερμανικά συμφέροντα. Σκοπός του Χίτλερ ήταν η εξασθένιση της γαλλικής επιρροής στη Γιουγκοσλαβία, η αποδυνάμωση της Μικρής Αντάντ και η απονέκρωση του Βαλκανικού Συμφώνου. Ο Στογιαντίνοβιτς αντιτάχθηκε στην υπογραφή ενός συμφώνου αμοιβαίας βοήθειας μεταξύ της Μικρής Αντάντ και της Γαλλίας. Μετά την ένωση της Αυστρίας με τη Γερμανία (Μάρτιος 1938) η Γιουγκοσλαβία συνόρευε με το Τρίτο Ράιχ. Η ένωση της Αυστρίας με τη Γερμανία ήταν για τον Στογιαντίνοβιτς μια εσωτερική γερμανική υπόθεση που δεν απειλούσε την εδαφική ακεραιότητα της Γιουγκοσλαβίας. Και ο Χίτλερ από την πλευρά του διαβεβαίωνε τον Στογιαντίνοβιτς ότι η Γερμανία επιθυμούσε μια ισχυρή και ενιαία Γιουγκοσλαβία και ότι στα Βαλκάνια επιδίωκε να διατηρηθεί μια ανοικτή πόρτα για την οικονομία της. Στις αρχές Φεβρουαρίου 1939 ο αγγλόφιλος αντιβασιλέας Παύλος προκάλεσε την πτώση της κυβέρνησης Στογιαντίνοβιτς και έδωσε την εντολή σχηματισμού νέας κυβέρνησης στον άχρωμο πολιτικά Ντραγκίσα Τσβέτκοβιτς.

Η πτώση του Στογιαντίνοβιτς ήταν αποτέλεσμα των διαφωνιών του Παύλου τόσο σχετικά με την εξωτερική του όσο και με τη εσωτερική του πολιτική. *Η ενδοτικότητα του Στογιαντίνοβιτς έναντι της Ιταλίας και της Γερμανίας, η πρόθεσή του να παραχωρήσει στη Βουλγαρία τις δυτικές επαρχίες (Τσάριμπροτ, Μποσίλεφγρατ), αν παρέμεινε ουδέτερη, η αδυναμία του να καταλήξει σε έναν έντιμο συμβιβασμό με τους Κροάτες, αλλά και ο αυταρχικός τρόπος άσκησης της εξουσίας με φασιστικούς μηχανισμούς προπαγάνδας προκάλεσαν φόβο στον Αντιβασιλέα για παραγκωνισμό της θέσης του από τον δυναμικό πρωθυπουργό. Ωστόσο, ο Στογιαντίνοβιτς ήταν ένας πραγματιστής. Πρόθεσή του ήταν η διατήρηση της ουδετερότητας και, στο μέτρο του εφικτού, της εδαφικής ακεραιότητας της Γιου-*

γκοσλαβίας. Εφόσον η Αγγλία και η Γαλλία δεν μπορούσαν να παράσχουν ουσιαστικές εγγυήσεις στη Γιουγκοσλαβία, η δυναμική του γερμανικού και του ιταλικού παράγοντα δεν μπορούσε να αγνοηθεί. Τον Ιανουάριο του 1939, λίγες ημέρες πριν από την κυβερνητική κρίση, ο Τσιάνο επισκέφθηκε το Βελιγράδι και πρότεινε στον Στογιαντίνοβιτς τον διαμελισμό της Αλβανίας μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Ιταλίας. Ο Στογιαντίνοβιτς δέχτηκε την πρόταση με το επιχείρημα ότι η εξουδετέρωση του αλβανικού κράτους θα διευκόλυνε την αφομοίωση των Αλβανών του Κοσόβου και θα εξασφάλιζε στη Γιουγκοσλαβία νέα διέξοδο στην Αδριατική. Αντίθετα, ο Παύλος εκτιμούσε ότι η εδραίωση της Ιταλίας στη βαλκανική ενδοχώρα θα απειλούσε μακροπρόθεσμα τη Γιουγκοσλαβία, ενώ επιπρόσθετοι αλβανικοί πληθυσμοί θα επιδείνωναν την κατάσταση στο Κόσοβο. Η διαφωνία αυτή μεταξύ Αντιβασιλέα και πρωθυπουργού σε ένα τόσο σημαντικό ζήτημα επιτάχυνε την πτώση του δευτέρου. Μετά το ταξίδι του στο Βελιγράδι ο Τσιάνο ήταν βέβαιος ότι η Γιουγκοσλαβία δεν θα αντιδρούσε, αν η Ιταλία προσαρτούσε την Αλβανία.

Βασική αποστολή της κυβέρνησης Τσβέτκοβιτς – Μάτσεκ ήταν η λύση του Κροατικού ζητήματος, ιδιαίτερα μετά τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας και την προσάρτηση της Αλβανίας στην Ιταλία. *Μετά από μακρές διαπραγματεύσεις υπογράφηκε τελικά στις 26 Αυγούστου 1939 η συμφωνία των Τσβέτκοβιτς – Μάτσεκ: Η Savska και η Primorska Banovina ενώθηκαν ως αυτόνομη Horvatska Banovina-Μπανοβίνα της Κροατίας (Δαλματία, κυρίως Κροατία, Σλαβονία) στην οποία συμπεριλήφθηκε ένα μέρος της Βοσνίας (μέχρι το Μόσταρ) και ένα μέρος της Συρμίας. Καθορίστηκαν τα διοικητικά σύνορα της αυτόνομης Κροατίας η οποία αποτελούνταν από τη Δαλματία, κυρίως Κροατία, Σλαβονία, μέρος της Βοσνίας (μέχρι το Μόσταρ) και μέρος της Βοϊβοδίνας. Η αυτονομία δεν επεκτάθηκε σε θέματα κρατικής ασφάλειας, εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εξωτερικού εμπορίου. Οι Κροάτες απέκτησαν πρόσβαση στη διοίκηση του κράτους και ο Μάτσεκ προσχώρησε στην κυβέρνηση. Ωστόσο, δεν ρυθμίστηκε το καθεστώς των Σέρβων (800.000) στην αυτόνομη Κροατία, πράγμα που πυροδότησε σερβικές αντιδράσεις, ιδιαίτερα στους κόλπους της ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο νέος μπάνος της Κροατίας, Ίβαν Σούμπασιτς, άρχισε αμέσως να προβαίνει σε απομάκρυνση των Σέρβων από τις διάφορες κρατικές θέσεις. Από την άλλη πλευρά η μερική λύση του Κροατικού ζητήματος στις νέες διεθνείς συγκυρίες δεν ικανοποίησε σημαντικό τμήμα των Κροατών. Αυτό που οι Σέρβοι θεώρησαν ως μεγάλη παραχώρηση ήταν για τους Κροάτες ελάχιστο κέρδος.*

Η χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης των Τσβέτκοβιτς – Μάτσεκ ήταν στην ουσία έργο του Παύλου Καραγιώργη και του υπουργού Εξω-

τερικών, Αλεξάνταρ Τσίντσαρ- Μάρκοβιτς. Επρόκειτο για μια ισορροπημένη πολιτική έναντι της Αγγλίας και της Γερμανίας. Ο Τσίντσαρ-Μάρκοβιτς είχε ως άξονα της πολιτικής του την αποφυγή κάθε ενέργειας που θα μπορούσε να εκληφθεί από τη Γερμανία ως δυνητική απειλή των συμφερόντων της. Για παράδειγμα, όταν διαμελίστηκε η Τσεχοσλοβακία και η Μικρή Αντάντ έπαυσε να υφίσταται, με παρακίνηση κυρίως του Μάρκοβιτς η Ρουμανία υπέγραψε τον Μάρτιο του 1939 εμπορική συμφωνία με τη Γερμανία. Όπως είναι γνωστό, μετά τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας και την προσάρτηση της Αλβανίας στην Ιταλία, η αγγλική πολιτική του κατευνασμού της Γερμανίας εγκαταλείφθηκε και ο υπουργός Εξωτερικών, Έδουαρτ Χάλιφαξ, υιοθέτησε την *πολιτική της ανάσχεσης της Γερμανίας και της Ιταλίας*. Η πολιτική αυτή της Αγγλίας εκφράστηκε είτε μέσω παροχής «εγγυήσεων» προς κράτη απειλούμενα από τη Γερμανία ή την Ιταλία είτε μέσω συμμαχιών (αγγλο-γαλλο-τουρκική συνθήκη της Άγκυρας). Όταν η Τουρκία στις 12 Μαΐου 1939 υπέγραψε με την Αγγλία δηλώσεις κοινής εγγύησης της ειρήνης, ο Τσίντσαρ-Μάρκοβιτς επιφόρτισε τον Γκρηγκόρε Γκαφένκου, υπουργό Εξωτερικών της Ρουμανίας και πρόεδρο της Βαλκανικής Συνεννόησης το 1939, να αναλάβει διπλωματική αποστολή στην Άγκυρα ώστε να αποτρέψει κάθε πρωτοβουλία της Τουρκίας για ένταξη των Βαλκανίων σε μια πιθανή αγγλική πολιτική των εγγυήσεων της ανεξαρτησίας των βαλκανικών κρατών. Όπως είναι γνωστό, η Αγγλία και Γαλλία, μετά την προσάρτηση της Αλβανίας στην Ιταλία, είχαν προβεί στις 12 Απριλίου 1939 στην πλατωνική δήλωση της εγγύησης της ανεξαρτησίας της Ελλάδας και Ρουμανίας. Το Βερολίνο διεμήνυε ότι οι αγγλικές εγγυήσεις ήταν ψευδείς και για λόγους προπαγάνδας χαρακτήριζε την αγγλική πολιτική των εγγυήσεων ως προσπάθεια «περικύκλωσης» της Γερμανίας. Η παρεμπόδιση της Τουρκίας να προωθήσει την αγγλική πολιτική των κοινών εγγυήσεων στα Βαλκάνια, δηλαδή να μην υπογραφούν κοινές δηλώσεις εγγύησης της ειρήνης κατά το αγγλοτουρκικό πρότυπο μεταξύ της Αγγλίας και βαλκανικών κρατών, ήταν ένας στόχος της επίσκεψης του Γκαφένκου στην Άγκυρα και την Αθήνα (μέσα Ιουνίου 1939). Ο Ισμέτ Ινονού και ο Μεταξάς ανταποκρίθηκαν θετικά στο ρουμανικό αίτημα. Οι σχέσεις της Γιουγκοσλαβίας με την Κοινωνία των Εθνών περιορίστηκαν σε τεχνικό επίπεδο, ενώ οι εμπορικές συναλλαγές Γερμανίας – Γιουγκοσλαβίας γνώριζαν άνθιση. Αλλά ο αγγλόφιλος Παύλος εξισοροπούσε την πολιτική του Τσίντσαρ Μάρκοβιτς. Η βουλγαρο-γιουγκοσλαβική προσέγγιση της εποχής του Στογιαντίνοβιτς απώλεσε τώρα τη δυναμική της και μεταξύ Βελιγραδίου και Σόφιας επικρατούσε πνεύμα δυσπιστίας, παρόλο που από τυπική άποψη οι διμερείς σχέσεις παρέμειναν φιλικές. Ο Κιοσειβάνωφ φοβόταν την επιρροή σερβικών στρατιωτικών κύκλων στον

αντιβασιλέα Παύλο. Σε αντίθεση με τον Στογιαντίνοβιτς, ο αγγλόφιλος Παύλος ήταν ριζικά αντίθετος σε μια εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο ως αντάλλαγμα για την ουδετερότητά της. Η Ιταλία θα αποκτούσε έτσι μια νέα ναυτική βάση, εκτιμούσε ο αντιβασιλέας Παύλος. Κατά την επίσκεψη του Μεταξά στο Βελιγράδι, στις 18 Φεβρουαρίου 1939, ο Παύλος διαβεβαίωσε τον Έλληνα πρωθυπουργό ότι η Γιουγκοσλαβία θα παρέμενε πιστή στη Βαλκανική Συνεννόηση και αποκάλυψε ότι οι Στογιαντίνοβιτς και Κιοσειβάνωφ είχαν συναποφασίσει τον διameλισμό της Βορείου Ελλάδας, χωρίς να τον ενημερώσουν. Επισκεπτόμενος το Λονδίνο τον Ιούλιο του 1939 ο Παύλος επισήμανε στον υπουργό Εξωτερικών Χάλιφαξ ότι το Βελιγράδι αντιτίθεται στην εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, επιδεικνύει κατανόηση μόνο για τη Νότιο Δοβρουτσά, όμως, αν η Βουλγαρία επιχειρήσει να ικανοποιήσει με τη βία τις επιδιώξεις της, η Γιουγκοσλαβία θα επωμισθεί όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Βαλκανικό Σύμφωνο. Τον Ιούνιο του 1940 η Γιουγκοσλαβία αναγνώρισε τη Σοβιετική Ένωση. Αλλά μετά την αποτυχία της ιταλικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας και ενόψει των προετοιμασιών της Γερμανίας για επίθεση εναντίον της Ελλάδας και της Σοβιετικής Ένωσης τα περιθώρια των γιουγκοσλαβικών ελιγμών (η ισορροπημένη στάση έναντι της Αγγλίας και της Γερμανίας) στένεψαν.

Για τη Γιουγκοσλαβία το λιμάνι της Θεσσαλονίκης ήταν ζωτικής σημασίας. Το Βελιγράδι ήταν ικανοποιημένο με τη λειτουργία της σερβικής ελεύθερης ζώνης όσο η Θεσσαλονίκη παρέμεινε υπό ελληνική κυριαρχία, αλλά είχε κάθε λόγο να ανησυχεί, αν η Θεσσαλονίκη περιερχόταν σε ιταλικό, γερμανικό ή βουλγαρικό έλεγχο. Μετά την έναρξη της ιταλικής επίθεσης (28.10.1940) η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, με πρόταση των στρατιωτικών, σχεδίαζε μια επιχείρηση κατάληψης του λιμανιού της Θεσσαλονίκης ώστε αυτό να μην περιέλθει σε ιταλικά χέρια. Στην ουσία μια τέτοια κίνηση θα σήμαινε πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας με την Ιταλία. Έγκαιρα ενημερωμένη η ιταλική κυβέρνηση διέταξε ως μια αποτρεπτική κίνηση τον βομβαρδισμό του Μοναστηρίου. Στις 5 Νοεμβρίου 1940 ιταλικά αεροπλάνα βομβάρδισαν κατά τη διάρκεια της ημέρας το Μοναστήρι, προκαλώντας σοβαρές υλικές ζημιές και ανθρώπινες απώλειες. Ήταν ένα σαφές ιταλικό μήνυμα προς το Βελιγράδι να εγκαταλείψει κάθε απόπειρα κατάληψης της Θεσσαλονίκης. Ωστόσο, ο γιουγκοσλαβικός στρατός μέσω σερβικής Μακεδονίας βοηθούσε τον μαχόμενο στο αλβανικό μέτωπο ελληνικό στρατό. Μετά την αποτυχία της ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας και ενόψει της γερμανικής επιχείρησης *Barbarossa* (εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης) και *Marita* (εναντίον της Ελλάδας) η Γερμανία ενέτεινε τις προσπάθειές της για προσχώρηση της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα, φοβούμενη τις δολοπλοκίες των Άγγλων στη Γι-

ουγκοσλαβία. Ο Χίτλερ απέρριψε την πρόταση του πρωθυπουργού Τσβέτκοβιτς και του υπουργού Εξωτερικών Τσίντσαρ-Μάρκοβιτς για την υπογραφή ενός συμφώνου μη επίθεσης και απαίτησε τελεσιγραφικά την άμεση προσχώρηση της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα, θέλοντας να αποφύγει τα λάθη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Παύλος επισήμαινε ότι η Γιουγκοσλαβία δεν ακολουθούσε αντιγερμανική πολιτική, αλλά μια επίσημη προσχώρηση της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα θα προκαλούσε αναταράξεις στη χώρα λόγω των αντιταλικών αισθημάτων των πολιτών. Η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Γιουγκοσλαβίας και μια ευνοϊκή για τη Γιουγκοσλαβία διευθέτηση του ζητήματος της Θεσσαλονίκης εξαρτώνταν από την προσχώρησή της στον Άξονα, διεμήνυσε ο Χίτλερ στο Βελιγράδι. Στις 25 Μαρτίου 1941, μετά από αόριστες γερμανικές πιέσεις, η Γιουγκοσλαβία προσχώρησε στον Άξονα με ευνοϊκούς όρους: *Η χώρα de facto θα παρέμενε ουδέτερη, εξασφαλιζόταν η εδαφική της ακεραιότητα, δεν θα συμμετείχε σε πολεμικές επιχειρήσεις στο πλευρό του Άξονα, μεταπολεμικά θα προσαρτούσε τη Θεσσαλονίκη. Μόνο πολεμικό υλικό μέσω Γιουγκοσλαβίας θα μετέφερε η Γερμανία.*

Αντίδραση στην προσχώρηση της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα εξέφρασαν κύκλοι της σερβικής κοινής γνώμης και το Γενικό Επιτελείο που αποτελούταν κυρίως από Σέρβους αξιωματικούς και είχε επαφές με τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες. Οι νωπές μνήμες από τις θηριωδίες των Αυστριακών κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο καθιστούσαν τον σερβικό στρατό απρόθυμο να συμπαραταχθεί με τους Γερμανούς. Η Αγγλία επιδίωκε την εμπλοκή της Γιουγκοσλαβίας στον πόλεμο. Στρατιωτικό πραξικόπημα στις 27 Μαρτίου 1941 ανέτρεψε την κυβέρνηση των Τσβέτκοβιτς – Μάτσεκ. Ο Παύλος εγκατέλειψε τη χώρα και ο ηλικίας 17 ετών γιος του Αλέξανδρου, Πέτρος Καραγιώργης, κηρύχτηκε πρόωρα ενήλικος και διόρισε πρωθυπουργό τον στρατηγό Ντούσαν Σίμοβιτς. Η νέα κυβέρνηση αποτελούταν από στρατιωτικά και πολιτικά πρόσωπα, αλλά δεν είχε ωστόσο μια συγκεκριμένη στρατηγική για τη μελλοντική της πορεία. Σε κάθε περίπτωση οι πραξικοπηματίες θεωρούσαν πιθανή μια γερμανική επίθεση και προσπάθησαν να ενεργοποιήσουν τους μηχανισμούς άμυνας. Ανέμεναν βοήθεια από την Αγγλία και τη Σοβιετική Ένωση. Στις 5 Απριλίου 1941 η κυβέρνηση του στρατηγού Σίμοβιτς υπέγραψε σύμφωνο φιλίας με τη Σοβιετική Ένωση, ενώ παράλληλα διαβεβαίωσε τον Χίτλερ ότι το πραξικόπημα ήταν μια εσωτερική υπόθεση της Γιουγκοσλαβίας που δεν έθιγε τις δεσμεύσεις της Γιουγκοσλαβίας έναντι του Άξονα. Το πραξικόπημα προκάλεσε ενθουσιασμό στη Σερβία (*bolje grob nego rob, bolje rat nego pakt* –καλύτερα στον τάφο παρά στη δουλεία, καλύτερα πόλεμος παρά σύμφωνο, ήταν το κεντρικό σύνθημα στις διαδηλώσεις

του Βελιγραδίου) και σκεπτικισμό στην Κροατία, ενώ ο Χίτλερ, πνέοντας τα μένεα κατά των Σέρβων και μην αμφιβάλλοντας για τις αντιγερμανικές προθέσεις των πραξικοπηματιών, διέταξε την επίθεση κατά της Γιουγκοσλαβίας, ταυτόχρονα με την επίθεση κατά της Ελλάδας στις 6 Απριλίου 1941. Θεωρώντας τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ως συνέχεια του Πρώτου, ο Χίτλερ δικαιολόγησε την επίθεση κατά της Γιουγκοσλαβίας ως εκδικητική πράξη για τη δολοφονία στο Σαράγιεβο.

Η κατάρρευση της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας το 1941 και η αδυναμία των βαλκανικών κρατών να συγκροτήσουν ένα μέτωπο κατά μιας εξωβαλκανικής δύναμης κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη της συγκρότησης βαλκανικού μετώπου στρεφόμενου κατά μιας εξωβαλκανικής δύναμης. Το φθινόπωρο του 1941 η εξόριστη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση του Λονδίνου ανέλαβε πρωτοβουλία για τη συγκρότηση μιας βαλκανικής συνομοσπονδίας στην οποία θα επιδύονταν τα βαλκανικά θέματα. Η βαλκανική αυτή συνομοσπονδία, με βάση την πείρα του παρελθόντος, θα έπρεπε να στρέφεται εναντίον κάθε εξωβαλκανικής δύναμης που θα απειλούσε την ασφάλεια των Βαλκανίων, στη συγκεκριμένη περίπτωση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση νωρίς διέγινωσε τον κομμουνιστικό κίνδυνο για τα Βαλκάνια. Η εμφάνιση του αντιστασιακού κινήματος του Τίτο το καλοκαίρι του 1941, η πανσλαβιστική προπαγάνδα της Μόσχας, η ρίψη σοβιετικών αλεξιπτωτιστών στη Βουλγαρία, η εξέγερση της Δράμας, εκτιμήθηκαν από τον υπουργό Εξωτερικών, Μόμτσιλο Νίντσιτς, ως σοβιετικές δολοπλοκίες στα Βαλκάνια. Η γιουγκοσλαβική πρωτοβουλία υποστηρίχθηκε από τον Άγγλο υπουργό Εξωτερικών, Άντωνν Ήντεν, μετά την επίσκεψή του στη Μόσχα τον Δεκέμβριο του 1941, όπου ενημερώθηκε για τα σοβιετικά μεταπολεμικά επεκτατικά σχέδια. Έτσι, η Αγγλία ενθάρρυνε την προσέγγιση Ελλάδας – Γιουγκοσλαβίας. Στις 15 Ιανουαρίου του 1942 στο Φόρεϊν Όφισ, με την παρουσία του Άντωνν Ήντεν, των Βασιλέων Ελλάδας Γεωργίου Β΄ και Γιουγκοσλαβίας Πέτρου, υπογράφηκε το σύμφωνο Βαλκανικής Ένωσης από τον πρωθυπουργό της Ελλάδας Εμμανουήλ Τσουδερό και από τον πρωθυπουργό της Γιουγκοσλαβίας Σλόμπονταν Γιοβάνοβιτς. Το σύμφωνο προέβλεπε στενή συνεργασία των βαλκανικών κρατών, ιδιαίτερα σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και οικονομίας.

Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση εκτιμούσε ότι την άνοιξη του 1942 θα πραγματοποιούνταν συμμαχική απόβαση στα Βαλκάνια και έτσι θα προωθούνταν η υλοποίηση του συμφώνου. Αλλά συμμαχική απόβαση στα Βαλκάνια δεν έγινε στη διάρκεια του πολέμου. Επιπλέον, ήταν αμφίβολο αν η Γιουγκοσλαβία μεταπολεμικά θα παρέμεινε ενωμένη, καθώς οι Κροάτες επιδίωκαν την ανεξαρτησία.

Στη Γιουγκοσλαβία ο Τίτο σταδιακά υπερτερούσε έναντι του Μιχαήλοβιτς. Ο Τίτο θεώρησε άκυρες όλες τις συμφωνίες που υπέγραψε η εξόριστη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση. Ήταν επίσης αμφίβολο κατά πόσο τα άλλα βαλκανικά κράτη θα προσχωρούσαν στο σύμφωνο. Κατά τον Τσουδερό, η Βουλγαρία θα προσχωρούσε, αφού πρώτα επέστρεφε στα σύνορα του 1939, αφοπλιζόταν και πλήρωνε πολεμική αποζημίωση. Αλλά Έλληνες πολιτικοί δεν απέκλειαν το ενδεχόμενο η Βουλγαρία να μεταπηδήσει στο σοβιετικό στρατόπεδο, σε περίπτωση ήττας της Γερμανίας. Για την Αλβανία η θέση της κυβέρνησης Τσουδερού ήταν ότι ή θα έπρεπε αποτελέσει αγγλικό προτεκτοράτο ή να διαμελιστεί μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας. Τον Δεκέμβριο του 1942 η Αγγλία, για να παρακινήσει τους Αλβανούς σε αντίσταση, τάχθηκε υπέρ της ανεξαρτησίας της Αλβανίας, άφησε όμως ανοικτό το ζήτημα των μελλοντικών συνόρων της Αλβανίας, όπως και του μεταπολεμικού καθεστώτος της Αλβανίας. Δεν δεσμεύτηκε υπέρ της Ελλάδας στο ζήτημα της Βορείου Ηπείρου, προκαλώντας έντονες ελληνικές αντιδράσεις. Με την ανάπτυξη αντιστασιακών κινήματων το 1943/44 στα Βαλκάνια υπό κομμουνιστικό έλεγχο και την αναγνώριση από την Αγγλία του γεγονότος ότι δεν μπορούσε να επιβληθεί μεταπολεμική τάξη στα Βαλκάνια χωρίς τη συγκατάθεση της Σοβιετικής Ένωσης, το σύμφωνο Βαλκανικής Ένωσης έχασε τη σημασία του και παρέμεινε νεκρό γράμμα.

Με την επικράτηση του Τίτο στη νέα κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία και την ανάδυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας οι σχέσεις της Ελλάδας και της Βουλγαρίας με τη Γιουγκοσλαβία τέθηκαν σε άλλη βάση και επηρεάζονταν από το Μακεδονικό που ετίθετο από τη Γιουγκοσλαβία ως ζήτημα αναγνώρισης «μακεδονικού έθνους και μακεδονικής μειονότητας», αλλά την περίοδο 1943-1949 και ως εδαφική επέκταση.

Ο απεσταλμένος του Τίτο στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, Σφέτοζαρ Βουκμάνοβιτς-Τέμπο, κατόρθωσε στις αρχές του 1943 να ιδρύσει Κομμουνιστικό Κόμμα «Μακεδονίας» και Γενικό Στρατηγείο, αλλά μόλις μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και τη διαφαινόμενη ήττα της Γερμανίας άρχισε η οργάνωση αντίστασης. Δύο πολιτικά προγράμματα υπήρχαν στο αντιστασιακό κίνημα της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας. Το πρόγραμμα που εκπροσωπούσε ο Τέμπο και το νεοϊδρυθέν ΚΚ έδινε προτεραιότητα στην καταπολέμηση κάθε έκδηλου ή λανθάνοντος φιλοβουλγαρισμού στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και στην ένταξη της περιοχής στη γιουγκοσλαβική ομοσπονδία. Το ζήτημα της συνένωσης των τριών τμημάτων της Μακεδονίας και της ενσωμάτωσής τους στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία θεωρούνταν στη διάρκεια του πολέμου ως δευτερεύον ζήτημα. Βετεράνοι της μεσοπολεμικής VMRO, που στη διάρκεια του Β΄ Παγκο-

σμίου Πολέμου αποδέχτηκαν τον σλαβομακεδονισμό ως εθνική επιλογή, έθεταν ως κύριο ζήτημα στη διάρκεια του πολέμου τη συνένωση των τριών τμημάτων της Μακεδονίας σε ένα ενιαίο κράτος, το μεταπολεμικό μέλλον του οποίου δεν θα έπρεπε να ήταν αναγκαστικά η ένταξη σε μια γιουγκοσλαβική ομοσπονδία, στην οποία διέβλεπαν μια νέα μορφή σερβικής κυριαρχίας, αλλά σε μια βαλκανική ομοσπονδία, ή ακόμα και η ανεξαρτησία υπό την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων. Το πρόγραμμα αυτό υποστήριζαν κυρίως ο Μετόντιγα Αντώνωφ-Τσέντο και ο Κίρο Γκλιγκόρωφ. Η ομάδα αυτή εκτιμούσε ότι, αν το μελλοντικό «μακεδονικό κράτος» περιοριζόταν απλά στα όρια της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας, δεν θα επιβίωνε. Προείχε η συνένωση και των τριών τμημάτων της Μακεδονίας ώστε το νέο κράτος να είναι βιώσιμο. Και οι δύο πλευρές ωστόσο, ανεξάρτητα από την προτεραιότητα που έδιναν, αναγνώριζαν το δικαίωμα του σλαβομακεδονικού λαού για συνένωση.

Έτσι, ο Τέμπο σε συνάντησή του με τον Ανδρέα Τζήμα, εκπρόσωπο του ΚΚΕ, το καλοκαίρι του 1943, έθεσε το ζήτημα της συνένωσης της ελληνικής Μακεδονίας με τη γιουγκοσλαβική εντός μιας μελλοντικής γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας. Ο Τζήμας αρνήθηκε να συζητήσει το θέμα. Οι γιουγκοσλαβικές διεκδικήσεις ήταν ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο ο Γεώργιος Σιάντος, γενικός γραμματέας του ΚΚΕ, απέρριψε τις προτάσεις του Τέμπο για την ίδρυση ενός Βαλκανικού Στρατηγείου ως συντονιστικού οργάνου των βαλκανικών αντιστασιακών κινημάτων, προφασιζόμενος ότι ένα Βαλκανικό Στρατηγείο θα έδινε την εντύπωση ότι μετά τη διάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Μάρτιος του 1943) δημιουργήθηκε ένα νέο κέντρο εξάρτησης των Κομμουνιστικών Κομμάτων. Συμφωνήθηκε όμως η ίδρυση σλαβομακεδονικών ενόπλων τμημάτων στο πλαίσιο του ΕΛΑΣ, η καλλιέργεια του σλαβομακεδονικού ιδιώματος και η έκδοση σλαβομακεδονικής εφημερίδας. Το ΚΚΕ, σύμφωνα με τη σχετική απόφαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς του 1934, αναγνώριζε την ύπαρξη «σλαβομακεδονικού» έθνους, αλλά από το 1935 είχε εγκαταλείψει την παλιά θέση για «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία» και υποστήριζε την ισοτιμία των μειονοτήτων εντός του ελληνικού κράτους. Συγκατατέθηκε στην ίδρυση του ΣΝΟΦ (Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο), τον Οκτώβριο - Νοέμβριο του 1943 στην Καστοριά και Φλώρινα, εκτιμώντας ότι έτσι θα προσελκύνονταν στην αντίσταση οι Σλαβόφωνοι που είχαν παρασυρθεί από τη βουλγαρική προπαγάνδα και είχαν προσχωρήσει στη βουλγαρική οργάνωση Οχράνα. Άμεσοι στόχοι του ΣΝΟΦ ήταν ο αφοπλισμός των Σλαβόφωνων χωρικών που είχαν εξοπλιστεί από τους Βούλγαρους, η ένταξή τους στο ΣΝΟΦ και η καλλιέργεια σλαβομακεδονικής εθνικής συνείδησης με καταπολέμηση του φιλοβουλγαρισμού και του γραικομανισμού.

Η ίδρυση του ΣΝΟΦ συνέπιπτε χρονικά με τη Δεύτερη Σύνοδο της Αντιφασιστικής Συνέλευσης της «Λαϊκής Απελευθέρωσης της Γιουγκοσλαβίας» (29 Νοεμβρίου 1943 στο Γιάϊτσε της Βοσνίας), όπου αποφασίστηκε η ομοσπονδopoίηση της Γιουγκοσλαβίας και η ένταξη της Μακεδονίας σ' αυτή. Τα όρια όμως της Μακεδονίας του Τίτο δεν περιελάμβαναν μονάχα το γιουγκοσλαβικό τμήμα. Η Αντιφασιστική Συνέλευση είχε ορίσει τον Δημήτρ Βλάχωφ ως εκπρόσωπο της ελληνικής Μακεδονίας και τον Βλαντιμίρ Ποπτόμωφ ως εκπρόσωπο της βουλγαρικής Μακεδονίας. Αμέσως μετά τη σύνοδο του Γιάϊτσε στρατιωτικοί σύνδεσμοι από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία εισέδυσαν στην ελληνική Μακεδονία και προπαγάνδιζαν ότι «μακεδονικός λαός» στην Ελλάδα δεν πρέπει να αγωνιστεί για ισοτιμία, αλλά για αυτοδιάθεση και συνένωση, για μια «Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας» κατά το γιουγκοσλαβικό πρότυπο, και ότι πρέπει να επιζητεί την ίδρυση ξεχωριστού Γενικού Στρατηγείου και ξεχωριστών ενόπλων τμημάτων. Η γιουγκοσλαβική προπαγάνδα έβρισκε πρόσφορο έδαφος κυρίως στην περιφερειακή επιτροπή του ΣΝΟΦ Καστοριάς, όπου δραστηριοποιήθηκε ο Πασχάλης Μητρόπουλος (Paskal Mitrevski), απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Με ενέργειές του τα σλαβόφωνα τμήματα της ΙΧ Μεραρχίας του ΕΛΑΣ μετονομάστηκαν τον Μάρτιο του 1944 σε Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό. Οι Σλαβόφωνοι εμποδίστηκαν από τους γιουγκοσλάβους πράκτορες να λάβουν μέρος στις εκλογές για την ανάδειξη εκπροσώπων της ΠΕΕΑ. Η απροκάλυπτη εθνικιστική και αυτονομιστική προπαγάνδα ηγετικών στελεχών του ΣΝΟΦ και η εξάρτηση της οργάνωσης σε σημαντικό βαθμό από το Γενικό Στρατηγείο της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας προκάλεσαν ανησυχία στο Μακεδονικό Γραφείο του ΚΚΕ και στην ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας με αποτέλεσμα τον Μάιο του 1944 να αποφασιστεί η διάλυση του ΣΝΟΦ. Περίπου 60 Σλαβόφωνοι κατέφυγαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, κατηγορώντας τον ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ για λαθεμένη πολιτική απέναντι στους Σλαβομακεδόνες.

Μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ του ΚΚΕ και του ΚΚΓ η ηγεσία του ΚΚΕ αποφάσισε τελικά να προχωρήσει στην ίδρυση χωριστών σλαβομακεδονικών ταγμάτων. Στην απόφαση αυτή εξωθήθηκε η ΚΕ του ΚΚΕ λόγω της ανάγκης για μια στενότερη συνεργασία με τον Τίτο ως ασφαλιστική δικλίδα μετά την κρίση που αντιμετώπιζε το κόμμα λόγω της υπογραφής της συμφωνίας του Λιβάνου. Ο Σιάντος ήλπιζε ότι ο Τίτο ήταν σε θέση να ελέγχει μελλοντικές διασπαστικές κινήσεις των Σλαβοφώνων.

Η ανάδυση όμως του κράτους των Σκοπίων, της «Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας», κατά την πρώτη σύνοδο του «Αντιφασιστικού Συμβουλίου της Λα-

ικής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας (ASNOM)», στις 2 Αυγούστου 1944 στο μοναστήρι Πρόχορ Πτσίνσκυ, αποτελούσε μια νέα παράμετρο στο Μακεδονικό Ζήτημα. Στο Προεδρείο του ASNOM υπερίσχυσαν τα στοιχεία εκείνα που ούτε διακρίνονταν για φιλογιουγκοσλαβικές τάσεις ούτε εμφορούνταν από κομμουνιστικές ιδέες. Επιδίωκαν την κατοχύρωση του μέγιστου βαθμού ανεξαρτησίας της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας από τον Τίτο και έδιναν προτεραιότητα στη συνένωση των τριών τμημάτων της Μακεδονίας. Πρόεδρος εξελέγη ο Μετόντιγια-Αντώνωφ Τσέντο, έμπορος από το Πρίλεπ, και αντιπρόεδροι ο Πάνκο Μπρασνάρωφ, μέλος της VMRO (Ενωμένης), και ο Εμμανουήλ Τσούτσκωφ, άλλοτε μέλος της νεολαίας της VMRO. Στο σχετικό μανιφέστο που εξεδόθη τονίζοταν χαρακτηριστικά:

«Έχοντας υπόψη τα προαιώνια ιδανικά του λαού της Μακεδονίας, το πρώτο Μακεδονικό εθνικό συμβούλιο διακηρύσσει σε ολόκληρο τον κόσμο το δίκαιο και σταθερό του πόθο για την ενοποίηση όλου του μακεδονικού λαού στη βάση του δικαιώματος για αυτοδιάθεση. Αυτό θα έθετε τέλος στην καταπίεση του λαού της Μακεδονίας σε όλα τα τμήματά της και θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για γνήσια αλληλεγγύη και ειρήνη μεταξύ των βαλκανικών λαών».

Οι εξελίξεις στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία επέδρασαν και στην ελληνική Μακεδονία. Τον Ιούνιο του 1944 ιδρύθηκε το σλαβόφωνο τάγμα Αριδαίας – Έδεσσας και τον Οκτώβριο του 1944 το σλαβόφωνο τάγμα Φλώρινας – Καστοριάς στο πλαίσιο του ΕΛΑΣ. Αλλά πάλι στρατιωτικοί σύνδεσμοι από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία μετέβαιναν στην ελληνική Μακεδονία και προπαγάνδιζαν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και συνένωσης του «μακεδονικού» λαού. Σύντομα εκδηλώθηκαν αποσχιστικές τάσεις. Τα τάγματα έλαβαν εντολή από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία να επιστρατεύσουν όσο το δυνατόν περισσότερους Σλαβομακεδόνες, να καταφύγουν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία όπου θα ενισχύονταν στρατιωτικά και κατόπιν θα κατέρχονταν πάλι στην ελληνική Μακεδονία για την απελευθέρωση πόλεων. Έτσι, τα τάγματα ουσιαστικά δρούσαν ανεξάρτητα από τον ΕΛΑΣ και τον Οκτώβριο του 1944 αποσχίστηκαν και κατέφυγαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία. Σήμερα είναι γνωστό ότι η απόσχιση συνδέεται με τη γνωστοποίηση στη Γιουγκοσλαβία των ρωσικών σχεδίων για κατάληψη της Θεσσαλονίκης (Σεπτέμβριος 1944 - αρχές Οκτωβρίου 1944). Τον Σεπτέμβριο του 1944, όταν ακόμα παρέμενε ο βουλγαρικός στρατός στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, Σοβιετικοί αξιωματικοί από τη Βουλγαρία μετέβησαν εκεί για βολιδοσκόπηση της κατάστασης. Τα τάγματα θα κατέρχονταν ως επικουρικές δυνάμεις του σοβιετικού στρατού. Από τη συγχώνευση των δύο ταγμάτων συγκροτήθηκε τον Νοέμβριο του 1944 η «Αιγαιακή Ταξιαρ-

χία Κρούσης» στο Μοναστήρι με κύριο σκοπό την απελευθέρωση της «Μακεδονίας του Αιγαίου». Αλλά τα ρωσικά σχέδια ματαιώθηκαν, ο βουλγαρικός στρατός αποχώρησε από την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη μετά από αγγλικές πιέσεις προς τους Σοβιετικούς (Οκτώβριος του 1944) και ο Τίτο, ύστερα πάλι από αγγλικές πιέσεις, απαγόρευσε στην «Αιγαιακή Ταξιαρχία Κρούσης» να κατέλθει στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 1944. Με μια πολιτική ηγεσία στα Σκόπια (τα Σκόπια απελευθερώθηκαν στις 13 Νοεμβρίου 1944) που δεν ενδιαφερόταν τόσο για την ένταξη της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας στη γιουγκοσλαβική ομοσπονδία όσο για την απόσχιση και την ίδρυση μια Ενιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας, στο βαθμό που η Γιουγκοσλαβία δεν είχε ακόμα απελευθερωθεί και προτεραιότητα για τη γιουγκοσλαβική πολιτική είχε το ζήτημα της Τεργέστης, ο Τίτο, ακολουθώντας μια πολιτική λεπτών ισορροπιών, θεώρησε πρόωρο το ζήτημα της Θεσσαλονίκης και δεν ήθελε μια σύγκρουση με τους Άγγλους. Προς μεγάλη της δυσaréσκεια, η «Αιγαιακή Ταξιαρχία Κρούσης» διατάχθηκε να πολεμήσει εναντίον Αλβανών του Μπάλι Κόμπεταρ στο Γκόστιβαρ. Τον Μάιο του 1945 η «Αιγαιακή Ταξιαρχία Κρούσης» εντάχθηκε στον γιουγκοσλαβικό στρατό και σταδιακά ο Τίτο άρχισε να αποκτά τον έλεγχο στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, ενισχύοντας τη φιλογιουγκοσλαβική πτέρυγα (Κολισέφσκυ) εναντίον της «αντιγιουγκοσλαβικής» (Τσέντο, Δημήταρ Βλάχωφ, Κίρο Γκλιγκόρωφ). Ο Τσέντο, ο πρώτος Πρόεδρος του ASNOM, συνελήφθη το 1946 και φυλακίστηκε με την κατηγορία ότι επιδίωκε την απόσχιση της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας από τη Γιουγκοσλαβία και τη μετατροπή της σε αμερικανικό προτεκτοράτο, οι Βλάχωφ και Γκλιγκόρωφ στάλθηκαν στο Βελιγράδι για «πολιτική νουθεσία» και έκαναν πολιτική καριέρα μακριά από τα Σκόπια.

Στα Σκόπια άρχισε η διαδικασία της «σλαβομακεδονικής εθνογένεσης» σε αντιβουλγαρική κυρίως βάση: Εξαρθρώθηκαν οι καθαρώς βουλγαρικές οργανώσεις που θεωρούσαν τεχνητό το «μακεδονικό έθνος», οι καταλήξεις των ονομάτων άλλαξαν σε onski ή evski από on (Ρορον-Ρορονski), δημιουργήθηκε λόγια γλώσσα με βάση τις κεντρικές διαλέκτους, με προσανατολισμό προς το σερβικό αλφάβητο και με αποστασιοποίηση από το βουλγαρικό (εξοβελίστηκε το βουλγαρικό ъ, διατηρήθηκαν τα σερβικά γραφήματα lj, nj, dž) και εισήχθησαν πολλές σερβικές λέξεις για αφηρημένες κυρίως έννοιες. Προπαγανδίστηκε η «ιστορική συνέχεια του μακεδονικού λαού από το μεσαιωνικό κράτος του Σαμουήλ». Στους αγώνες του «μακεδονικού λαού» ο όρος Βούλγαρος χαρακτηρίστηκε όχι ως εθνώνυμο, αλλά ως ξένη ετικέτα λόγω της αφομοιωτικής πολιτικής των βουλγαρικών παραγόντων στη Μακεδονία, ως εξωτερική μορφή. Το «μακεδονικό έθνος» παρουσιάστηκε ως ιστορικό έθνος με μεσαιωνικό παρελθόν, που

αφυπνίστηκε τον 19ο αιώνα, αντιστάθηκε στις ξένες προπαγάνδες και επιρροές, αναγνωρίστηκε από τις προοδευτικές δυνάμεις στον Μεσοπόλεμο, ωρίμασε στις συνθήκες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και καταξιώθηκε το 1944. Η ίδρυση του κράτους, στις 2 Αυγούστου 1944, παρουσιάστηκε ως το επιστέγασμα των αγώνων του «μακεδονικού λαού» για κρατική αποκατάσταση από την εξέγερση του Ίλιντεν (2 Αυγούστου 1903). Δημοτικά επικά τραγούδια, αναφερόμενα στους αγώνες των κομιτατζήδων, διατήρησαν το παλιό φόντο, αλλά προσαρμόστηκαν τα νέα δεδομένα, τη θέση των Οθωμανών πήραν οι Βούλγαροι ή οι φασίστες και τη θέση των κομιτατζήδων οι «Μακεδόνες» ή η παρτιζάνοι. Το 1946 ιδρύθηκε μια αυτόνομη «Μακεδονική Ορθόδοξη Εκκλησία», εντός των κόλπων του Πατριαρχείου Σερβίας, με σκοπό την ενίσχυση της «εθνογένεσης» Εθνικό θέατρο, όπερα, κινηματογράφος, ραδιοφωνικός σταθμός και κυρίως το εκπαιδευτικό σύστημα εντάχθηκαν στην εκστρατεία της εθνογένεσης. Προβλήθηκε η «μακεδονική» Μεγάλη Ιδέα, η ένωση ολόκληρης της Μακεδονίας με αφετηρία τη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία ως το Πεδεμόντιο της μακεδονικής ενοποίησης. Ο Τίτο δεν είχε απεμπολήσει το ενδιαφέρον του για την ελληνική και τη βουλγαρική Μακεδονία, αλλά δεν θα διακινδύνευε πόλεμο.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας είχε την άποψη ότι έπρεπε να παίζει καθοριστικό ρόλο στη λύση του Μακεδονικού. Τον Δεκέμβριο του 1943 το *Πατριωτικό Μέτωπο* της Βουλγαρίας απέρριψε στην απόφαση του Γιαίτσε για λύση του Μακεδονικού στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβίας και επανέλαβε την παλαιά βουλγαρική θέση για «ενιαία, ελεύθερη και κυρίαρχη Μακεδονία». Ο Τίτο αντέδρασε έντονα και απευθύνθηκε στον Δημητρώφ που βρισκόταν στη Μόσχα. Μετά από την ανταλλαγή αλληλογραφίας οι Τίτο και Δημητρώφ, με σοβιετική παρότρυνση, συμφώνησαν να μην ανακινούνται στη διάρκεια του πολέμου ζητήματα σχετικά με τα σύνορα και ότι το *Μακεδονικό θα λυθεί στα πλαίσια μιας ομοσπονδίας των Νοτίων Σλάβων*.

Μετά την είσοδο σοβιετικού στρατού στη Βουλγαρία (9 Σεπτεμβρίου 1944) και την επικράτηση του Πατριωτικού Μετώπου, που ελεγχόταν από τους Βούλγαρους κομμουνιστές, γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία μετέβη στη Σόφια και έθεσε ζήτημα ένταξης της βουλγαρικής Μακεδονίας στη γιουγκοσλαβική. Η νέα βουλγαρική ηγεσία υπήρξε ιδιαίτερα επιφυλακτική στο ζήτημα των εδαφικών παραχωρήσεων. Η Βουλγαρία βέβαια σε καμιά περίπτωση δεν ήγειρε εδαφικές διεκδικήσεις στη «Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας». Με επιστολή του ο Δημητρώφ από τη Μόσχα (28 Σεπτεμβρίου 1944) προς την Κεντρική Επιτροπή του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος καταδίκασε τη μεγαλοβουλγαρική εθνική ιδεολογία ως πηγή των δεινών της Βουλγαρίας.

«Σήμερα δεν είναι για κανέναν από εμάς μυστικό, ότι μια από τις βασικότερες αιτίες όλων των εθνικών ατυχιών και καταστροφών, που έζησε τις τελευταίες δεκαετίες ο λαός μας, πρέπει να αναζητηθεί στον μεγαλοβουλγαρικό σοβινισμό, στη μεγαλοβουλγαρική ιδεολογία της κυριαρχίας επί των γειτονικών λαών. Οι φορείς αυτής της θανατηφόρας μόλυνσης πρέπει να καταστούν ακίνδυνοι. Χωρίς την εκρίζωση του μεγαλοβουλγαρικού σοβινισμού δεν είναι δυνατή η ανοικοδόμηση της ξαναγεννημένης, νέας Βουλγαρίας. Ταυτόχρονα, πρέπει να διεξαχθεί μια ιδεολογική εκστρατεία ανάμεσα στον λαό και στη διανόησή του για την εξάλειψη και του τελευταίου ίχνους της μεγαλοβουλγαρικής ιδεολογίας και της τυχοδιωκτικής πολιτικής...».

Αλλά στο ζήτημα των εδαφικών παραχωρήσεων, με εντολή του ίδιου του Δημητρώφ, η ελεγχόμενη από τους Κομμουνιστές κυβέρνηση Γκεοργκίεφ εφάρμοσε μια παρελκυστική τακτική και έθεσε όρους: (1) αποσαφήνιση του χαρακτήρα της Νοτιοσλαβίας, εντός της οποίας θα επιλυόταν το Μακεδονικό. Η Γιουγκοσλαβία πρότεινε στη Βουλγαρία να ενταχθεί ως έβδομη Δημοκρατία στη Γιουγκοσλαβική ομοσπονδία με τα ίδια δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των άλλων Δημοκρατιών, πράγμα που θα σήμαινε την απορρόφηση της Βουλγαρίας από τη Γιουγκοσλαβία. Η Βουλγαρία, αντίθετα, δεν ήθελε να απολέσει την κρατική της κυριαρχία και αντιπρότεινε ένα είδος συνομοσπονδίας σε ισότιμη βάση. (2) Επιστροφή των «δυτικών επαρχιών», των πόλεων Τσάριμπροντ και Μπασίλεγραντ, που προσάρτησαν οι Σέρβοι από τη Βουλγαρία το 1920 για στρατηγικούς λόγους, για να ελέγχουν τη Σόφια.

Οι βουλγαρο-γιουγκοσλαβικές διαφωνίες σχετικά με τον χαρακτήρα της νοτιοσλαβικής ένωσης και οι αγγλικές αντιδράσεις στο ενδεχόμενο νοτιοσλαβικής ομοσπονδίας (οι Άγγλοι επέδωσαν σχετικό υπόμνημα στους Σοβιετικούς τον Ιανουάριο του 1945) που θα συνιστούσε απειλή για την Ελλάδα είχαν ως αποτέλεσμα την προσωρινή παύση των βουλγαρο-γιουγκοσλαβικών διαπραγματεύσεων.

Όπως αναφέρθηκε, ο Τίτο δεν είχε απεμπολήσει το ενδιαφέρον του για την ελληνική Μακεδονία. Τον Απρίλιο του 1945 ιδρύθηκε το ΝΟΦ (Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο) ως συνέχεια του ΣΝΟΦ και δρούσε ανεξέλεγκτα στην ελληνική Μακεδονία, προπαγανδίζοντας τη συνένωση των τριών τμημάτων της Μακεδονίας εντός της Γιουγκοσλαβίας. Με την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα το 1946, το ΚΚΕ είχε να αντιμετωπίσει την ολοένα και αυξανόμενη αλυτρωτική δραστηριότητα του ΝΟΦ. Η εξάρτηση του ΚΚΕ από τη βοήθεια της Γιουγκοσλαβίας απαιτούσε και μια εξομάλυνση των σχέσεων με το ΝΟΦ. Μετά από διαπραγματεύσεις υπογράφηκε στις 14 Οκτωβρίου 1946 μεταξύ του ΚΚΕ

και του ΚΚ Γιουγκοσλαβίας ειδική συμφωνία που προέβλεπε την ένταξη των Σλαβοφώνων στα αντάρτικα τμήματα του Δημοκρατικού Στρατού και στους κομματικούς μηχανισμούς του ΚΚΕ. Θέση του κόμματος παρέμεινε η ισοτιμία στις μειονότητες, ωστόσο η γιουγκοσλαβική ηγεσία φαινόταν να αναμένει ότι, ως αποτέλεσμα της νίκης του Δημοκρατικού Στρατού, το ΚΚΕ θα ικανοποιούσε τις γιουγκοσλαβικές βλέψεις επί τμημάτων της Δυτικής Μακεδονίας. Η υλοποίηση της συμφωνίας αποδείχτηκε δύσκολη. Μέσα στους κόλπους του ΝΟΦ κυριαρχούσε μια άτυπη διάσπαση μεταξύ αυτών που ήταν υπό την επιρροή του ΚΚΕ και εκείνων που προσανατολιζόνταν προς το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας (Μιχάλης Κεραμιτζής, Ηλίας Δημάκης, Βαγγέλης Αγιάνης). Η φιλογιουγκοσλαβική αυτή πτέρυγα ελεγχόταν από τα Σκόπια και προπαγάνδιζε ότι λύση του Μακεδονικού Ζητήματος μπορεί να υπάρξει μονάχα όταν η ελληνική Μακεδονία ενωθεί με τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία στο πλαίσιο της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας. *Η ομάδα αυτή κατέβαλλε επίσης πολλές προσπάθειες για τη διαμόρφωση σλαβομακεδονικής εθνικής συνείδησης στους Σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας με την καταπολέμηση του γραιοκομανισμού και του φιλοβουλγαρισμού. Ταυτόχρονα, ολοένα και εντονότερα εκφραζόταν το αίτημα για επαρκή εκπροσώπηση των Σλαβοφώνων στα κομματικά όργανα και στις στρατιωτικές διοικήσεις.*

Το ζήτημα της διαμόρφωσης μιας συλλογικής σλαβομακεδονικής συνείδησης με την εκρίζωση των επιδράσεων του παρελθόντος (της ελληνικής και της βουλγαρικής) στους Σλαβόφωνους και την κινητοποίησή τους στο ΝΟΦ και τον Δημοκρατικό Στρατό έθιξε με πολύ παραστατικό τρόπο ο Μιχάλης Κεραμιτζής κατά την πανοφίτικη σύσκεψη (20.5.1947) στο Καϊμακτσάλαν.

«10% σλαβομακεδόνες είτε είναι γραιοκομάνηδες, είτε πρώην οπαδοί του Κάλτσεφ, είτε μεγάλοι τομαριστές και συμφεροντολόγοι, είναι σήμερα με το μέρος της αντίδρασης. Κατακτητές και μοναρχοφασίστες τους χρησιμοποιούν ή με τη μορφή του ένοπλου αγώνα ενάντια μας ή με τη μορφή του πράκτορα, κατασκόπου, σαμπταριστή κτλ.

20% σλαβομακεδόνες αδρανούν, δεν συμμετέχουν ενεργά σε κάθε ανάγκη του αγώνα μας. Οι παραπάνω είναι όχι μαχητικοί, φοβητσιάρηδες, αδικαιολόγητοι ειρηνόφιλοι, συμφεροντολόγοι, αγαπάνε το δημοκρατικό κίνημα, αγαπάνε το ΝΟΦ και επηρεάζονται από αυτό, δεν είναι χαφιέδες και δεν εντάσσονται ενεργητικά στους σκοπούς της αντίδρασης. Αν λευτερωθούν τα χωριά και οι πόλεις όπου μένουν, θα γίνουν όλοι δικοί μας, μα υπάρχει και κίνδυνος κάτω απ' την επιρροή της πίεσης ένα μέρος απ' αυτούς να πάει με την αντίδραση. Οι παραπάνω αγαπάνε τον Ελληνικό λαό.

30% σλ-Μακεδόνες συμπαθούν πολύ το κίνημα, το ΝΟΦ, τον Ελληνικό λαό, συμμετέχουν κι εφαρμόζουν στην πράξη κάθε τι που συνδυάζεται με το συμφέρον του αγώνα, παίρνουν μέρος και καλή θέληση, γύρω απ' τον αγώνα μας, μισούν τους καταχτητές, μιλούν και ανεπιφύλακτα ακόμα ενάντια τους και τα όργανά τους. Μα δεν είναι πέρα για πέρα επαναστάτες. Φοβούνται τις μεγάλες δοκιμασίες. Φοβούνται για την τύχη της φαμίλιας τους. Δουλεύουν όλη τη μέρα για να ανταπεξέλθουν στο οικονομικό αδιέξοδο και να μην πεινάσουν τα παιδιά τους...

40% σλ-Μακεδόνες απ' τους οποίους 37% αγρότες (χωρικοί) και 3% εργάτες είναι η μαχητική πρωτοπορία μας. Είναι το καλύτερο μέρος του λαού μας. Δεν συμμετέχουν μαχητικά όλοι τους στον αγώνα. Μα είναι έτοιμοι να πειθαρχήσουν και να εκτελέσουν κάθε τι χωρίς να λογαριάζουν τα επακόλουθα.

Κατά 85% σήμερα ο σλ-Μακεδόνικος λαός έχει ξεκαθαρίσει με την Εθνική του συνείδηση. Όλοι οι παραπάνω πιστεύουν πως είναι Μακεδόνες (Σλαύοι)».

Τα δεδομένα του Κεραμιτζή για την εθνική συνείδηση των Σλαβοφώνων είναι επισφαλής. Προφανώς ήθελε να επισημάνει ότι το ΝΟΦ ήλεγχε το 85% των Σλαβόφωνων, στους οποίους προσπαθούσε να εμφυσήσει με τη βία σλαβομακεδονική συνείδηση.

«Είπαμε παραπάνω πως το ΝΟΦ σήμερα επιδρά κι επηρεάζει κατά 85% Σλ-Μακεδόνες. Επίσης τονίσαμε πως υπάρχει διστακτικότητα στη βάση (σ' ένα ποσοστό του λαού μας) να εντάσσονται στις γραμμές μας ... Στις Σλ-Μακεδόνικες Περιφέρειες, υπάρχουν ολόκληρες δεκάδες Σλαβομακεδόνικα χωριά που μέχρι τώρα πίστευαν και εξακολουθούν να πιστεύουν πως είναι Έλληνες. Όλοι αυτοί οι Σλ-Μακεδόνες είναι αντιφασίστες (Καστανοχώρια κτλ.), αλλά ακόμα δεν κατόρθωσαν να ριζώσουν μέσα τους Μακεδονική συνείδηση».

Το ΚΚΕ προσπαθούσε να διατηρήσει τον έλεγχο του ΝΟΦ, στρέφοντας τη μια ομάδα εναντίον της άλλης. Αλλά, επειγόμενο να στρατολογήσει όσο το δυνατόν περισσότερους Σλαβόφωνους στο Δημοκρατικό Στρατό, αποδείχτηκε αδύναμο να αναχαιτίσει την αλυτρωτική και προπαγανδιστική δραστηριότητα που ασκούσαν τα φιλογιουγκοσλαβικά στοιχεία του ΝΟΦ στους Σλαβόφωνους. Χρόνιο πρόβλημα του Δημοκρατικού Στρατού ήταν το ζήτημα των εφεδρειών. Στη σκιά της αμερικανικής ανάμιξης στην Ελλάδα, η Τρίτη Ολομέλεια του ΚΚΕ, που συνήλθε τον Σεπτέμβριο του 1947 στο Βελιγράδι, αποφάσισε την αύξηση του αριθμού των ανταρτών από τις 25.000 σε 60.000 με σκοπό την κατάληψη της Θεσσαλονίκης και την «απελευθέρωση» της Βορείου Ελλάδας (Σχέδιο Λίμνες). Αμέσως μετά την Τρίτη Ολομέλεια συγκροτήθηκε η «Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση» (ΠΔΚ) των ανταρτών και αναλήφθηκε η αποτυχημένη επιχείρηση κατάληψης της Κόνιτσας, όπου επρόκειτο να εγκατασταθεί η ΠΔΚ.

Τότε τέθηκε το ΚΚΕ εκτός νόμου. Στο πλαίσιο της πολιτικής του ΚΚΕ για αύξηση της δύναμης των ανταρτών σε 60.000 εντάσσεται και το λεγόμενο «παιδομάζωμα». Προκειμένου να απαλλαγούν οι γονείς από τη φροντίδα των παιδιών και έτσι να διευκολυνθεί η στρατολόγησή τους στον Δημοκρατικό Στρατό, τα παιδιά στέλνονταν στις ανατολικές χώρες. Η στράτευση των γυναικών ήταν επίσης επιβεβλημένη. Οι γυναίκες θα επωμίζονταν την κατασκευή καταφυγίων και χαρακωμάτων, θα μετέφεραν πυρομαχικά, θα διακόμιζαν και θα περιέθαλπαν τους τραυματίες. Οι ανθρωπιστικοί λόγοι, η διασφάλιση δηλαδή της ζωής των παιδιών από τις συγκρούσεις ανταρτών και κυβερνητικού στρατού και τις αεροπορικές επιδρομές, ήταν δευτερεύοντες. Το ΚΚΕ ανέμενε μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού το 1948. Καθώς το ΚΚΕ δεν κατόρθωσε να πετύχει τον στόχο του, να αυξήσει δηλαδή τη δύναμη των ανταρτών σε 60.000, και αντιμετώπιζε το χρόνιο ζήτημα των εφεδρειών, τα παιδιά (ελληνόπουλα και σλαβομακεδονόπουλα, κατά την ορολογία της εποχής) αποτελούσαν και ένα μελλοντικό ανθρώπινο δυναμικό για το μέτωπο. Σύμφωνα με νεότερες έρευνες ιστορικών των Σκοπίων και της Πολωνίας, η οποία είχε φιλοξενήσει έναν μεγάλο αριθμό παιδιών, το 1948-1949 2.000 παιδιά στάλθηκαν από τις ανατολικές χώρες στο μέτωπο του Δημοκρατικού Στρατού. Το ΚΚΕ δεν έγινε δεκτό στην ΚΟΜΙΝΦΟΡΜ (συνέχεια της Κομμουνιστικής Διεθνούς – Σεπτέμβριος 1947) ούτε έτυχε αναγνώρισης η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση των ανταρτών (Δεκέμβριος 1947) από τα κομμουνιστικά κράτη. Φάνηκε, επίσης, η αδυναμία του Δημοκρατικού Στρατού να εξελιχτεί σε τακτικό στρατό και να καταλάβει πόλεις, όπως έδειξε η αποτυχία στην μάχη της Κόνιτσας (Δεκέμβριος 1947). Έτσι, ο Βαφειάδης υποστήριξε ότι ο Δημοκρατικός Στρατός έπρεπε να περιοριστεί απλά σε ανταρτοπόλεμο και να αναμένει εξωτερική βοήθεια. Αυτή ήταν η κύρια αιτία της διένεξης Ζαχαριάδη – Βαφειάδη.

Τον Ιούνιο του 1946, ενόψει της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης των Παρισίων, ο Στάλιν παρενέβη στη βουλγαρογιουγκοσλαβική διαμάχη για το Μακεδονικό. Παρότρυνε τους Βούλγαρους κομμουνιστές να παραχωρήσουν πολιτιστική αυτονομία στο σλαβικό πληθυσμό της βουλγαρικής Μακεδονίας με σκοπό τη «μακεδονοποίηση» του, αλλά να μην επιδείξουν βιασύνη στο ζήτημα της ένωσης της βουλγαρικής Μακεδονίας με τη γιουγκοσλαβική, παρά μονάχα όταν τεθεί ζήτημα επιστροφής των δυτικών επαρχιών (Γσάριμπροντ, Μπوسίλεφραντ) στη Βουλγαρία.

«Πρέπει να δοθεί πολιτιστική αυτονομία στη Μακεδονία του Πιρίν στα πλαίσια της Βουλγαρίας. Ο Τίτο φάνηκε πιο ευέλικτος από εσάς –ίσως γιατί ζει σε πολυεθνικό κράτος και έπρεπε να παράσχει ίσα δικαιώματα στους διάφορους

λαούς. Η αυτονομία θα είναι το πρώτο βήμα για την ενοποίηση της Μακεδονίας, αλλά, λαμβάνοντας υπόψη τη σημερινή κατάσταση, δεν θα πρέπει να υπάρξει βιασύνη στο θέμα αυτό. Διαφορετικά, στα μάτια του βουλγαρικού λαού η υπόθεση της επίτευξης της αυτονομίας για τη Μακεδονία θα μείνει στα χέρια του Τίτο και σεις θα εισπράξετε την κριτική. Φαίνεται να φοβάστε τον Κίμωνα Γκεοργκίεφ, έχετε συγχρωτισθεί υπερβολικά μαζί του και δεν θέλετε να δώσετε αυτονομία στη Μακεδονία του Πιρίν. Το ότι δεν έχει ακόμα αναπτυχθεί μακεδονική συνείδηση στον πληθυσμό δεν σημαίνει τίποτα. Ούτε και στη Λευκορωσία υπήρχε τέτοια συνείδηση, όταν την ανακηρύξαμε σε σοβιετική δημοκρατία. Αργότερα, όμως, αποδείχτηκε ότι πράγματι υπήρχε λευκορωσικός λαός... Οι Σέρβοι πήραν τις δυτικές επαρχίες (Γσάριμπροντ, Μποσίλφγκραντ, ΣτΣ) , για στρατηγικούς λόγους. Εμείς συμφωνούμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού είναι Βούλγαροι. Ωστόσο, για πολιτικούς λόγους, μας είναι απολύτως αδύνατο να επιστρέψουμε αυτές τις περιοχές στους Βούλγαρους. Ο σερβικός λαός θα το εκλάβει ως έπαθλο για τη Βουλγαρία, παρόλο που η χώρα αυτή κατέλαβε και λεηλάτησε σερβικά εδάφη. Αν, όμως, η Μακεδονία του Πιρίν ενταχθεί στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, τότε ο σερβικός λαός θα συμφωνήσει να επιστρέψει τις βουλγαρικές επαρχίες. Κατά συνέπεια, το ζήτημα της Μακεδονίας του Πιρίν δεν μπορεί να τεθεί ξεχωριστά από το ζήτημα των δυτικών επαρχιών...».

Ο Στάλιν είχε ως αφετηρία τη γνωστή του θέση για το εθνικό ζήτημα, ότι από απροσδιόριστες εθνοτικές ομάδες μπορούν να προκύψουν σοσιαλιστικά έθνη, χωρίς να διέλθουν από το στάδιο των αστικών εθνών, αν οι ομάδες αυτές αποκτήσουν κρατική υπόσταση και αναπτύξουν τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Έτσι, για παράδειγμα διαμορφώθηκε το λευκορωσικό έθνος, το молδαβικό έθνος μετά την «εκ των άνω» συγκρότηση της σοβιετικής δημοκρατίας της Λευκορωσίας, της Μολδαβίας. Παρόμοια και οι Σλαβομακεδόνες με την απόκτηση κράτους θα διαμορφώσουν εθνική ταυτότητα, άσχετα αν στο παρελθόν οι Βούλγαροι τους θεωρούσαν ως Βούλγαρους και οι Σέρβοι ως Σέρβους.

Στην εισήγησή του στη Δέκατη Ευρεία Ολομέλεια του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος (9-10 Αυγούστου 1946) ο Δημητρώφ κινήθηκε στο πνεύμα των οδηγιών του Στάλιν

«... Δεν είναι αρκετό να αναγνωρίζεται ως θέμα αρχής ότι οι Μακεδόνες είναι ιδιαίτερος λαός, ότι οι Μακεδόνες δεν είναι ούτε Βούλγαροι, ούτε Σέρβοι, αλλά Μακεδόνες. Αυτό είναι απαραίτητο, αλλά δεν είναι αρκετό. Εννοείται ότι πρέπει να αναγνωρίζουμε αυτό, όμως θα πρέπει να εργαζόμαστε προς την κατεύθυνση αυτή. Ο μακεδονικός πληθυσμός του Πιρίν πρέπει να προετοιμαστεί ήδη από τώ-

ρα. Πρέπει να εργαστούμε και για έναν πολιτιστικό συγχρωτισμό του πληθυσμού αυτού με τον πληθυσμό της ομόσπονδης Μακεδονίας. Είναι απαραίτητη μια ευρεία πολιτιστική επαφή μεταξύ των Μακεδόνων του Πιρίν και των Μακεδόνων της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Είναι απαραίτητη η υιοθέτηση της μακεδονικής γλώσσας και η χρήση της μακεδονικής λογοτεχνίας. Είναι απαραίτητο για τους Μακεδόνες του Πιρίν να γνωρίζουν την ιστορία του μακεδονικού λαού...».

Στην απόφασή της η Δέκατη Ευρεία Ολομέλεια αναγνώρισε επίσημα την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους», θεώρησε τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία ως το Πεδεμόντιο της ενοποίησης της Μακεδονίας στο πλαίσιο της Γιουγκοσλαβίας, αλλά έθεσε τη διαδικασία αυτή σε συνάρτηση με τη σύναψη συμμαχίας μεταξύ Βουλγαρίας-Γιουγκοσλαβίας και με την επιστροφή των δυτικών επαρχιών.

«Το Βουλγαρικό Εργατικό Κόμμα (Κομμουνιστικό) θεωρεί ότι το μεγαλύτερο τμήμα του μακεδονικού λαού διαθέτει το δικό του οργανωμένο κράτος και έθνος στο πλαίσιο της Ομόσπονδης Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Η συνένωση των υπολοίπων τμημάτων του μακεδονικού λαού πρέπει να πραγματοποιηθεί στη βάση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας εντός του πλαισίου της Ομόσπονδης Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας... Το Βουλγαρικό Εργατικό Κόμμα θεωρεί ότι η συνένωση της περιοχής του Πιρίν με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας θα πρέπει να βασιστεί σε μια συμφωνία συμμαχίας μεταξύ Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας, η οποία θα καθορίσει τα ακριβή σύνορα της περιοχής του Πιρίν, λαμβάνοντας υπόψη τη θέληση και τα συμφέροντα του μακεδονικού λαού, καθώς και το δικαίωμα επιλογής της βουλγαρικής υπηκοότητας για όλους τους κατοίκους της περιοχής του Πιρίν που επιθυμούν να ασκήσουν αυτό το δικαίωμα. Αυτή η συμφωνία θα ρυθμίσει την επιστροφή των δυτικών επαρχιών στη Βουλγαρία, οι οποίες τώρα βρίσκονται στη Γιουγκοσλαβία».

Αν και απόφαση της Δέκατης Ευρείας Ολομέλειας δεν συνιστούσε πλήρη συνθηκολόγηση του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος, αποτελούσε ωστόσο μια απόδειξη της αδύναμης διαπραγματευτικής του θέσης. Είναι προφανές ότι η πολιτική του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος στο Μακεδονικό διαμορφωνόταν κάτω από εξωτερική πίεση. Η Βουλγαρία προσήγαγε σε δίκη τη VMRO, διέλυσε τις μακεδονικές αδελφότητες, τους συλλόγους δηλαδή των βουλγαρομακεδονικών προσφύγων, παρέδωσε τα λείψανα του μέχρι τότε εθνικού ήρωα για τους Βούλγαρους της Μακεδονίας, Γκότσε Ντέλτσεφ, στα Σκόπια και κατήργησε το Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο (1947) που ασχολούνταν με την ιστορία των Βουλγάρων της Μακεδονίας. Στην απογραφή του πληθυσμού το 1946 πάνω από 160.000 άτομα στο βουλγαρικό τμήμα της Μακεδο-

νίας δηλώθηκαν «ως Μακεδόνες» μετά από κομματική εντολή. Οι υποχωρήσεις αυτές της κομμουνιστικής Βουλγαρίας συνιστούσαν πλήρη ρήξη με την παραδοσιακή βουλγαρική πολιτική στο Μακεδονικό. Στην Βουλγαρία εξαλείφθηκαν τα κέντρα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν το αντίπαλο δέος στην εκστρατεία «μακεδονοποίησης» στα Σκόπια. Πολιτιστική αυτονομία ωστόσο δεν παραχωρήθηκε στους επόμενους μήνες στον σλαβικό πληθυσμό της βουλγαρικής Μακεδονίας λόγω της αντίδρασης της (μέχρι τα μέσα του 1947) ανεκτής βουλγαρικής αντιπολίτευσης, ιδίως του Αγροτικού Κόμματος. Χαρακτηριστικό είναι ένα κύριο άρθρο της εφημερίδας «Ζνάμε», οργάνου του Δημοκρατικού Κόμματος, στις 29.10.1945, όπου στιγματίστηκε η εκστρατεία αποβουλγαροποίησης στην ομόσπονδη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Στη Μακεδονία υπό τη γιουγκοσλαβική εξουσία ιδρύθηκε ομόσπονδο μακεδονικό κράτος που εντάχθηκε στο πλαίσιο της ομόσπονδης Τιτοϊκής Γιουγκοσλαβίας. Για τη θέληση των ίδιων των Μακεδόνων κανένας δεν ρώτησε. Την αρχή της ελεύθερης αυτοδιάθεσης κανένας δεν την εφάρμοσε ... Όμως και αυτό δεν είναι αρκετό. Υπάρχει ανάγκη για τη δημιουργία μιας νέας «μακεδονικής εθνότητας». Και επειδή δεν μπορεί να αναχθεί πουθενά, αποφασίστηκε να την προβάλλουν εκείνοι που μέχρι τώρα ονομάζονταν Χριστιανοί Μακεδόνες, Μακεδόνες Σλάβοι, Παλαιοσέρβοι, Νοτιοσέρβοι, Βαρδάριοι, Νότιοι και τώρα Μακεδόνες. Μόνο να μην είναι αυτοί που είναι και αισθάνονται Βούλγαροι. Γι' αυτούς ανοίγουν μακεδονικά «εθνικά» σχολεία. Εκεί πρέπει να διδαχθεί η «μακεδονική» γλώσσα, αποτελούμενη από ένα σωρό σερβικές λέξεις και μερικούς μακεδονικούς επαρχιωτισμούς. Εκεί πρέπει να διδαχθεί και η νέα «μακεδονική ορθογραφία». Εκεί –στα σχολεία αυτά– «σπέρνεται» το μακεδονικό «εθνικό» αίσθημα και η συνείδηση και διδάσκεται ότι είναι Μακεδόνες «εθνικοί» κολοσσοί και δεν έχουν τίποτα τα κοινό με τον βουλγαρισμό: Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος, ο Κλήμης, ο Ναούμ.. Εκεί διδάσκουν το ίδιο πνεύμα και για την εξέγερση του Τλιντεν, και για τον τσάρο Σαμουήλ προβάλλεται ακόμα ο ισχυρισμός ότι ίδρυσε το «πρώτο μακεδονικό κράτος» που δεν έχει τίποτα τα κοινό με τον βουλγαρισμό...

Σε περισσότερο έντονο ύφος κινήθηκε η «Λαϊκή Δημοκρατική Σημαία», όργανο του Αγροτικού Κόμματος του Πετκώφ, σε κύριο άρθρο στις 4.11.1946. Στιγματίστηκε η εθνική μειοδοτική πολιτική του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος στο Μακεδονικό.

«... Δεν είπατε ούτε μια φορά μετά την 9η Σεπτέμβρη ότι στη Μακεδονία υπάρχουν Βούλγαροι. Εσείς μεταξύ των ονομάτων των διαφωτιστών του έθνους δεν τολμάτε να μνημονεύετε τα ονόματα των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου, του αγίου Κλήμη της Αχρίδας και μιας πλειάδας άλλων κολοσσών και άλλων Βουλγά-

ρων που γεννήθηκαν στη Μακεδονία. Στη βουλγαρική ιστορία είδαμε πολλές καταπτώσεις, βλέπουμε τώρα και τη δική σας ... Σας ρωτάμε γιατί ντρέπεστε ή φοβάστε να αναγνωρίσετε ότι στη Μακεδονία υπάρχουν αδέρφια μας Βούλγαροι που μιλούν, τραγουδούν, κλαίνε και γελάνε στα βουλγαρικά ... Εμείς δεν είμαστε μεγαλοβούλγαροι σοβινιστές, αλλά δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι στη Μακεδονία υπάρχουν Βούλγαροι ...».

Στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης (Αύγουστος 1946-Φεβρουάριος 1947) η Γιουγκοσλαβία υποστήριξε τις βουλγαρικές διεκδικήσεις επί της Δυτικής Θράκης και παραιτήθηκε από τις βουλγαρικές πολεμικές επανορθώσεις ως αντάλλαγμα για τη μέχρι τότε πολιτική της Βουλγαρίας στο Μακεδονικό. Αλλά η Συνδιάσκεψη της Ειρήνης επιδίκασε τη Δυτική Θράκη στην Ελλάδα (10.2.1947), ενώ τον Μάρτιο του 1947 εξαγγέλθηκε η αμερικανική βοήθεια προς την Ελλάδα για την αντιμετώπιση του κομμουνισμού (Δόγμα Τρούμαν). Οι εξελίξεις αυτές κατέστησαν τη Βουλγαρία περισσότερο επιφυλακτική στο Μακεδονικό, εφόσον ήταν πλέον πολύ δύσκολη η εδαφική διέξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Έτσι, στη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική συνδιάσκεψη του Μπλέντ (27 Ιουλίου - 1 Αυγούστου 1947) η μόνη υποχώρηση της Βουλγαρίας ήταν η ετοιμότητά της να χορηγήσει πολιτιστική αυτονομία στον πληθυσμό της βουλγαρικής Μακεδονίας για τη διαμόρφωση «μακεδονικής» συνείδησης στον πληθυσμό. Η Βουλγαρία εφάρμοσε πάλι μια παρελκυστική τακτική και έθεσε ως όρο τη συγκρότηση της Νοτιοσλαβίας και κατόπιν τη λύση του Μακεδονικού συνολικά. Ωστόσο, οι Τίτο και Δημητρώφ προχώρησαν σε σειρά κινήσεων, χωρίς να ενημερώσουν τον Στάλιν. Μονόγραψαν στο Μπλέντ ένα σύμφωνο φιλίας και αμοιβαίας βοήθειας. Ο Στάλιν, φοβούμενος αμερικανικά αντίποινα από τη στενή προσέγγιση Βουλγαρίας – Γιουγκοσλαβίας, αντέδρασε και άσκησε κριτική στον Τίτο και τον Δημητρώφ για τη δημοσιοποίηση του συμφώνου, πριν ακόμα τεθεί σε ισχύ η Συνθήκη Ειρήνης και η Βουλγαρία αποκτήσει διεθνή υπόσταση.

«Δεν έπρεπε να δημοσιοποιηθεί η συγκατάθεση για το κείμενο του συμφώνου. Για τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία μεγαλύτερη βαρύτητα έχει ο εξωτερικός κίνδυνος και όχι ο εσωτερικός. Γενικά είναι εντελώς απαράδεκτο που όλα αυτά έγιναν πριν από την επικύρωση της συνθήκης ειρήνης με τη Βουλγαρία. Οι Άγγλο-Αμερικανοί θα εκμεταλλευτούν το γεγονός αυτό για να αυξήσουν τη στρατιωτική βοήθεια προς την Ελλάδα και την Τουρκία. Η σοβιετική κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να προειδοποιήσει ότι δεν μπορεί να αναλάβει την ευθύνη για συμφωνίες μεγάλης σπουδαιότητας που υπογράφηκαν χωρίς τη συμβουλή της», δήλωσε ο Στάλιν στον Δημητρώφ στις 13 Αυγούστου 1947.

Μόνο μετά την επικύρωση της Συνθήκης Ειρήνης από την αμερικανική Γε-

ρουσία έδωσε ο Στάλιν τη συγκατάθεσή του για την υπογραφή του βουλγαρο-γιουγκοσλαβικού συμφώνου φιλίας και αμοιβαίας βοήθειας. Το σύμφωνο υπογράφηκε στις 27 Νοεμβρίου 1947 στο Ευξείνωφγκρατ (Βάρνα). Τον Δεκέμβριο του 1947 έφθασαν στη βουλγαρική Μακεδονία από τα Σκόπια 93 δάσκαλοι για τη διδασκαλία της σλαβομακεδονικής γλώσσας, όπως κωδικοποιήθηκε στα Σκόπια. Άνοιξαν βιβλιοπωλεία στο Πετρίτσι και το Σαντάνσκι, άρχισε να λειτουργεί θέατρο στην Άνω Τζουμαγιά με παραστάσεις στη «μακεδονική», ενώ κινητός κινηματογράφος και κινητή βιβλιοθήκη από τα Σκόπια περιόδευσαν στη βουλγαρική Μακεδονία. Το υπουργείο Εξωτερικών της Βουλγαρίας προέβη σε ορισμένες διορθωτικές παρεμβάσεις στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων ιστορίας τις οποίες έπρεπε να επισημαίνουν οι ντόπιοι δάσκαλοι κατά τη διδασκαλία της ιστορίας. Για παράδειγμα, το μεσαιωνικό κράτος του Σαμουήλ δεν έπρεπε να ονομάζεται «δυτικό βουλγαρικό κράτος», αλλά κράτος των Μακεδόνων Σλάβων, τυπικό φεουδαρχικό μόρφωμα στο οποίο δεν μπορεί να υπάρχει εθνική συνείδηση. Οι Σλάβοι διανοούμενοι του ευρύτερου μακεδονικού χώρου κατά τον 19ο αι. να μην αναφέρονται ως εκπρόσωποι της βουλγαρικής αναγέννησης, αλλά ως ενσάρκωτες των κοινών αγώνων Βουλγάρων και Μακεδόνων κατά των Φαναριωτών. Το «μακεδονικό κίνημα για την απελευθέρωση της Μακεδονίας» δεν έπρεπε να ερμηνεύεται ως βουλγαρικό εθνικό κίνημα, αλλά ως εκδήλωση συμπάθειας των προοδευτικών κύκλων της Βουλγαρίας προς τους υπόδουλους Μακεδόνες. Ήταν η «πολιτιστική αυτονομία» που παραχώρησε η Βουλγαρία κατόπιν πιέσεων για την «μακεδονοποίηση» του πληθυσμού στη βουλγαρική Μακεδονία.

Μετά την υπογραφή του βουλγαρο-γιουγκοσλαβικού συμφώνου φιλίας και αμοιβαίας βοήθειας επακολούθησε η υπογραφή παρόμοιων συμφωνιών της Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας με άλλες ανατολικές χώρες. Το ζήτημα της αποστολής γιουγκοσλαβικής μεραρχίας στην Αλβανία με σκοπό τη μελλοντική απορρόφηση της χώρας από τη Γιουγκοσλαβία και η υπερβολική δέσμευση της Γιουγκοσλαβίας στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο (*είχαν διαρρεύσει οι πληροφορίες ότι ο Τίτο σκόπευε να εφοδιάσει τον Δημοκρατικό Στρατό με αεροπλάνα*) δυσαρέστησαν τον Στάλιν. Οι ανεύθυνες δηλώσεις του Δημητρώφ στη Ρουμανία, τον Ιανουάριο του 1948, για μια μελλοντική ομοσπονδία των ανατολικών χωρών στην οποία θα μπορούσε να συμμετάσχει και η «Λαϊκή Δημοκρατία της Ελλάδας!» προκάλεσαν επίσης την οργή του Στάλιν. *«Το ζήτημα της ομοσπονδίας ή της συνομοσπονδίας μάς φαίνεται πρόωρο. Δεν ήταν στην ημερήσια διάταξη και δεν υπήρξε θέμα συζήτησης στις συνδιασκέψεις μας. Όταν το ζήτημα ωριμάσει – πράγμα που αναμφισβήτητα μια μέρα θα συμβεί – θα το λύσουν οι λαοί μας και συγκεκριμένα τα έθνη των Λαϊκών Δημοκρατιών – της Ρουμανίας, της*

Βουλγαρίας, της Γιουγκοσλαβίας, της Αλβανίας, της Τσεχοσλοβακίας, της Πολωνίας, της Ουγγαρίας και της Ελλάδας, σημειώστε επίσης της Ελλάδας ...», ήταν η απάντηση του Δημητρώφ σε ερώτηση δημοσιογράφου για φήμες σχετικά με τη συγκρότηση μιας ομοσπονδίας στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη. Ο Στάλιν δεν μπορούσε να ανεχθεί μείωση της σοβιετικής επιρροής στην Ανατολική Ευρώπη και αντιτάχθηκε στην ιδέα της συνομοσπονδίας της Ανατολικής Ευρώπης. Ιδιαίτερα η αναφορά του Δημητρώφ στην Ελλάδα, όπου μαινόταν ο εμφύλιος πόλεμος, μπορούσε να ερμηνευθεί ως τεκμήριο ανάμιξης της Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας. Ο Στάλιν έβλεπε στον γιουγκοσλαβικό ηγεμονισμό μείωση της σοβιετικής επιρροής στα Βαλκάνια και, ενόψει του Ψυχρού Πολέμου, φοβόταν αντιπαράθεση με τους Αμερικανούς, καθόσον οι ενέργειες των Τίτο και Δημητρώφ μπορούσαν να ερμηνευτούν από τους Αμερικανούς ως έχουσες τη συγκατάθεση της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι, στη σοβιετο-βουλγαρο-γιουγκοσλαβική συνάντηση της 10ης Φεβρουαρίου 1948 στο Κρεμλίνο ο Στάλιν άσκησε οξεία κριτική τόσο στη γιουγκοσλαβική όσο και στη βουλγαρική αντιπροσωπεία και απαίτησε τη σοβιετική γνωμοδότηση για διεθνή θέματα που αφορούσαν τις δύο χώρες (Βουλγαρία – Γιουγκοσλαβία).

Από τη βουλγαρική αντιπροσωπεία ο Δημητρώφ παραδέχτηκε το λάθος του για τις δηλώσεις σχετικά με την ομοσπονδία της Ανατολικής Ευρώπης και τόνισε ότι στο Μπλεντ δεν υπέγραψε κανένα σύμφωνο με τον Τίτο, αλλά ότι απλά οι δύο ηγέτες μονόγραψαν το κείμενο του μελλοντικού συμφώνου. Ο Τράιστο Κοστώφ προσπάθησε να καλύψει τον Δημητρώφ.

«Είναι πολύ δύσκολο να είσαι μικρή και υπανάπτυκτη χώρα. Αν θέτουμε το ζήτημα της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των βαλκανικών χωρών, του συντονισμού των προγραμμάτων τους, είναι γιατί έχουμε ανάγκη της αλληλοβοήθειας για να μπορέσουμε να επιταχύνουμε την οικονομική μας ανάπτυξη», σχολίασε ο Κοστώφ.

Ιδιαίτερα επικριτικός στάθηκε ο Στάλιν έναντι της γιουγκοσλαβικής ηγεσίας σχετικά με την πολιτική της για αποστολή μεραρχίας στην Αλβανία, όταν εκκρεμούσε ακόμα η υπόθεση του επεισοδίου της Κέρκυρας και ήταν γνωστή η αγγλοαμερικανική πολιτική έναντι της Αλβανίας.

«Πόσο εύκολα λύνεται το ζήτημα από τους Γιουγκοσλάβους συντρόφους! Κατά τη διάρκεια του πολέμου τα τρία συμμαχικά κράτη ανακήρυξαν την ανεξαρτησία της Αλβανίας και δήλωσαν ότι θα την υποστηρίξουν. Από όλους τους κόμβους της πάλης ανάμεσα στην αντίδραση και τη δημοκρατία ο αλβανικός κόμβος είναι το πιο αδύναμο σημείο. Η Αλβανία δεν είναι ακόμα δεκτή στον

ΟΗΕ, οι Άγγλο-Αμερικανοί δεν την αναγνωρίζουν. Το ζήτημα εκεί παραμένει ανοικτό. Μόνο η Αλβανία από την άποψη του διεθνούς δικαίου είναι ανυπεράσπιστη. Αν ο Τίτο εγκαταστήσει εκεί μια μεραρχία ή μόνο ένα σύνταγμα, αυτό δεν θα διαφύγει της προσοχής της Αμερικής και της Αγγλίας. Θα αρχίσουν να φωνάζουν ότι η Αλβανία έχει καταληφθεί. Μήπως άραγε η Αλβανία απευθύνθηκε δημόσια στη Γιουγκοσλαβία για βοήθεια! Και τότε η Αγγλία και η Αμερική θα εμφανισθούν στον ρόλο των προστατών της αλβανικής ανεξαρτησίας. Ποιος άλλος, εκτός από έναν τρελό, θα καθίσει να συγκροτήσει ένα μέτωπο που είναι ολοφάνερα χωρίς προοπτική; Τώρα πρέπει να ενισχυθεί η οργάνωση του αλβανικού στρατού, να του δοθούν εκπαιδευτές, οπλισμός. Μετά από αυτό, αν η Αλβανία δεχτεί επίθεση, θα πρέπει να απευθυνθεί για βοήθεια στη Γιουγκοσλαβία. Διαφορετικά, η Γιουγκοσλαβία θα εμφανιστεί ως κράτος που καταλαμβάνει ένα ανεξάρτητο κράτος. Και τότε είναι εντελώς δυνατή η στρατιωτική επέμβαση. Τα αμερικανικά πλοία, οι βάσεις, περιμένουν. Αυτή θα είναι η πιο άνετη και η πιο ευνοϊκή θέση για την Αμερική... Πολύ απλά λύνετε αυτά τα ζητήματα, αλλά είναι περίπλοκα».

Ο Στάλιν αμφέβαλλε για τη νίκη του Δημοκρατικού Στρατού στην Ελλάδα, αλλά δεν τάχθηκε υπέρ του άμεσου τερματισμού του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Στράφηκε όμως κατά της υπερβολικής εμπλοκής της Γιουγκοσλαβίας στις ελληνικές υποθέσεις στον βαθμό που θα διαταράσσονταν οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις.

«Ξεκινώ από την ανάλυση των υπαρκτών δυνάμεων των παρτιζάνων και των αντιπάλων τους. Τον τελευταίο καιρό αρχίζω να αμφιβάλω για τη νίκη τους. Αν δεν είστε σίγουροι ότι οι παρτιζάνοι θα νικήσουν, πρέπει να συρρικνωθεί το παρτιζάνικο κίνημα. Οι Αμερικανοί και οι Άγγλοι ενδιαφέρονται πολύ για τη Μεσόγειο. Θέλουν να έχουν βάση στην Ελλάδα και δεν θα καταβάλλουν κάθε μέσο για να διατηρήσουν εκεί μια τέτοια κυβέρνηση που τους εξυπηρετεί. Πρόκειται για ένα μεγάλο διεθνές ζήτημα. Αν συρρικνωθεί το παρτιζάνικο ζήτημα, δεν θα υπάρχει αφορμή να σας επιτίθενται. Δεν είναι τόσο εύκολο να αρχίσει τώρα πόλεμος, αν δεν έχουν αυτοί [οι Αμερικανοί και οι Άγγλοι, ΣτΣ] την αφορμή ότι εσείς οργανώνετε τον εμφύλιο πόλεμο. Αν εσείς είστε πεπεισμένοι ότι οι παρτιζάνοι έχουν προοπτικές για νίκη, αυτό είναι άλλο ζήτημα. Εγώ όμως αμφιβάλω λίγο».

Σχετικά με το ζήτημα της ομοσπονδίας ή της συνομοσπονδίας της Ανατολικής Ευρώπης, ο Στάλιν θεώρησε εφικτή τη συγκρότηση μια ομοσπονδίας Βουλγαρίας – Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας – Ουγγαρίας και Πολωνίας – Τσεχοσλοβακίας, αλλά μετά από απόφαση των κοινοβουλίων των χωρών αυτών και με βάση την ισο-

τιμία. Απέρριψε τη συγκρότηση συνομοσπονδίας μεταξύ των κρατών αυτών, γιατί έτσι θα μειωνόταν η σοβιετική επιρροή. Στη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική ομοσπονδία θα μπορούσε να ενταχθεί και η Αλβανία, αλλά κατόπιν απόφασης της ίδιας της χώρας και όχι προσάρτησής της στη Γιουγκοσλαβία. Η Αλβανία, κατά τον Στάλιν, θα επωφελούνταν από την προσχώρησή της στη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική ομοσπονδία, διότι θα προσαρτούσε το Κόσοβο. Είναι προφανές ότι σε μια βουλγαρο-γιουγκοσλαβο-αλβανική ομοσπονδία ο Στάλιν θα ήλεγχε καλύτερα τη Γιουγκοσλαβία μέσω Αλβανίας και Βουλγαρίας.

Ο Τίτο δεν παραβρέθηκε στη συνάντηση της 10ης Φεβρουαρίου 1948 στο Κρεμλίνο, προαισθανόμενος την κριτική του Στάλιν. Η τοποθέτηση του Στάλιν ήταν στην ουσία αποδοκιμασία της γιουγκοσλαβικής βαλκανικής πολιτικής. Επιπλέον, ήταν εμφανείς οι προσπάθειες του Στάλιν να ελέγξει τη Γιουγκοσλαβία είτε οικονομικά μέσω της ίδρυσης μικτών οικονομικών σοβιετο-γιουγκοσλαβικών εταιρειών είτε πολιτικά, επιλέγοντας το Βελιγράδι ως έδρα της Κομινφόρμ. Έτσι άρχισε η διένεξη Σοβιετικής Ένωσης – Γιουγκοσλαβίας που αποκορυφώθηκε με την αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από την Κομινφόρμ στις 28 Ιουνίου 1948. Κύρια αιτία της ρήξης ήταν η πολιτική ηγεμονισμού του Τίτο στα Βαλκάνια.

Η αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από την Κομινφόρμ και ο κίνδυνος σοβιετικής επίθεσης μέσω Βουλγαρίας, Ουγγαρίας και Ρουμανίας ήταν οι βασικοί λόγοι για τους οποίους η Αμερική πίεζε την Ελλάδα να εξομαλύνει τις σχέσεις της με τη Γιουγκοσλαβία, ώστε σε περίπτωση κινδύνου, να παρασχεθεί βοήθεια στη Γιουγκοσλαβία μέσω Θεσσαλονίκης. Το 1951 εξομαλύνθηκαν οι ελληνογιουγκοσλαβικές διπλωματικές σχέσεις και το 1953-1954 συγκροτήθηκε μια νέα Βαλκανική Συμμαχία μεταξύ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Τουρκίας.

Μετά το 1949 η Γιουγκοσλαβία εγκατέλειψε την επεκτατική πολιτική, αλλά επέμενε στην ύπαρξη «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία. Περίπου 20.000 Σλαβόφωνοι, κυρίως χωρικοί, κατέφυγαν την περίοδο αυτή (1944-1949) από την ελληνική Μακεδονία στη Γιουγκοσλαβία για διάφορους λόγους. Άλλοι επειδή είχαν προσχωρήσει στο ΣΝΟΦ και το ΝΟΦ και φοβούνταν αντίποινα από τις ελληνικές αρχές, άλλοι για λόγους ασφάλειας στις ειδικές συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική Μακεδονία κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (αεροπορικοί βομβαρισμοί, νάρκες), άλλοι λόγω της πίεσης και της τρομοκρατίας που ασκούσε η ομάδα του Μιχάλη Κεραμιτζή στους Σλαβόφωνους να μεταναστεύσουν στη Γιουγκοσλαβία μεταξύ τη ρήξη Τίτο – Στάλιν. Οργανωμένο κυβερνητικό ελληνικό σχέδιο για την εκδίωξη των Σλαβόφωνων δεν υπήρξε, σε αντίθεση με ό,τι όπως είχε διαπράξει η Τσεχοσλοβακία με τους Σουδήτες ή η Γιουγκοσλαβία με τους Γερμανούς της Βοϊβοδίνας. Οι περισ-

σότεροι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε διάφορες πόλεις της Ομόσπονδης Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (Σκόπια, Τίτο Βέλες, Μοναστήρι, Πρίλεπ, Κοτσάνι, Στιπ) και, πιστεύοντας στη νίκη του Δημοκρατικού Στρατού, ήλπιζαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα, όπου ζούσαν οι συγγενείς τους. Οι Σλαβόφωνοι που εγκαστάθηκαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία δεν ήταν μια συμπαγής ομάδα ούτε είχαν διαμορφωμένη σλαβομακεδονική συνείδηση. Σλαβομακεδονική συνείδηση είχαν κυρίως όσοι είχαν στρατολογηθεί στον Δημοκρατικό Στρατό και στο ΝΟΦ. Οι περισσότεροι είχαν ρευστή συνείδηση και ήταν πολιτικά αδιάφοροι. Από την άλλη πλευρά τεράστια ήταν και τα προβλήματα της εγκατάστασής τους στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία (κατασκευή οικιών, απασχόληση κτλ.). Η ρήξη του Τίτο με τον Στάλιν προκάλεσε ρήγμα και στους Σλαβόφωνους πρόσφυγες. Ένα τμήμα που πίστευε στην προδοσία του Τίτο ζήτησε να μετεγκατασταθεί στις άλλες ανατολικές χώρες (Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Βουλγαρία). Καθώς το Μακεδονικό ζήτημα επανήλθε στο προσκήνιο της εξωτερικής πολιτικής της Βουλγαρίας μετά τη ρήξη των Τίτο-Στάλιν και η Βουλγαρία έθεσε ζήτημα βουλγαρικής μειονότητας στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και καταδίκασε την αποβουλγαροποίηση του πληθυσμού στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, η βουλγαρική πρεσβεία στο Βελιγράδι διευκόλυνε τη μετεγκατάσταση «Αιγαιατών» προσφύγων από τη Γιουγκοσλαβία στη Βουλγαρία, θεωρώντας ότι επρόκειτο στην ουσία για βουλγαρικό πληθυσμό. Όταν το 1950/51 επήλθε η εξομάλυνση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων περίπου 3.000 άτομα εξέφρασαν την επιθυμία να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι ελληνικές προξενικές αρχές στα Σκόπια ήταν εξαιρετικά επιφυλακτικές και εξέταζαν τις αιτήσεις κατά περίπτωση. Η Γιουγκοσλαβία, απομονωμένη εντός του σοσιαλιστικού στρατοπέδου μετά τη ρήξη του Τίτο με τον Στάλιν, δεχόταν την επίθεση της Αλβανίας για το ζήτημα του Κοσόβου και της Βουλγαρίας για το Μακεδονικό. Αποτέλεσε έκπληξη για την κυβέρνηση Πλαστήρα, όταν στις 16 Μαΐου 1950, ενώ είχε δρομολογηθεί η εξομάλυνση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων, ο υπουργός Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας, Έδουαρτ Καρντέλι, αναφέρθηκε ακροθιγώς στη Βουλή στο ζήτημα του σεβασμού των δικαιωμάτων της μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, απαντώντας στην ερώτηση του Λάζαρ Μόισωφ. Κατά την πρώτη συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων της Γιουγκοσλαβίας, ο εκπρόσωπος των Σκοπίων, Λάζαρ Μόισωφ, έθεσε στον Καρντέλι το ζήτημα της «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα ενόψει της συζήτησης για την ομαλοποίηση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων. Ο υπουργός Εξωτερικών παραδέχτηκε ότι υπάρχει ζήτημα «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα που πρέπει να λυθεί. Λόγω των δηλώσεων του Καρ-

ντέλι η διαδικασία εξομάλυνσης των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων προσωρινά ανεστάλη. Για να συνεχιστεί ο ελληνογιουγκοσλαβικός διάλογος, ο Τίτο θεώρησε αναγκαίο να δώσει ορισμένες εξηγήσεις στον Βρετανό πρέσβη στο Βελιγράδι, Charls Peak στις 12 Αυγούστου 1950. Ο Τίτο διευκρίνισε ότι η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση δεν έχει διεκδικήσεις έναντι της Ελλάδας και δεν ενδιαφέρεται να αναμιχθεί στις εσωτερικές της υποθέσεις, όμως οι Έλληνες έπρεπε να καταλάβουν τι ισχυρό όπλο θα είχαν στα χέρια η Κομμουνιστική και οι Βούλγαροι, αν ο Κερντέλι δεν έλεγε τίποτα. Αν η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση δεν απαντούσε στο ερώτημα που έθεσε ο εκπρόσωπος της «Μακεδονίας», οι «Μακεδόνας» της Ελλάδας θα μπορούσαν να στραφούν προς τη Βουλγαρία, τόνισε ο Τίτο. Σε κάθε περίπτωση, κατέληξε ο Τίτο, δεν θα έπρεπε ούτε το ζήτημα της «μακεδονικής» μειονότητας ούτε το ζήτημα των παιδιών (του παιδομαζώματος) να αποτελεί εμπόδιο στην αποκατάσταση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων.

Είναι προφανές ότι με τις δηλώσεις του ο Κερντέλι αποσκοπούσε από τη μια πλευρά να προκαταλάβει τυχόν πρωτοβουλία της Βουλγαρίας για την προστασία των «Μακεδόνων» της Ελλάδας και από την άλλη να εξευμενίσει τους «Αιγαιάτες» πρόσφυγες. Στην προπαγάνδα τους οι Σλαβομακεδόνας που ακολούθησαν την ηγεσία του ΚΚΕ μετά την ήττα του 1949 χαρακτήριζαν τον Τίτο πράκτορα του ιμπεριαλισμού, την ελληνική και τη βουλγαρική Μακεδονία ως υποδουλωμένες περιοχές, ενώ μονάχα τη βουλγαρική Μακεδονία ως ελεύθερο τμήμα.

Οι επεξηγήσεις του Τίτο καθυσήχασαν την ελληνική πλευρά και οι ελληνογιουγκοσλαβικές πολιτικές σχέσεις εξομαλύνθηκαν στα τέλη του 1950 και στις αρχές του 1951. Επίσημα ζήτημα «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα δεν έθεσε στα επόμενα χρόνια η γιουγκοσλαβική ηγεσία. Το Βελιγράδι διαμαρτυρήθηκε για τον ελληνικό νόμο του 1953 που προέβλεπε τον εποικισμό της Βόρειας Ελλάδας με ελληνικό στοιχείο και στην ουσία τη δήμευση της περιουσίας των Σλαβομακεδόνων προσφύγων. Αλλά οι αντιδράσεις της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης υπήρξαν γενικά χλιαρές. Μάλιστα το 1954, όταν ο Τίτο επισκέφθηκε πανηγυρικά την Αθήνα και κατόπιν υπογράφηκε η τελική «συνθήκη συμμαχίας, πολιτικής συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας μεταξύ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Τουρκίας», η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση διέταξε τη διάλυση του συλλόγου των «Αιγαιατών προσφύγων» στα Σκόπια και την παύση της έκδοσης του περιοδικού τους «*Η φωνή των Αιγαιατών*» που στρεφόταν κατά της Ελλάδας.

Μετά τη σοβιετο-γιουγκοσλαβική προσέγγιση του 1955-1956 και την εξασθένιση του Βαλκανικού Συμφώνου, πάνω από 3.000 Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες από τις ανατολικές χώρες, οι οποίοι είχαν ακολουθήσει το 1949 την ηγεσία του Δημοκρατικού Στρατού, εγκαταστάθηκαν στη Ομόσπονδη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας και απασχολήθηκαν σε σημαντικές κρατικές θέσεις. Η κυβέρνηση Καραμανλή αντέδρασε στην εγκατάστασή τους στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία με την αιτιολογία ότι τα άτομα αυτά ήταν υποστηρικτές της Ενιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας, είχαν αυτονομιστικές τάσεις και ήταν κακοί σύμβουλοι της κυβέρνησης των Σκοπίων. Η γιουγκοσλαβική πλευρά προφασίστηκε ότι δέχτηκε τους πρόσφυγες για ανθρωπιστικούς κυρίως λόγους, διότι επρόκειτο για παιδιά, ηλικιωμένους και χωρισμένα μέλη οικογενειών. Οι ανατολικές χώρες δεν μπορούσαν να τους συντηρήσουν περαιτέρω και η Ελλάδα σε καμιά περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένη να τους ανοίξει τα σύνορα. Σχετικά με τη γιουγκοσλαβική εξωτερική πολιτική στο Μακεδονικό, το Βελιγράδι απάντησε ότι αυτή καθοριζόταν από την ομόσπονδη κυβέρνηση. Το θέμα των προσφύγων δεν επηρέασε τις διμερείς σχέσεις. Η ελληνική κυβέρνηση είχε ανάγκη της γιουγκοσλαβικής διπλωματικής υποστήριξης στο Κυπριακό (αυτοδιάθεση της Κύπρου) και απέφυγε μια όξυνση. Αθήνα και Βελιγράδι διευρύναν τη συνεργασία τους και στις 18 Ιουνίου 1959 υπογράφηκαν 12 ελληνογιουγκοσλαβικές συμφωνίες, καρπός των εργασιών μιας Μικτής Ελληνογιουγκοσλαβικής Επιτροπής. Οι συμφωνίες αφορούσαν κυρίως οικονομική και τεχνική συνεργασία. Ιδιαίτερη σημασία είχε ωστόσο η *σύμβαση για τη μεθοριακή επικοινωνία*. Με βάση τη σύμβαση αυτή καθοριζόταν μια ζώνη βάθους 10 περίπου χιλιομέτρων από τις δύο πλευρές των συνόρων, συμπεριλαμβάνουσα τις πόλεις Φλώρινα και Μοναστήρι, στην οποία επιτρεπόταν η ελεύθερη κυκλοφορία των κατοίκων. Επιτρεπόταν η ελεύθερη εισαγωγή και πώληση ορισμένων προϊόντων, η ελεύθερη άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος, η καλλιέργεια κτημάτων στην άλλη πλευρά των συνόρων, εφόσον οι δικαιούχοι μπορούσαν να αποδείξουν την κυριότητά τους μέχρι το 1939. Τα συνοριακά δελτία εκδίδονταν στις επίσημες γλώσσες των δύο χωρών, χωρίς όμως αυτές να κατονομάζονται. Πρακτικά αυτό σήμαινε στην ελληνική και σερβοκροατική για τους Έλληνες πολίτες, στην ελληνική, σερβοκροατική και σλαβομακεδονική για τους Γιουγκοσλάβους πολίτες. Από την κατοχή συνοριακών δελτίων εξαιρέθηκαν οι πολιτικοί πρόσφυγες.

Η συμφωνία για τη μεθοριακή επικοινωνία, αν και είχε σκοπό την τόνωση της παραμεθόριας οικονομικής ζωής, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις σε τοπικούς φορείς της Δυτικής Μακεδονίας. Με ενέργειες της τοπικής εξουσίας σε ορισμένα χωριά έγιναν τελετές ορκωμοσίας των κατοίκων ενώπιον Θεού και

ανθρώπων ότι δεν θα ξαναμιλήσουν το σλαβικό γλωσσικό ιδίωμα. Το αντισλαβικό σύνδρομο της μεταξικής, κατοχικής και εμφύλιας περιόδου επιβίωσε και στον Ψυχρό Πόλεμο, όταν υπό την επίδραση ψυχολογικών κυρίως παραγόντων δημιουργούνταν η αίσθηση του εθνικού κινδύνου. Στα όμματα των τοπικών εθνικιστικών κύκλων, που είχαν βιώσει τις εμπειρίες του παρελθόντος, η συμφωνία για τη μεθοριακή επικοινωνία άνοιγε τις πύλες στον εχθρό της αντίπερα όχθης. Ωστόσο, η συμφωνία επικυρώθηκε από τη Βουλή στις 17 Σεπτεμβρίου 1959, παρά τις διαφωνίες της αντιπολίτευσης και του στρατού.

Η συμφωνία της μεθοριακής επικοινωνίας καταστρατηγήθηκε από τη γιουγκοσλαβική πλευρά, καθώς πολίτες της Ομόσπονδης Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, αλλά και Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες μετέβαιναν στην ελληνική Μακεδονία, ασκούσαν κάθε είδους προπαγάνδα και συγκέντρωναν υλικό για την ιστορία των χωριών της Δυτικής Μακεδονίας κατά τη διάρκεια της κατοχής και του εμφυλίου. Οι δηλώσεις της ηγεσίας των Σκοπίων για τα δικαιώματα της «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα με τη συγκάλυψη του Βελιγραδίου προκάλεσαν επιπρόσθετη δυσaréσκεια στην Αθήνα και θεωρήθηκαν ανεξήγητες. Οι δηλώσεις αυτές του Προέδρου της Βουλής των Σκοπίων, Λάζαρ Κολισέφσκυ, στις 5 Οκτωβρίου 1960 αποσκοπούσαν στον εξευμενισμό των Σλαβομακεδόνων προσφύγων και ήταν αντιστάθμισμα στη βουλγαρική πολιτική η οποία αμφισβητούσε την ιστορικότητα του «μακεδονικού έθνους». Βουλγαρομακεδονικές οργανώσεις του εξωτερικού, όπως η «Μακεδονική Πατριωτική Οργάνωση», στρέφονταν κατά των Σκοπίων, ενώ η επίσημη κομμουνιστική Βουλγαρία επιδόθηκε σε μια προσπάθεια προσέλκυσης των Σλαβομακεδόνων προσφύγων στην Πολωνία με σκοπό την εγκατάστασή τους στη Βουλγαρία. Το ζήτημα ανακινήθηκε από την πλευρά των Σκοπίων για λόγους εσωτερικής πολιτικής κατανάλωσης. Στις 14 Νοεμβρίου 1961 ο πρωθυπουργός των Σκοπίων, Αλεξάνταρ Γκρλίτσκωφ, σε δηλώσεις στους δημοσιογράφους μίλησε για μέτρα της ελληνικής κυβέρνησης που είχαν σκοπό τον αφανισμό της «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα. Οι δηλώσεις του Γκρλίτσκωφ έγιναν μια μέρα μετά τις εορταστικές εκδηλώσεις για τη επέτειο της απελευθέρωσης των Σκοπίων (13 Νοεμβρίου), στις οποίες παρέστη και ο Τίτο. Όταν και το υπουργείο Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας παρείχε κάλυψη στον Γκρλίτσκωφ, η κυβέρνηση Καραμανλή ανησύχησε. Καθώς είχε αρχίσει να διαφαίνεται η σοβιετογιουγκοσλαβική προσέγγιση και ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν σε έξαρση, η κυβέρνηση Καραμανλή αμφέβαλλε για την ειλικρίνεια της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης και στα τέλη του 1961 προχώρησε σε μονομερή αναστολή της εφαρμογής της συμφωνίας. Σε όλη τη διάρκεια του 1962 υπήρχε μια ψύχρανση στις σχέσεις

Αθήνας – Βελιγραδίου. Δεν υπήρξαν νέες δηλώσεις των πολιτικών της Γιουγκοσλαβίας για τη «μακεδονική» μειονότητα, αλλά με ιδιαίτερη οξύτητα ο τύπος της Βόρειας Ελλάδας και των Σκοπίων είχε υποκαταστήσει τον ρόλο των πολιτικών, πράγμα που είχε αντίκτυπο στην ψυχολογία των πολιτών της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. Για την αναθέρμανση των σχέσεων με πρωτοβουλία του υπουργού Εξωτερικών, Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, ο υπουργός των Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας, Κότσα Πόποβιτς, δέχτηκε την υπογραφή μιας κοινής δήλωσης (Δεκέμβριος 1962) που έμεινε γνωστή ως «συμφωνία κυρίων Αβέρωφ – Πόποβιτς». Η συμφωνία προέβλεπε την αποφυγή κάθε δραστηριότητας και εκδήλωσης που θα μπορούσε να διαταράξει τις διμερείς σχέσεις. Είναι επομένως σαφές ότι η ομόσπονδη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση επιδείκνυε ανεκτικότητα έναντι της τοπικής κυβέρνησης των Σκοπίων στην ανακίνηση του Μακεδονικού, όταν το απαιτούσαν οι ανάγκες της διατήρησης της ενδογιουγκοσλαβικής ισορροπίας. *Σε καμία όμως περίπτωση το Βελιγράδι δεν επέτρεπε την εκτράχυνση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων λόγω της υποτιθέμενης «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα.*

Η κρίση ξεπεράστηκε και η διμερής συνεργασία συνεχίστηκε. Το 1964, λόγω της όξυνσης του Κυπριακού, η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου υποχρεώθηκε να προβεί σε παραχωρήσεις προς τη Γιουγκοσλαβία, ώστε να έχει εξασφαλισμένη τη γιουγκοσλαβική συμπαράσταση. Αποφασίστηκε η συμφωνία για τη μεθοριακή επικοινωνία να τεθεί πάλι σε ισχύ με εξαίρεση τον όρο για τη έγγειο ιδιοκτησία. Δόθηκε η δυνατότητα στα φορτηγά της Γιουγκοσλαβίας να διακινούν τα εμπορεύματα από τη Γευγελή μέχρι τη γιουγκοσλαβική ζώνη εντός του λιμανιού της Θεσσαλονίκης.

Η Γιουγκοσλαβία στήριζε τις ελληνικές θέσεις στο Κυπριακό (ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα, δικαίωμα των Κυπρίων να αποφασίσουν για το μέλλον τους). Αλλά το αντίτιμο που έπρεπε να καταβάλει η Ελλάδα ήταν να τηρεί γενικά μια ανεκτική στάση απέναντι σε κάθε είδους δραστηριότητα των Σλαβομακεδόνων που μετέβαιναν στην ελληνική Μακεδονία με βάση τη συμφωνία για τη μεθοριακή επικοινωνία. Ο ταραχώδης εσωτερικός πολιτικός βίος το 1964-1966 και το Κυπριακό αποσπούσαν την προσοχή της Αθήνας από το Μακεδονικό. Μια από τις πρώτες ενέργειες του δικτατορικού καθεστώτος της 21ης Απριλίου 1967 ήταν η καταγγελία της συμφωνίας για τη μεθοριακή επικοινωνία τον Μάιο του 1967 με την αιτιολογία της συστηματικής προπαγάνδας των Σλαβομακεδόνων προσφύγων.

Μετά την ανατροπή του Ράνκοβιτς (1966) οι ομόσπονδες γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες απέκτησαν έναν σημαντικό βαθμό αυτονομίας σε σχέση με την

ομοσπονδιακή κυβέρνηση, πράγμα που οδήγησε σε μια αναβίωση εθνικισμού στις επί μέρους δημοκρατίες. Στα Σκόπια ανακηρύχτηκε η «Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία» (Ιούλιος 1967), ιδρύθηκε «Μακεδονική Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών» και στα τέλη του 1970 άρχισε να λειτουργεί και ο ραδιοφωνικός σταθμός Σκοπίων με ημερήσιες εκπομπές στην ελληνική γλώσσα και με ανθελληνικό περιεχόμενο.

Στην Ελλάδα το δικτατορικό καθεστώς των συνταγματαρχών, λόγω κυρίως του Μακεδονικού, τήρησε αρχικά μια σκληρή στάση έναντι της Γιουγκοσλαβίας. Ο ρόλος της Γιουγκοσλαβίας στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο (1946-1949) και οι εδαφικές της διεκδικήσεις σε βάρος της Ελλάδας επισημαίνονταν από τους πολιτικούς φορείς του καθεστώτος που στηριζόταν σε μια αντικομμουνιστική, αντισλαβική ιδεολογία. Οι Σλαβόφωνοι πρόσφυγες από την ελληνική Μακεδονία, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην γιουγκοσλαβική Μακεδονία και πολιτογραφηθεί «Μακεδόνες», θεωρήθηκαν ως μια απειλή για τη Ελλάδα. Από όλες τις γειτονικές βαλκανικές χώρες η Γιουγκοσλαβία κρίθηκε η περισσότερο επικίνδυνη.

Το καθεστώς των συνταγματαρχών κατήγγειλε τη συμφωνία της μεθοριακής επικοινωνίας (Μάιος 1967) με το αιτιολογικό της καταστρατήγησής της από τις γιουγκοσλαβικές αρχές και της άσκησης συστηματικής προπαγάνδας από Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες που μετέβαιναν με πλαστά διαβατήρια στην ελληνική Μακεδονία. Τον Ιούλιο του 1967 εξεδόθη από το υπουργικό Συμβούλιο Συντακτική Πράξη που προέβλεπε τη στέρηση της ελληνικής ιθαγένειας και τη δήμευση των περιουσιών των αντεθνικώς δρώντων: *Έλληνες υπήκοοι, που διαμένουν προσωρινά ή μόνιμα στο εξωτερικό και έχουν πολλαπλή ιθαγένεια, που δρουν ή έδρασαν αντεθνικά και προβαίνουν σε πράξεις ασυμβίβαστες με την ιδιότητα του Έλληνα ή αντίθετες με τα συμφέροντα της Ελλάδας, μπορούν να κηρυχθούν έκπτωτοι της ελληνικής ιθαγένειας με απόφαση του υπουργού Εσωτερικών κατά της οποίας δεν επιτρέπεται προσφυγή ούτε αίτηση ακύρωσης.* Ήταν προφανές ότι το μέτρο αυτό της στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας και της δήμευσης των περιουσιών αφορούσε πρωτίστως Σλαβομακεδόνες που είχαν δράσει κατά της Ελλάδας ως στρατευθέντες στο ΣΝΟΦ, ΝΟΦ και στον Δημοκρατικό Στρατό και μεταπολεμικά ζούσαν στο εξωτερικό (Γιουγκοσλαβία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία) ή πρόσφυγες οι οποίοι πολιτογραφήθηκαν «Μακεδόνες» στα Σκόπια και ανέπτυσαν ανθελληνική εκστρατεία. Τα όρια ωστόσο ενόχων και αθώων παρέμειναν ρευστά.

Η ανακήρυξη της «Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Μακεδονικής Εκκλησίας» από το κομμουνιστικό καθεστώς της Ομόσπονδης Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της

Μακεδονίας (18 Ιουλίου 1967) προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στους εκκλησιαστικούς και θεολογικούς κύκλους της Ελλάδας. Σκοπός της πραξικοπηματικής ίδρυσης της «Αυτοκέφαλής Εκκλησίας» ήταν η συνδρομή της στη σλαβομακεδονική εθνογένεση. Τον Σεπτέμβριο του 1967 η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, σε έκτακτη συνεδρίασή της, αποκήρυξε τη «Μακεδονική Εκκλησία» και τη χαρακτήρισε αντικανονική και άθεσμη. Επισκεπτόμενος τα Πατριαρχεία Σερβίας και Ρουμανίας τον Οκτώβριο του 1967, ο Οικουμενικός πατριάρχης Αθηναγόρας συζήτησε με τον πατριάρχη Σερβίας Γερμανό και Ρουμανίας Ιουστινιανό κυρίως την πραξικοπηματική ανακήρυξη του Αυτοκεφάλου της «Μακεδονικής Ορθόδοξου Εκκλησίας». Ο ορθόδοξος κόσμος δεν αναγνώρισε την «Αυτοκέφαλη Μακεδονική Ορθόδοξη Εκκλησία». Ήταν μια σχισματική Εκκλησία, διότι αποσχίστηκε με πολιτική πράξη από το Σερβικό Πατριαρχείο, εντός του οποίου είχε ένα καθεστώς ευρύτατης αυτονομίας από το 1958, και αυτοανακηρύχθηκε «Αυτοκέφαλη» κατά παράβαση των ιερών εκκλησιαστικών κανόνων.

Στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις παρατηρήθηκε στασιμότητα. Η μικτή ελληνογιουγκοσλαβική επιτροπή που είχε συγκροτηθεί το 1957 δεν διαλύθηκε και οι εμπορικές συναλλαγές δεν είχαν διακοπεί, αλλά δεν υπήρχαν επαφές πολιτικών ανδρών των δύο χωρών για την προώθηση της διμερούς συνεργασίας και οι ελληνικές αρχές δεν χορηγούσαν εύκολα τουριστική βίζα στους Γιουγκοσλάβους πολίτες. Καθώς η Ομόσπονδη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας απέκτησε έναν σημαντικό βαθμό ανεξάρτησης από την κεντρική κυβέρνηση του Βελιγραδίου, η πολιτική ηγεσία των Σκοπίων διακήρυττε ότι οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις διέρχονται μέσω Σκοπίων, δηλαδή μέσω της αναγνώρισης «μακεδονικής μειονότητας» από την Ελλάδα.. Όταν τον Ιανουάριο του 1971 εξερράγη αυτοσχέδια βόμβα στο κτίριο του Γενικού Προξενείου της Ελλάδας στα Σκόπια, ίσως από άτομα του «αιγαιακού λόμπυ», η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε τη λήψη προστατευτικών μέτρων και τη σύλληψη των δραστών.

Οι εκπομπές του ραδιοφωνικού Σκοπίων στην Ελληνική σχολίαζαν πάντοτε ζητήματα «μακεδονικού έθνους, μακεδονικής γλώσσας και μειονότητας», πράγμα που δηλητηρίαζε τις διμερείς ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Αναφερόμενος στις εκπομπές του ραδιοφωνικού σταθμού Σκοπίων, ο θεωρητικός της δικτατορίας και υφυπουργός παρά τω πρωθυπουργώ, Γεώργιος Γεωργιάδης, δήλωσε σε συνέντευξη τύπου στις 17 Μαρτίου 1971.

«Αι εκπομπαί αυταί, ως μετά λύπης μας πρέπει να διαπιστώνωμεν, αποτελούν ένα αγκάθι εις τα σχέσεις μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Ελλάδας ... Επικαλούνται

κείμενα του παρελθόντος αγνώστων συγγραφέων οι οποίοι υποστηρίζουν ότι υπάρχει δήθεν Μακεδονικό θέμα, μακεδονική γλώσσα κτλ. Το περίεργον όμως είναι ότι όλα αυτά τα λένουν εις την ελληνικήν γλώσσαν και όχι εις την υποστηριζομένην ως υφισταμένην Μακεδονικήν γλώσσαν. Δεν μπορούμεν να παραδεχθώμεν ευκόλως ότι η αποκέντρωσις εις την Γιουγκοσλαβίαν υπό την μορφήν ομόσπονδων δημοκρατιών επιτρέπει εις τα Σκόπια να παίζουν αυτόν τον ρόλον. Διότι δεν μπορούμε να πιστεύσωμεν ότι η αυτονόμησις των μέσων ενημερώσεως εις την Γιουγκοσλαβίαν, οι ραδιοσταθμοί, η τηλεόρασις και αι εφημερίδες επιτρέπουν εις έναν ραδιοφωνικόν σταθμόν να ασκή ιδίαν εξωτερικήν πολιτικήν ...».

Οι διεθνείς εξελίξεις ωστόσο το 1970/71, η ανάδειξη της Κίνας σε πυρηνική δύναμη, η έναρξη της αμερικανοκινεζικής προσέγγισης, το δόγμα Μπρέζνιεφ για την περιορισμένη κυριαρχία των σοσιαλιστών χωρών και η ψύχρανση των σοβιετο-γιουγκοσλαβικών σχέσεων, μετά την εισβολή χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία, επέδρασαν και στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Επιδίωξη των Αμερικανών ήταν να στηριχθούν από τη Δύση η Ρουμανία, η Γιουγκοσλαβία και η Αλβανία που είχαν καταδικάσει την εισβολή στην Τσεχοσλοβακία και απορρίψει το δόγμα Μπρέζνιεφ. Τον Μάρτιο του 1971 αποκαταστάθηκαν οι αλβανο-γιουγκοσλαβικές διπλωματικές σχέσεις σε πρεσβευτικό επίπεδο και τον Μάιο του 1971 οι ελληνοαλβανικές διπλωματικές σχέσεις σε επίπεδο πρεσβευτών. Παρά την εχθρική γενικά στάση της Γιουγκοσλαβίας έναντι του δικτατορικού καθεστώτος, το Βελιγράδι δεν μπορούσε να αγνοήσει ότι η Ελλάδα της δικτατορίας των συνταγματαρχών είχε μια αξιοθαύμαστη οικονομική ανάπτυξη στην αγροτική οικονομία, στη βιομηχανία, στη ναυτιλία κτλ. Παρά την ηθική υποστήριξη που παρείχε η Γιουγκοσλαβία σε Έλληνες αντιστασιακούς (επίσκεψη του Ανδρέα Παπανδρέου στο Βελιγράδι τον Δεκέμβριο του 1969, όπου υπό το πρόσχημα πανεπιστημιακής διάλεξης μίλησε κατά της δικτατορίας, συνάντηση του Τίτο με τον Μίκη Θεοδωράκη στο Βελιγράδι το 1970) και την οικονομική βοήθεια που χορηγούσε στο ΚΚΕ (Εσωτερικού), το Βελιγράδι εκτιμούσε ότι τα ελληνικά αντιστασιακά κέντρα ήταν ασυντόνιστα και ο χρόνος της πτώσης του δικτατορικού καθεστώτος απρόβλεπτος. Οι παράγοντες αυτοί συνέβαλαν στην έναρξη του ελληνογιουγκοσλαβικού διαλόγου. Μετά από πρόσκληση του υπουργού Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας, Μίρκο Τεπάβατς, ο υφυπουργός Εξωτερικών, Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς, επισκέφθηκε επίσημα το Βελιγράδι στις 8 και 9 Σεπτεμβρίου 1971. Ήταν η πρώτη και μοναδική επίσκεψη κυβερνητικού μέλους στη Γιουγκοσλαβία κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Στις συνομιλίες Παλαμά – Τεπάβατς θίχτηκαν διεθνή θέματα, όπως ο ρόλος της Κίνας στη διεθνή σκηνή με την επικείμενη έντα-

ξή της στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ ως μονίμου μέλους, και διμερή θέματα, όπως η αξιοποίηση των νερών του Αξιού και από τις δύο χώρες, η κατασκευή του πετρελαιαγωγού Θεσσαλονίκης – Σκοπίων, η διακίνηση των ελληνικών εμπορευμάτων μέσω Γιουγκοσλαβίας προς την Κεντρική Ευρώπη και των Γιουγκοσλαβικών μέσω του λιμανιού της Θεσσαλονίκης και του Πειραιώς προς την Εγγύς Ανατολή και σε χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Για την προώθηση της διμερούς συνεργασίας συμφωνήθηκε η επανασυγκρότηση μιας διυπουργικής επιτροπής.

Στις επίσημες συνομιλίες δεν συζητήθηκε το Μακεδονικό όπως ανέμενε η πολιτική ηγεσία των Σκοπίων. Στην πρόταση του Τεπάβατς να αναγνωρίσει η Ελλάδα την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους» για τη βελτίωση των διμερών σχέσεων, ο Παλαμάς απάντησε:

«Η Αθήνα εφαρμόζει αυστηρά τις αρχές του διεθνούς δικαίου και θέλει να έχει σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία ως σύνολο και όχι με τις μεμονωμένες δημοκρατίες. Αν κάποτε κάποιο συστατικό τμήμα της Γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας αποκτήσει διεθνή αναγνώριση, τότε η Ελλάδα θα μπορούσε να ασχοληθεί με το ζήτημα που θα προέκυπτε. Στη Βόρεια Ελλάδα υπάρχουν μονάχα Έλληνες, μερικοί από τους οποίους ομιλούν σλαβική διάλεκτο. Κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών, μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, αυτοί οι κάτοικοι της Βόρειας Ελλάδας, οι οποίοι δεν αισθάνονταν Έλληνες, αναχώρησαν για τη Βουλγαρία. Κατά τη διάρκεια της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου πραγματοποιήθηκε νέα μετακίνηση του πληθυσμού από τη Βόρεια Ελλάδα και τώρα εκεί παρέμειναν κάτοικοι με ελληνική συνείδηση».

Η Γιουγκοσλαβία είχε απολέσει τον ιδεολογικό πόλεμο της προπαγάνδας με την αυτοπροβολή της ως προτύπου κράτους, όπου δήθεν λύθηκαν τα εθνικά και μειονοτικά ζητήματα. Η αναβίωση των εθνικών ζητημάτων υπό τη μορφή της αποκέντρωσης, μετά την πτώση του Ράνκοβιτς, ήταν μια απόδειξη της εσωτερικής της κρίσης. Το δραματικό τέλος της «κροατικής άνοιξης» τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 1971 προκάλεσε στην Αθήνα αμφιβολίες για τη επιβίωση της Γιουγκοσλαβίας ως ενιαίου κράτους.

Μετά την επίσκεψη του Παλαμά η ελληνογιουγκοσλαβική μικτή διυπουργική επιτροπή συνεργασίας προώθησε τη διμερή συνεργασία σε θέματα εμπορικών ανταλλαγών, βιομηχανικής συνεργασίας, γεωργικής συνεργασίας, τουρισμού και μεταφορών. Δεν επιτεύχθηκε ωστόσο πρόοδος στον τομέα του πολιτισμού. Ματαιώθηκε η υπογραφή ελληνογιουγκοσλαβικής μορφωτικής συμφωνίας, διότι το κείμενό της είχε συνταχθεί, εκτός από τη σερβοκροατική, και στη «μακεδονική» γλώσσα. Η ενέργεια αυτή κρίθηκε απαράδεκτη από την ελληνική

πλευρά με αποτέλεσμα και η συμφωνία να μην υπογραφεί και η ελληνική αντιπροσωπεία να τερματίσει τις συνομιλίες στο Βελιγράδι τον Μάρτιο του 1973. Σχολιάζοντας το καθεστώς ομηρίας της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης από την τοπική κυβέρνηση των Σκοπίων, ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών, Φαίδων Αννινος-Καβαλιεράτος, δήλωσε χαρακτηριστικά:

«Μετά της παλαιάς φίλης Γιουγκοσλαβίας θα επιθυμούσαμε να αναπτύξωμεν ταχύτερον τα σχέσεις μας. Λόγω όμως ορισμένων τεχνητών εμποδίων, παρεμβολομένων ουχί βεβαίως από ημετέρας πλευράς, και εξ αιτίας της στάσεως ωρισμένων επαρχιακών στοιχείων, η οποία δημιουργεί αντιζόους αντιδράσεις εις την ελληνικήν κοινήν γνώμην, αι σχέσεις μετά της χώρας ταύτης, ομαλαί βεβαίως και φιλικαί, δεν σημειούν τον υψ'ημών επιθυμητόν ρυθμόν αναπτύξεως. Το επαρχιακόν στοιχείον, το οποίον εννοούσα εγώ, είναι ότι δημιουργείται εν Γιουγκοσλαβία μία τεχνητή εθνότης, περί της οποίας π.χ. προ 50 ετών ουδείς εγένετο λόγος. Και αυτό μεν αν περιορίζετο εκεί θα ήτο καθαρώς εσωτερικόν θέμα της Γιουγκοσλαβίας, αφ'ής όμως στιγμής η Γιουγκοσλαβία επιμένει να παρεμβάλλη το θέμα εις τας σχέσεις μετά της Ελλάδος, είμεθα υποχρεωμένοι να λάβωμεν απορριπτικήν θέσιν. Τώρα, ως προς το πώς ημπορεί να θεραπευθή αυτή η δυσκολία, ημπορεί ευχερώς να εξαλειφθή, εάν η γιουγκοσλαβική κυβέρνησις παύση να ανακινή αυτό το τεχνητό θέμα εις τας σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών».

Το Μακεδονικό ζήτημα επέφερε πάλι μια οπισθοδρόμηση στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις με αποτέλεσμα να μη σημειωθεί καμία πρόοδος στο ζήτημα της υδροοικονομίας (εκμετάλλευση των υδάτων του Αξιού) και της κατασκευής του πετρελαιαγωγού Θεσσαλονίκης – Σκοπίων. Από γιουγκοσλαβικής πλευράς εκφράστηκαν και ανησυχίες, μήπως η Ελλάδα δεν ανανεώσει και τη συμφωνία για τη λειτουργία της ελεύθερης ζώνης στη Θεσσαλονίκη η οποία έληγε στις 14 Ιουνίου 1974. Από την άλλη πλευρά οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα το 1973 και η όξυνση της κυπριακής κρίσης οδήγησαν σε στασιμότητα τις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Η Γιουγκοσλαβία επέκρινε την Ελλάδα για την ανάμιξή της στις εσωτερικές υποθέσεις της Κύπρου και η Ελλάδα κατηγορούσε τη Γιουγκοσλαβία ότι με την αδέσμευτη πολιτική της ενίσχυε την αδιαλλαξία του Μακαρίου.

Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις αναθερμάνθηκαν μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα (Ιούλιος 1974). Η κυβέρνηση Καραμανλή, επειγόμενη να εξασφαλίσει τη γιουγκοσλαβική συμπαράσταση για το Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές διαφορές, υπέγραψε αμέσως συμφωνίες με το Βελιγράδι για τη διεξαγωγή του διαμετακομιστικού εμπορίου της Γιουγκοσλαβίας μέσω Θεσσαλονίκης και την έναρξη μελετών για την εκμετάλλευση των υδάτων του

Αξιού. Η επίσκεψη του Καραμανλή στη Λιουμπλιάνα (4-5 Ιουνίου 1975) εγκαινίασε μια νέα εποχή στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Οι συνομιλίες Καραμανλή – Τίτο επικεντρώθηκαν στο Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές διαφορές. Στο κοινό ανακοινωθέν εκφράστηκε η ανησυχία και των δύο πλευρών για τη μη εφαρμογή των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για την Κύπρο, υπογραμμίστηκε η πεποίθησή τους ότι η παράταση της κυπριακής κρίσης μπορεί να απειλήσει τη σταθερότητα της περιοχής και τονίστηκε η ανάγκη για επείγουσα και ειρηνική λύση με βάση τον σεβασμό της κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας, της ανεξαρτησίας και της αδέσμευτης πολιτικής της Δημοκρατίας της Κύπρου. Η επιστροφή των προσφύγων και η αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων θεωρήθηκαν απαραίτητοι όροι για τη λύση του Κυπριακού.

Ο πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας, Τζεμάλ Μπίγιεντις, σε ιδιωτική συνάντηση με τον Καραμανλή έθεσε το ζήτημα της «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα. Ο Καραμανλής αρνήθηκε κάθε συζήτηση για θέματα στα οποία δεν υπήρχε προοπτική συναίνεσης. Ο Έλληνας πρωθυπουργός γνώριζε ότι με το Σύνταγμα του 1974 η Γιουγκοσλαβία είχε μετατραπεί σε ένα υβρίδιο μεταξύ ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας και ότι οι ομόσπονδες σοσιαλιστικές δημοκρατίες είχαν αποκτήσει ένα σημαντικό βαθμό αυτονομίας σε σχέση με την ομοσπονδιακή κυβέρνηση, πράγμα που έδινε στην κυβέρνηση των Σκοπίων τη δυνατότητα να ανακινεί το ζήτημα. Επίσης, λόγω της νέας φάσης του Κυπριακού και των ελληνοτουρκικών σχέσεων δεν ήταν απίθανο η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση να εξαρτήσει την υποστήριξή της προς την Ελλάδα με υποχωρήσεις της τελευταίας στο Μακεδονικό. Για τον λόγο αυτό τήρησε από την αρχή σκληρή στάση.

Το 1975 ανανεώθηκε για 20 έτη η συμφωνία για τη γιουγκοσλαβική ελεύθερη ζώνη στη Θεσσαλονίκη και οι διμερείς σχέσεις εξελίχθηκαν ομαλά μέχρι τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Κατά την επίσκεψη του Τίτο στην Ελλάδα (10-13 Μαΐου 1976) οι δύο πλευρές εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για την ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών. Ο Τίτο αποδέχτηκε το δίκαιο των ελληνικών θέσεων για το Κυπριακό και την ελληνοτουρκική διαφορά στο Αιγαίο (χωρικά ύδατα, υφαλοκρηπίδα) και υποσχέθηκε να αναλάβει διαμεσολαβητικό ρόλο κατά την επίσκεψή του στην Τουρκία. Ο Τίτο είχε δυσαρεστηθεί από τις προηγούμενες δηλώσεις του Καραμανλή ότι η τουρκική εισβολή στην Κύπρο διευκολύνθηκε από το γεγονός ότι η Κύπρος ήταν αδέσμευτη χώρα, πράγμα που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως διακύβευση της ανεξαρτησίας και της αδέσμευτης Γιουγκοσλαβίας. Αλλά το ζήτημα αυτό θίχτηκε περιθωριακά. Παρά τις αντιδράσεις της

Ελλάδας, στη γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία η οποία επισκέφθηκε την Αθήνα συμμετείχε και ο πρόεδρος της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της «Μακεδονίας» Μπόρις Ποπόφ. Λόγω της παρουσίας του ο Τίτο έθιξε το ζήτημα της «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα, αλλά πολύ προσεκτικά.

«Θα είμαι ειλικρινής. Το θέμα το Μακεδονικό αποτελεί κάποιο εμπόδιο. Εμείς δεν έχουμε εδαφικές βλέψεις. Στη χώρα μας έχουμε δώσει όλα τα δικαιώματα στις μειονότητες. Το γνωρίζω: δεν πρέπει να σας προσθέσω περισσότερα προβλήματα στα τόσα που έχετε ... Νομίζω όμως ότι με την ενίσχυση του κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης θα λυθούν όλα τα προβλήματα. Γι' αυτό πρέπει να πυκνώσουμε τις επισκέψεις, διακινήσεις κτλ.»

Κατά την ακόλουθη επίσκεψή του στην Άγκυρα (10-13 Ιουνίου 1976) ο Τίτο εξέθεσε τις ελληνικές θέσεις και προσπάθησε να διαχωρίσει το Κυπριακό από τις ελληνοτουρκικές διαφορές, αλλά δεν βρήκε απήχηση στην τουρκική ηγεσία.

Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις εξελίσσονταν ικανοποιητικά. Το 1977 καταργήθηκε το σύστημα κλήρινγκ στις ελληνογιουγκοσλαβικές εμπορικές ανταλλαγές και ο αριθμός των Γιουγκοσλάβων τουριστών συνεχώς αυξανόταν. Από την πλευρά της η Ελλάδα ζητούσε συνεχώς τη χορήγηση περισσότερων αδειών για τα ελληνικά φορτηγά που διακινούνταν μέσω Γιουγκοσλαβίας προς την Κεντρική Ευρώπη. Το ζήτημα αυτό έθιξε το Καραμανλής, κατά την επίσκεψή του στο Βελιγράδι (16-20 Μαρτίου 1979), στον πρωθυπουργό της Γιουγκοσλαβίας Βέσελιν Τζουράνοβιτς. Όταν ο τελευταίος έθεσε διακριτικά πάλι ζήτημα «μακεδονικής μειονότητας», στον απόηχο της όξυνσης των βουλγαρογιουγκοσλαβικών σχέσεων το 1978/79, ο Καραμανλής απάντησε

«Εμείς δεν δεχόμαστε την ύπαρξη μειονότητας. Οι δίγλωσσοι έχουν ελληνική εθνική συνείδηση. Είχαμε εμφύλιο πόλεμο. Ένας μεγάλος αριθμός απ' αυτούς πήγε στα Σκόπια και δημιουργεί κατά καιρούς προβλήματα. Δεν θεωρώ σκόπιμο να τίθεται το θέμα. Προσέχω τόσο πολύ το θέμα της διαφυλάξεως των σχέσεων των δύο χωρών, ώστε, όταν προκαλούμαι από δηλώσεις των Σκοπίων, δεν αντιδρώ δημόσια, γιατί ακριβώς δεν θέλω να έχουμε αρνητικές επιδράσεις στις σχέσεις μας ... Αλλά αυτό το θέμα μπορεί να βλάψει γιατί δημιουργεί αντιδράσεις στην Ελλάδα...»

Το Μακεδονικό εμφιλοχωρούσε σποραδικά και στα επόμενα χρόνια στις ελληνογιουγκοσλαβικές συνομιλίες υψηλού επιπέδου, αλλά περισσότερο ως ζήτημα ακαδημαϊκού χαρακτήρα. Η ανάπτυξη των διμερών ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων δεν εξαρτήθηκε από την αναγνώριση «μακεδονικής» μειονότητας από την Ελλάδα. Είναι προφανές ότι η Ελλάδα δεν επιθυμούσε τη διάλυση της Γιου-

γκοσλαβίας και την ανατροπή των ισορροπιών στη Βαλκανική. Με τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και την ανεξαρτητοποίηση του κράτους των Σκοπίων δημιουργήθηκε μια νέα κατάσταση.

Η γιουγκοσλαβική κρίση το 1991-1995 ανέδειξε το σερβικό ζήτημα. Το μέλλον της Σερβίας και του Κοσόβου είχε ήδη απασχολήσει τη Σερβική Ακαδημία Επιστημών, η οποία το 1986 εξέδωσε σχετικό Υπόμνημα. Το Υπόμνημα είχε γενικά τον χαρακτήρα κριτικής του έργου της Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας. Επικρίθηκε η ηγεσία της Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας για το μονοπώλιο της εξουσίας και για την οικονομική της πολιτική. Στο τελευταίο κεφάλαιο του Υπομνήματος, που ήταν αφιερωμένο στο σερβικό εθνικό ζήτημα, εκφράστηκε η θέση ότι τα έθνη της Γιουγκοσλαβίας δεν ήταν ισότιμα. Οι Σέρβοι, κατά τους συντάκτες του Υπομνήματος, διαμελίστηκαν μεταξύ των διαφόρων γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών. Με το σύνταγμα του 1974 η Σερβία από πολιτικο-νομική άποψη ουσιαστικά χωρίστηκε σε τρία μέρη: στη Δημοκρατία της Σερβίας και στις αυτόνομες περιοχές του Κοσόβου και της Βοϊβοδίνας. Η έξοδος των Σέρβων από το Κόσοβο προσέλαβε μεγάλες διαστάσεις και το ζήτημα του Κοσόβου θεωρήθηκε ζωτικό για τη Σερβία. Η αιτία του κακού αναζητήθηκε στην πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς και στην πολιτική των Τίτο και Καρντέλι που επέβαλαν τη λύση «ισχυρή Γιουγκοσλαβία, αδύνατη Σερβία», ευνοώντας τους Κροάτες και τους Σλοβένους σε βάρος των Σέρβων. *Οι συντάκτες του Υπομνήματος, μεταξύ αυτών και ο Ντόμπριτσα Τσόσιτς, ο οποίος είχε εξελιχθεί σε Σέρβο εθνικιστή, απαιτήσαν την πλήρη «εθνική και πολιτιστική ολοκλήρωση του σερβικού λαού, ανεξάρτητα από το αν ζούσε σε δημοκρατίες ή επαρχίες». Η θέση αυτή ήταν το νέο στοιχείο του Υπομνήματος. Οι Σέρβοι για πρώτη φορά από το 1918 δεν πρόβαλλαν πλέον την έννοια του «γιουγκοσλαβισμού» ως μέσου υπεράσπισης τους, αλλά τη σερβική εθνική ιδέα, πράγμα που θα μπορούσε να ερμηνευθεί ότι οι Σέρβοι θα επιδίωκαν τη συνένωσή τους σε ένα κράτος και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.* Το Υπόμνημα επικρίθηκε από τον Πρόεδρο της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας, Ίβαν Στάμπολιτς, και από άλλους σερβικούς πολιτικούς παράγοντες. Ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς, τότε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας, τήρησε επιφυλακτική στάση, πράγμα που ικανοποίησε τους Ακαδημαϊκούς. Καθώς το πρόβλημα του Κοσόβου υπήρχε για τη Σερβία και οι Σέρβοι πρόσφυγες διαμαρτύρονταν έξω από το ομοσπονδιακό κοινοβούλιο, ο Μιλόσεβιτς διείδε στην εκμετάλλευση της κατάστασης μια ευκαιρία για την πολιτική του άνοδο. Όταν το 1987 ο Μιλόσεβιτς εκλέχτηκε Πρόεδρος της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας, άρχισε την εφαρμογή μιας στενόκαρδης, σερβικής, εθνικιστικής πολιτικής, ευνοώντας την επιστροφή στο Κόσοβο των Σέρβων οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει την περιοχή

και κινώντας τις διαδικασίες για την αλλαγή του συντάγματος του 1974 προς την κατεύθυνση του συγκεντρωτισμού. Στο αποκεντρωτικό σύνταγμα του 1974 ο Μιλόσεβιτς διείδε την πηγή των δεινών της Γιουγκοσλαβίας. Το πρώτο βήμα του Μιλόσεβιτς ήταν η κατάργηση της ευρύτατης αυτονομίας του Κοσόβου, τον Μάρτιο του 1989, και η επαναφορά του καθεστώτος που ίσχυε πριν από το 1974. Με ιδιαίτερη λαμπρότητα γιορτάστηκαν από τους Σέρβους, στις 28 Ιουνίου 1989, τα 600 χρόνια από τη μάχη του Κοσόβου. Στο μοναστήρι Γκρατσάνιτσα τελέστηκε Θεία Λειτουργία, χοροστατούντος του πατριάρχη των Σέρβων Γερμανού, που για πρώτη φορά στην ιστορία της κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας μεταδόθηκε από την τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Η μεταφορά των λειψάνων του τελευταίου θρυλικού ηγεμόνα των Σέρβων, Λάζαρ Χρεμπελιάνοβιτς, από τον μητροπολιτικό ναό του Βελιγραδιού στο Κόσοβο ήταν μια συμβολική πράξη, με την οποία οι Σέρβοι ήθελαν να καταδείξουν ότι το Κόσοβο αποτελούσε το λίκνο του σερβικού λαού. Μιλώντας στο Γκαζιμεστάν, στις 28 Ιουνίου 1989, επέτειο της μάχης του Κοσόβου (1389), ο Μιλόσεβιτς προσπάθησε να αφυπνίσει τις ιστορικές μνήμες των Σέρβων.

«Αυτή η μεγάλη επέτειος της μάχης του Κοσόβου λαμβάνει χώρα σε μια χρονιά που η Σερβία, μετά από πολλές δεκαετίες, επέστρεψε στην κρατική, εθνική και πνευματική της ολοκλήρωση ... Φαίνεται ως ειρωνεία της ιστορίας και της ζωής ότι η Σερβία ακριβώς το 1989 επέστρεψε στο κράτος της και στην αξιοπρέπειά της. Αυτό που είναι γνωστό στους αιώνες που πέρασαν είναι ότι στο Κόσοβο πριν 600 χρόνια είχαμε διάσπαση. Η μάχη χάθηκε λόγω της διάσπασης της ηγεσίας του σερβικού κράτους ... Έξι αιώνες αργότερα, σήμερα, πάλι είμαστε σε μάχες. Δεν είναι ένοπλες, παρόλο που και τέτοιες μάχες δεν έχουν ακόμα αποκλειστεί».

Οι Αλβανοί αντέδρασαν στην πολιτική του Μιλόσεβιτς με μια σειρά διαδηλώσεων και με την υιοθέτηση από το σύνολο των Αλβανών βουλευτών της τοπικής Βουλής, στις 2 Ιουνίου 1990, της διακήρυξης για την αυτοδιάθεση του Κοσόβου (ανεξαρτησία). Οι σερβικές αρχές απάντησαν αμέσως με τη διάλυση της Βουλής και με την πλήρη ανάληψη της διακυβέρνησης, με αποτέλεσμα το Κόσοβο να μεταβληθεί σε εστία ταραχών. Πολλοί Αλβανοί απολύθηκαν από τις θέσεις εργασίας τους, αλβανικά σχολεία έκλεισαν, ενώ Αλβανοί μεταλλωρύχοι στα ορυχεία της Τρέπτσα κατέρχονταν σε απεργία πείνας. Οι Αλβανοί απέρριψαν τη σερβική κυριαρχία και δημιούργησαν ένα «σκιώδες, παράλληλο κράτος» στο Κόσοβο. Λόγω της πολιτικής του στο Κόσοβο ο Μιλόσεβιτς κατέστη δημοφιλής στη Σερβία. Στις προεδρικές εκλογές του 1990 ο Μιλόσεβιτς απέσπασε το 65,3% των ψήφων και ως Πρόεδρος της Σερβίας συγκρίθηκε με τον πρωθυπουργό Νικόλα Πάσιτς.

Οι Σλοβένοι και οι Κροάτες αναζήτησαν τη διέξοδο από την κρίση στον πολιτικό πλουραλισμό, την οικονομία της αγοράς και την κρατική κυριαρχία. Η Σερβία, όντας απασχολημένη με το Κόσοβο, όπου με την κατάργηση της ευρύτατης αυτονομίας το 1989 η κατάσταση είχε επιδεινωθεί, παρέμεινε γενικά εχθρική σε κάθε πλουραλισμό που τον θεωρούσε ως εφιαλτήριο του σεπαρατισμού. Τον Ιανουάριο του 1990 συνεδρίασε για τελευταία φορά η Ένωση Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας, χωρίς να καταλήξει στη λήψη μιας απόφασης. Η σλοβενική αντιπροσωπεία πρότεινε ως μέσο εξόδου από την κρίση μια χαλαρή ένωση των γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών, η σερβική αντιπροσωπεία υπό τον Μιλόσεβιτς ένα συγκεντρωτικό σύστημα και την επιστροφή στη λενινιστική αρχή του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού». Παρά την αποχώρηση των Σλοβένων, ο Μιλόσεβιτς δεν κατόρθωσε να επιβληθεί στους υπόλοιπους. Τον Φεβρουάριο του 1990 η Ένωση Κομμουνιστών Σλοβενίας μετονομάστηκε σε Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Ήταν η αρχή του τέλους του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας. Με τον σχηματισμό μη κομμουνιστικών κυβερνήσεων στην Κροατία και Σλοβενία το 1990, μετά από ελεύθερες εκλογές, η Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών ουσιαστικά απώλεσε τη σημασία της, ενώ τα ομοσπονδιακά όργανα δυσλειτούργούσαν. Η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να επέμβει για τη διατήρηση της ενότητας της χώρας ήταν ο γιουγκοσλαβικός στρατός, αποτελούμενος στην πλειοψηφία από Σέρβους αξιωματικούς. Το 1979, πριν εισαχθεί στο νοσοκομείο, ο Τίτο άφησε παρακαταθήκη στον στρατό να καταπνίξει κάθε αποσχιστική κίνηση. Αλλά το 1990/91 ο κόσμος είχε μεταβληθεί, ο κομμουνισμός είχε καταρρεύσει και μια δυναμική επέμβαση του στρατού για τη σύλληψη του νέου Προέδρου της Κροατίας Φράνγιο Τούτζμαν θα προκάλούσε διεθνή κατακραυγή. Δεν επρόκειτο πλέον για ένα εσωτερικό γιουγκοσλαβικό ζήτημα, όπως ήταν κρίση του 1971 ή του 1981, όταν κυριαρχούσε το Κομμουνιστικό Κόμμα. *Η Σλοβενία και η Κροατία τάχθηκαν υπέρ της μετατροπής της Γιουγκοσλαβίας σε μια χαλαρή ένωση κυρίαρχων κρατών στα υπαρκτά σύνορα. Η Σερβία δεν μπορούσε να αποδεχτεί τα άλλοτε διοικητικά σύνορα των γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ως εθνικά σύνορα κυρίαρχων κρατών, διότι οι Σέρβοι από ισότιμο έθνος εξέπιπταν σε μειονότητες. Έθεσε ζήτημα καθορισμού του καθεστώτος των Σέρβων της Κράινας και Σλαβονίας πριν την ανεξαρτητοποίηση της Κροατίας.* Αναζωπυρώθηκε ο κροατικός εθνικισμός με την επανεμφάνιση των συμβόλων των Ουστάσε στην Κροατία, την εκδίωξη των Σέρβων από τις δημόσιες υπηρεσίες και τα σχέδια του Προέδρου Τούτζμαν για την προσαρτήση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης στην Κροατία, ενώ φόβο στους Σέρβους προκάλεσαν και οι προσπάθειες των Βοσνίων Μουσουλμάνων για την ίδρυση

ισλαμικού κράτους. Ο νέος Πρόεδρος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, Αλία Ιζετμπέκοβιτς, είχε εκδώσει το 1970 την «ισλαμική διακήρυξη» για την ίδρυση ισλαμικού κράτους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στο Σαντζάκι του Νόβι Πάζαρ και στο Κόσοβο. Το 1983 είχε καταδικασθεί σε φυλάκιση για τη διασπορά ισλαμικού φουνταμενταλισμού. Στο νέο του έργο «Το Ισλάμ μεταξύ Ανατολής και Δύσης» (1984) είχε ταχθεί κατά της εκκοσμίκευσης του Ισλάμ, εξαιρώντας τα πλεονεκτήματα του ισλαμικού κοινωνικού μοντέλου. Μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας ο Ιζετμπέκοβιτς δήλωσε ότι τα πρότερα δικαιώματα των Σέρβων και Κροατών της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ως συνταγματικών εθνών θα γίνονταν σεβαστά μόνο σε ειδικές περιπτώσεις. Από Πρόεδρος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης εξελέχθηκε σε αποκλειστικό ηγέτη των Βοσνίων-Μουσουλμάνων. Ο Πρόεδρος Τούτζμαν στη Κροατία από παρτιζάνος του Τίτο είχε εξελιχθεί σε Κροάτη εθνικιστή, ήταν βετεράνος της «κροατικής άνοιξης» και τελικά διολίσθησε στις θέσεις των Ουστάσε. Την τύχη της Γιουγκοσλαβίας στις κρίσιμες ώρες του επιθανάτιου ρόγχου της χειρίστηκε η παλιά κομμουνιστική νομενκλατούρα, μεταλλαγμένη τυπικά σε δημοκρατική, αλλά ουσιαστικά σε εθνικιστική. Ο Μιλόσεβιτς στη Σερβία, ο Τούτζμαν στην Κροατία και ο Αλία Ιζετμπέκοβιτς στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν εκπροσωπούσαν μια νέα γενιά διαλλακτικών πολιτικών με ανεκτικότητα. Ορέγονταν να γίνουν Πρόεδροι ανεξαρτήτων κρατών και να μιμηθούν τον Τίτο στις δημόσιες παρελάσεις και στην αίγλη της εξουσίας. Για τον Μιλόσεβιτς ο πόλεμος ήταν δεδομένος, αν η Κροατία κήρυττε την ανεξαρτησία της πριν ρυθμιστεί το καθεστώς των Σέρβων.

Καθώς η διεθνής διπλωματία απέτυχε να συλλάβει την ουσία της γιουγκοσλαβικής κρίσης και να ενεργήσει προληπτικά, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας από τα Κοινοβούλια των δύο χωρών (Ιούνιος 1991) ο πόλεμος κατέστη αναπόφευκτος. Οι πρόωρες αναγνώρισεις της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας (Ιανουάριος 1992) και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (Απρίλιος 1992) από την Ευρωπαϊκή Ένωση, πριν ρυθμιστεί το καθεστώς των Σέρβων στην Κράινα, τη Σλαβονία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, επιδείνωσαν την κατάσταση. Με τον πόλεμο του 1991-1995 οι Σέρβοι έθεσαν υπό έλεγχο την Κράινα, την Ανατολική και Δυτική Σλαβονία και το 70% της Βοσνίας. Στόχος της Σερβίας ήταν, μετά τις στρατιωτικές επιτυχίες, να διαπραγματευθεί από θέση ισχύος για την επίτευξη ειδικού καθεστώτος για τους Σερβοβόσνιους και τους Σέρβους της Κράινας. Αλλά ο αμερικανικός παράγοντας ήθελε να αποτρέψει την ίδρυση μιας «Μεγάλης Σερβίας» από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Αποδέχτηκε τα άλλοτε εσωτερικά διοικητικά σύνορα των γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ως διεθνή σύνορα νέων ανεξάρτητων κρατών. Τα αποτελέσματα είναι γνωστά. Εκδίωξη των Σέρβων από την Κράινα και βομβαρ-

δισμοί των Σέρβων της Βοσνίας (1995), πολιτική εκμετάλλευση του ζητήματος του Κοσόβου με έκδηλη μεροληψία υπέρ των Αλβανών για την περαιτέρω συρρίκνωση της Σερβίας (βομβαρδισμοί το 1999, αμερικανική βάση στο Ουρόσεβατς του Κοσόβου).

Στην κρίση του 1991-1995 η Σερβία βρέθηκε απομονωμένη. Μετά την Ένωση της Γερμανίας (3.10.1990), η Σλοβενία και η Κροατία είχαν έναν ισχυρό σύμμαχο που υποστήριζε την ανεξαρτησία τους. Η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε και η Ρωσία του Προέδρου Γιέλτσιν, βρισκόμενη σε οικονομικό και πολιτικό χάος, ήταν ανίσχυρη να στηρίξει τη Σερβία. Αν Γιουγκοσλαβία ιδρύθηκε το 1918 και ανασυγκροτήθηκε το 1945 ως προπύργιο κατά του παγερμανισμού, το 1991 η Ενωμένη και ισχυρή Γερμανία, μέλος της ευρωπαϊκής οικογένειας, μπορούσε «να εκδικηθεί» τη Σερβία. Οι Σλοβένοι και οι Κροάτες είχαν την ιστορική ευκαιρία με τη βοήθεια της Γερμανίας να ιδρύσουν τα ανεξάρτητα εθνικά τους κράτη. Η Σλοβενία για πρώτη φορά στην ιστορία, η Κροατία μετά από 1000 περίπου χρόνια (1102 –1992). Η Γερμανία, προβαίνοντας σε παραχωρήσεις προς τους άλλους Ευρωπαίους στο ζήτημα της νομισματικής ενοποίησης της Ευρώπης, έθεσε υπό ομηρία την Ευρώπη στο ζήτημα της πρόωρης αναγνώρισης της ανεξαρτησίας της Κροατίας και της Σλοβενίας, πριν διευθετηθεί το ζήτημα του νομικού καθεστώτος των Σέρβων της Κράινας και της Σλαβονίας. Η διατήρηση της ενότητας της Γιουγκοσλαβίας ήταν ανέφικτη. Το πείραμα του *Άντε Μάρκοβιτς*, τελευταίου πρωθυπουργού της (ανίσχυρης) ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης (Ιανουάριος 1989 - Δεκέμβριος 1991), να καταργήσει το σύστημα της αυτοδιαχείρισης των εργατών και να προωθήσει τις ιδιωτικοποιήσεις τραπεζών και επιχειρήσεων και την απελευθέρωση των τιμών, ώστε η Γιουγκοσλαβία να ανασυγκροτηθεί ως ενιαίος χώρος της οικονομίας της αγοράς, δεν βρήκε απήχηση ούτε στη Σερβία ούτε στη Κροατία ούτε στη Σλοβενία, παρά τα πρώτα θετικά αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων (μείωση του πληθωρισμού) μετά από αυστηρά μέτρα (ισοτιμία του δηνάριου με το γερμανικό μάρκο, πάγωμα μισθών κτλ.). Στη Γιουγκοσλαβία όμως θα μπορούσε να αποφευχθεί ο πόλεμος, αν η διεθνής κοινότητα κατανοούσε την ουσία της κρίσης και δεν ακολουθούσε την πολιτική «των δύο μέτρων και σταθμών». Ήδη το 1990 οι Κροάτες μέσω Ουγγαρίας εισήγαν μεγάλες ποσότητες οπλισμού, πράγμα που προοιωνιζόταν τα συμβησόμενα. Αλλά τότε η προσοχή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ήταν στραμμένη στη εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ και στον πόλεμο στον Κόλπο.

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, μετά από έναν αιματηρό πόλεμο, απείλησε με αποσταθεροποίηση τη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Νέα μικρά κράτη ως αμερι-

κανικά προτεκτοράτα προέκυψαν από τη συρρίκνωση της Σερβίας, όπως η Βοσνία-Ερζεγοβίνη με το δυσλειτουργικό της σύνταγμα (ομοσπονδία Κροατών-Μουσουλμάνων και συνομοσπονδία με τους Σέρβους, χαλαρή κεντρική εξουσία), το Κόσοβο, όπου κυριαρχεί η μαφία της φατριαστικής αλβανικής κοινωνίας, το Μαυροβούνιο, που ελέγχεται από μια οικονομική μαφία νοτιοαμερικανικού τύπου, και η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας που ως ανεξάρτητο κράτος αντιμετωπίζει προβλήματα αναγνώρισης της εθνικής της ταυτότητας και τις αποσχιστικές τάσεις των Αλβανών.

Η Ελλάδα στήριξε κατά βάση τη Σερβία κατά τη διάρκεια της κρίσης, διότι είχε αντιληφθεί την ουσία του σερβικού ζητήματος, αλλά είχε και την αίσθηση της αδικίας που είχε διαπραχθεί σε βάρος του σερβικού λαού.

Σπυρίδων Σφέτας
Αναπληρωτής Καθηγητής
Βαλκανικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

ΕΛΛΑΔΑ – ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Μετά την ίδρυση βουλγαρικού κράτους τρία βασικά ζητήματα επηρέαζαν τις διμερείς ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. (1) Το ζήτημα της οροθέτησης των ελληνοβουλγαρικών σφαιρών επιρροής στη Μακεδονία. (2) Το ζήτημα της άρσης του βουλγαρικού σχίσματος. (3) Το ζήτημα της συρρίκνωσης του Ελληνισμού της Ανατολικής Ρωμυλίας. Σε κανένα ζήτημα δεν επιτεύχθηκε συμφωνία. Ελλάδα και Βουλγαρία δεν υπέγραψαν καμιά συμφωνία για την εδαφική οροθέτηση στη Μακεδονία στις παραμονές του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου και οι ελληνοβουλγαρικές διαφορές λύθηκαν δια των όπλων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η ήττα της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οδήγησε στην άνοδο των κομμάτων που είχαν αντιταχθεί σφοδρά στην προσχώρηση της Βουλγαρίας στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων, *του Αγροτικού κόμματος και των Στενών Σοσιαλιστών, οι οποίοι το 1919 μετονομάστηκαν σε Κομμουνιστές και προσχώρησαν στην Κομμουνιστική Διεθνή*. Μετά την κατάρρευση του βουλγαρικού μετώπου, τον Σεπτέμβριο του 1918, τμήματα του βουλγαρικού στρατού στασίασαν και κατευθύνονταν προς τη Σόφια για την ανατροπή της κυβέρνησης Μαλίνωφ και του βασιλιά Φερδινάνδου. Ο Φερδινάνδος απελευθέρωσε από τη φυλακή τον Αλεξάνταρ Σταμπολίνσκυ, ηγέτη του Αγροτικού Κόμματος, δίνοντας εντολή να μεταβεί στον χώρο των ταραχών και να κατευνάσει το στράτευμα. Λόγω της αντιπολεμικής του κινητοποίησης ο Σταμπολίνσκυ είχε φυλακιστεί τον Σεπτέμβριο του 1915. Αλλά ο Σταμπολίνσκυ ηγήθηκε του στρατιωτικού κινήματος, ανακήρυξε στις 27 Σεπτεμβρίου 1918 στο Ραντομίρ «*τη Δημοκρατία της Βουλγαρίας*» και έστρεψε τους εξεγερμένους στρατιώτες κατά του Φερδινάνδου. Σε κατάσταση πανικού ο Φερδινάνδος κάλεσε σε βοήθεια γερμανικά στρατεύματα και σώματα ένοπλων κομιτατζήδων της VMRO. Η άμυνα της Σόφιας ανατέθηκε στον στρατηγό Αλεξάνταρ Πρωτογκέρωφ, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της VMRO. Σε λίγες ημέρες το αυθόρμητο στρατιωτικό κίνημα συνετρίβη, αλλά ο πολιτικός βίος του Φερδινάνδου και του «προσωπικού του καθεστώτος» είχε λήξει. Ως κύριος υπεύθυνος για την ατυχή επιλογή της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παραιτήθηκε στις αρχές Οκτωβρίου 1918 και εγκατέλειψε τη χώρα. Τον διαδέχθηκε ο γιος του Βόρις Γ΄. Στις εκλογές του Αυγούστου 1919

το Αγροτικό Κόμμα του Σταμπολίνσκυ αναδείχθηκε σε πρώτο κόμμα και σχημάτισε κυβέρνηση συνασπισμού με το Λαϊκό Κόμμα. Ως πρωθυπουργός της Βουλγαρίας ο Σταμπολίνσκυ εκπροσώπησε τη χώρα στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων και υπέγραψε στις 27 Νοεμβρίου 1919 την *ταπεινωτική για τη Βουλγαρία συνθήκη του Νεϊγύ*. Με τη συνθήκη αυτή η Βουλγαρία απώλεσε τη Νότιο Δοβρουτσά, τις λεγόμενες δυτικές επαρχίες (Τσάριμπροντ, Μποσίλεφγκραντ), και τη Στρώμνιτσα. Άλλοι όροι της συνθήκης του Νεϊγύ ήταν η επιβολή πολεμικών επανορθώσεων (2,25 δις. γαλλικών φράγκων) στη Βουλγαρία και η μείωση του βουλγαρικού στρατού σε 33.000 άνδρες σε εθελοντική βάση. Διασυμμαχική Επιτροπή Ελέγχου εγκαταστάθηκε στη Βουλγαρία για να επιβλέπει το έργο του αφοπλισμού. Η Δυτική Θράκη τέθηκε υπό διασυμμαχικό καθεστώς, αλλά προβλέφθηκε οικονομική διέξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, σύμφωνα με το άρθρο 49. Η συνδιάσκεψη του San Remo (Απρίλιος 1920) παραχώρησε στην Ελλάδα το δικαίωμα κατάληψης τόσο της Δυτικής όσο και της Ανατολικής Θράκης. Τέλη Ιουλίου 1920 ο ελληνικός στρατός κατέλαβε ολόκληρη τη Θράκη. Με τη συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920) στην Ελλάδα παραχωρήθηκε η Ανατολική Θράκη μέχρι την Τσατάλτζα. *Η ελληνική κυριαρχία επί της Δυτικής Θράκης αναγνωρίστηκε σε ειδική σύμβαση της 10ης Αυγούστου 1920 ως παράρτημα της συνθήκης των Σεβρών*. Έτσι, από νομική άποψη το ζήτημα της Δυτικής Θράκης, η οποία με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913) είχε εκχωρηθεί στη Βουλγαρία και μετά τη λήξη της ισχύος του διασυμμαχικού καθεστώτος (Νοέμβριος 1919 - Απρίλιος 1920) είχε τεθεί υπό τον έλεγχο της Ελλάδας, διαχωριζόταν από την Ανατολική Θράκη και την τύχη της συνθήκης των Σεβρών η οποία αφορούσε τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με άλλα λόγια, από νομική άποψη, η τύχη της Δυτικής Θράκης ήταν ανεξάρτητη από το μέλλον της Συνθήκης των Σεβρών.

Ο Σταμπολίνσκυ προσπάθησε να καταστρατηγήσει τους περιοριστικούς όρους της συνθήκης του Νεϊγύ σχετικά με τον αφοπλισμό της Βουλγαρίας. Δωροδοκώντας τη Διασυμμαχική Επιτροπή Ελέγχου κατάφερε να αποκρύψει το μεγαλύτερο μέρος του βουλγαρικού οπλισμού. *Με νόμο του 1920 για τη «υποχρεωτική εργασία» νέοι άνω των 20 ετών και νέες άνω των 16 ετών είχαν καθήκον να παρέχουν αμισθί κοινωνικό έργο (κατασκευή δρόμων, αποξήρανση ελών, κτλ.) από έξι μήνες μέχρι ένα έτος. Στην ουσία όμως οι νέοι εκπαιδεύονταν στρατιωτικά υπό την κάλυψη της κοινωνικής προσφοράς. Ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε και από τις κυβερνήσεις που διαδέχτηκαν τον Σταμπολίνσκυ, διότι ήταν μια συγκαλυμμένη μορφή στρατιωτικής θητείας.*

Το βασικό ζήτημα στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις ήταν η διέξοδος της

Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Ενώ η Ελλάδα, επικαλούμενη το άρθρο 49 της συνθήκης του Νεϊγύ, ήταν πρόθυμη να παραχωρήσει στη Βουλγαρία οικονομική διέξοδο, η Βουλγαρία επιδίωκε εδαφική διέξοδο που την ερμήνευε είτε ως διεθνοποίηση μιας λωρίδας από τα βουλγαρικά σύνορα μέχρι την Αλεξανδρούπολη είτε ως αυτονόμηση της Δυτικής Θράκης και ενσωμάτωσής της στη Βουλγαρία. Στη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου (1920-1922) η βουλγαρική κυβέρνηση του αγροτικού ηγέτη του Σταμπολίνσκυ ενίσχυε τον αγώνα του *Κεμάλ Ατατούρκ* (στρατολόγηση Μουσουλμάνων της Βουλγαρίας για το Μικρασιατικό Μέτωπο από απεσταλμένους του Ατατούρκ, ανεκτική στάση έναντι της συνεργασίας της VMRO με Θρακο-Τουρκικές οργανώσεις στη Θράκη κατά των Ελλήνων κλπ.), ελπίζοντας ότι μια νίκη των Τούρκων θα οδηγούσε στην αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών (10.8.1920) και της ειδικής σύμβασης ως παραρτήματος της συνθήκης για τη Δυτική Θράκη με την οποία η τελευταία ενσωματωνόταν στην Ελλάδα. Μετά την ήττα της Ελλάδας ο Σταμπολίνσκυ, για να διασπάσει τον άξονα Αθήνας – Βελιγραδίου και για να εξασφαλίσει τη γιουγκοσλαβική υποστήριξη των βουλγαρικών διεκδικήσεων επί της Δυτικής Θράκης, επισκεπτόμενος τη γιουγκοσλαβική πρωτεύουσα τον Νοέμβριο 1922, παραιτήθηκε από τη διεκδίκηση της σερβικής Μακεδονίας. Στο Βελιγράδι δήλωσε τους δημοσιογράφους.

«Δεν σκεπτόμαστε τη Μακεδονία, όσο και να μη το πιστεύετε. Αλλά αν εμείς οι Βούλγαροι δεν μιλάμε για τη Μακεδονία, υπάρχουν άλλοι που μιλάνε και σκέπτονται. Είναι οι ίδιοι οι Μακεδόνες. Μη λησμονείτε ότι οι Μακεδόνες είναι οι Ιρλανδοί Σλάβοι. Αυτοί οι άνθρωποι έχουν μια αναπτυσσόμενη εθνική συνείδηση, δεν έπαψαν ποτέ να αγωνίζονται για την πατρίδα τους. Κάντε τους καλούς πολίτες. Δεν διεκδικούμε τη Μακεδονία, δεν θα διεξαγάγουμε ποτέ τον πόλεμο γι' αυτήν, ούτε τη μέρα που θα μπορέσουμε».

Ο Σταμπολίνσκυ άφησε στη Γιουγκοσλαβία να λύσει το Μακεδονικό ως εσωτερικό της πρόβλημα. Ο ίδιος οραματιζόταν μια νοτιοσλαβική ομοσπονδία και έτσι το Μακεδονικό ως ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας και όχι ως εδαφική διεκδίκηση της Βουλγαρίας δεν θα έπρεπε να διαταράσσει τις βουλγαρογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Με τη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική συμφωνία της Ναϊσσού (Μάρτιος 1923) δεσμεύτηκε να εξουδετερώσει τη VMRO. Η VMRO κήρυξε τον Σταμπολίνσκυ προδότη της Μακεδονίας και ανήγγειλε τη δολοφονία του πρωθυπουργού. Ο Σταμπολίνσκυ στήριξε μια ομάδα Βουλγαρομακεδόνων, τους λεγόμενους, *Φεντεραλιστές* (Τόντωρ Πανίτσα, Φιλίπ Ατανάσωφ), οι οποίοι είχαν το 1920/1921 αποσχιστεί από τη VMRO του Τόντωρ Αλεξάντρωφ και προπαγάνδιζαν τη λύση του Μακεδονικού εντός μιας νοτιοσλαβικής ομοσπονδίας. Η αντί-

θεση των Φεντεραλιστών με τη VMRO οφειλόταν μερικώς σε προσωπικούς, μερικώς σε πολιτικούς λόγους. Ο Σταμπολίνσκυ ενίσχυε τους Φεντεραλιστές και τους έστρεφε εναντίον της VMRO.

Στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης η βουλγαρική αντιπροσωπεία απέρριψε όλες τις προτάσεις του Βενιζέλου για τη διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο (εκμίσθωση του λιμανιού της Αλεξανδρούπολης, ελεύθερη ζώνη στη Θεσσαλονίκη). Αλλά ούτε η Γιουγκοσλαβία ούτε η Τουρκία στήριξαν τη Βουλγαρία. Η Γιουγκοσλαβία δεν επιθυμούσε μια ρήξη με την Ελλάδα και αμφέβαλλε αν ο Σταμπολίνσκυ ήταν σε θέση να διαλύσει τη VMRO. Για μια βουλγαρογιουγκοσλαβική προσέγγιση απαραίτητη προϋπόθεση για το Βελιγράδι ήταν η διάλυση της VMRO. Η Γιουγκοσλαβία τάχθηκε υπέρ της παραμονής της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα και πρότεινε τη διεθνοποίηση μιας σιδηροδρομικής γραμμής από τα βουλγαρικά σύνορα μέχρι το Αιγαίο. Η Τουρκία, φοβούμενη ότι με την παραχώρηση της Δυτικής Θράκης στη Βουλγαρία θα εγείρονταν βουλγαρικές διεκδικήσεις επί της Ανατολικής Θράκης, που κατοχύρωσε η Τουρκία μετά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, εκδιώκοντας το ντόπιο βουλγαρικό στοιχείο, πρότεινε δημοψήφισμα για τη Δυτική Θράκη. Έτσι, η Βουλγαρία βρέθηκε απομονωμένη. Για να αποτρέψει ταραχές στη Δυτική Θράκη, όπου ένα μέρος των Βουλγάρων και των Μουσουλμάνων είχε εξοπλισθεί από τη VMRO και τις Τουρκο-Θρακικές οργανώσεις, η κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά προέβη προληπτικά σε εκτοπίσεις Βουλγάρων από τη Δυτική Θράκη στο Τρίκερι και στην Κρήτη. Οι διαμαρτυρίες του Σταμπολίνσκυ προς τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν βρήκαν απήχηση. Για να αποτρέψει μια βουλγαροτουρκική προσέγγιση και για να δυσχεράνει την εδαφική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, ο Βενιζέλος, τον Μάιο 1923, κατέληξε σε μια συμφωνία με την Τουρκία: *Η Τουρκία παραιτήθηκε της καταβολής πολεμικών αποζημιώσεων από την πλευρά της Ελλάδας και η Ελλάδα συγκατατέθηκε στην εκχώρηση της περιοχής του Καραγάτσι στην Τουρκία. Βουλγαρική διέξοδος στο Αιγαίο έπρεπε τώρα να διέρχεται όχι μονάχα μέσω ελληνικού, αλλά και τουρκικού εδάφους. Από το Καραγάτσι διερχόταν η σιδηροδρομική γραμμή που κατέληγε στην Αλεξανδρούπολη.* Το μόνο ουσιαστικό κέρδος του Σταμπολίνσκυ για τη φιλική του στάση έναντι της Γιουγκοσλαβίας ήταν ορισμένες διευκολύνσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην καταβολή των πολεμικών επανορθώσεων της Βουλγαρίας (μείωση του ποσού, αύξηση των δόσεων), μετά από εισήγηση της Γαλλίας. Η αποτυχία του Σταμπολίνσκυ στο Θρακικό, η ενδοτικότητα του στο Μακεδονικό, η απηνής καταδίωξη όλων των αντιπολιτευτικών κομμάτων, η επιβολή μιας αγροτικής δικτατορίας με την περιθωριοποίηση των Κομμουνιστών, οδήγησαν στην πραξικοπηματική ανατροπή της

αγροτικής κυβέρνησης στις 9 Ιουνίου 1923 και στην ειδεχθή δολοφονία του πρωθυπουργού από τη VMRO. Το πραξικόπημα οργανώθηκε κυρίως από τη Στρατιωτική Λίγκα με τη συνδρομή της VMRO και, χωρίς εξωτερική βοήθεια, η αντίσταση της «Πορτοκαλόχρωμης Φρουράς» συντρίφτηκε σύντομα. Οι Κομμουνιστές τήρησαν ουδέτερη στάση, ελπίζοντας ότι το πραξικόπημα θα οδήγούσε σε εμφύλιο πόλεμο και θα τους έδινε την ευκαιρία να καταλάβουν την εξουσία!

Μετά την ανατροπή του Σταμπολίνσκυ, στις 9.6.1923, σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού (Δημοκρατική Ομόνοια) υπό τον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Σόφιας Αλεξάνταρ Τσανκώφ. Η κυβέρνηση αποτελούνταν κυρίως από μέλη του Δημοκρατικού Κόμματος (χωρίς τον ηγέτη Αλεξάνταρ Μαλίνωφ) και από διάφορα άλλα μικρά πολιτικά κόμματα. Η νέα κυβέρνηση είχε την υποστήριξη κυρίως της Ιταλίας, η οποία ήταν εχθρικά διακείμενη προς τον Σταμπολίνσκυ λόγω της προσέγγισής του με το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. *Παρόλο που και η νέα κυβέρνηση τήρησε τη στάση του Σταμπολίνσκυ στο ζήτημα της εδαφικής διεξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο στη συνδιάσκεψη της Λωζάνης, τελικά με τη Συνθήκη της Λωζάνης (24.7.1923) η Δυτική Θράκη επιδικάστηκε στην Ελλάδα με αποστρατιωτικοποιημένες ζώνες κατά μήκος των ελληνοβουλγαρικών, ελληνοτουρκικών και βουλγαροτουρκικών συνόρων. Έτσι, σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου το ζήτημα της εδαφικής διεξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο κατείχε κεντρική θέση στη βουλγαρική εξωτερική πολιτική και στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις.*

Η ανταλλαγή των πληθυσμών, με βάση την ελληνοβουλγαρική σύμβαση εθελούσιας μετανάστευσης της 27ης Νοεμβρίου 1919, στο πλαίσιο της συνθήκης του Νεϊγύ, στέρησε τη Βουλγαρία από ισχυρή πληθυσμιακή βάση στην ελληνική Μακεδονία, ενώ η εγκατάσταση Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία, σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάνης, είχε συμβάλει τον εξελληνισμό της περιοχής. Στην ελληνική Μακεδονία παρέμειναν περίπου 120.000 Σλαβόφωνοι και δίγλωσσοι, πρώην Πατριαρχικοί και Εξαρχικοί, υπήρχαν ομάδες με βουλγαρικά φρονήματα, αλλά δεν δημιουργούσαν προβλήματα στο ελληνικό κράτος. Κρίση στις διμερείς σχέσεις προκλήθηκε τον Ιούλιο του 1924 λόγω του μεθοριακού επεισοδίου Τερλίζ και της δολοφονίας 13 Βουλγάρων από τον Έλληνα ανθυπολοχαγό Δοξάκη. Στις 26 Ιουλίου 1924 έγινε βομβιστική επίθεση εναντίον του ταγματάρχη Καλαμπαλάκη στο χωριό Τερλίζ, στο σημερινό Δοξάτο της Δράμας. Οι Έλληνες στρατιωτικοί υπέθεσαν ότι πρόκειται για έργο κομιτατζήδων ή των συνεργατών τους. Αμέσως συνελήφθησαν 25 ύποπτοι Βούλγαροι, κάτοικοι του χωριού, και με τη συνοδεία του ανθυπολοχαφού Δοξάκη και Ελλήνων αστυ-

νομικών οδηγήθηκαν δεμένοι στο χωριό Άνω Βροντού για ανακρίσεις. Κατά την πορεία προσπάθησαν, κατά μια εκδοχή, να δραπετεύσουν στη Βουλγαρία. Τότε ο Δοξάκης, σε κλίμα πανικού και σύγχυσης, άνοιξε πυρ. Δεκατρία άτομα εκτελέστηκαν επί τόπου και δέκα κατόρθωσαν να διαφύγουν στη Βουλγαρία. Η Βουλγαρία εκμεταλλεύτηκε πολιτικά το γεγονός και απευθύνθηκε στην Κοινωνία των Εθνών, ενώ η VMRO επιδόθηκε σε συστηματικό διωγμό των Ελλήνων της Βουλγαρίας. Για την εκτόνωση της κατάστασης ο εκπρόσωπος της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών, Νικόλαος Πολίτης, και ο Βούλγαρος υπουργός Εξωτερικών, Χρίστο Καλφώφ, υπέγραψαν στη Γενεύη στις 29 Σεπτεμβρίου 1924, υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών Eric Drummond, ένα Πρωτόκολλο σχετικά με την ικανοποίηση αιτημάτων, ατομικών ή συλλογικών, της βουλγαρικής μειονότητας στην Ελλάδα και της ελληνικής στη Βουλγαρία, κυρίως στον εκπαιδευτικό τομέα. Το ελληνικό Κοινοβούλιο είχε ήδη επικυρώσει στις 6 Αυγούστου 1924 τις μειονοτικές διατάξεις της Συνθήκης των Σεβρών που είχαν ενσωματωθεί στη Συνθήκη της Λωζάννης, αλλά, όπως είναι γνωστό, γινόταν αόριστα αναφορά σε θρησκευτικές, γλωσσικές και εθνικές μειονότητες. Το Πρωτόκολλο δεν υπογράφηκε μετά από αίτημα των μειονοτικών, αλλά κατόπιν συμφωνίας των κυβερνήσεων Ελλάδας και Βουλγαρίας. Για τη Βουλγαρία κάθε Σλαβόφωνος στη Μακεδονία ταυτιζόταν με τον Βούλγαρο, αποτελούσε τμήμα του «διασπασμένου» βουλγαρικού έθνους. Το Πρωτόκολλο προέβλεπε κυρίως τον συμβουλευτικό ρόλο των εκπροσώπων της Κοινωνίας των Εθνών στη Μικτή Επιτροπή Ελληνοβουλγαρικής Μετανάστευσης όσον αφορά τη λήψη των μέτρων της ελληνικής και βουλγαρικής κυβέρνησης, αλλά κατόπιν υποβολής των σχετικών αιτημάτων από τους μειονοτικούς. Στην Ελλάδα η υπογραφή του Πρωτοκόλλου χαρακτηρίστηκε από την κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου ως διπλωματική επιτυχία και ο Πολίτης τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο. Για τον Πολίτη η αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας από την Ελλάδα θα συνέβαλλε στην αποδυνάμωση του βουλγαρικού αλυτρωτισμού σε σχέση με την ελληνική Μακεδονία. Η Βουλγαρία διείδε τη σημασία του Πρωτοκόλλου κυρίως στο γεγονός ότι για πρώτη φορά σε επίσημο διπλωματικό έγγραφο, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, γινόταν αναφορά στην ύπαρξη Βουλγάρων στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο. *«Το πρωτόκολλο Πολίτη – Καλφώφ αναγνώρισε την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας στη Μακεδονία. Είναι λογικό να συμπεράνει κανείς σε ποιον πρέπει να ανήκουν οι περιοχές αυτές. Δεν έχει σημασία αν το Πρωτόκολλο αυτό τεθεί σε ισχύ. Το σημαντικότερο είναι η αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας την ύπαρξη της οποίας στο παρελθόν αρνούνταν»*, δήλωσε στη Σόφια ο Τσανκώφ.

Αλλά το Πρωτόκολλο δεν εφαρμόστηκε. Το Βελιγράδι αντέδρασε στον χαρακτηρισμό των Σλαβοφώνων της ελληνικής Μακεδονίας ως Βουλγάρων, διότι αυτό υπέσκαπτε την πολιτική του εκσερβισμού στη σερβική Μακεδονία. Χαρακτηριστικές ήταν οι απειλητικές δηλώσεις του Βόισλαβ Μαρίνκοβιτς, υπουργού Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας, προς τον Έλληνα πρέσβη στο Βελιγράδι, Δημήτριο Τσαμαδό.

«Θέλουμε να υπερασπιστούμε τη σερβική Μακεδονία όχι μονάχα με τα όπλα. Είναι για μας αναγκαίο να μην αμφισβητεί κανένας τον σερβικό της χαρακτήρα. Για τον λόγο αυτό βάση της μακεδονικής μας πολιτικής είναι το δόγμα, ότι ο σλαβικός πληθυσμός στη Μακεδονία είναι σερβικός. Δεν μπορούμε να δεχτούμε ότι οι Σλάβοι μέχρι τα σύνορα είναι Σέρβοι και πέρα από τα σύνορα Βούλγαροι. Η αναγνώριση των Σλάβων της Έδεσσας και της Φλώρινας ως Βουλγάρων υπονομεύει την αρχή της πολιτικής μας σχετικά με τη σερβική Μακεδονία. Αυτή είναι η βάση της πολιτικής μας. Αν η Ελλάδα δεν θα μας βοηθήσει, θα μεταβάλουμε τη στάση μας και σε συνεννόηση με τη Βουλγαρία θα διαμερίσουμε την ελληνική Μακεδονία σε σφαίρες επιρροής».

Το Βελιγράδι απαίτησε την αναγνώριση σερβικής μειονότητας στην ελληνική Μακεδονία και κατήγγειλε την ελληνοσερβική συνθήκη συμμαχίας του 1913. Η στάση της κυβέρνησης Πάσιτς εξέπληξε την Αθήνα. Το Βελιγράδι γνώριζε για την επικείμενη υπογραφή του Πρωτοκόλλου, αλλά ανέμενε το «ολίσθημα» της ελληνικής κυβέρνησης για να καταγγείλει την ελληνοσερβική συνθήκη συμμαχίας του 1913 και για επαναδιαπραγματευθεί σε νέα βάση όλο το πλέγμα των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων, κυρίως το ζήτημα της ελεύθερης ζώνης της Θεσσαλονίκης. Το ελληνικό Κοινοβούλιο δεν επικύρωσε τελικά το Πρωτόκολλο. Εκτός από τις αντιδράσεις της Γιουγκοσλαβίας, μείζον θέμα κατά τη συζήτηση στη Βουλή ήταν αν η αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας από την Ελλάδα θα ενίσχυε ή θα απονεύρωσε τον βουλγαρικό αλυτρωτισμό. Λόγω και των νέων εξελίξεων εντός της VMRO με την ανάληψη της ηγεσίας από τον Ιβάν Μιχαήλωφ, η αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας θα αποτελούσε εφιαλτήριο για τον βουλγαρικό αναθεωρητισμό, επισήμανε ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Καθώς οι σχέσεις της Ελλάδας με τα άλλα βαλκανικά κράτη ήταν προβληματικές, η Αθήνα δεν επιθυμούσε διατάραξη των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων.

Για να αρθούν οι διπλωματικές επιπτώσεις από τη μη επικύρωση του Πρωτοκόλλου, αλλά και για να φανεί η Ελλάδα συνεπής στις δεσμεύσεις της που απέρρεαν από τις μειονοτικές διατάξεις της συνθήκης των Σεβρών, *δεδομένου ότι εκκρεμούσε και η λήψη προσφυγικού δανείου, το οποίο ίσως να μην χορηγού-*

νταν με την τροπή των πραγμάτων, η ελληνική κυβέρνηση δήλωσε στις 29 Μαΐου 1925 στην Κοινωνία των Εθνών ότι θα σεβαστεί τα αιτήματα των Σλαβοφώνων στον εκπαιδευτικό και θρησκευτικό τομέα. Δεν γίνεται πια λόγος για Βούλγαρους, αλλά για Σλαβόφωνους. Στα πλαίσια των εκπαιδευτικών μέτρων που η Ελλάδα σκόπευε να λάβει συγκαταλεγόταν και η σύνταξη του Αλφαβηταρίου (ABECEDAR) με βάση τοπικά σλαβικά ιδιώματα της Δυτικής Μακεδονίας και με το λατινικό αλφάβητο. Η Βουλγαρία αντέδρασε στο ABECEDAR, διότι δεν χρησιμοποιήθηκε το κυριλλικό αλφάβητο και η λόγια βουλγαρική γλώσσα. Η κυβέρνηση Πάγκαλου διένειμε, τον Ιανουάριο του 1926, το ABECEDAR σε σχολεία της Δυτικής Μακεδονίας. Αλλά αντέδρασαν οι γραικομόνοι Σλαβόφωνοι που το έκαψαν στο Αμύνταιο. Οι Σλαβόφωνοι δεν ήταν μια συμπαγής ομάδα.

Είναι σαφές ότι το ζήτημα των Σλαβοφώνων της ελληνικής Μακεδονίας εμπλεκόταν στη γενικότερη βουλγαρο-γιουγκοσλαβική διένεξη. Οι ίδιοι οι Σλαβόφωνοι ποτέ δεν διαμαρτυρήθηκαν είτε στην Κοινωνία των Εθνών είτε στην ελληνική κυβέρνηση για καταπίεση. Αν εισαγόταν η κωδικοποιημένη βουλγαρική ή σερβική γλώσσα σε σχολεία Σλαβοφώνων της Δυτικής Μακεδονίας, είναι αμφίβολο αν θα γινόταν κατανοητή, ενώ θα προκαλούσε αντιδράσεις σε Βελιγράδι και Σόφια αντίστοιχα. Η Ελλάδα, μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, δεν είχε ιδιαίτερους λόγους να αναγνωρίσει βουλγαρική ή σερβική μειονότητα. Οι εναπομείναντες αποτελούσαν για την Ελλάδα μια γλωσσική ομάδα και όχι εθνική μειονότητα με τη σημασία που έχει ο όρος στο διεθνές δίκαιο. Καθώς στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ επέδρασαν κυρίως συγκυριακοί παράγοντες, αυτό δεν εξέφραζε την ειλικρινή επιθυμία των δύο κρατών για τη διευθέτηση μειονοτικών ζητημάτων. Και σε περίπτωση που η Γιουγκοσλαβία δεν αντιδρούσε, είναι αμφίβολο αν το Πρωτόκολλο τελικά θα εφαρμοζόταν. Στη Βουλγαρία, και μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου, συνεχίστηκε το κύμα των ανθελληνικών διωγμών, ενώ η Ελλάδα ακολούθησε πολιτική ήπιας αφομοίωσης των Σλαβοφώνων (εκπαίδευση, διάσπαση της Zadruga, της οικογενειακής κοινότητας, ανάπτυξη χρηματικής οικονομίας και εμπορικών συναλλαγών ντόπιων-προσφύγων, μικτοί γάμοι) με αισθητά αποτελέσματα. Ποτέ η υποτιθέμενη βουλγαρική ή «σλαβομακεδονική» μειονότητα στην Ελλάδα δεν αυτοπαρουσιάστηκε και ποτέ δεν έθεσε στην Κοινωνία των Εθνών τα αιτήματά της. Φιλοβουλγαρικές ομάδες υπήρχαν στην ελληνική Μακεδονία, αλλά δεν αμφισβητούσαν την ελληνική κυριαρχία.

«Στους Σλαβόφωνους που δεν είναι πάνω από 85.000-90.000 σήμερα, υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό γραικομόνων που, αν και μιλούν σλαβικές διαλέκτους,

αισθάνονται Έλληνες. Γιατί να ανεχτούν αυτοί τεχνητά μέτρα με σκοπό την καλλιέργεια βουλγαρικής ή σερβικής συνείδησης; Αυτοί κάνουν ό,τι μπορούν για να μάθουν ελληνικά και στέλνουν τα παιδιά τους σε ελληνικά σχολεία. Υπάρχουν και άλλοι που δεν έχουν απολύτως καμιά εθνική συνείδηση. Αυτοί θα γίνουν οτιδήποτε αρκεί να τους εξασφαλίσεις την ησυχία τους. Γιατί να τους στρέψουμε σε άλλη κατεύθυνση; Υπάρχουν φυσικά και οι Σλαβόφωνοι που θα προτιμούσαν να μάθουν τα παιδιά τους βουλγαρικά. Αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά τίποτα. Όσοι ένιωθαν Βούλγαροι πήγαν ήδη στη Βουλγαρία. Όσοι έμειναν πιστεύουμε ότι έχουν θετικά συναισθήματα έναντι της Ελλάδας. Ο Βενιζέλος είναι έτοιμος να δώσει σ' αυτήν την τρίτη κατηγορία σχολεία που να διδάσκουν τη διάλεκτό τους. Μέχρι στιγμής όμως κανείς δεν ζήτησε τέτοιο σχολείο. Αν ζητήσουν, αυθόρμητα θα το έχουν, αλλά δε θα τους το επιβάλουμε κιόλας!» ανέφερε ο Έλληνας διπλωμάτης, Δ. Αγκίδης, στον Γενικό Γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών στις 18 Φεβρουαρίου 1929. Για να απεμπλακεί η Ελλάδα από τον σερβοβουλγαρικό ανταγωνισμό για την ταυτότητα των Σλαβοφώνων και για να φανεί παράλληλα συνεπής στις υποχρεώσεις της έναντι της Κοινωνίας των Εθνών ο Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός το 1928-1932, ήταν πρόθυμος να επιτρέψει τη λειτουργία σχολείων με γλώσσα διδασκαλίας όχι τη σερβική ή η βουλγαρική, αλλά τις τοπικές σλαβομακεδονικές διαλέκτους, εφόσον όμως οι ίδιοι οι Σλαβόφωνοι το ζητούσαν. «Θα ήμην διατεθειμένος, αν κατά τον εσωτερικόν νόμον ο απαιτούμενος αριθμός μας ζητήσει το άνοιγμα σχολείων από αυτούς τους Σλαβόφωνους, ν' ανοίξω με μόνην την διαφοράν, ότι θα τα ήνοιγα ως μακεδονοσλαβικά, και δεν θα επέτρεπα καμμίαν επαφήν με κυβερνήσεις άλλων κρατών», δήλωσε ο Βενιζέλος στον Μαρίνκοβιτς τον Ιούνιο του 1930. Αλλά οι Σλαβόφωνοι, αγροτικοί κυρίως πληθυσμοί, ποτέ δεν υπέβαλαν υπομνήματα στην Κοινωνία των Εθνών για τη διδασκαλία των σλαβομακεδονικών ιδιωμάτων. Αν μια ομάδα Σλαβοφώνων επιθυμούσε να διδαχθεί μια σλαβική γλώσσα, αυτή ήταν η βουλγαρική, εφόσον τότε η Βουλγαρία ήταν το κέντρο του αναθεωρητισμού. Η διδασκαλία των σλαβομακεδονικών ιδιωμάτων θα απομάκρυνε τον κίνδυνο ανάμιξης της Σόφιας ή του Βελιγραδίου στις εσωτερικές ελληνικές υποθέσεις, αλλά τότε δεν υπήρχε η αίσθηση στους Σλαβόφωνους ότι δεν ήταν Βούλγαροι, Σέρβοι ή Βούλγαροι. Ωστόσο, οι νέες γενιές είχαν εκμάθει την ελληνική γλώσσα.

Το μεθοριακό επεισόδιο Πετριτσίου της 19ης Οκτωβρίου 1925 προκάλεσε νέα όξυνση στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Βουλγαρικό φυλάκιο άνοιξε πυρ εναντίον ελληνικού φυλακίου στην περιοχή του Σιδηροκάστρου και Έλληνας αξιωματικός, φέροντας λευκή σημαία, φονεύθηκε κατά την κατάπαυση του πυρός τη στιγμή που έσπευδε σε συνάντηση με τον Βούλγαρο συνάδελφό του για

συνεννόηση. Θέλοντας να αυξήσει τη δημοτικότητα του, καθώς σχεδίαζε την επιβολή δικτατορίας, και υπό την επίδραση του ψυχολογικού κλίματος που δημιουργήθηκε μεταξύ των δύο χωρών με την τύχη του Πρωτοκόλλου Πολίτη – Καλφώφ, ο Πάγκαλος διέταξε τις ελληνικές δυνάμεις να διαβούν τη μεθόριο. Ο ελληνικός στρατός κατέλαβε το Πετρίτσι της Βουλγαρίας, συναντώντας την αντίσταση κυρίως της VMRO. Η βουλγαρική κυβέρνηση Τσανκώφ ζήτησε άμεσα την παρέμβαση της Κοινωνίας των Εθνών. Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, Αριστείδης Μπριάν, συγκάλεσε εκτάκτως το Συμβούλιο που αξίωσε την άμεση κατάπαυση του πυρός και την ανάκληση του ελληνικού στρατού. Η Ελλάδα ανακάλεσε τον στρατό της και η διεθνής ανακριτική επιτροπή μετά από επιτόπια έρευνα επέβαλε στην Ελλάδα την καταβολή 10.000.000 λέβα για επανόρθωση υλικών και ηθικών ζημιών και άλλων 20.000.000 λέβα για την αξία αντικειμένων που καταστράφηκαν ή αφαιρέθηκαν. Για την αποτροπή μελλοντικών μεθοριακών επεισοδίων Σουηδοί αξιωματούχοι, στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών, ανέλαβαν για δύο περίπου έτη επιτυχώς την αναδιοργάνωση του ελέγχου των ελληνοβουλγαρικών συνόρων. Έτσι, η εξέλιξη της ελληνικής Μακεδονίας ήταν διαφορετική από αυτή της σερβικής Μακεδονίας.

Η επιεικής στάση της Κοινωνίας των Εθνών έναντι της Βουλγαρίας στην ελληνοβουλγαρική διένεξη υπαγορεύτηκε από τη γενικότερη ευρωπαϊκή πολιτική του λεγόμενου «Βαλκανικού Λοκάρνο». Στις 16 Οκτωβρίου 1925 στο Λοκάρνο της Ελβετίας υπογράφηκε μεταξύ Γερμανίας, Γαλλίας και Βελγίου συνθήκη για την αμοιβαία αναγνώριση των υφισταμένων μεταξύ τους συνόρων και τον αποπλισμό της Ρηνανίας υπό την εγγύηση της Αγγλίας και της Ιταλίας. Ταυτόχρονα, κυρίως η Αγγλία προωθούσε και την ιδέα ενός Βαλκανικού Λοκάρνο, μιας ειρηνικής συνύπαρξης των νικητών και ηττημένων στα Βαλκάνια στη βάση συμφωνιών εγγύησης των συνόρων και διαιτησίας των διαφορών στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών και με την εγγύηση μιας Μεγάλης Δύναμης. Έτσι, η Κοινωνία των Εθνών δεν αναζήτησε τα αίτια των μεθοριακών επεισοδίων στη δράση της VMRO και δεν επέριψε τις ανάλογες ευθύνες στη βουλγαρική κυβέρνηση Τσανκώφ. Ωστόσο, γρήγορα ανέκυψαν διχογνωμίες μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Γαλλία επιδίωκε ένα Βαλκανικό Λοκάρνο σε στενή σύνθεση, την υπογραφή διμερών συμφωνιών μεταξύ Βουλγαρίας, Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας, ενώ η Αγγλία σε ευρύτερη σύνθεση: διαβαλκανικές συμφωνίες εγγύησης των συνόρων και διαιτησίας των διαφορών και συμφωνίες μεταξύ των βαλκανικών κρατών και της Ιταλίας με τη διεθνή εγγύηση της Μεγάλης Βρετανίας. Ήταν κατά συνέπεια προφανής η επιδίωξη της Αγγλίας και της Ιταλίας για

μείωση της γαλλικής επιρροής στα Βαλκάνια. Στην ουσία η Αγγλία αποσκοπούσε μέσω ενός Βαλκανικού Λοκάρνο να αντικαταστήσει τη Μικρή Αντάντ. Με άλλα λόγια η Αγγλία και η Ιταλία επιδίωκαν την ανάληψη επιδιαιτητικού ρόλου στις ενδοβαλκανικές διενέξεις, ενώ η Γαλλία επιθυμούσε την επίλυση των διαφορών των βαλκανικών κρατών με διμερείς συμφωνίες. Οι διαφορές αυτές και η αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας κατέστησαν ανεδαφική την ιδέα ενός Βαλκανικού Λοκάρνο.

Μετά την ολοκλήρωση της ανταλλαγής των πληθυσμών τέθηκε το ζήτημα της αποζημίωσης των προσφύγων. Για την αποζημίωση των προσφύγων που μετανάστευσαν σε Ελλάδα και Βουλγαρία με τη συνθήκη του Νεϊγύ, οι υπουργοί Εξωτερικών, Ελλάδας και Βουλγαρίας, Γεώργιος Καφαντάρης και Βλαντιμίρ Μολλώφ, υπέγραψαν στις 9 Δεκεμβρίου 1927 στη Γενεύη ειδική σύμβαση. Προβλεπόταν οι πρόσφυγες να αποζημιωθούν μονάχα με το 10% της αξίας της περιουσίας τους σε ρευστό και το υπόλοιπο 90% θα καταβαλλόταν σε ομόλογα από τα αντίστοιχα κράτη σε διάστημα 30 ετών. Η σύμβαση όμως αυτή δεν εφαρμόστηκε. Η Ελλάδα συνέδεε την καταβολή των προσφυγικών αποζημιώσεων με την καταβολή των οφειλομένων πολεμικών επανορθώσεων της Βουλγαρίας προς την Ελλάδα. Καθώς η Βουλγαρία επί πρωθυπουργίας Λιάπτσεφ (1926-1931), επικαλούμενη οικονομικές δυσκολίες, ανέβαλε την πληρωμή των επανορθώσεων και το 1930, λόγω της οικονομικής κρίσης, κατάφερε με απόφαση της Συνδιάσκεψης της Χάγης να ελαχιστοποιήσει το ύψος των επανορθώσεων που προέβλεπε η Συνθήκη του Νεϊγύ (επωφελούμενη από τη γερμανική περίπτωση) η κυβέρνηση Βενιζέλου το 1929-31 δεν κατέβαλλε τις προσφυγικές αποζημιώσεις και το 1930, όταν η Βουλγαρία αύξησε τους τελωνειακούς δασμούς, κατήγγειλε την προσωρινή εμπορική ελληνοβουλγαρική σύμβαση που είχε υπογραφεί το 1927. Άρχισε ένας ελληνοβουλγαρικός τελωνειακός πόλεμος. Όταν το 1932 η Βουλγαρία επί πρωθυπουργίας Νικόλα Μουσάνωφ, ακολουθώντας τη Γερμανία, σταμάτησε να καταβάλλει τις επανορθώσεις, η Ελλάδα πάγωσε τη σύμβαση Καφαντάρη-Μολλώφ. Η Αθήνα δεχόταν τη λύση του συμψηφισμού, αλλά με ενεργητικό υπόλοιπο υπέρ της Ελλάδας, ενώ η Βουλγαρία αποσυνέδεε τα δύο ζητήματα (το ζήτημα των πολεμικών επανορθώσεων και των προσφυγικών αποζημιώσεων). Έτσι, στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, πέρα από το σημαντικό ζήτημα της εξόδου της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, εκκρεμούσαν και ζητήματα οικονομικής φύσης.

Η Βουλγαρία δεν υπέγραψε το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 και δεν προχώρησε στη Βαλκανική Συνεννόηση, διότι δεν αποδέχτηκε τη διατήρηση του εδαφικού status-quo.

Η Αγγλία του Νέβιλ Τσάμπαιρλεν επιδίωξε να εφαρμόσει την πολιτική κατευνασμού της Γερμανίας και στη βουλγαρική περίπτωση. Μετά την προσάρτηση της Αυστρίας στη ναζιστική Γερμανία, η Αγγλία προσπάθησε να αποτρέψει πρόσδεση της Βουλγαρίας στο γερμανικό άρμα, προβαίνοντας σε παραχωρήσεις προς τη Σόφια. Καθώς ο επανεξολισμός της Βουλγαρίας ήταν πασιφανής, η αγγλική διπλωματία εκτιμούσε ότι μια συναινετική, τυπική κατάργηση των περιοριστικών διατάξεων της συνθήκης του Νεϊγύ θα συνέβαλλε στην προσχώρηση της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Συνεννόηση. Στις 31 Ιουλίου 1938 ο Ιωάννης Μεταξάς, ως Πρόεδρος της Βαλκανικής Συνεννόησης, υπέγραψε στη Θεσσαλονίκη (μετά από αγγλική παραίνεση) με τον Βούλγαρο πρωθυπουργό, Ιβάν Κιοσειβάνοφ, *μια συμφωνία που επέτρεπε τον επανεξοπλισμό της Βουλγαρίας και καταργούσε το καθεστώς των αποστρατιωτικοποιημένων ζωνών στη Θράκη*. Τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονταν να μην καταφύγουν στη βία και σε επιθετικές ενέργειες. Αλλά τίποτα δεν δέσμευε τη Βουλγαρία να παραιτηθεί από την αναθεωρητική της πολιτική, παρόλο που για λόγους τακτικής τόνιζε τις φιλειρηνικές της διαθέσεις και απέδιδε τον εξοπλισμό της σε αμυντικούς λόγους. Παρόμοια συμφωνία υπογράφηκε τον επόμενο μήνα μεταξύ της Βαλκανικής Συνεννόησης και της Ουγγαρίας στο Μπλεντ. Ήταν μια προσπάθεια της Αγγλίας να αποτρέψει τη στενότερη πρόσδεση της Βουλγαρίας στη Γερμανία και να δημιουργήσει ένα τριπολικό σύστημα ασφάλειας στη Νοτιανατολική Ευρώπη κατά της Γερμανίας: *Ρουμανία – Ουγγαρία – Βουλγαρία*.

Ωστόσο, η επιτυχία της αγγλικής πολιτικής προϋπέθετε την εγκατάλειψη της αναθεωρητικής πολιτικής από τους ηττημένους του πολέμου. Η Βουλγαρία δεν εγκατέλειψε την αναθεωρητική της πολιτική, δεν προσχώρησε στη θνησιγενή Βαλκανική Συνεννόηση, ούτε φάνηκε πρόθυμη να επιλύσει τις ελληνοβουλγαρικές οικονομικές διαφορές. Στις παραχωρήσεις της Αγγλίας και των Βαλκάνιων γειτόνων η Βουλγαρία διέβλεπε την αδυναμία διατήρησης του συστήματος των Βερσαλλιών και της συνθήκης του Νεϊγύ. *Από την άλλη πλευρά υπήρχαν και αγγλικές πολεμικές βιομηχανίες που είχαν αναπτύξει ανταγωνιστικές σχέσεις με τις αντίστοιχες γερμανικές και ενδιαφέρονταν για την πώληση αγγλικού πολεμικού υλικού στη Βουλγαρία*.

Μετά τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας (Μάρτιος 1939) και την προσάρτηση της Αλβανίας στην Ιταλία (Απρίλιος 1939), η Βουλγαρία έθεσε ζήτημα επιστροφής της εύφορης Νοτίου Δοβρουτσάς. Το Λονδίνο, που ακολουθούσε τώρα την πολιτική της ανάσχεσης της Γερμανίας, ήταν πρόθυμο να ανταποκριθεί θετικά στο βουλγαρικό αυτό αίτημα με την ψευδαίσθηση ότι η Βουλγαρία θα προσχωρούσε στη Βαλκανική Συνεννόηση, αλλά απρόθυμο να ασκήσει πίε-

ση στη Ρουμανία. Άφησε στην Τουρκία να αναλάβει τη διαμεσολαβητική προσπάθεια. Ωστόσο, το Βουκουρέστι απέρριπτε κατηγορηματικά την επιστροφή της Νοτίου Δοβρουτσάς στη Βουλγαρία από φόβο μήπως εγείρει και η Ουγγαρία διεκδικήσεις στην Τρανσυλβανία. *Οι άξονες της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής καθορίστηκαν σε ειδική οδηγία του Κιοσειβάνωφ (19.4.1939) προς τις βουλγαρικές πρεσβείες του εξωτερικού: (1) Στόχος της Βουλγαρίας είναι η επιστροφή της Νοτίου Δοβρουτσάς, της Δυτικής Θράκης και ίσως των δυτικών επαρχιών. (2) Η πολιτική της ουδετερότητας και της αναμονής θα συνεχιστεί όσο αυτή επιβάλλεται από τις διεθνείς περιστάσεις. (3) Οι οικονομικές σχέσεις της Βουλγαρίας με τη Γερμανία, ο εξοπλισμός του βουλγαρικού στρατού με γερμανικό πολεμικό υλικό και η καταλυτική ισχύς της Γερμανίας δεν επιτρέπουν την προσχώρηση της Βουλγαρίας στις δυτικές δημοκρατίες κατά της Γερμανίας.*

Μετά την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο Βόρις Γ΄, χωρίς να εγκαταλείψει την ουδετερότητα, άρχισε να στρέφεται περισσότερο προς τη Γερμανία. Τον Οκτώβριο του 1939 ο Βόρις Γ΄ διέλυσε τη Βουλή του 1938. Τον Δεκέμβριο του 1939 και τον Ιανουάριο του 1940 διεξήχθησαν βουλευτικές εκλογές, χωρίς την ύπαρξη πολιτικών κομμάτων, όπως και το 1938. Στη νέα βουλή οι πειθήνιοι βουλευτές του Βόριδος Γ΄ είχαν την απόλυτη πλειοψηφία, αλλά υπήρχαν και βουλευτές, μέλη του πρώην Δημοκρατικού και του Κομμουνιστικού Κόμματος που ήταν απλά ανεκτοί. Στις 15 Φεβρουαρίου 1940 σχηματίστηκε γερμανόφιλη κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον καθηγητή Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Σόφιας, Μπόγκνταν Φίλωφ. Υπό τον ισχυρό αντίκτυπο των γερμανικών νικών (κατάρρευση της Δανίας, Νορβηγίας, Βελγίου Ολλανδίας και Γαλλίας) η κυβέρνηση Φίλωφ ήταν πλέον πεπεισμένη ότι η αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνον με γερμανική βοήθεια. Παρόλο που η Αγγλία το 1939 έβλεπε ως αποκατάσταση μιας αδικίας την επιστροφή της Νοτίου Δοβρουτσάς στη Βουλγαρία, δεν ήταν αποφασισμένη να ασκήσει πίεση στη Ρουμανία, η οποία είχε απορρίψει κάθε εδαφική παραχώρηση προς τη Βουλγαρία, φοβούμενη ότι θα αποτελούσε προηγούμενο για τις συγγραφικές διεκδικήσεις επί της Τρανσυλβανίας. Έτσι, ύστερα από γερμανική παρέμβαση (και με την ανοχή της Αγγλίας) η Βουλγαρία με τη συνθήκη της Κραϊόβας (7 Σεπτεμβρίου 1940) προσάρτησε τη Νότιο Δοβρουτσά. Αλλά η Βουλγαρία δεν είχε καμιά ελπίδα για την απόκτηση εδαφικής διεξόδου στο Αιγαίο με τη βοήθεια της Αγγλίας. *Ο Μεταξάς επέσειε πάντα τον κίνδυνο ίδρυσης ναυτικής γερμανικής βάσης στο Αιγαίο, αν η Βουλγαρία αποκτούσε εδαφική διεξοδο.* Έτσι, ουσιαστικά από το φθινόπωρο του 1940 δεν υπήρχε θέμα βουλγαρικής ουδετερότητας, αλλά απλά επιλογής της χρονικής στιγμής της προσχώρησης στον

Άξονα. Στις παραμονές της ιταλικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ κάλεσαν τη Βουλγαρία να προσχωρήσει στον Άξονα και να συνδράμει στρατιωτικά την Ιταλία με αντάλλαγμα τη Δυτική Θράκη. Αλλά ο Βόρις Γ΄ αρνήθηκε, επικαλούμενος την έλλειψη της κατάλληλης προετοιμασίας του βουλγαρικού στρατού και τον τουρκικό κίνδυνο. Προφανώς, η Βουλγαρία δεν ήταν σίγουρη για την έκβαση της επικείμενης αναμέτρησης. Ωστόσο, ο Βόρις Γ΄ άφησε ανοικτό το ζήτημα της προσχώρησης της Βουλγαρίας στον Άξονα σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας. Μετά την αποτυχία της ιταλικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας, ο Χίτλερ φοβόταν αεροπορικές επιδρομές των Άγγλων από τη Λήμνο εναντίον των ρουμανικών πετρελαιοπηγών. Η Βουλγαρία δέχτηκε τη γερμανική πρόταση για την εγκατάσταση ενός δικτύου αντιαεροπορικού συναγερμού στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, ενώ Γερμανοί αξιωματικοί με πολιτική περιβολή εισήλθαν στη Βουλγαρία. Η προσχώρηση της Βουλγαρίας στον Άξονα ήταν θέμα χρόνου.

Μετά τη συγκρότηση του Άξονα Γερμανίας, Ιταλίας, Ιαπωνίας (27.9.1940), την είσοδο γερμανικού στρατού στη Ρουμανία και την προσχώρηση του Αντωνέσκου στον Άξονα (23 Νοεβρίου 1940), η Σοβιετική Ένωση προσπάθησε να πείσει τον Βόρι Γ΄ και την κυβέρνηση Φίλωφ να αποδεχτούν την υπογραφή ενός σοβιετοβουλγαρικού συμφώνου αμοιβαίας βοήθειας. Πρόθεση των Σοβιετικών ήταν να εγκαταστήσουν μια στρατιωτική βάση στη Βουλγαρία. Παρόλο που θεωρητικά ίσχυε το σοβιετογερμανικό σύμφωνο μη επίθεσης της 23ης Αυγούστου 1939, ο Στάλιν δεν απέκλειε την εξαπόλυση γερμανικής επίθεσης εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Στην περίπτωση αυτή οι Γερμανοί θα χρησιμοποιούσαν τα λιμάνια της Ρουμανίας ή τα Στενά. Αν οι Σοβιετικοί είχαν αεροπορικές και χερσαίες δυνάμεις στη Βουλγαρία, η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να αμυνθεί. Αυτός ήταν ο κύριος σκοπός της επίσκεψης του Σοβιετικού διπλωμάτη, Αρκάντιγι Σομπόλεφ, στη Σόφια, στις 25 Νοεμβρίου 1940, αμέσως μετά την προσχώρηση της Ρουμανίας στον Άξονα. *Ο Σομπόλεφ επέμενε στην υπογραφή ενός σοβιετοβουλγαρικού συμφώνου αμοιβαίας βοήθειας. Η Σοβιετική Ένωση δεν θα επενέβαινε στα εσωτερικά της Βουλγαρίας ούτε θα επηρέαζε την εξωτερική της πολιτική, θα υποστήριζε μάλιστα τις διεκδικήσεις της Βουλγαρίας επί της Δυτικής και Ανατολικής Θράκης, ισχυρίστηκε ο Σοβιετικός διπλωμάτης. Οι σοβιετικές προτάσεις προκάλεσαν σκεπτικισμό στη βουλγαρική ηγεσία η οποία εκτιμούσε ότι η εγκατάσταση σοβιετικών στρατευμάτων στη Βουλγαρία θα απειλούσε την ανεξαρτησία της χώρας και θα ενίσχυε την κομμουνιστική προπαγάνδα. Άλλωστε οι στενές σχέσεις της Γερμανίας με τη Βουλγαρία δεν επέτρεπαν μια τόσο γενναϊόδωρη στάση της Σόφιας έναντι της Μόσχας. Το Βερολίνο είχε συμβου-*

λεύσει τη Βουλγαρία να μην υπογράψει σύμφωνο αμοιβαίας βοήθειας με τους Σοβιετικούς και να προσχωρήσει στο Άξονα. Η άρνηση της Γερμανίας να αναγνωρίσει τη Βουλγαρία ως σοβιετική σφαίρα επιρροής επιδείνωσε τις σοβιετο-γερμανικές σχέσεις. Η επίσκεψη του Σομπόλεφ στη Βουλγαρία έμεινε ένα επεισόδιο χωρίς επαύριο.

Τον Δεκέμβριο του 1940 η κυβέρνηση Φίλφελντ έλαβε και τα πρώτα μέτρα κατά των Εβραίων, εξευμενίζοντας τη Γερμανία (απαγόρευση επαφών Βουλγάρων με Εβραίους, απόλυση των Εβραίων από δημόσιες υπηρεσίες και το στράτευμα, απαγόρευση σύναψης μικτών γάμων, αποκλεισμός των Εβραίων από την οικονομική ζωή της Βουλγαρίας, απαγόρευση αλλαγής τόπου κατοικίας, εκποίηση της περιουσίας των Εβραίων κτλ.). Πρόκειται για το διαβόητο νομοσχέδιο «περί προστασίας του έθνους» το οποίο, παρά τις ενστάσεις Βουλγάρων βουλευτών (του Δημοκρατικού και του Εργατικού Κόμματος), τελικά ψηφίστηκε από το πειθήνιο, άχρωμα πολιτικά Κοινοβούλιο. Καθώς η Γερμανία προετοιμάζε την επίθεση εναντίον της Ελλάδας (Marita Operation) και της Σοβιετικής Ένωσης (Barbarosa Operation), η Βουλγαρία δεν είχε λόγους να εμμένει στην ουδετερότητα. Ανησυχία προκαλούσε μονάχα η στάση της Τουρκίας.

Μετά τη διάλυση των τουρκικών οργανώσεων από την κυβέρνηση Γκεοργκίεφ το 1934 οι σχέσεις Βουλγαρίας – Τουρκίας ψυχράνθηκαν. Η σύμβαση του Μοντραί (1936), η οποία έδινε στην Τουρκία το δικαίωμα οχύρωσης των Στενών και αποκαθιστούσε την τουρκική κυριαρχία, προκάλεσε ικανοποίηση στη Σόφια, γιατί άνοιγε τον δρόμο για την αναγνώριση και του δικαιώματος της Βουλγαρίας για επανεξοπλισμό. Μέσω των Στενών που ήταν τώρα υπό άμεσο τουρκικό έλεγχο η Βουλγαρία θα μπορούσε να μεταφέρει το πολεμικό της υλικό. *Η Βουλγαρία αναγνώρισε τότε την ύπαρξη τουρκικής μειονότητας στην επικράτειά της και εισήγαγε την τουρκική γλώσσα στα σχολεία των Μουσουλμάνων.* Αλλά τα ισχυρά οχυρωματικά έργα των Τούρκων στην Αδριανούπολη, η συγκέντρωση μεγάλου όγκου τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ανατολική Θράκη, η απόρριψη από την Άγκυρα του βουλγαρικού αιτήματος για εδαφική διέξοδο στο Αιγαίο και η ελληνοτουρκική συμμαχία ανησυχούσαν τη Σόφια. Η Τουρκία είχε υπογράψει με την Αγγλία στις 12 Μαΐου 1939 τις δηλώσεις κοινής εγγύησης της ειρήνης. Στις 23 Ιουλίου 1939 η Τουρκία υπέγραψε και με τη Γαλλία παρόμοιες δηλώσεις, αφού πρώτα εξασφάλισε το Σαντζάκι της Αλεξανδρέττας (Συρία) το οποίο η Γαλλία απέδωσε στην Τουρκία χάρη της μελλοντικής συμμαχίας. Οι αγγλο-γαλλο-τουρκικές δηλώσεις ήταν το προοίμιο μιας αγγλο-γαλλο-τουρκικής συμμαχίας. Η τριπλή αγγλο-γαλλο-τουρκική συνθήκη *αμοιβαίας βοήθειας αμυντικού χαρακτήρα* και η στρατιωτική σύμβαση υπογρά-

φτηκαν τον Οκτώβριο του 1939. *Επρόκειτο για μια αγγλο-γαλλο-τουρκική αμυντική συμμαχία, στρεφόμενη κατά της Ιταλίας και με ισχύ μονάχα στη Μεσόγειο.* Ο Ινονού απέφυγε να συνδέσει την τριμερή αγγλο-γαλλο-τουρκική συνθήκη με τη Βαλκανική Συνεννόηση και αρνήθηκε να υπογράψει στρατιωτική σύμβαση με την Ελλάδα. Ωστόσο, η αγγλο-γαλλο-τουρκική συνθήκη αμοιβαίας βοήθειας της 19ης Οκτωβρίου δεν τελεσφόρησε. Παρά τις υποσχέσεις της, η Αγγλία δεν χορήγησε στην Τουρκία την απαιτούμενη στρατιωτική βοήθεια ούτε καταστρώθηκαν κοινά επιτελικά σχέδια με σαφείς στόχους. Όταν στις 3 Μαΐου 1939 ο Βιατσεσλάβ Μολότωφ ανέλαβε το υπουργείο Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης, εγκατέλειψε την πολιτική του προκατόχου του Μαξίμ Λιτβίνωφ για τη συγκρότηση ενός συστήματος συλλογικής ευρωπαϊκής ασφάλειας και υιοθέτησε την πολιτική της προσωρινής προσέγγισης με τη Γερμανία για την πραγματοποίηση της αναθεωρητικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης (βαλτικές χώρες, ουκρανικές και λευκορωσικές περιοχές της Πολωνίας, Βεσσαραβία) για αμυντικούς λόγους. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας επί Κεμάλ Ατατούρκ και Ρουσδή Αρά είχε στηριχθεί στον άξονα μιας ισχυρής συμμαχίας με την Αγγλία στη Μεσόγειο και με τη Σοβιετική Ένωση στη Μαύρη Θάλασσα. Μετά τον θάνατο του Ατατούρκ (10.11.1938) ο νέος Πρόεδρος, Ισμέτ Ινονού, και ο υπουργός Εξωτερικών, Σουκρί Σαράτσογλου, δεν μετέβαλαν τον άξονα της πολιτικής του Ατατούρκ. Μέχρι τον Απρίλιο του 1939 η Αγγλία ήταν απρόθυμη να συνάψει στρατιωτική συμμαχία με την Τουρκία, για να μην αναλάβει δεσμεύσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Αλλά και στα τέλη του 1939, μετά την υπογραφή της τριμερούς συνθήκης συμμαχίας της 19ης Οκτωβρίου, οι δυνατότητες της Αγγλίας για παράσχει ισχυρή στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία ήταν περιορισμένες. Μετά την υπογραφή του γερμανοσοβιετικού συμφώνου μη επίθεσης της 23ης Αυγούστου 1939 η Σοβιετική Ένωση ήταν για την Τουρκία ένας απρόβλεπτος παράγοντας. Η ανακίνηση ζητήματος αναθεώρησης του καθεστώτος των Στενών (ανοίγματος των Στενών για σοβιετικά πλοία) από τον Μολότωφ και τον Στάλιν κατά την επίσκεψη του Σαράτσογλου στη Μόσχα (τέλη Σεπτεμβρίου-αρχές Οκτωβρίου 1939) και η επίθεση της Σοβιετικής Ένωσης κατά της Φινλανδίας (χειμώνας 1939/40) προκάλεσαν την ανησυχία της Αγκυρας. Όταν στις 10 Ιουνίου 1940 η Ιταλία εισήλθε στον πόλεμο, η Τουρκία δεσμευόταν με βάση τη συνθήκη της 19ης Οκτωβρίου 1939 να στραφεί κατά της Ιταλίας. Αλλά η Γαλλία είχε καταρρεύσει και έτσι το ένα μέλος της συμμαχίας δεν υπήρχε. Η έλλειψη ουσιαστικής βοήθειας από την Αγγλία, η κατάρρευση της Γαλλίας και η αβέβαιη στάση της Σοβιετικής Ένωσης συντέλεσαν ώστε η Τουρκία να χαράξει πλέον την πολιτική της ουδετερότητας, μην παραβλέποντας την ακατάσχετη δυ-

ναμική της Γερμανίας. Με γερμανική παρέμβαση υπογράφηκε η Βουλγαρο-Τουρκική Διακήρυξη Φιλίας στις 17 Φεβρουαρίου 1941 και η Βουλγαρία εξασφαλίστηκε από τον ενδεχόμενο τουρκικό κίνδυνο. Για να αποτραπεί η προσχώρηση της Βουλγαρίας στον Άξονα, οι αγγλικές μυστικές υπηρεσίες προσπάθησαν να οργανώσουν πραξικόπημα στη Βουλγαρία, στρατολογώντας κυρίως την αριστερή πτέρυγα του Αγροτικού Κόμματος (Pladne). Οι βουλγαρικές αρχές ενημερώθηκαν έγκαιρα και επιχείρησαν να συλλάβουν τον αγροτικό ηγέτη Γκεόργκυ Δημητρώφ, ο οποίος κατέφυγε στην αγγλική πρεσβεία της Σόφιας και από εκεί φυγαδεύτηκε στην Τουρκία.

Την 1η Μαρτίου 1941 η βουλγαρική κυβέρνηση του Μπόγκνταν Φίλωφ προσχώρησε στον Άξονα, εξασφαλίζοντας τη Δυτική Θράκη (εκτός του Έβρου) και την Ανατολική Μακεδονία ως κατοχική ζώνη.

Το πραξικόπημα της 27ης Μαρτίου 1941 στη Γιουγκοσλαβία και η γερμανική επίθεση εναντίον της χώρας αυτής σήμαιναν μεγαλύτερη εμπλοκή της Βουλγαρίας στις Δυνάμεις του Άξονα σε βάρος της Γιουγκοσλαβίας. Στη «νέα τάξη» πραγμάτων η Γερμανία παραχώρησε στη Βουλγαρία ως κατοχικές ζώνες (εκτός από τη Δυτική Θράκη και την Ανατολική Μακεδονία), το μεγαλύτερο μέρος της σερβικής Μακεδονίας και τις λεγόμενες δυτικές επαρχίες (Τσάρμπροντ και Μποσίλεφγκραντ), όπου υπήρχε βουλγαρικός πληθυσμός. Η Βουλγαρία του Φίλωφ και του βασιλιά Βόριδος Γ' κατέστη «ηγεμονική δύναμη» στα Βαλκάνια. Στη σερβική Μακεδονία ο βουλγαρικός στρατός αρχικά έγινε δεκτός ως απελευθερωτικός και κατά το πρώτο διάστημα εκδηλώθηκε ένα έντονο φιλοβουλγαρικό πνεύμα. Οι Βούλγαροι βελτίωσαν την υποδομή της σερβικής Μακεδονίας και επιδόθηκαν με ιδιαίτερο ζήλο στην ίδρυση βουλγαρικών σχολείων για τη διδασκαλία της βουλγαρικής γλώσσας και ιστορίας. Ίδρυσαν και Πανεπιστήμιο στα Σκόπια. Απαγορεύτηκε η δημόσια ομιλία της σερβικής γλώσσας, Σέρβοι και Σερβομάνοι υπέστησαν διώξεις. Ωστόσο, το αρχικό φιλοβουλγαρικό κλίμα σύντομα διαδέχθηκε μια αίσθηση συνεχώς διογκούμενης δυσαρέσκειας από τη βουλγαρική διοίκηση. Το συγκεντρωτικό διοικητικό σύστημα που επέβαλε το βουλγαρικό κράτος, η μη πρόωση ντόπιων στη στελέχωση του διοικητικού μηχανισμού με το επιχείρημα ότι δεν γνώριζαν την επίσημη βουλγαρική γλώσσα ύστερα από 20 χρόνια εκσερβισμού, οι αυθαιρεσίες και η αλαζονική συμπεριφορά των Βουλγάρων υπαλλήλων, τα προβλήματα του επισιτισμού και η άνθιση της αισχροκέρδειας ήταν οι βασικότεροι λόγοι. Επίσης, δεν επιτεύχθηκε η ένωση ολόκληρης της σερβικής και ελληνικής Μακεδονίας στο βουλγαρικό κράτος. Οι αλβανόφωνες περιοχές του Τέτοβο, του Γκόστιβαρ, της Δίβρας, της Στρούγκας (και η λίμνη της Αχρίδας) εντάχθηκαν στην ιταλο-αλβανική ζώνη, ενώ από

την ελληνική Μακεδονία μονάχα η Ανατολική Μακεδονία τελούσε υπό βουλγαρική κατοχή. Η VMRO του Μιχαήλωφ αρχικά επικρότησε την ένωση της Βουλγαρίας με τη Μακεδονία. Αλλά όταν συνειδητοποίησε ότι δεν επιτεύχθηκε η ένωση ολόκληρης της Μακεδονίας με τη Βουλγαρία επέστρεψε στη γραμμή της «Ενιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας» και αρνήθηκε να συνεργαστεί με το βουλγαρικό κράτος, παρόλο που η κυβέρνηση Φίλωφ χορήγησε αμνηστία στους Βουλγαρομακεδόνες. Ο Μιχαήλωφ, ο οποίος είχε συλληφθεί από τη Γκεστάπω στην Πολωνία, δέχτηκε να συνεργαστεί με τους Γερμανούς και παρέμεινε στη διάρκεια του πολέμου στο Ζάγκρεμπ, στη βίλα του Πάβελιτς, προπαγανίζοντας την «Ανεξάρτητη Μακεδονία» και δημιουργώντας προβλήματα στο βουλγαρικό κράτος.

Στη Δυτική Θράκη και την Ανατολική Μακεδονία οι Βούλγαροι επέβαλαν σκληρό κατοχικό καθεστώς και προσπάθησαν να εκβουλγαρίσουν τις περιοχές αυτές. Προέβησαν σε εκδίωξη των Ελλήνων από τη Δυτική Θράκη (εκτός του νομού Έβρου που ήταν υπό γερμανική κατοχή) και την Ανατολική Μακεδονία (ιδίως μετά την εξέγερση της Δράμας τον Σεπτέμβριο του 1941, που ήταν βουλγαρική πρόκληση) και εγκατέστησαν Βούλγαρους. Πάνω από 150.000 Έλληνες κατέφυγαν στη γερμανοκρατούμενη και ιταλοκρατούμενη Ελλάδα. Πολλοί δεν επέστρεψαν μετά τον πόλεμο, πράγμα που είχε επιπτώσεις στη δημογραφική σύνθεση της Δυτικής Θράκης. Με ορμητήριο τη βουλγαρική λέσχη της Θεσσαλονίκης και τις βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές της Θεσσαλονίκης, που υπάγονταν στη γερμανική στρατιωτική διοίκηση του Κουρτ φον Κρένσκυ, η Βουλγαρία ανέπτυξε μια έντονη φιλοβουλγαρική προπαγάνδα στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Η βουλγαρική λέσχη, που ιδρύθηκε στις 24 Μαΐου 1941 (ημέρα των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου), παρουσιάστηκε ως πολιτιστικός σύλλογος των Βουλγάρων, στην ουσία ωστόσο επιδόθηκε σε βουλγαρική προπαγάνδα, διανέμοντας ειδικά δελτία σε όσους ήθελαν να πολιτογραφηθούν Βούλγαροι. Οι κάτοχοι των δελτίων παραλάμβαναν τρόφιμα από τους Βούλγαρους, μπορούσαν να αγνοούν και να παρακάμπτουν τις ελληνικές αρχές και να μεταβαίνουν ανενόχλητα από τη Φλώρινα στο Μοναστήρι. Οι γερμανικές παρεμβάσεις δεν είχαν ουσιαστική επίδραση στον περιορισμό της δράσης της λέσχης. Φορείς της βουλγαρικής προπαγάνδας στη Δυτική Μακεδονία ήταν κυρίως Σλαβόφωνοι που είχαν φυλακιστεί ή εξοριστεί ως «Μακεδόνες» κομμουνιστές την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά και απελευθερώθηκαν από τη βουλγαρική πρεσβεία το 1941. Με υποσχέσεις για χρηματική ενίσχυση και τη διάδοση φημών για επικείμενη είσοδο βουλγαρικού στρατού στη Δυτική Μακεδονία προσπαθούσαν να δημιουργήσουν ένα φιλοβουλγαρικό κλίμα σε σλαβόφωνα χωριά της Έδεσσας,

της Φλώρινας και Καστοριάς. Ο Κρένσκυ διέταξε τις ελληνικές αρχές να μην προβαίνουν σε πολιτική διακρίσεων και απαγόρευσε τη λειτουργία βουλγαρικών σχολείων και εκκλησιών στη Δυτική Μακεδονία, όπως και τη διοργάνωση βουλγαρικών πολιτιστικών εκδηλώσεων. Τακτική των Γερμανών ήταν να διατηρούν μια ισορροπημένη στάση έναντι Ελλήνων και Βουλγάρων και να μην υποθάλπουν το εθνοτικό μίσος. Μόνο στη Θεσσαλονίκη λειτουργούσε βουλγαρική εκκλησία και σχολείο στη διάρκεια της κατοχής. Χάρη στις ενέργειες του Γερμανού πρεσβευτή στην Αθήνα, Γκιούντερ Άλτενμπουργκ, δεν εφαρμόστηκε τελικά ο βουλγαρικός νόμος του 1942 για τη χορήγηση της βουλγαρικής υπηκοότητας στους μη Βούλγαρους ως προς την καταγωγή στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές. Όσοι δεν θα αποδέχονταν τη βουλγαρική υπηκοότητα θα έπρεπε να απελαθούν, σύμφωνα με τον νόμο.

Για την αντιμετώπιση των ανταρτών του ΕΛΑΣ οι ιταλικές στρατιωτικές αρχές στην Καστοριά, τον Μάρτιο του 1943, και οι γερμανικές στρατιωτικές αρχές τον Ιούνιο του 1944 στην Έδεσσα, με τη συνδρομή του Μιχαήλωφ, προέβησαν στη συγκρότηση ενόπλων σωμάτων βουλγαριζόντων Σλαβοφώνων, γνωστών με το συμβατικό όνομα «Οχράνα». Η «Οχράνα», προπαγανδίζοντας το χιμαιρικό, υποβολιμαίο σύνθημα της «Ανεξάρτητης Μακεδονίας», εξελίχθηκε σε μια τρομοκρατική οργάνωση με θύματα Έλληνες και ελληνόφωνες Σλαβόφωνους («κακούς Βούλγαρους»). Αλλά από τα τέλη του 1943 η πρωτοβουλία κινήσεων στο Μακεδονικό πέρασε στο ΚΚΕ.

Με την επικράτηση του κομμουνιστικού καθεστώτος στη Βουλγαρία κλίμα έντασης και δυσπιστίας επικράτησε στις διμερείς σχέσεις. Η διεκδίκηση της Δυτικής Θράκης από την κομμουνιστική Βουλγαρία στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και η εμπλοκή της Βουλγαρίας στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο δημιούργησαν ένα εχθρικό κλίμα.

Η ελληνο-γιουγκοσλαβο-τουρκική προσέγγιση το 1953/1954 επέσπευσε ωστόσο και την αποκατάσταση των ελληνοβουλγαρικών διπλωματικών σχέσεων. Πρόθεση της Μόσχας ήταν να αποτραπεί η στενότερη σύνδεση της Γιουγκοσλαβίας με τον δυτικό κόσμο. Αν η Βουλγαρία είχε διπλωματική εκπροσώπηση στην Αθήνα, θα παρακολουθούσε καλύτερα τις εξελίξεις στην Ελλάδα και τη βαλκανική της πολιτική, εκτιμούσε η Μόσχα. Μετά την επιτυχή έκβαση των εργασιών μιας ελληνοβουλγαρικής επιτροπής για τη χάραξη των συνόρων το 1953, τον Ιούλιο του 1954 αποκαταστάθηκαν οι διπλωματικές σχέσεις, σε επίπεδο όμως επιτετραμμένων, και όχι πρέσβων, μέχρι το 1964. *Το βασικό ζήτημα στις διμερείς σχέσεις ήταν οι πολεμικές αποζημιώσεις ύψους 45 εκατ. δολαρίων που όφειλε να καταβάλει η Βουλγαρία στην Ελλάδα. Η Βουλγαρία, αντίθετα, απαί-*

τησε να αφαιρεθούν από το ποσό αυτό τα χρέη της Ελλάδας προς τη Βουλγαρία που προέκυψαν από τις εκκρεμότητες της συμφωνίας Καφαντάρη – Μολλώφ (1927) και από την εναπομείνασα περιουσία των Βουλγάρων στη Ελλάδα μετά την αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού τον Οκτώβριο του 1944. Το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '50 σηματοδεύτηκε από κλίμα έντασης. Η συνεχής μουσική αποστολή Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, που ζούσαν στη Βουλγαρία, ως κατασκόπων στην Ελλάδα, συντηρούσε ένα κλίμα αμοιβαίας καχυποψίας μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας. Όταν τέθηκε ζήτημα εγκατάστασης πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Ελλάδα, στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, η Βουλγαρία διαμαρτυρήθηκε και ζήτησε το 1959 την υπογραφή ενός ελληνοβουλγαρικού συμφώνου μη επίθεσης. Λόγω αντιδράσεων της ελληνικής κοινής γνώμης και της αντιπολίτευσης, τελικά στα τέλη του 1959 αποφασίστηκε η εγκατάσταση συστημάτων τακτικών πυρηνικών όπλων μικρού βεληνεκού και όχι πυραύλων. Ο Τόντωρ Ζίφκωφ, Γενικός Γραμματέας του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος, υποχώρησε στο ζήτημα της εγκατάστασης πυρηνικών όπλων, εκτιμώντας ότι στην Ελλάδα υπάρχει νόμιμη δημοκρατική και αριστερή αντιπολίτευση και έτσι θα αναμένονταν δυναμικές κινητοποιήσεις, αν ετίθετο ζήτημα χρήσης πυρηνικών όπλων. Η κυβέρνηση Καραμανλή τόνιζε στη Σόφια ότι ήταν απαραίτητη και η ελληνική συγκατάθεση στη χρήση πυρηνικών όπλων.

Η Βουλγαρία υπολόγιζε αρχικά το ύψος των ελληνικών οφειλών στο υπερβολικό ποσό των 51.000.0000 δολαρίων. Τελικά το ζήτημα λύθηκε τον Ιούλιο του 1964, όταν, λόγω του κρίσης του Κυπριακού και του κινδύνου ενός ελληνοτουρκικού πολέμου, η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου συμβιβάστηκε με τη συμβολική καταβολή 7.000.000 δολαρίων από τη Βουλγαρία, ώστε η Ελλάδα να έχει εξασφαλισμένα τα βόρεια σύνορά της. Υπογράφηκαν επίσης 12 συνολικά συμφωνίες με αντικείμενο το εμπόριο, τις τηλεπικοινωνίες και τις μεταφορές, τις μορφωτικές ανταλλαγές και τον τουρισμό. Το ποσό των 7.000.000 δολαρίων θα καλυπτόταν με την εισαγωγή εμπορικών και τεχνικών ειδών από τη Βουλγαρία και την παραχώρηση υδάτων του ποταμού Άρδα για 60 χρόνια για το πότισμα ελληνικών αγρών.

Στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις επικράτησε ένα κλίμα ύφεσης και συνεργασίας. Το δικτατορικό καθεστώς των συνταγματαρχών αποφάσισε στις αρχές του 1970 την ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων με τις ανατολικές χώρες, αλλά στη βάση ενός κώδικα καλής διεθνούς συμπεριφοράς (σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας, μη ανάμιξη στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας), όπως τον όρισε ο υπουργός Εξωτερικών Παναγιώτης Πιπινέλης. Τον Μάρτιο του 1970 υπογράφηκε στην Αθήνα νέα εμπορική συμφωνία πενταετούς διάρκειας. Προ-

έβλεπε την εισαγωγή βουλγαρικών προϊόντων ύψους 22.000.000 δολαρίων και την εξαγωγή ελληνικών προϊόντων ύψους 25.000.000. δολαρίων ετησίως. Τον Μάιο του 1970 ο υπουργός Εξωτερικών της Βουλγαρίας, Ιβάν Μπάσεφ, επισκέφθηκε σύντομα την Αθήνα, προερχόμενος από την Αίγυπτο, και συζήτησε θέματα διμερούς ελληνοβουλγαρικής συνεργασίας. *Τον Ιούλιο του 1970 υπογράφηκαν στη Σόφια τρεις συμφωνίες για θέματα υδροοικονομίας, την αξιοποίηση δηλαδή των υδάτων των ποταμών Στρυμόνα και Νέστου, τη σύνδεση των ηλεκτρικών δικτύων των δύο χωρών και την ανάπτυξη του τουρισμού.* Τον Ιούλιο του 1971 ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών, Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς, επισκέφθηκε τη Σόφια. Ήταν η πρώτη επίσκεψη Έλληνα υπουργού Εξωτερικών σε σοσιαλιστική χώρα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Συμφωνήθηκε η συγκρότηση μικτής διυπουργικής επιτροπής για την προώθηση της οικονομικής, βιομηχανικής και επιστημονικο-τεχνικής συνεργασίας. Κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα, τον Μάιο του 1973, ο υπουργός Εξωτερικών της Βουλγαρίας, Πέταρ Μλαντένοφ, υπέγραψε με τον αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας, Φαίδωνα Αννινο-Καβαλιεράτο, «*Διακήρυξη για καλή γειτονία, συνδιαλλαγή και συνεργασία*», μορφωτική και προξενική σύμβαση. *Σύντομα άνοιξε βουλγαρικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη και ελληνικό προξενείο στη Φιλιπούπολη. Επόμενος στόχος της Βουλγαρίας ήταν η λειτουργία μιας ελεύθερης ζώνης στη Θεσσαλονίκη.*

Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα (1974) οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις εισήλθαν σε νέα φάση. Η Ελλάδα χρειαζόταν την υποστήριξη της Βουλγαρίας για το Κυπριακό και την ελληνοτουρκική διαφορά και ήθελε να έχει εξασφαλισμένα τα σύνορά της σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου. *Σταθμός στην εξέλιξη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων ήταν η επίσκεψη του Καραμανλή στη Σόφια (2-4 Ιουλίου 1975), η πρώτη επίσημη επίσκεψη Έλληνα πρωθυπουργού στη Βουλγαρία. Κατά τις συνομιλίες του Καραμανλή με τον Ζίφκωφ θίχτηκαν ζητήματα διμερούς συνεργασίας, διαβαλκανικής συνεργασίας και διεθνούς πολιτικής. Δεν υπήρξαν διαφωνίες στην προώθηση της διμερούς οικονομικής και πολιτιστικής συνεργασίας. Η δήλωση του Ζίφκωφ ότι η Βουλγαρία δεν έχει εδαφικές διεκδικήσεις ούτε θα εγείρει μειονοτικά ζητήματα και η διαβεβαίωσή του ότι η Βουλγαρία δεν θα εκμεταλλευτεί την ελληνοτουρκική διαφορά, τηρώντας μια ουδέτερη στάση, και ότι δεν πρόκειται να εμπλακεί σε πολεμικές περιπέτειες με άλλο βαλκανικό κράτος προκάλεσαν ικανοποίηση στον Έλληνα πρωθυπουργό. Ήταν εμφανής η προσπάθεια του Ζίφκωφ να άρει οριστικά το χρόνιο κλίμα δυσπιστίας μεταξύ των δύο χωρών. Στο κοινό ανακοινωθέν υπογραμμίστηκε η διμερής ελληνοβουλγαρική συνεργασία και η ανυπαρξία ουσιαστικών προβλημάτων μεταξύ των δύο χωρών. Αναζητήθηκε λύση του Κυπριακού σύμφω-*

να με τα ψηφίσματα του ΟΗΕ και οι δύο πλευρές τάχθηκαν υπέρ της εδαφικής ακεραιότητας, της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας της Κύπρου, της αποχώρησης των ξένων στρατευμάτων και της επιστροφής των προσφύγων, της σύγκλησης μιας ευρύτερης διεθνούς συνδιάσκεψης για το Κυπριακό σε περίπτωση ανάγκης.

Η Βουλγαρία συμμετείχε στη διαβαλκανική συνάντηση της Αθήνας τον Φεβρουάριο του 1976, απέφευγε όμως, ως μέλος του Συμφώνου της Βαρσοβίας, την υπογραφή πολυμερών συμφωνιών, αρκούμενη σε διμερείς, διότι δεν μπορούσε να ταυτιστεί με τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία. Πρότεινε την αναζήτηση της λύσης του Κυπριακού όχι εντός του ΝΑΤΟ, αλλά στο πλαίσιο μιας διεθνούς συνδιάσκεψης, ώστε να έχει λόγο και η Σοβιετική Ένωση. Η Σοβιετική Ένωση στο παρελθόν ήταν πρόθυμη να αποτρέψει τουρκική εισβολή στην Κύπρο, όσο ήταν Πρόεδρος ο Μακάριος, διότι η αδέσμευτη εξωτερική πολιτική του Μακαρίου, το γεγονός δηλαδή ότι η Κύπρος δεν ήταν μέλος του ΝΑΤΟ, εξυπηρετούσε τα σοβιετικά συμφέροντα στη Μέση Ανατολή. Αλλά η Μόσχα δεν είχε την πρόθεση να αναμιχθεί στη διένεξη Αθήνας – Λευκωσίας. Μετά την ανατροπή του Μακαρίου δεν είχε λόγους να αντιδράσει στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Η ελληνοτουρκική διένεξη για την Κύπρο εξασθενούσε τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, εκτιμούσαν τώρα Σόφια και Μόσχα.

Η Ελλάδα το 1976 επέτρεψε τη διεξαγωγή του βουλγαρικού διαμετακομιστικού εμπορίου μέσω Θεσσαλονίκης προς τις αραβικές χώρες. Η Βουλγαρία απέκτησε ελεύθερη εμπορική ζώνη στη Θεσσαλονίκη. Το 1979 άνοιξε νέα συνοριακή διάβαση (Ορμένιο – Σβίλενγραντ). Μόνο στο ζήτημα των νεράν του Νέστου και του Στρυμόνα, που κατακρατούνταν στη Βουλγαρία, δεν επήλθε ελληνοβουλγαρική συμφωνία, χωρίς όμως να επηρεαστούν σοβαρά οι διμερείς σχέσεις. *Ελλάδα και Βουλγαρία δεν αναγνώριζαν επίσης «μακεδονικό έθνος» ως ιστορική οντότητα και «μακεδονικές» μειονότητες.*

Ο κοινός τουρκικός κίνδυνος συνέβαλε στη δεκαετία του '80 σε μια στενότερη προσέγγιση Ελλάδας – Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία διαβεβαίωσε την Ελλάδα ότι δεν είχε τίποτα να φοβηθεί από τη βόρεια γείτονα χώρα και σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου θα μπορούσε να μετακινήσει τις μεραρχίες της από τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Η Βουλγαρία θα τηρούσε μια ευμενή ουδετερότητα σε περίπτωση ελληνοτουρκικής σύρραξης.

Σπυρίδων Σφέτας
Αναπληρωτής Καθηγητής
Βαλκανικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ – ΑΛΒΑΝΙΑΣ

«Στα τέλη του 20ού αι. ο κόσμος μιλούσε για τα Βαλκάνια σαν να υπήρχαν ανέκαθεν. Διακόσια χρόνια νωρίτερα δεν είχαν ακόμα γεννηθεί».¹ Με αυτή τη φράση ο Mark Mazower μας εισάγει στον κόσμο των ονομάτων αλλά και στον πολυμορφικό καθρέπτη που διαμορφώνει η περίοδος συγκρότησης των εθνικών κινήματων στην Νοτιοανατολική Ευρώπη.² Η αφήγηση ως προς τον «άλλο» κατά την εξεταζόμενη περίοδο περιλαμβάνει τις κρατικές πολιτικές, όπως εκδηλώνονται με τη διπλωματία και την ενίσχυση δικτύων αλληλέγγυων με την προώθηση των εθνικών προγραμμάτων, καθώς και την εκφορά λόγου στο δημόσιο χώρο. Οι διαφορετικές μεθοδολογικές προτάσεις στη θεωρία των διεθνών σχέσεων στις αρχές του 21ου αι. είτε στη βάση του ορθολογισμού ([νέο-]ρεαλισμός, [νέο-]φιλελευθερισμός, [νέο-]μαρξισμός) είτε του κοινωνικού κονστрукτιβισμού ή των εναλλακτικών προσεγγίσεων (μεταξύ άλλων μεταμοντερνισμός και μετα-αποικιοκρατική θεώρηση) ασχολούνται κατά μεγάλο μέρος με τις πολιτικές των εθνικών κρατών.³ Η έννοια των περιφερειακών εντάσεων χρησιμοποιείται σε περιβάλλον όπου αυξάνονται οι διασυνδέσεις μεταξύ των κοινωνιών κατά τρόπο ώστε να υπάρχει μία μεγαλύτερη αλληλεπίδραση ανθρώπων και κοινωνιών.

Ιστοριογραφικά ως προς την εξέλιξη των ελληνοαλβανικών σχέσεων καταγράφεται μια αξιολογή βιβλιογραφική παραγωγή. Διαπιστώνονται συνέχειες και ασυνέχειες στη σχετική θεματολογία, οι οποίες συνδέονται με την ανάλογη πολιτική συγκυρία, κυρίως την περίοδο του Ψυχρού πολέμου αλλά και την αντί-

1. Μαρκ Μαζάουερ, *Τα Βαλκάνια*, μτφρ. Κωνσταντίνος Ν. Κουρεμένος, Αθήνα 2002, σ. 25.

2. Για τις ιστορικές περιπέτειες του όρου «Νοτιοανατολική Ευρώπη» βλ. Maria Todorova, *Βαλκάνια, η Δυτική φαντασίωση*, Πρόλογος – επιμέλεια: Πασχ. Κιτρομηλίδης, μτφρ. Ιουλίτσια Κολοβού, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 65-98 και ιδιαίτερα σσ. 79-85 και Vesna Goldsworthy, *Ruritania. Ανακαλύπτοντας τα Βαλκάνια*, Επιστημονικός συνεργάτης: Σπυρ. Σφέτας, μτφρ. Ειρ. Μητούση, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 27-43 και ιδιαίτερα σ. 37.

3. Για μια σύντομη παρουσίαση των κυριότερων θέσεων των συγκεκριμένων θεωριών βλ. John Baylis – Steve Smith (επιμ. με τη βοήθεια της Patricia Owens), *Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης – πρόλογος: Κ. Υφαντής, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 39-56.

στοιχη μεταψυχροπολεμική. Η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία ασχολήθηκε ιδιαίτε-
ρως με τις εθνικές αφηγήσεις και με θέματα πολιτικής και διπλωματικής, κυρί-
ως, ιστορίας, ενώ σχετικά πρόσφατα θίγονται ζητήματα με τη χρήση μεθοδολο-
γικών εργαλείων από το χώρο των μειονοτικών και διασπορικών σπουδών. Πα-
ράλληλα αναπτύσσεται και μια ιστοριογραφία με μη αυστηρά επιστημονικά κρι-
τήρια, η οποία συχνά προωθεί εθνικιστικές επιδιώξεις. Στα τέλη του 20ού αι.
αλλά και ιδιαίτερα την πρώτη δεκαετία του 21ου αι. γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη
και ο χώρος της δημόσιας ιστορίας.⁴

Η συγκεκριμένη ανακοίνωση δεν φιλοδοξεί να προσκομίσει και να μελετή-
σει νέο αρχειακό υλικό στην ερευνητική κοινότητα, αλλά να αποτελέσει μια δι-
αφορετική ανάγνωση σε ορισμένες πτυχές των όσων γνωρίζουμε. Προτείνεται η
χρήση μιας περιοδολόγησης, ακολουθώντας τις εξελίξεις στη διεθνή πολιτική
αλλά και στην αλβανική, κυρίως, ιστορία και έχοντας υπόψη τη σχετικότητα
των τομών στην ιστορική διαδικασία. Σαφώς μπορεί να υπάρξουν τομές ή υπο-
περίοδοι στη συγκεκριμένη κατηγοροποίηση, οι οποίες σηματοδοτούνται από
γεγονότα, όπως η αναγνώριση του αλβανικού κράτους από την ελληνική κυβέρ-
νηση ή η αποκατάσταση διπλωματικών σχέσεων των δύο κρατών από την ελλη-
νική χούντα των συνταγματαρχών. Επίσης, τα ζητήματα προς διερεύνηση δεν
εξαντλούνται αυστηρά στα όρια μιας περιόδου, καθώς συνήθως διαπερνούν τις
λογικές και των άλλων προς εξέταση περιόδων, ούτε τα προβλήματα ταυτίζο-
νται με συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο και αρκετά συχνά είναι δύσκολο να δια-
κριβώσει κανείς με ακρίβεια την ενδεχόμενη έναρξη ή λήξη ενός ιστορικού φαι-
νομένου. Παρά ταύτα η περιοδολόγηση κρίνεται χρήσιμη, καθώς μετά από έναν
περίπου αιώνα ταυτόχρονης ύπαρξης και γειτνίασης των δύο κρατών θεωρούμε
ότι πρέπει να υπάρξει προσπάθεια αναστοχασμού, η οποία να μη βασίζεται σε
μια γραμμική αντίληψη της Ιστορίας. Στη συγκεκριμένη αναζήτηση η πρώτη
φάση περιλαμβάνει την περίοδο από τη συγκρότηση του αλβανικού κράτους
μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η δεύτερη, αρκετά μικρότερη – σε διαφορετική
προοπτική θα μπορούσε να αποτελέσει ενότητα με την προηγούμενη ή μέρος
της επόμενης –, είναι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η τρίτη αφορά την κομμουνι-
στική – «σοσιαλιστική» περίοδο στην Αλβανία και η τέταρτη τη μεταψυχροπο-

4. Μια πρώτη ιστοριογραφική αποτίμηση βλ. και Ηλ. Γ. Σκουλίδας, «*Η δύσκολη γειτο-
νία*»: Ελλάδα και Αλβανία στη δεκαετία του 1940. Μία ιστοριογραφική προσέγγιση», στο Β.
Δαλκαβούκης – Ελ. Πασχαλούδη – Ηλ. Σκουλίδας – Κατ. Τσέκου (επιμ.), *Αφηγήσεις για τη
δεκαετία του 1940. Από τον λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία*,
Θεσσαλονίκη - Αθήνα 2012, σσ. 379-398.

λεμική. Υπήρξε έως πρόσφατα μικρή σχετικά ιστοριογραφική παραγωγή για την τρίτη περίοδο – για διαφορετικούς λόγους σε Ελλάδα και Αλβανία, ενώ η τέταρτη περίοδος αποτελεί ακόμα, όπως ίσως είναι ευνόητο, προνομιακό επίπεδο άλλων κοινωνικών επιστημών, όπως η κοινωνική ανθρωπολογία και η πολιτική επιστήμη. Το αντικείμενο της ανακοίνωσης περιορίζεται στις πολιτικές επιλογές και πράξεις των κρατικών ελίτ, καθώς, στον βαθμό που αντιλαμβάνονται και εξυπηρετούν τα κρατικά συμφέροντα των κρατών τους, αποτελούν τους εκφραστές της περιφερειακής έντασης στην περιοχή.

Ως προς την περίοδο πριν τη συγκρότηση του αλβανικού εθνικού κράτους, σε πολιτικό επίπεδο, κυρίως κατά το 19ο αι., το κυριότερο πρόβλημα στις σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών υπήρξε η διεκδίκηση της ίδιας, ουσιαστικά, γεωγραφικής περιοχής: τα εδάφη του βιλαετίου Ιωαννίνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συγκρότηση των εθνικών κινημάτων στα Βαλκάνια την ίδια περίοδο ανέδειξε τη διεκδίκηση της αρχαιότητας της παρουσίας στον χώρο και την οικειοποίηση του παρελθόντος ως βασικά χαρακτηριστικά του λόγου των διανοητικών ελίτ. Επακόλουθα, στο συγκεκριμένο πλαίσιο η «Αλβανία», διακρινόμενη σε Άνω και Κάτω, ή Ιλλυρία και Ήπειρο, είχε ως νότια σύνορα ενίοτε τις όχθες του ποταμού Αώου (Βογιούσα/Βγιόσα) και συχνότερα τον Αμβρακικό κόλπο, ενώ η «Ήπειρος», αποτελούμενη από την Παλαιά και τη Νέα (η τελευταία ξεκινούσε είτε νότια είτε βόρεια από την περιοχή της Χειμάρρας ανάλογα με τον συγγραφέα), είχε τα βόρεια σύνορά της, συνήθως έως τον ποταμό Σκούμπι (Γενούσο).⁵ Γεωγράφοι και εθνολόγοι του 19ου και του 20ού αι., σε κείμενα και στο σχεδιασμό χαρτών, στηρίχθηκαν σε προϋπάρχουσες συλλήψεις.

Η συγκατοίκηση Ελλήνων και Αλβανών, κατά κύριο λόγο των χριστιανών ορθοδόξων, στην Οθωμανική αυτοκρατορία στις ίδιες διοικητικές περιφέρειες, κυρίως στο βιλαέτι Ιωαννίνων αλλά και στο αντίστοιχο του Μοναστηρίου (Βιτώλια), διαμόρφωσε μια οικονομική ενότητα ταυτιζόμενη, ενίοτε με αποκλίσεις, και με το γεωγραφικό χώρο νότια του Σκούμπι. Η ελληνική γλώσσα αποτελούσε *lingua franca* στο δημόσιο χώρο, ενώ πρέπει να σημειωθεί και η ίδρυση ελληνικών εκπαιδευτηρίων, η οποία συνέτεινε στη διαμόρφωση ελληνόφωνων ελίτ. Επίσης, οι χριστιανοί ορθόδοξοι Αλβανοί ανήκαν, όπως και οι ομόθρησκοί τους

5. Βλ. Μιχ. Κοκολάκης, *Το ύστερο γιαννιώτικο πασαλίκι. Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Αθήνα 2003, σσ. 27-34· Β. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και ελληνοαλβανικές σχέσεις*, τ. 1 (1897-1918), Αθήνα 1995, σσ. 11-14.

Έλληνες, στο *millet* των Ρωμιών (*rum millet*) υπό τη δικαιοδοσία του Οικουμενικού πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.⁶

Μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους η ελληνική πολιτεία προσπάθησε να προσεταιρισθεί σημαίνοντες Αλβανούς. Κατά τη διάρκεια της Ανατολικής κρίσης (1875-1878), η οποία αποτελεί ορόσημο για τις πολιτικές πραγματικότητες στα Βαλκάνια, υπήρξαν ίσως οι σημαντικότερες επαφές.⁷ Τις επόμενες δεκαετίες η πρόταση δημιουργίας ενός δυαδικού ελληνοαλβανικού βασιλείου με ηγεμόνα τον Γεώργιο Α΄, κατά το πρότυπο της Αυστροουγγαρίας, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής σε Έλληνες, υποστηρικτές της Μεγάλης Ιδέας. Η αποτυχία των επαφών των διαφόρων εκπροσώπων κατά τα τέλη του 19ου αι. και τις αρχές του 20ού αι. ήταν αρκετά πρόδηλη, καθώς η προώθηση των εθνικών προγραμμάτων αποτέλεσε την κυρίαρχη επιλογή στις πολιτικές ελίτ και των δύο λαών.⁸

Παράλληλα, οι θεωρίες σχετικά με τους Αλβανούς που αναπτύσσονται στον ελληνικό δημόσιο λόγο κατά το 19ο αι. και τις αρχές του 20ού αι. εμπεριέχουν τα ακόλουθα σχήματα:

(α) Οι Αλβανοί ανήκουν σε διαφορετική φυλή, αλλά δεν αποτελούν ξεχωριστό έθνος. Η ουσία του επιχειρήματος του Κ. Παπαρρηγόπουλου⁹ είναι ότι το

6. Για το εκκλησιαστικό ζήτημα μεταξύ άλλων βλ. Stavro Skendi, «The Millet System and Its Contribution to the Blurring of Orthodox National Identity in Albania», στο B. Braude – B. Lewis (επιμ.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, τ. 1: The Central Lands, Νέα Υόρκη - Λονδίνο 1982, σσ. 243-257· Konstantinos Giakoumis, «The Orthodox Church in Albania under Ottoman Rule (15th - 19th century)», στο Oliver Jens Schmitt (επιμ.), *Religion und Kultur im albanischsprachigen Südosteuropa*, Frankfurt am Main 2010, σσ. 69-110· Γιάννης Γιανουλόπουλος, «Έχω μια αδελφή κουκλίτσα αληθινή...». *Οι ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων (1946) και η προϊστορία τους*, Αθήνα (υπό έκδοση), κυρίως σσ. 7-10.

7. Βλ. μεταξύ άλλων Shkëlzen Raça, *Marrëdhëniet Shqiptar – Greke 1829-1881*, Πρίστινα 1990· Ευ. Κωφός, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό ζήτημα 1875-1881. Από τις επαναστάσεις Βοσνίας-Ερζεγοβίνας στην ενσωμάτωση της Θεσσαλίας*, Αθήνα 2001 και Ηλίας Γ. Σκουλίδας, *Οι σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών κατά το 19ο αιώνα: Πολιτικές επιδιώξεις και θεωρήσεις (1875-1897)* (αδημ. διδακτ. διατριβή), Ιωάννινα 2001.

8. Για τις ελληνικές πολιτικές κινήσεις στις αρχές του 20ού αι. βλ. Β. Κόντης, *Εναισθητες ισορροπίες. Ελλάδα και Αλβανία στον 20ό αι.*, Θεσσαλονίκη 1994· Έλευθ. Ι. Νικολαΐδου, *Η αλβανική κίνηση στο βιλαέτι Ιωαννίνων και η συμβολή των λεσχών στην ανάπτυξη της (1908-1912)*, Ιωάννινα 1984· Χρ. Πιτούλη-Κίτσου, *Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα κατά την περίοδο 1907-1914*, Αθήνα 1997.

9. Βλ. και Νίκος Σιγάλας, «"Ελληνισμός" και εξελληνισμός: ο σχηματισμός της νεοελληνικής έννοιας ελληνισμός», *Τα Ιστορικά* 34 (2001) 3-70.

έθνος αποτελεί μία κοινότητα αισθημάτων, συμφέροντα – επιδιώξεις αλλά και γλώσσα. Τη σχέση των δύο γλωσσών, ελληνικής και αλβανικής, προσπαθούν να «γεφυρώσουν» τα επιχειρήματα μεταξύ άλλων των Παναγιώτη Κουπιτώρη και Κωνσταντίνου Βάμβα.

(β) Οι Αλβανοί ανήκουν στο ελληνικό έθνος, δεν είναι Οθωμανοί. Η «κατασκευή» της κοινής δράσης, Ελλήνων και Αλβανών, εξασφαλίζεται με την οικειοποίηση μορφών του παρελθόντος, όπως ο Πύρρος και ο Σκεντέρμπεης (σημειώνουμε τη διαφωνία Παπαρρηγόπουλου και Μαργαρίτη Δήμιτσα (1876), σχετικά με την ενδεχόμενη σλαβική καταγωγή του Σκεντέρμπεη). Η κοινή θρησκεία των μουσουλμάνων Αλβανών με τους Οθωμανούς δε σήμαινε ότι οι Αλβανοί ήταν Οθωμανοί.

(γ) Η Αλβανία δεν μπορεί να αποτελέσει ξεχωριστό κράτος. Ενδεικτικές είναι οι προσπάθειες δημιουργίας δυαδικού βασιλείου με ηγεμόνα το Γεώργιο Α΄.¹⁰

(δ) Η καλύτερη προοπτική κρατικής υπόστασης για τους Αλβανούς είναι η ελληνική. Η προοπτική αυτή ατονεί με τους Βαλκανικούς Πολέμους, καθώς η αντίληψη της συνύπαρξης με τους μουσουλμάνους Αλβανούς υποχώρησε μετά την πρώτη δεκαετία του 20ού αι.¹¹

Επιπρόσθετα, επισημαίνουμε την ανάδειξη των πελασγικών θεωριών στα μέσα του 19ου αι., αρχικά από Ευρωπαίους διανοούμενους. Οι θεωρίες αυτές σχετίζονται με τα επιχειρήματα της απόδειξης στη «συνέχεια» στον χώρο. Οι θεωρίες χρησιμοποιήθηκαν ως στοιχείο απόδειξης της σχέσης των δύο λαών, Ελλήνων και Αλβανών, και σε κάποιες περιπτώσεις απέναντι στις επιδιώξεις του πανσλαβισμού.

Την ίδια περίοδο, στο δημόσιο λόγο, οι αλβανόφωνοι πληθυσμοί του ελληνικού βασιλείου, οι Αρβανίτες, αντιμετώπιστηκαν αρχικά στο πλαίσιο εθνοφυλετικών θεωριών ως «εθνικώς άστεγοι»¹² και σύμφωνα με Έλληνες λογίους,

10. Βλ. Léonidas Embirikos, *Histoire de la langue albanaise en Grèce de la creation de l'État hellénique jusqu' à nos jours*, Diplôme de l' EHESS (αδημοσίευτο), Παρίσι 2002, όπου και δύο σχέδια συντάγματος του σχεδιαζόμενου ελληνοαλβανικού κράτους.

11. Για την περαιτέρω ανάλυση των θεωριών αλλά και τις «προσλήψεις» των Ελλήνων για τους Αλβανούς βλ. Β. Κ. Γούναρης, «Σύννοικοι, θυρωροί και φιλοξενούμενοι: διερευνώντας τη «μεθόριο» του ελληνικού και του αλβανικού έθνους κατά τον 19ο αιώνα», στο Π. Βουτουρή – Γ. Γιωργής (επιμ.), *Ο Ελληνισμός στον 19ο αιώνα. Ιδεολογικές και αισθητικές αναζητήσεις*, Αθήνα 2006, σσ. 38-54· Β. Κ. Γούναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων. Από το Διαφωτισμό έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Θεσσαλονίκη 2007.

12. Για τη σύνδεσή τους με τους ιδεολογικούς προβληματισμούς των Ελλήνων βλ. Έλλη Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988.

εντάχθηκαν στο σχήμα της ελληνικής ιστορίας ως συστατικό φύλο του ελληνικού έθνους. Μεταγενέστερα, οι Αρβανίτες της Ελλάδας αποτέλεσαν «όχημα» του ελληνικού επεκτατισμού για την προσέγγιση των Αλβανών, ιδιαίτερα των μουσουλμάνων.¹³ Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι οι δύο έννοιες «Αλβανός» και «Αρβανίτης» μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους δήλωναν κατ' ουσίαν τον αλβανόφωνο εντός και εκτός ελληνικών συνόρων και ανεξάρτητα από τη θρησκεία, με κάποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη χρονική συγκυρία.¹⁴

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) διαμόρφωσαν νέες πραγματικότητες. Η Ελλάδα πραγματοποιεί την εδαφική της επέκταση στην «Ηπειρο» και στη «Μακεδονία» και κατά συνέπεια σημαντικοί χριστιανικοί πληθυσμοί εντάσσονται στο ελληνικό κράτος. Παράλληλα αλβανοί ακτιβιστές διακήρυξαν την ανεξαρτησία της «Αλβανίας» στον Αυλώνα (28 Νοεμβρίου 1912). Η συνθήκη του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913), η οποία και σηματοδοτεί το τέλος του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου εξουσιοδότησε τις έξι μεγάλες Δυνάμεις (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία) να αποφασίσουν το καθεστώς της Αλβανίας. Δύο μήνες αργότερα η πρεσβευτική συνδιάσκεψη ανακήρυξε την Αλβανία κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος. Ως προς τις πολιτικές επιλογές των ενδιαφερομένων ευρωπαϊκών κρατικών μηχανισμών τη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, η Αυστροουγγαρία και η Ιταλία ήταν ευνοϊκά διακείμενες ως προς τη δημιουργία ενός αλβανικού κράτους, καθώς δεν επιθυμούσαν ενδεχόμενη σερβική επέκταση έως την Αδριατική θάλασσα, σε αντίθεση με τη Ρωσία, η οποία ήταν αντίθετη στις αλβανικές προσδοκίες.¹⁵

Η συγκρότηση του αλβανικού κράτους αποτελεί, όπως είναι ευνόητο, θεμέλιο λίθο στις διακρατικές σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας. Κατά την πρώτη περί-

13. Για τους Αρβανίτες βλ. Τίτος Π. Γιοχάλας, *Άνδρος. Αρβανίτες και Αρβανίτικα*, Αθήνα 2000· ο ίδιος, *Εύβοια. Τα Αρβανίτικα*, Αθήνα 2002· ο ίδιος, *Ύδρα. Αησιμονημένη Γλώσσα*, τ. Α΄ - Β΄, Αθήνα 2006· ο ίδιος, *Η αρβανιτιά στο Μοριά, χρονικά πορείας*, τ. Α΄ - Β΄, Αθήνα 2011, αλλά και Lambros Baltiotis, *L'albanophonie dans l'État grec. Expansion et déclin des parlans albanais*, Diplôme de l' EHESS (αδημοσίευτο), Παρίσι 2002.

14. Lambros Baltiotis – Léonidas Embirikos, «De la formation d'un ethnonyme. Le terme *Arvanitis* et son évolution dans l'État hellénique», στο Gilles Grivaud – Socrate Petmezas (επιμ.), *Byzantina et Moderna* [Mélanges en l'honneur d'Hélène Antoniadis-Bibicou], Αθήνα 2007, σσ. 417-448.

15. Βλ. μεταξύ άλλων και Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening (1878-1912)*, Πρίνστον 1967, σ. 257 κ.ε.· Nathalie Clayer, *Οι απαρχές του αλβανικού εθνικισμού*, μτφρ. Α. Σιδέρης, επιμ. Λ. Εμπειρικός – Α. Σιδέρης, εισαγωγικό σημείωμα Κ. Κωστής, Ιωάννινα 2009, σσ. 621-625.

οδο σύμφωνα με την προτεινόμενη περιοδολόγηση που περιλαμβάνει και τον Μεσοπόλεμο τα σημαντικότερα προβλήματα στις διακρατικές σχέσεις υπήρξαν: (α) η χάραξη των συνόρων, (β) τα δικαιώματα της συγκροτούμενης ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, (γ) η ίδρυση της αλβανικής ορθόδοξης Εκκλησίας και (δ) το ζήτημα των Τσάμηδων.

Ως προς τη χάραξη της γραμμής των συνόρων χρειάστηκαν περισσότερα από δέκα χρόνια ώστε να υπάρξει πραγματικά λύση και η Αλβανία να αποκτήσει σύνορα και στο έδαφος εκτός από τον χάρτη. Κατά τη γνώμη μας η έννοια του συνόρου στην πράξη εφαρμόστηκε τη «σοσιαλιστική» περίοδο και έως το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου τα σύνορα ήταν μια περισσότερο τυπική κατάσταση, καθώς δεν εμπόδιζαν τη μετακίνηση ανθρώπων και προϊόντων.¹⁶ Με τη χάραξη των συνόρων συνδέεται και η δημιουργία του «Βορειοηπειρωτικού» ζητήματος. Πρέπει να σημειωθεί ότι ευρεία χρήση του όρου «Βόρειος Ήπειρος» γίνεται τη συγκεκριμένη περίοδο στην προσπάθεια περιγραφής των περιοχών που, σύμφωνα με τις ελληνικές διεκδικήσεις, είχαν κατά πλειοψηφία ελληνόφωνους ή «ελληνίζοντες», με όρους εθνικής συνείδησης, κατοίκους και δεν είχαν ενσωματωθεί στο ελληνικό εθνικό κράτος.¹⁷ Όπως όλοι οι όροι που συνδέονται με την πολιτική και τη γεωγραφία ο όρος «Βόρειος Ήπειρος» επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Σχηματικά, μία ελληνική ανάγνωση ταυτίζει την περιοχή με την περιοχή της Δρυιούπολης (Δερόπολη/Δρόπολη), χωριών του Δελβίνου και του Βούρκου, της αλβανικής πλευράς του Πωγωνίου και χωριών της Χειμάρρας. Ενίοτε περιλαμβάνει και τα αστικά σύνολα Αργυροκάστρου και Αγίων Σαράντα. Μία δεύτερη ανάγνωση περιλαμβάνει την περιοχή και την πόλη της Κορυτσάς, καθώς και τις ενδιάμεσες περιοχές αναφορικά με την πρώτη ανάγνωση, όπως της Πρεμετής. Αυτή η θέση υπήρξε κυρίαρχη στις πολιτικές διαπραγματεύσεις τη συγκεκριμένη περίοδο. Μία τρίτη ταυτίζει τη «Βόρειο Ήπειρο» με την περιοχή νότια του ποταμού

16. Βλ. ενδεικτικά Β. Νιτσιάκος, *Στο σύνορο. «Μετανάστευση», σύνορα και ταυτότητες στην αλβανο-ελληνική μεθόριο*, Αθήνα 2010, σσ. 38-41.

17. Σε κείμενα της σύγχρονης αλβανικής ιστοριογραφίας οι «ελληνίζοντες» χαρακτηρίζονται ως «γραικόφιλοι Αλβανοί». Βλ. Beqir Meta, *Greek-Albanian Tension, 1939-1949*, Τίρανα 2006, σ. 16. Πιθανόν η αναφορά περιλαμβάνει αλβανόφωνους χριστιανούς ορθόδοξους αλλά και Αρωμόνους (Βλάχους). Για μια καταγραφή της ιστορικής παρουσίας των Βλάχων στην Αλβανία βλ. μεταξύ άλλων Α. Ι. Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, Μελέτες για τους Βλάχους*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 2000 και ιδιαίτερα σσ. 269-384 και Thede Kahl, *Για την ταυτότητα των Βλάχων. Εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας*, μτφρ. Στ. Μπουλασίκης, Αθήνα 2009, σσ. 22-104 (passim).

Σκούμπι (Γενούσου). Η χρήση του όρου σε μεγάλο βαθμό αναφέρεται στην προώθηση του ελληνικού αλυτρωτισμού.¹⁸ Όταν μιλάμε για τοποθεσίες στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο ονόματα, ένα ελληνικό και ένα αλβανικό. Όσα ακολουθούν δίνουν μία περιγραφή των ενεργειών από βαλκανικές κρατικές ελίτ στην προσπάθειά τους για επέκταση στο γεωγραφικό χώρο ή τη χρήση αποικιοκρατικών λογικών από ευρωπαϊκές δυνάμεις στη διευθέτηση συνόρων.

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων ελληνικά στρατεύματα κατέλαβαν την Κορυτσά, το Αργυρόκαστρο και τους Αγίους Σαράντα. Στη συνέχεια μία σειρά από διπλωματικές πράξεις προσπάθησαν να επιλύσουν το ζήτημα.¹⁹ Με το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (17 Δεκεμβρίου 1913), οι τρεις προαναφερθείσες πόλεις συμπεριλαμβάνονται στο αλβανικό κράτος και ο ελληνικός στρατός υποχρεώθηκε σε αποχώρηση (Φεβρουάριος 1914). Η ανακήρυξη από τον Γεώργιο Ζωγράφο της «αυτονομίας της Βορείου Ηπείρου» (17 Φεβρουαρίου 1914 στο ιουλιανό ημερολόγιο) και η εγκατάσταση προσωρινής κυβέρνησης στην «Αυτόνομη Δημοκρατία της Βορείου Ηπείρου» είναι οι δύο επόμενοι σημαντικοί σταθμοί. Οι αλβανοί εθνικιστές διαμαρτυρήθηκαν και επικαλέστηκαν τις επίσημες αποφάσεις του προηγούμενου έτους. Το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας (17 Μαΐου 1914) ικανοποίησε περισσότερο την ελληνική κυβέρνηση και εξασφάλισε την αναγνώριση μιας ξεχωριστής αυτόνομης περιοχής, της «Βορείου Ηπείρου», στα όρια του αλβανικού κράτους.²⁰ Για την αλβανική ιστοριογρα-

18. Βλ. μεταξύ άλλων Φ. Λίτσος, *Οι ελληνο-αλβανικές σχέσεις διαχρονικά*, μτφρ. Ελβίς Μπράμο, Τίρανα 2010, σσ. 110-223. Για περαιτέρω προσλήψεις βλ. Λ. Καλλιβρετάκης, «Η ελληνική κοινότητα της Αλβανίας από τη σκοπιά της ιστορικής γεωγραφίας και δημογραφίας», στο Θ. Βερέμης – Θ. Κουλουμπής – Η. Νικολακόπουλος, *Ο Ελληνισμός της Αλβανίας*, Αθήνα 1995, σσ. 26-58.

19. Για μια αναλυτική παρουσίαση βλ. Κόντης, *ό.π.* (σημ. 8), σσ. 68-99. Η πολιτική και στρατιωτική περιγραφή καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της έως τώρα βιβλιογραφικής παραγωγής, ενώ λίγες αναφορές εμφανίζονται για την καθημερινή ζωή των ανθρώπων στον χώρο. Πρέπει να ληφθεί υπόψη η ύπαρξη μη τακτικών ένοπλων σωμάτων διαφορετικής προέλευσης στην περιοχή και η ενδεχόμενη βία και αυθαιρεσία που προκαλούσαν, βλ. Γιαννούλοπουλος, *ό.π.* (σημ. 6), σσ. 22-48 και Γ. Κωστόπουλος, *Πόλεμος και Εθνοκάθαρση. Η ξεχασμένη πλευρά μιας δεκαετούς εθνικής εξόρμησης, 1912-1922*, Αθήνα 2007, σσ. 76-86.

20. Για μια πρόσφατη καταγραφή των πολιτικών δεδομένων βλ. Σπυρίδων Πλουμίδης, «Οι διαπραγματεύσεις για το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιόντιου Συνεδρίου*, τ. Β', Αθήνα 2001, σσ. 623-633 και Α. Ι. Κοραντής, *Το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα. Η ιστορία μιας τραγωδίας*, τ. Α' (1912-1914), Αθήνα 2010., καθώς και Ledia Dushku, «Në përjekje për të qetësuar Jugun e Shqipërisë: Lëvizjet diplomatike të marsit 1914»,

φία το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο αποτελούσε την με κάλυψη αποσκίρτηση της Νότιας Αλβανίας.²¹ Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έδωσε τη δυνατότητα στον ελληνικό στρατό να επιστρέψει επίσημα στη «Βόρεια Ήπειρο», ενώ παράλληλα η Ιταλία κατέλαβε την πόλη του Αυλώνα. Τον Μάρτιο του 1916 η φιλοβασιλική κυβέρνηση του Στέφανου Σκουλούδη επέτρεψε την προσάρτηση της «Βορείου Ηπείρου» στο ελληνικό κράτος. Η ιταλική κυβέρνηση δε συναίνεσε, οι δυνάμεις της Τριπλής Αντάντ διαμαρτυρήθηκαν επίσης και κατά τη διάρκεια της πολιτικής σύγκρουσης μεταξύ του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ και του Ελευθέριου Βενιζέλου, ιταλικά στρατεύματα εκμεταλλεύθηκαν τις συνθήκες, κατέλαβαν τη νότια Αλβανία και εκδίωξαν τις ελληνικές πολιτικές και στρατιωτικές αρχές από την περιοχή. Οι τελευταίες δεν αντιστάθηκαν ακολουθώντας εντολές από την Αθήνα. Γενικά στην Αλβανία επικρατούσε περίοδος πολιτικής αστάθειας, με συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις. Σε οικονομικό επίπεδο υπήρχε φτώχεια, η ληστεία ήταν μία συνηθισμένη πραγματικότητα και σημαντικός αριθμός Αλβανών μετανάστευσε στις ΗΠΑ.²² Για να γίνει κατανοητή η συχνή αλλαγή συνόρων πρέπει να σημειώσουμε την προσωρινή κατοχή τμημάτων της ελληνικής πλευράς της Ηπείρου από ιταλικά στρατεύματα, συμπεριλαμβανομένων των Ιωαννίνων.²³ Όταν μεταγενέστερα η Ελλάδα έλαβε μέρος στον πόλεμο με τις δυνάμεις της Αντάντ, τον Ιούνιο του 1917, οι ιταλικές δυνάμεις αποσύρθηκαν. Περίπου την ίδια περίοδο η Κορυτσά ήταν υπό γαλλική διοίκηση.²⁴

Κατά τη διάρκεια της συμφωνίας ειρήνης μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Βενιζέλος, πρωθυπουργός της Ελλάδας ξανά, ζήτησε η «Βόρειος Ήπειρος» να προσαρτηθεί στην Ελλάδα έπειτα από δημοψήφισμα και με κριτήριο την εθνική συνείδηση. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία συμφώνησαν, ενώ οι Η.Π.Α. πρότειναν μόνο η περιοχή του Αργυροκάστρου και όχι η αντίστοιχη της Κορυτσάς να δοθεί στην Ελλάδα. Η Ιταλία επίμονα αντιστάθηκε σε αυτές

Studime Historike /3-4 (2010) 19-35.

21. Βλ. ενδεικτικά Stefanaq Pollo – Arben Puto (με τη συνεργασία των Kristo Frasheri και Skënder Anamali), *Ιστορία της Αλβανίας (από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα)*, μτφρ. από τα γαλλικά: Μπάμπης Ακτσόγλου, Θεσσαλονίκη χ.χ., σ. 220.

22. Βλ. ενδεικτικά Miranda Vickers, *Οι Αλβανοί. Νεότερη και σύγχρονη ιστορία*, μτφρ. Εύα Πέππα, Αθήνα 1997, σσ. 144-145.

23. Βλ. κυρίως Γ. Β. Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, 1917-1918*, μτφρ. Β. Οικονομίδης, Αθήνα 2000, σσ. 380-431, 620-641 και Κόντης, ό.π. (σημ. 8), σσ. 100-119.

24. Βλ. μεταξύ άλλων Muin Çami, *Shqiptarët dhe Francezët në Korçë, 1916-1920*, Τίρανα 1999.

τις πράξεις, αλλά μετέβαλε τη στάση της όταν ο Τιττόνι, ιταλός υπουργός εξωτερικών, υπέγραψε μία συμφωνία με το Βενιζέλο στο Παρίσι (29 Ιουλίου 1919). Η Ιταλία θα υποστήριζε τις ελληνικές διεκδικήσεις και η Ελλάδα θα συμφωνούσε με την ενσωμάτωση του λιμανιού του Αυλώνα στο ιταλικό κράτος. Όταν η συμφωνία έγινε γνωστή μια παναλβανική συνέλευση συγκλήθηκε στη Λούσνια για να αποτρέψει τις εξελίξεις και ομόφωνα αποφασίστηκε η αντίσταση σε κάθε ξένη κυριαρχία και η εγκαθίδρυση μιας ανεξάρτητης αλβανικής κυβέρνησης (28-31 Ιανουαρίου 1920).²⁵ Μια σειρά από νέα πρωτόκολλα οδήγησε στην τελική διευθέτηση των αλβανικών συνόρων. Μερικούς μήνες αργότερα ένα νέο πρωτόκολλο, της Καπεστίτσας (28 Μαΐου 1920) υπογράφηκε μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας με σκοπό να προωθήσει μία άμεση λύση στο θέμα των ελληνοαλβανικών συνόρων. Στις 17 Δεκεμβρίου 1920 η Αλβανία έγινε δεκτή στην Κοινωνία των Εθνών και στις 9 Νοεμβρίου 1921 η πρεσβευτική συνδιάσκεψη στο Παρίσι (αντιπρόσωποι Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Ιαπωνίας) επιβεβαίωσε τα αλβανικά σύνορα του 1913, συμπεριλαμβανομένου του πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας που έδινε τη «Βόρειο Ήπειρο» στην Αλβανία.²⁶ Ένα νέο Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (25 Ιανουαρίου 1925) και μία τελική πράξη στο Παρίσι (30 Ιουλίου 1926) με τις υπογραφές των εκπροσώπων της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας, της Ελλάδας και του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων οδήγησαν στον τελικό καθορισμό των αλβανικών συνόρων.

Το δεύτερο ζήτημα σε σχέση με περιφερειακές εντάσεις την προτεινόμενη πρώτη περίοδο - ήταν η αναγνώριση του καθεστώτος της ελληνικής μειονότητας στο νότο του αλβανικού κράτους. Η μειονότητα απέκτησε εμβληματικό χαρακτήρα στην αντιπαράθεση Ελλάδας και Αλβανίας, σε επίπεδο πολιτικής πρακτικής αλλά και εθνικής ιδεολογίας. Η δήλωση/διακήρυξη του Φαν Νόλι (επίσκοπος που αργότερα έγινε αρχιεπίσκοπος και πρωθυπουργός της Αλβανίας, γνωστός και ως «κόκκινος επίσκοπος»)²⁷ στην Κοινωνία των Εθνών (2 Οκτωβρίου

25. Βλ. ενδεικτικά Pollo –Puto, ό.π. (σημ. 21), σ. 244· Arben Puto, *Shqipëria Politike, 1912-1939*, Τίρανα 2009, σσ. 245-282.

26. Βλ. κυρίως Κόντης, ό.π. (σημ. 8), σσ. 120-151.

27. Στην ελληνική βιβλιογραφία είναι γνωστός και με το όνομα Θεοφάνης Στυλιανού Νόλης ή Μαυρομμάτης. Για τον Φαν Νόλι βλ. μεταξύ άλλων και Απ. Α. Γλαβίνας, *Το Αυτοκέφαλο της εν Αλβανία Ορθόδοξου Εκκλησίας επί τη βάσει ανεκδότων εγγράφων*, Ιωάννινα 1978· ο ίδιος, *Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας. Kisha Orthodhokse Autoqefale e Shqipnis*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 30-33, 36-42· N. Jorgaqi, *Jeta e Fan S. Nolit*, τ. I-II, Τίρανα 2005.

1921) σε συνδυασμό με μία επιστολή του υπουργού εξωτερικών της Αλβανίας Ντζαφέρ Ύπι (Djafafer Ypi) στην Κοινωνία των Εθνών ένα περίπου χρόνο αργότερα (22 Αυγούστου 1922) οδήγησαν στην επίσημη αναγνώριση της ελληνικής μειονότητας στις νότιες επαρχίες της Αλβανίας και την κατοχύρωση πολιτικών και εκπαιδευτικών δικαιωμάτων, καθώς και της θρησκευτικής ελευθερίας. Ωστόσο, το αλβανικό κράτος αναγνώριζε μία ελληνόφωνη χριστιανική ορθόδοξη μειονότητα και όχι μία αμιγώς εθνική μειονότητα.²⁸ Επίσης, αναγνώριζε ως μέλη της μειονότητας πληθυσμούς που κατοικούσαν στις περιοχές του Αργυροκάστρου και των Αγίων Σαράντα, καθώς και τριών ελληνόφωνων χωριών στην περιοχή της Χειμάρρας (Χειμάρρα, Δρυμάδες [Δέρμι] και Παλιάσα), αλλά δεν περιελάμβανε στο καθεστώς προστασίας επίσημης μειονότητας κατοίκου άλλων περιοχών, όπως π.χ. των αστικών κέντρων (Αργυροκάστρο, Αγίων Σαράντα κτλ.). Τα ελληνικά σχολεία επιτράπηκε να λειτουργούν επίσημα στις περιοχές που αναγνωριζόταν η ύπαρξη της ελληνικής μειονότητας. Αργότερα, το 1932, η αλβανική κυβέρνηση αποφάσισε το κλείσιμο των ιδιωτικών σχολείων, περιλαμβανομένων και των μειονοτικών κοινοτήτων. Εκτεταμένες διαμαρτυρίες εκ μέρους εκπροσώπων της ελληνικής μειονότητας αλλά και της ελληνικής κυβέρνησης σε συνδυασμό με τις οδηγίες του Διεθνούς Δικαστηρίου (1935) οδήγησαν σε έναν νέο εκπαιδευτικό νόμο.²⁹

Το τρίτο θέμα άπτεται των σχέσεων των αλβανών χριστιανών ορθόδοξων (Αλβανών, Ελλήνων και Βλάχων αλλά και Σλάβων) με το αλβανικό κράτος και το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη. Το καθεστώς της αλβανικής ορθόδοξης Εκκλησίας και η γλώσσα της λειτουργίας και των λοιπών τελετουργικών πρακτικών ήταν τα δύο μεγαλύτερα προβλήματα στις σχέσεις του αλβανικού εθνικού κράτους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη. Αλβανοί εθνικιστές πρόκριναν την ιδέα της αυτοκέφαλης ορθόδοξης Εκκλησίας ως το πλέον αποφασιστικό μέσο για την απομάκρυνση των χριστιανών ορθόδοξων της Αλβανίας από την επιρροή της Ελλάδας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Προσπάθησαν με τη σύγκληση λαϊκο-κληρικής συνέλευσης στο Μπεράτι (10 Σεπτεμβρίου 1922), το οποίο παρακολούθησαν 33 αντιπρόσω-

28. Βλ. ενδεικτικά Κων. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος, «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθειες», στο Κων. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Αθήνα 2003, σσ. 24-28.

29. Βλ. και Β. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και ελληνοαλβανικές σχέσεις*, τ. 3 (1922-1929), Αθήνα 1997, σσ. 29-31· Ελευθ. Κ. Μαντά, *Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία κατά το Μεσοπόλεμο*, Θεσσαλονίκη 2010.

ποι να δημιουργήσουν μία νέα διοίκηση στην αλβανική Εκκλησία. Οι αποφάσεις των εκπροσώπων αναγνωρίστηκαν μόνο από την αλβανική κυβέρνηση και όχι από το Πατριαρχείο.³⁰

Αν και ο Αχμέτ Ζώγκ(ου) (ένας φύλαρχος που αργότερα σταδιακά έγινε πρωθυπουργός, πρόεδρος της Αλβανίας και βασιλιάς των Αλβανών)³¹ έκανε υποδείξεις για την επίλυση του προβλήματος, δε βρέθηκε πραγματική λύση και το 1929 συγκροτήθηκε η ιερά Σύνοδος της ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας, με αναγνώριση μόνο από την αλβανική κυβέρνηση. Η λειτουργία στην ελληνική γλώσσα σταδιακά απαγορεύθηκε και οι κληρικοί που αρνήθηκαν να ακολουθήσουν τις εντολές της αλβανικής κυβέρνησης απολύθηκαν. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατήρесе από τους τίτλους τους όλους τους ιεράρχες που έλαβαν μέρος στη δημιουργία αυτής της Συνόδου και η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε στην Κοινωνία των Εθνών για παραβίαση της θρησκευτικής συνείδησης. Το ζήτημα επιλύθηκε μερικά χρόνια αργότερα, το 1937, έπειτα από διαπραγματεύσεις. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξέδωσε έναν Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο, με τον οποίο απένειμε επίσημα στην ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας το καθεστώς της αυτοκέφαλης Εκκλησίας και σύστησε ως ανώτατη διοικητική της αρχή τη Σύνοδο, η οποία έπρεπε να επανασυγκροτηθεί από κανονικούς ορθόδοξους ιεράρχες. Οι δύο από τους τέσσερεις ήταν ο Ευλόγιος Κουρίλας, επίσκοπος Κορυτσάς και ο Παντελεήμων Κοτόκος, επίσκοπος Αργυροκάστρου, οι οποίοι μεταγενέστερα θα αποτελέσουν ηγετικές μορφές του ελληνικού αλυτρωτισμού ως προς τη νότια Αλβανία.³²

30. Για τη συγκρότηση της αλβανικής ορθόδοξης Εκκλησίας βλ. μεταξύ άλλων Γλαβίνας 1978, ό.π. (σημ. 27)· Γλαβίνας 1989, ό.π. (σημ. 27)· Morozzo Della Rocca, *Nazione e religione in Albania (1920-1944)*, Μπολόνια 1990, σσ. 44-62, 189-195· Konrad Clewing, «Nationalität und Glaube. Stimmen für und wider die Autokephalie in Albanien 1922-1937», στο Dom Nikë Ukgjini – Willy Kamsi – Romeo Gurakuqi (επιμ.), *Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë (Tiranë 16-19 Nëntor 1999)*, Σκόδρα 2000, σσ. 303-316.

31. Μεταξύ άλλων βλ. Bernd Jürgen Fischer, *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*, Boulder, Co., 1984· Qendra e Studimeve Albanologjike/Instituti i Historisë (επιμ.), *Monarkia Shqiptare (1928-1939)*, Τίρανα 2011.

32. Βλ. και Elias G. Skoulidas, «Identities, Religion and Nationalism in the Late Inter-war Period: Aspects of the Discourse of Greek Orthodox Bishops in Southern Albania», στο Maria Oikonomou – Maria A. Stassinopoulou – Ioannis Zelepos (επιμ.), *Griechische Dimensionen südosteuropischer Kultur seit dem 18. Jahrhundert. Verortung, Bewegung, Grenzüberschreitung*, Frankfurt am Main 2011, σσ. 265-283.

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου ένα άλλο ζήτημα απασχόλησε τις σχέσεις των δύο κρατών, αυτή τη φορά από την ελληνική πλευρά των συνόρων, το ζήτημα των Τσάμηδων. Για τους Αλβανούς στην έννοια της «Νότιας Αλβανίας» περιλαμβάνεται και η «Τσαμουριά». Στον αλυτρωτικό τους λόγο υπάρχουν ανάλογες αναγνώσεις με τις αντίστοιχες ελληνικές για τη «Βόρειο Ηπειρο». Μία αλβανική ανάγνωση περιλαμβάνει περιοχές των σημερινών διοικητικών ενοτήτων Θεσπρωτίας, κυρίως, και Πρέβεζας, μία δεύτερη εκτείνεται έως την πόλη της Πρέβεζας και τα σύνορα Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1881, ενώ μία τρίτη εκτείνεται μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο και συμπεριλαμβάνει την πόλη της Άρτας. Οι Τσάμηδες ήταν αλβανόφωνοι, κυρίως μουσουλμάνοι, αλλά υπήρχαν και χριστιανοί ορθόδοξοι. Οι μουσουλμάνοι κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο υπολογίζονται σε περίπου 22 με 25 χιλιάδες άνθρωποι (μερικές στατιστικές αυξάνουν τον αριθμό και σε 28 χιλιάδες ανθρώπους).³³ Μερικοί από αυτούς έφυγαν στην Τουρκία με την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών, η οποία υπογράφηκε στη Λωζάννη της Ελβετίας (1923), δείγμα και της βούλησης του ελληνικού κράτους να απαλλαγεί από «ανεπιθύμητους» συμπατριώτες.³⁴ Οι Τσάμηδες είχαν εξαιρεθεί από την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών σταδιακά διαπιστώνεται η μετάλλαξη μιας μουσουλμανικής κοινότητας σε εθνική.³⁵ Ο έλληνας δικτάτορας Θεόδωρος Πάγκαλος, Αρβανίτης στην καταγωγή, ο οποίος ήρθε στην εξουσία με στρατιωτικό πραξικόπημα το 1925, ήταν αποφασισμένος να βελτιώσει τις σχέσεις της Ελλάδας με την Αλβανία. Έτσι, αποφάσισε να χορηγήσει αμνηστία σε εκείνους τους Τσάμηδες που είχαν καταδικαστεί για διάδοση πολιτικής προπαγάνδας, ουσιαστική επιβεβαίωση προγενέστερων διώξεων. Το ζήτημα των Τσάμηδων συνδέεται και με τη δυσαρέσκειά τους αναφορικά με τις αποζημιώσεις για τα απαλλοτριωθέντα κτήματα. Θα πρέπει, επίσης, να έχουμε υπόψη ότι ο πληθυσμός της Ηπείρου ήταν πολύ φτωχός και ληστές εξακολουθούσαν να διατρέχουν την ύπαιθρο. Η περιγραφή του πλαισίου πιέσεων

33. Βλ. σχετικά Λ. Μπαλτσιώτης, *Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες από την είσοδό τους στο ελληνικό κράτος μέχρι την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου (1913-1940). Η ιστορία μιας κοινότητας από το millet στο έθνος* (αδημ. διδακτ. διατριβή), Αθήνα 2009, σσ. 113-121.

34. Βλ. Γ. Μαργαρίτης, *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες. Στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδα. Εβραίοι, Τσάμηδες*, Αθήνα 2005, σσ. 132-215.

35. Για τους Τσάμηδες βλ. μεταξύ άλλων και Ελευθ. Μαντά, *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*, Θεσσαλονίκη 2004· Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1995, σσ. 218-258· Kaliopi Naska (επιμ.), *Dokumente për Çamërinë, 1912-1939*, Τίρανα 1999.

και βίας δεν πρέπει να εστιάζει στον κρατικό μηχανισμό αλλά σε ένα «πεδίο» εξουσίας γύρω από το κράτος, το οποίο ουσιαστικά μπορεί να οικειοποιείται τις μεθόδους του και να επωφελείται από αυτές.³⁶ Αντίστοιχο θέμα υπήρξε και με τις περιουσίες αλβανών υπηκόων στην Ελλάδα.³⁷

Οι διακρατικές σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις αντίστοιχες ιταλοαλβανικές. Περαιτέρω εξομάλυνση παρατηρείται με την επάνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία (Ιούλιος 1928). Αναγνωρίζεται η Αλβανία ως βασίλειο και ο Ζώγου ως βασιλιάς και σε μια χειρονομία καλής θέλησης ο Βενιζέλος διέταξε τη διάλυση των βορειοηπειρωτικών συλλόγων που δρούσαν στο ελληνικό κράτος, κάτι που είχε εισηγηθεί και ο Πάγκαλος.³⁸

Η επέκταση της ιταλικής επιρροής στην Αλβανία επέφερε και τη στρατιωτική κατοχή του αλβανικού κράτους (Απρίλιος 1939). Με αυτό το σημείο αναφοράς ξεκινά η δεύτερη περίοδος στην περιοδολόγηση που προτείνεται. Οι Ιταλοί φασίστες χρησιμοποίησαν τον αλβανικό εθνικισμό για να εξυπηρετήσουν δικούς τους σκοπούς. Στο ιταλικό *ultimatum* της 28ης Οκτωβρίου 1940, το οποίο και σηματοδοτεί την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, οι Ιταλοί ως έναν από τους λόγους της εισβολής και επίθεσής τους αναφέρουν τις «προκλητικές ενέργειες στις οποίες προέβη η ελληνική κυβέρνηση εναντίον του αλβανικού έθνους με την τρομοκρατική πολιτική που υιοθέτησε έναντι των πληθυσμών της Τσαμουριάς».³⁹ Όλα τα προηγούμενα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία ή της αλβανικής ορθόδοξης Εκκλησίας έμπρακτα αμφισβητήθηκαν.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ελληνικά στρατεύματα κατέλαβαν για μια ακόμα φορά περιοχές στη νότια Αλβανία, αυτή τη φορά φθάνοντας μέχρι το Τεπελένι και το Πόγραδετς.⁴⁰ Κατά τη διάρκεια των παράλληλων κατοχών από άλλες δυνάμεις διαπιστώνονται κινήσεις συνεργασίας μεταξύ Ελ-

36. Βλ. Μπαλτσιώτης, ό.π. (σημ. 33), σ. 420.

37. Βλ. ενδεικτικά, Σπυρ. Σφέτας, *Εισαγωγή στη βαλκανική ιστορία*, τ. Β΄: *Από τον Μεσοπόλεμο στη λήξη του Ψυχρού Πολέμου (1919-1989)*, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 163-167. Για μια νομική προσέγγιση βλ. Γ. Κτιστάκης, «Περιουσίες Τσάμηδων και Αλβανών στην Ελλάδα. Άρση του εμπόλεμου και διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου», *Δίκη* (2006) 171-204.

38. Βλ. Κόντης, ό.π. (σημ. 29), σ. 24.

39. Κόντης, ό.π. (σημ. 29), σ. 35 και σημ. 41.

40. Βλ. μεταξύ άλλων και Ζ. Ν. Τσιρπανλής, *Έλληνες και Ιταλοί στα 1940-41. Συγκριτική «ανάγνωση» της ελληνοϊταλικής σύρραξης*, Θεσσαλονίκη 2004· Γ. Μαργαρίτης, *Προαγγελία Θυελλωδών ανέμων... Ο πόλεμος της Αλβανίας και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Αθήνα 2009.

λήνων και Αλβανών αλλά και αντιπαλότητας. Στο πλαίσιο των ευρύτερων ιδεολογικών συμμαχιών ήδη από το 1943 υπήρξαν επαφές μεταξύ διαφόρων ομάδων ανταρτών στην Ελλάδα και την Αλβανία. Έτσι, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο της Αλβανίας, υπό την ηγεσία Αλβανών Κομμουνιστών, ήταν σε επαφή με το ελληνικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) (όπου οι κομμουνιστές διαδραμάτιζαν ένα σημαντικό ρόλο, επίσης).⁴¹ Περίπου 1.500 αντάρτες της ελληνικής μειονότητας ήταν οργανωμένοι σε τρία μειονοτικά τάγματα που δημιουργήθηκαν από το Αλβανικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Θανάσης Ζήκος, Παντελής Μπότσαρης, Λευτέρης Τάλιος).⁴² Πρέπει να τονιστεί η ύπαρξη Τσάμηδων οι οποίοι είχαν ανάλογους ιδεολογικούς προσανατολισμούς και συνεργάστηκαν με το ελληνικό ΕΑΜ.⁴³ Στον χώρο της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία βραχύβια δραστηριοποιήθηκε μια ακόμη μειονοτική ομάδα εθνικιστικού προσανατολισμού και χαρακτήρα, το Μέτωπο για την Απελευθέρωση της Βορείου Ηπείρου (ΜΑΒΗ), το οποίο ήταν σε επαφή με τους Έλληνες αντάρτες του ΕΔΕΣ.⁴⁴ Ωστόσο, πολύ σύντομα οι αλβανικές αντιστασιακές ομάδες (εθνικιστές και παρτιζάνοι) ανέλαβαν δράση εναντίον της και τελικά διέλυσαν τη συγκεκριμένη ομάδα. Πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμη και οι κυβερνήσεις «δωσιλόγων» στην Ελλάδα και Αλβανία επιχείρησαν, χωρίς αποτέλεσμα ωστόσο, να έλθουν σε επαφή μεταξύ τους, στις αρχές του 1944, σε μια απόπειρα να αντιμετωπίσουν τον ανερχόμενο «κομμουνιστικό κίνδυνο».⁴⁵

Κατά τη διάρκεια της ιταλικής και έπειτα της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα (1941-1943), Τσάμηδες με επικεφαλής μουσουλμάνους γαιοκτήμονες, κυρίως της οικογένειας Ντίνο και ιδιαίτερα στις περιοχές Μαργαριτίου και Παρα-

41. Βλ. Μ. Κυργιάννης – Π. Παπαδημητρίου, *Η Αντιφασιστική Οργάνωση της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία (1943-44). Πολιτική - Στρατιωτική*, Αθήνα 1982.

42. Βλ. Μ. Β. Δαλιάνης, *Η Εθνική Αντίσταση της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία (1940-1944)*, Αθήνα 2000.

43. Βλ. Hajredin Isufi, *Musa Demi dhe qëndresa came (1800-1947)*, Τίρανα 2002.

44. Βλ. Θ. Κ. Π. Σαράντης, *Το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα και ο Ναπολέων Ζέρβας*, Αθήνα 1985· Αθ. Λ. Κόρμαλης, *Αντίσταση στην Βορειοηπειρωτική Γη. Η δράση και η θυσία του «Μετώπου Απελευθερώσεως Βορείου Ηπείρου» (Μ.Α.Β.Η.) και των άλλων οργανώσεων*, Αθήνα 1993.

45. Βλ. Αθ. Ι. Χρυσόχου, *Η ελληνοαλβανική συνεννόηση του 1944 δια την ένωση της Αλβανίας με την Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1952· Σπυρ. Πλουμίδης, «Το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα στα πλαίσια της βρετανικής πολιτικής και των ελληνοαλβανικών σχέσεων (1941-1944)», *Ιστορ* 13 (2003) 77-105· Arben Puto, *Lufia Italo-Greke. Diktatorë e Kuislingë*, Τίρανα 2011.

μυθιάς, συνεργάστηκαν ως «δωσίλογοι» με τους Ιταλούς και τους Γερμανούς.⁴⁶ Ίδρυσαν μεταξύ άλλων την «Αλβανική Φασιστική Νεολαία» και, επίσης, το «Εθνικό Αλβανικό Συμβούλιο» (Ξίλια, παράφραση της αλβανικής λέξης *këshilli*). Μετά την ιταλική παράδοση, αρκετοί Τσάμηδες συνέχισαν τη συνεργασία με τους Ναζί. Ο «κύκλος του αίματος» που ξεκίνησε από την οθωμανική περίοδο και συνεχίστηκε με την επέκταση του ελληνικού κράτους στην περιοχή είχε νέα θύματα.⁴⁷ Ομάδες «δωσιλόγων» Τσάμηδων σε συνεργασία με κατοχικά στρατεύματα πραγματοποίησαν επιχειρήσεις εναντίον των Ελλήνων και των χριστιανών της ευρύτερης περιοχής. Στο πλαίσιο της αποχώρησης των κατοχικών δυνάμεων στρατιωτικά τμήματα του ΕΔΕΣ πραγματοποίησαν νέες επιχειρήσεις με θύματα αρκετούς Τσάμηδες, και άμαχους.⁴⁸ Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την περιοχή τους και να εισέλθουν σε αλβανικό έδαφος, καθώς είτε εκδιώχθηκαν από την πίεση και τις εκτελέσεις των δυνάμεων του Ζέρβα είτε λόγω του φόβου και των φημών για εκκαθαρίσεις.⁴⁹

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου σηματοδοτεί και το τέλος του επίσημου ελληνικού αλτρωτικού λόγου για τη «Βόρειο Ήπειρο». Η ελληνική κυβέρνηση επιχείρησε στο συνέδριο ειρήνης (1946) να επιτύχει μια συμφωνία στην προσάρτηση της «Βορείου Ηπείρου» στην Ελλάδα, αλλά απέτυχε. Οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί αντιπρόσωποι είχαν να αντιμετωπίσουν τις νέες πραγματικότητες του Ψυχρού Πολέμου αλλά και την αδυναμία της ελληνικής κυβέρνησης να προβάλει με επιτυχία τις επιδιώξεις της, ενώ οι σοβιετικοί εκπρόσωποι είχαν διαφορετικές προτεραιότητες.⁵⁰

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο ακόμη σημαντικές φάσεις στην εξέλιξη των ελληνο-αλβανικών σχέσεων. Η τρίτη κατά σειρά σχετίζεται με τη «σοσιαλιστι-

46. Βλ. και Piero Crociani, *Gli albanesi nelle forze armate italiane (1939-1943)*, Ρώμη 2001.

47. Βλ. και τα γεγονότα της Παραμυθιάς, μεταξύ άλλων Αθανάσιος Ε. Γκότοβος, *Η Παραμυθιά στο στόχαστρο: νέα στοιχεία για τον μαύρο Σεπτέμβρη του '43. Η μελέτη της βίας στα πλαίσια της Παιδαγωγικής της Ειρήνης*, Παραμυθιά 2007.

48. Βλ. μεταξύ άλλων Γ. Μαργαρίτης, «Η σκοτεινή πλευρά των εθνικών θριάμβων. Θεσπρωτία 1941-1944 και οι Τσάμηδες», *Ο Πολίτης* 1/17 (1992) 44-47· Μαντά, ό.π. (σημ. 35), σσ. 133-233.

49. Βλ. μεταξύ αρκετών άλλων και Albert Kotini, *Tre Gurët e zes në Prevezë*, τ. 1-2, Τίρανα 2000-2001· ο ίδιος, *Çamëria denoncon. Fakte dhe dokumente ngjarje te jetuara, Tírana 2002· Kastriot Dervishi* (επιμ.), *Masakra në Çamëri. Dëshmitë e të mbijetuarve. Përmbledhje dokumentesh arkivore*, Τίρανα 2009.

50. Γιανουλόπουλος, ό.π. (σημ. 6), σσ. 283-284.

κή» περίοδο στην Αλβανία (1944 έως 1991). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η προσοχή μας εστιάζεται σε δύο ζητήματα: (α) τις σχέσεις των δύο κρατών στο πλαίσιο του Ψυχρού πολέμου και (β) την ελληνική – έκτοτε εθνική μειονότητα στην Αλβανία.

Στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Ελλάδα και η Αλβανία ήταν σε διαφορετικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς σχηματισμούς. Η Ελλάδα συμμετείχε στη συμμαχία με τους δυτικούς συμμάχους, ενώ η Αλβανία με τους συμμάχους της Σοβιετικής Ένωσης. Όταν οι Κομμουνιστές ανήλθαν στην εξουσία στην Αλβανία, παρείχαν βοήθεια στο Δημοκρατικό Στρατό στην Ελλάδα στον αγώνα του ενάντια στον Εθνικό Στρατό της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου. Μετά τη ρήξη του Τίτο με την Κομμουνιστική ηγέτης Ενβέρ Χότζα συνέχισε να παρέχει σημαντική υποστήριξη και επέτρεψε στους μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού, καθώς είχαν ηττηθεί να εισέλθουν, σε περίπτωση που το επιθυμούσαν, στην Αλβανία. Τον Αύγουστο του 1949 πολλοί ηττημένοι αντάρτες διέσχισαν την ελληνο-αλβανική μεθόριο.⁵¹

Μετά το τέλος του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου η κατάσταση επιδεινώθηκε, όταν οι Αμερικανοί και οι Βρετανοί χρησιμοποίησαν την Ελλάδα και την Ιταλία ως βάσεις από τις οποίες Αλβανοί μη κομμουνιστές στέλνονταν στην Αλβανία σε μία απόπειρα να πετύχουν ανατροπή του καθεστώτος. Η όλη επιχείρηση απέτυχε, καθώς είχε συμμετοχή ο Κιμ Φίλμπυ, ένας υψηλόβαθμος Βρετανός αξιωματούχος που αποδείχθηκε αργότερα πράκτορας των Σοβιετικών.⁵²

Οι ελληνο-αλβανικές σχέσεις βελτιώθηκαν μερικώς μετά τον θάνατο του Στάλιν. Ωστόσο, διαταράχθηκαν τον Ιούνιο του 1960 έπειτα από τις συνομιλίες του Σοφοκλή Βενιζέλου (πρωθυπουργού της Ελλάδας) με τον ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης Χρουστσόφ στη Μόσχα. Ο Νικήτα Χρουστσόφ παρείχε υποσχέσεις να συνομιλήσει με το Χότζα σχετικά με τη δυνατότητα να παραχωρήσει στην ελληνική μειονότητα αυτονομία μεγαλύτερου βαθμού όσον αφορά την εκπαίδευση και την Εκκλησία. Η αλβανική κυβέρνηση ερμήνευσε αυτές τις συνο-

51. Βλ. Β. Κόντης, *Η αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα: 1945-1949*, Θεσσαλονίκη 1986· Βασίλης Κόντης – Σπυρίδων Σφέτας (επιμ.), *Εμφύλιος Πόλεμος. Έγγραφα από τα γιουγκοσλαβικά και βουλγαρικά αρχεία*, Θεσσαλονίκη 1999, Στ. Γ. Ντάγιος, *Η διεθνής διάσταση της ρήξης Ε. Χοτσα – J. B. Τίτο και η λήξη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1945-1949)*, Θεσσαλονίκη 2004.

52. Βλ. ενδεικτικά Νικόλας Μπέθελ, *Η προδοσία. Ο αρχικατάσκοπος Φίλμπυ εμπόδισε την ανατροπή του Εμβέρ Χότζα και τη λύτρωση των Βορειοηπειρωτών*, μτφρ. Ευγ. Πιέρρης, Αθήνα 1985· Ioannis D. Stefanidis, *Stirring the Greek Nation. Political Culture, Irredentism and Anti-Americanism in Post-War Greece, 1945-1967*, Aldershot 2007, σσ. 70-76.

μιλίες ως ένδειξη ότι οι Σοβιετικοί δεν ήταν εντελώς αντίθετοι στα ελληνικά αιτήματα. Η σοβιετο-γιουγκοσλαβική επαναπροσέγγιση και ο φόβος ότι η Ελλάδα μπορεί να προσαρτούσε τη «Βόρειο Ήπειρο» υπήρξαν σημαντικοί παράγοντες στη ρήξη της Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση και την κίνησή της προς την Κίνα.⁵³ Το 1962 η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι οι σχέσεις με την Αλβανία μπορούσαν να αποκατασταθούν εάν βρίσκονταν τα κατάλληλα μέσα και οι (κατάλληλοι) τρόποι. Σε μια κίνηση καλής θέλησης οι Αλβανοί επέτρεψαν σε ένα μεγάλο αριθμό Ελλήνων να επιστρέψουν στην Ελλάδα.⁵⁴

Το 1970 όταν η χούντα των συνταγματαρχών κυβερνούσε τη χώρα, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών στα Ηνωμένα Έθνη οδήγησαν σε μια εμπορική συμφωνία που υπογράφηκε από τα εμπορικά επιμελητήρια και των δύο χωρών. Οι διπλωματικές σχέσεις αποκαταστάθηκαν τον Μάιο του 1971. Τον Οκτώβριο του 1972 υπογράφηκε στα Τίρανα η πρώτη διακρατική εμπορική συμφωνία· μια δεύτερη ακολούθησε τον Μάιο του 1976.⁵⁵

Κατά την περίοδο της «απομόνωσης» της Αλβανίας μετά τη διακοπή των επαφών της χώρας με την Κίνα, ο Ενβέρ Χότζα εξέδωσε ένα βιβλίο με τον τίτλο «*Δύο λαοί - φίλοι*» (1984) και προσπάθησε να πραγματοποιήσει μία νέα προσέγγιση με την Ελλάδα.⁵⁶ Τον Αύγουστο του 1987, η ελληνική κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου και του τότε υπουργού Εξωτερικών Ηπειρώτη Κάρολου Παπούλια (σημερινού Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας) τερμάτισε μονομερώς, επισήμως, την εμπόλεμη κατάσταση με την Αλβανία (η οποία είχε δημιουργηθεί από το 1940), θεωρώντας ότι μια τέτοια κίνηση θα μπορούσε να οδηγήσει στην επίλυση ζητημάτων που αφορούσαν, κυρίως, την ελληνική μειονότητα.⁵⁷

Όσον αφορά το δεύτερο θέμα, τη θέση της ελληνικής μειονότητας υπό το

53. Βλ. μεταξύ άλλων και Ana Lalaj – Christian F. Ostermann – Ryan Gage (επιμ.), «"Albania is not Cuba". Sino-Albanian Summits and the Sino-Soviet Split», *Cold War International History Project Bulletin* 16 (2007-2008) 183-340.

54. Για τις μεταπολεμικές σχέσεις και τη μεταψυχροπολεμική αλβανική ιστοριογραφία βλ. και Beqir Meta, *Albania and Greece 1949-1990. The Elusive Peace*, Τίρανα 2007.

55. Βλ. και Σ. Βαλντέν, *Παράταιροι Εταίροι. Ελληνική δικτατορία, κομμουνιστικά καθεστώτα και Βαλκάνια 1967-1974*, Αθήνα 2009, σσ. 536-623.

56. Βλ. Ενβέρ Χότζα, *Δύο φίλοι - λαοί. Από το πολιτικό ημερολόγιο κι άλλα ντοκουμέντα για τις αλβανοελληνικές σχέσεις*, Αθήνα χ.χ. [1985].

57. Βλ. Μ. Β. Δαλιάνης, *Το μεγάλο άνοιγμα. Χρονικό των ελληνο-αλβανικών σχέσεων στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα*, Αθήνα 2008.

καθεστώς του Ενβέρ Χότζα στην Αλβανία, ο τελευταίος προσπάθησε να ενσωματώσει την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας στο αλβανικό κράτος. Το 1945 η κομμουνιστική κυβέρνηση περιόρισε την επίσημα καθορισμένη περιοχή όπου κυριαρχούσε ο ελληνικός πληθυσμός. Αυτή η περιοχή επίσημα χαρακτηριζόταν ως «μειονοτική ζώνη» και περιελάμβανε 99 χωριά στην επαρχία του Αργυροκάστρου (σημειώνεται ότι τα τρία χωριά της Χειμάρρας που αναγνωρίστηκαν ως μειονοτικά χωριά το 1921, αποκλείστηκαν από τη «μειονοτική ζώνη»). Όλοι οι Έλληνες οι οποίοι ζούσαν εκτός των ορίων της μειονοτικής αυτής ζώνης (π.χ. στην πόλη του Αργυροκάστρου ή στην περιφέρεια της Κορυτσάς ή ακόμη και στην πρωτεύουσα τα Τίρανα) δεν θεωρούνταν πλέον ότι είχαν το καθεστώς του μειονοτικού Έλληνα.⁵⁸

Οι Έλληνες οι οποίοι ζούσαν στη «μειονοτική ζώνη» απολάμβαναν ορισμένα στοιχειώδη δικαιώματα. Φοιτούσαν σε ελληνικά μειονοτικά δημοτικά σχολεία, αλλά από το πέμπτο έως και το όγδοο έτος των σπουδών τους μπορούσαν να διδαχθούν την Ελληνική ως ξένη γλώσσα. Υπήρχε μία Ακαδημία στο Αργυροκάστρο όπου οι φοιτητές εκπαιδεύονταν για να γίνουν δάσκαλοι και με την ολοκλήρωση των σπουδών τους θα διορίζονταν σε ελληνικά μειονοτικά σχολεία. Τα σχολικά τους εγχειρίδια ήταν αποκλειστικά και μόνο μεταφράσεις των Αλβανικών, και κατά συνέπεια οι μαθητές διδάσκονταν μόνο την αλβανική ιστορία και τον (αλβανικό) πολιτισμό, όντας εκτός επαφής με οτιδήποτε που αφορούσε την Ελλάδα. Μια ελληνόγλωσση εφημερίδα κυκλοφορούσε στα μειονοτικά χωριά, προωθώντας τις απόψεις του αλβανικού κόμματος Εργασίας (κομμουνιστικό κόμμα). Επιπλέον, όπως όλοι οι Αλβανοί πολίτες βίωναν την κατάργηση της θρησκείας από το 1967. Η καταπίεση των δικαιωμάτων της μειονότητας δεν συνεπαγόταν απαραίτητα ότι οι μειονοτικοί πληθυσμοί δεν ήταν ενταγμένοι στην αλβανική κοινωνία. Αντίθετα, αυτός ήταν ο στόχος του Ενβέρ Χότζα.⁵⁹

Σε όλη τη διάρκεια του 20ού αι. οι Έλληνες και οι Αλβανοί φαίνεται ότι επιδόθηκαν στην καταμέτρηση του αριθμού των μελών της ελληνικής μειονότητας. Οι Έλληνες από τη μια πλευρά, εκτιμούσαν ότι ο αριθμός αυτός ήταν ιδιαίτερα

58. Βλ. και Sonila Boçi, «Minoriteti Grek në Shqipëri midis Rezistencës Shqiptare dhe asaj Greke (1942-1944)», *Studime Historike* 3-4 (2008) 133-157. Sonila Boçi, «Marrëdhëniet e Ndërsjella të Minoritetit Grek me Qeverinë Komuniste Shqiptare (1944-1945)», *Studime Historike* 3-4 (2009) 83-102 και Sonila Boçi, «Politika e Shtetit Komunist Shqiptar ndaj minoriteteve në Shqipëri (1944-1948)», *Studime Historike* 1-2 (2010) 105-129.

59. Βλ. και Κων. Τσιτσελίκης, «Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία», στο Τσιτσελίκης – Χριστόπουλος, ό.π. (σημ. 28), σσ. 165-225.

υψηλός, συχνά συμπεριλαμβάνοντας στη μειονότητα Βλάχους ή τους Αλβανούς ορθόδοξους χριστιανούς, ενώ οι Αλβανοί επιχειρούσαν να μειώσουν τον αριθμό μη αναγνωρίζοντας ως ελληνικούς τους πληθυσμούς που δεν κατοικούσαν στις μειονοτικές ζώνες.

Το τέταρτο τμήμα της προτεινόμενης περιοδολόγησης σχετίζεται με την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος και τη μετάβαση στη μεταψυχροπολεμική περίοδο και την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Ένα νέο και τελείως διαφορετικό πρόβλημα προέκυψε από την ταυτόχρονη μετανάστευση μεγάλου αριθμού Αλβανών και Ελλήνων μειονοτικών πληθυσμών προς τη Ελλάδα, σε αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης στην ελεύθερη οικονομία. Η ελληνική κοινωνία, που παλαιότερα έστελνε μετανάστες, τώρα ήταν αυτή που υποδεχόταν ανάλογες ομάδες. Μα σειρά «αρνητικών» στερεοτύπων διαμορφώθηκε και συνεχίζει να υφίσταται ακόμη και σήμερα η Ελληνική κοινωνία δεν δείχνει να έχει προσδιορίσει με ακρίβεια τη στάση της απέναντι στη δεύτερη γενιά μεταναστών, δηλαδή τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα.⁶⁰

Η ανάδυση νέων εθνικισμών προκάλεσε ένταση κατά περιόδους στα θέματα των ελληνο-αλβανικών σχέσεων,⁶¹ και έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα των Τσάμηδων, κυρίως σε μία οικονομική βάση – διεκδίκηση αποζημιώσεων για τις περιουσίες. (Ο Χότζα δεν υποστήριζε και δεν ενέκρινε τις διεκδικήσεις των Τσάμηδων, καθώς τους θεωρούσε ρεβιζιονιστές, δηλαδή αναθεωρητές). Ταυτόχρονα, οι εξελίξεις στο Κόσοβο καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό την πολιτική των δύο κυβερνήσεων όπως και εκείνη των Μεγάλων Δυνάμεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ίδια η αλβανική κοινωνία αφού βίωσε μία σοβαρή οικονομική κρίση (χρεοκοπία του 1997) επιχειρεί να βρει το δικό της δρόμο στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης.

Καταλήγοντας, θα ήθελα να επισημάνω μια ακόμη οπτική: την ανάδυση ενός συγκεκριμένου λογοτεχνικού ρεύματος τόσο από Αλβανούς και Έλληνες συγγραφείς όσο και από συγγραφείς της ελληνικής μειονότητας (Φ. Κονγκόλι, Β. Μουσταφά, Τ. Κότσιας, Θ. Στεργιόπουλος, Σ. Δημητρίου, Θ. Γκουρογιάννης)⁶² οι οποίοι ασχολούνται με την κομμουνιστική περίοδο και τη μετάβαση

60. Βλ. ενδεικτικά Βας. Παπαγεωργίου, *Από την Αλβανία στην Ελλάδα. Τόπος και ταυτότητα, διαπολιτισμικότητα και ενσωμάτωση. Μία ανθρωπολογική προσέγγιση της μεταναστευτικής εμπειρίας*, Αθήνα 2011.

61. Βλ. και Σταύρος Τζίμας, *Στον αστερισμό του εθνικισμού. Αλβανία και Ελλάδα στη μετά-Χότζα εποχή*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2010.

62. Βλ. ενδεικτικά αλλά και με ευρύτερο πλαίσιο Β. Γκουρογιάννης, *Το ασημόχορτο*

της αλβανικής κοινωνίας παράλληλα με τα προβλήματα των μεταναστών. Στην τάση αυτή δε θα πρέπει να αγνοήσουμε και ταινίες που αναδεικνύουν τα σύγχρονα προβλήματα της συμβίωσης των σύγχρονων Ελλήνων και Αλβανών, όπως «Μιρουπάφσιμ» (Βουπουράς – Κόρρας), «Πέρα από το χιόνι» (Σ. Γκορίτσας) και «Όμηρος» από το σκηνοθέτη Κ. Γιάνναρη.

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2011

Ηλίας Γ. Σκουλίδας
Επίκουρος Καθηγητής Ελληνικής Ιστορίας
Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.

ανθίζει, Αθήνα 1992· Σ. Δημητρίου, *Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου*, Αθήνα 1993· ο ίδιος, *Τους τα λέει ο Θεός*, Αθήνα 2002· Τηλ. Κώτσιας, *Βροχή στο μνήμα*, Αθήνα 2000· Σ. Δημητρίου, *Σαν το λίγο το νερό*, Αθήνα 2008· Τηλ. Κώτσιας, *Στην απέναντι όχθη*, Αθήνα 2009.

